

Telman Orucov

Şekspir dünyası

Din və məhəbbət arasındakı ziddiyyətlər

Şekspir dünyası

Uilyam Şekspir İngiltərədə milli şair kimi yaşamağa, yaradıcılığa başlayanda heç cür güman edə bilməzdi ki, bütöv dünya üçün məşhur bir dramaturqa çevriləcəkdir. O, qələmə aldığı əsərlərdə heç də öz ölkəsinin nisbətən dar həddlərində qalmayıb, həm də uzaq insan məskənlərində, özünə birbaşa tanış olmayan torpaqlarda çuğlayan ehtirasları və siyasətləri, fəaliyyət göstərdiyi dogma “Qlobus” teatrının səhnəsinə gətirməyə cəsarət etmişdi. Əsrlər, uzun zaman keçdikcə, o, özü həmin Yer kürəsində az qala möcüzə xarakteri daşıyan mənəvi hökmranlıq etməyə başladı.

Onun ölümündən sonrakı yüzilliklərdə Britaniya imperiyası nəhayətsiz şəkildə genişləndiyi kimi, bu fenomenlə birlikdə ingilis dili də olduqca çox yayıldı, Şimali Amerika qitəsində, Asiyanın Hindistan subkontinentində və Filippin ölkəsində dövlət dilinə çevrildi, başlıca ünsiyyət vasitəsi oldu. İngiltərənin, az sonra Böyük Britaniyanın bu ən böyük dramaturqunun əsərləri az qala dini ehkam xarakteri daşıyaraq, artıq özünə heç bir sərhəd tanımırdı. Bunun cavabı kimi tezliklə Şekspirə bütün dünyada qibtə ediləcək ehtiram bəslənməyə başlandı. Əlbəttə, ötən dörd əsr ərzində planetin ərazisində xalqların mənəviyyat sahəsindəki koordinatlar sistemində xeyli dəyişikliklər baş vermişdir. Lakin onlar Şekspir əsərlərinə olan münasibəti heç də zəiflədə bilməmiş. əksinə onlara marağı daha da artırmışdır. Bəzi xalqlar Şekspiri sonradan kəşf etsələr də, onun yaratdıqlarını böyük sərvət xəzinəsi kimi qəbul etmiş, bu dahini özlərinə çox yaxın, əvəz olunmaz bir məsləhətçi timsalında görməyə başlamışlar.

Onun pyesləri 180-dən çox dilə tərcümə olundu, onlar transformasiyaya uğrayaraq, həm də yenidən yazıldı, modernləşdi, yeni rənglər və çalarlar qəbul etdi, hətta onlara parodiyalar da meydana gəldi. Onların hamısı da Şekspirə marağın azalmasına deyil, əksinə artmasına səbəb oldu. Novator teatr rejissorları səhnədə pyeslərin əsas mahiyyətini qoruyub saxlamaqla yanaşı, onları yeni yanaşma tərzinə, bir qədər başqa cür səslənməyə məruz qoydular və belə münasibət heç də Şekspir mənəvi ideyalarına xələl gətirmədi, əksinə, onların yeni həlldə və formada meydana çıxması həmin əsərlərin təzahür miqyasını bir qədər də genişləndirdi. Məşhur ingilis teatr xadimi Lourens Olivye və ya rus aktyoru İnnokenti Smoktunovski Şekspir obrazlarını müvafiq olaraq səhnədə və kinofilmdə yaratdıqda, onlara yeni canlılıq, bədii yüksəliş elementləri verməklə, əvvəllər mövcud olmuş dar baxışın hökmranlığından kənara çıxmağa cəhd etdilər, bununla təkcə pyeslərə məxsus fabulanın qiymətini yüksəltmədilər, həm də özlərinin nəhəng populyarlıqlarına nail oldular.

Şekspirin əsərləri incəsənətə yeni qanad verməyə başladı. Onların əsasında çox sayda operalar, baletlər, rəsm əsərləri və kinofilmlər yarandı. Tarixdə heç bir dramaturq onun nail olduğu bədii yüksəkliyə qalxa bilmədi, onunla dünyanı dolaşmaqda da müqayisəyə girməyi də onlar özünə qəbahət hesab edərdi. Axı belə müqayisə uca zirvəli dağ yanındakı təpəni göz önünə gətirməklə, əslində müəllifin istəklərinin tam əksi şəklinə özünü göstərirdi. Axı heç kəs, ən dahi istedad sahibləri də onun kimi insan könüllərinin dərinliklərinə belə nüfuz edə və onlara həm də bu qaydada böyük məharətlə təsir göstərə bilməmişdi.

Mübaligəsiz demək lazımdır ki, qədim yunan mifologiyasından və Bibliyadan sonra Şekspirin pyesləri daha çox müraciət olunan və sitat gətirilən bir mənbəyə çevrilmişdir. Hətta Dante, Servantes, Höte, Viktor Hüqo və Tolstoy da bu məsələdə onun arxasınca sıraya düzülməklə kifayətlənməyə məcbur olurlar. Şekspirin bütöv kəlmələri zərb-məsəl kimi işlənir. Onun personajları qeyri-adi mənəvi dünyaya (həm müsbət, həm də mənfi mənada) malik olmaqla yanaşı, onların yüksək mənə notlarından xəbər verən bəlağətli dili özünün doğma vətəninə səslənmə orbitindən çıxıb, bütün dünyaya yayılmışdır, ağlasığmayan geniş ərazilər kəşf etmişdir. Əksər xalqlar xeyli müddətdən sonra Şekspirin çox saydakı əsərləri ilə kitablar, teatr səhnəsi və kinofilmlər vasitəsilə tanış olmuşlar, milyonlarla insan onlarla təmasa girməklə, sevinc hissləri, düşüncə zənginliyi qazanmışlar. Əgər milli klassika nümunləri, əsasən, dar çərçivədə fəaliyyət göstərən elmi işçilərin tədqiqat obyektini kimi qalırsa, nədənsə oxucu kütləsi onlarla əvvəllər, məktəb illərində mükəmməl və ya hətta səthi şəkildə tanış olduğundan, sonralar onlara təkrarən böyük maraq göstərmədikləri halda, Şekspirin əsərləri isə oxucuları hansısa dərəcələrə bölməyi tanımır, ona marağı məhdudlaşdıran heç bir maneəyə məhəl qoymur, adamların könlünü hədəf seçməklə, ən kütləvi mənəvi qidaya çevrilir. Çox sayda adi adamlar, kütlə deyil, hətta az qala bütöv xalqlar onların sehrlə təsiri ilə asanlıqla bu əsərlərin pərəstişkarlarına çevrilirlər. Şekspirin qələmindən çıxanların hər birini orijinalda, öz yazdığı kimi oxumaq isə istənilən oxucuya böyük həzz və sevinc hissləri bəxş edir.

Belə populyarlıq şəraitində Şekspir ədəbi kabusu ölkələri dolaşmaqda davam etdi, zamanlar və zövqlər dəyişsə də, o, köhnəlmədi, çox təkrar olunduğundan heç də adılşmadı, bayağılaşmadı, yayılmasında müxtəlif vasitələrdən istifadə edilməsi də adamların ruhunu bezdirmədi. Bir çox ölkələrdə bügünə çörəyi qida növü kimi min illərdən sonra da əvəzedilməz sayıldığı kimi, «Hamlet», «Kral Lir», «Romeo və Culyetta» dəfələrlə oxunsa da, onlara səhnədə və ya ekranda baxılsa da, öz əvvəlki heyranəmiz təsirini nəinki itirmədi, onu saxlamaqla yanaşı, bəzən hətta artırdı. Şekspirin qəhrəmanları ibrət götürmək antologiyasına çevrildi, adamların xarakteri onların fonunda daha dərin öyrənilməyə başlandı. Ziqmund Freyd Hamlet obrazını qədim yunan dramaturqu Sofoklun pyesinin qəhrəmanı çar Edipə bənzədərək, onun «Edip sindromu»nün daşıyıcısı olduğunu güman edirdisə, bir çox personajlar da Hamlet kimi daha geniş tədqiqat obyektinə çevrilsəydi, burada müəllifin peyğəmbərliyinə də heyranə etmək olardı.

Vaxtilə dahi Nizami öz kiçik bir şeirində İran şahı Ənuşirəvanı şəhərləri, kəndləri viran qoymaqla bayquşlara xidmət etməkdə ittiham etdiyi kimi (bu, tarixi həqiqətə heç də uyğun deyildir, sadəcə tiran hökmdarların metaforası rolunu oynayır, tarixi şəxsiyyət kimi isə VI əsrdə yaşamış Ənuşirəvan İranda ədalətli şah hesab olunurdu və buna görə də kişi cinsindən olan farslarda Ənuşirəvan adı hətta müasir dövrümüzdə də geniş yayılmışdır), Şekspir də Makbet obrazında vətənpərvər bir qəhrəmanın taxt-tac eşqinə ən eybəcər əclafa, qatilə çevrilməsini təsvir edir. Onların hər ikisi bu antiqəhrəmanlar vasitəsilə XX əsrdə meydana gələcək monstr Hitleri uzaqgörənliklə görmüşdülər. Nizaminin yaratdığı obraz hakimiyyətini qoruyub saxlamaq üçün hətta vətəninə xaraba qoymağa hazırdır. Makbet isə ən böyük titula yiyələndikdən sonra taxt-tac eşqinə düşməklə, qanuni kralı qətlə yetirir, bir sıra adamların da ölümünə səbəb olur. Hitler isə özünü ultra vətənpərvər kimi qələmə vermək üçün irqçiliyin bayraqdarına çevrilir, başladığı müharibələrin alovlarında Avropanı xarabazara çevirir, on milyonlarla insanın məhvinə səbəb olur, Holokostu işə salmaqla yəhudi xalqının kökünü kəsməyə cəhd edir. Hitlerin şəxsində yeni, daha eybəcər və həqiqi bəşər cəlladı sifatində Ənuşirəvan və Makbet meydana gəlir. Dahilər öz qələmləri ilə bu ədəbi portretləri yaratmışdılar, çox əsrlər keçdikdən sonra bu iyrənc varlıqlar, Almaniyadakı real dəhşətli eybəcərlik fenomeni kimi canlı insana çevrilməklə, yırtıcı ehtirası hesabına həyatda özündən əvvəlki prototiplərinin vəhşiliklərini daha geniş miqyasda həyata keçirməyə müvəffəq olmuşdu.

Görünür, böyük yaradıcı insanların zəka teleskopu öz sinfindən olan fiziki cihazlardan daha uzağı və dəqiq görməyi bacarmış.

Şekspir özündən əvvəl Şərqdə yaşamış və həkim kimi ən yüksək şöhrət qazanmış və müvafiq ada layiq görülmüş İbn Sinadan fərqli olaraq, insan somatikasi və onun patoloji cəhətləri ilə məşğul olmurdu, o, öz nəhayətsiz təəyyülü ilə insan könlünə ustalıqla nüfuz etdiyinə, oradakı sağlam toxumaları sevdiyi kimi, xəstə hüceyrələrin bolluğuna kədərini izhar etməkdə, xatırladığımız səlafi kimi əsl könül Loğmanı adlanmağa layiqdir. Ona görə də Şekspir hamıya yaxındır, həyatda rast gəldikdlərindən düzgün baş çıxarmaqda adamlara kömək edir, onlarda öz xarakterindəki qüsurlara qarşı immunitet yaranmasına əvəzsiz köməklik göstərir. Ona görə də Şekspirə müraciət edənlər, onu özünün ən yaxın adamı sayır və hətta bəzən ona müqəddəslik mantıyası geyindirməkdən, müqəddəslərin başını əhatə edən işıqlı halə kimi onun sadə, öləri insan portretini dövrələməkdən də çəkinmirlər.

Şekspir öz yaradıcılığı ilə global hadisəyə çevrilsə də, İngiltərənin şir və lalə çiçəyi kimi olan simvollarına bənzəməklə, məşhurluğu ilə yanaşı, hətta sənətinə görə adi bir yazıçı olsa da, ölkə tarixinin maraqlı hissələrindən biri hesab olunmağa başlandı.

Şekspirə marağın böyük olduğunu demək, onun haqqında bayağı söz deməyə bərabərdir. Ona görə də qazandığı həmin böyüklük, heç bir güzəşt işarəsi belə nəzərə alınmadan mahiyyətcə izah edilməli və arqumentlərlə təsdiq olunmalıdır. Bu isə dahi dramaturqun və şairin doğma dilinə ona qədər məlum olmayan və dilə qeyri-adi

gözəllik verən bol sözlərlə, bu rəssamın yeni yaymalar vasitəsilə fərqlənməsilə, yaşadığı dövrün təsvirində, ingilis teatrının inkişafında onun nəhayətsiz, ölçüyə sığmaz fəaliyyətinə diqqət vermək, nəzər yetirmək, ona əbədi şöhrət çələngi bəxş etmiş əsərlərini yenidən gözdən keçirmək istəyini meydana gətirir.

Yer kürəsi dəfələrlə tədqiqatlara məruz qalsa da, hələ də onun öyrənilməmiş əraziləri, nöqtələri qeyri-məlumluğunu davam etdirir. Şekspir yaradıcılığı da belədir, onu araşdırdıqca, təhlil etdikcə indiyədək gözə çarpmayan cəhətlər, öyrənilməmiş hissələr qalmaqda davam edir. Əlbəttə, Şekspir haqqında danışmaq, fikir yürütmək də adi və ya sadə bir iş deyildir. Onun dünyası mürəkkəb olduğu kimi, öyrənilməsi də xüsusi diqqət və ustalıq, arxeoloqun qazıntı apardığı vaxtdakı istifadə etdiyi ehtiyatlılığı tələb edir.

Xristofor Kolumb Hindistana İspaniya üçün əlavə dəniz yolu açmaq istəyirdi, kraliça İzabellanın himayəsi ilə Amerikanı kəşf etdi və axıradək açdığı torpaqların Hindistan olduğunu güman etdi. Lakin bu heç də onun dünyanı bütövləşdirmək sahəsindəki xidmətlərinin böyüklüyünü azada bilmədiyi kimi, bu nümunədən istifadə edərək, Şekspirlə daha yaxından tanış olmaq həvəsi də heç də qəbahət sayılmamalı, əksinə, yalnız dəstəklənməli, təqdir edilməlidir.

Böyük səyyah 1492-ci ildə Yeni Dünyanı özü də hiss etmədən kəşf etdikdən sonra, həqiqətən də, insanın məskunlaşmasının məlum olduğu Yer üzünün sahəsi xeyli böyüdü və yeni ərazilər hesabına sivilizasiyalanmış kainat bütövləşdi. Ondan bir əsr sonra Şekspir adalar ölkəsində könülün, ağılın və əslində, bütünlükdə insan təbiətinin mənsub olduğu öz virtual dünyasının paralellərini və en dairələrini yaratdı. Beş əsr sonra Kolumb, açdığı yeni torpaqlara daxil olan qitədə yeganə fəvqəldövlətin mövcudluğu ilə, yəqin ki, fəxr edərdi, onun kəşfinin necə böyük inkişafa gətirib çıxartdığına təəccüblənərdi. Şekspir də öz pyesləri ilə teatrları, kinoekranları dolaşdığına, milyonlarla kitablara köçdüynə, bütün mədəni dünyada köünülləri fəth etdiyinə görə mənəvi bir fəvqəl dünya dövlətini yaratdığının möcusunə özü də inanmazdı. Bu müqayisə göstərir ki, Şekspir öz sələfindən də xeyli irəli getmişdir, axı Mərkəzi və Cənubi Amerika ölkələrindəki xalqlar, Kolumbun kəşfinin onların qədim tarixini, bütöv sivilizasiyalarını məhvə aparıb çıxartdığına görə, dahi səyyaha heç də birmənalı münasibət bəsləmirlər.

Şekspiri də bəyənməyənlər, ağız büzənlər olmuşdur və var, lakin onlar pərəstişkarlarla müqayisədə, əsasən bəzən, cılız və miskin ruhlu azlığı təşkil edirlər. Bir sıra Şərq ölkələrində hələ də Molla Nəsrəddin «müdrikliyi» ilə yaşayan adamlar vardır, qərəzsiz baxdıqda təlxək Yorik də onunla müqayisəyə girə bilər və belələrinə Şekspir yad görünməkdə davam edir. Həmin ölkələrin teatrları və onların tamaşaçıları isə Şekspirə müraciət etdikcə xoş duyğular yaşayır, onu öz daxili dünyalarına daha yaxın hesab edirlər. Şekspir İngiltərədə doğulsa da, mənşəcə ingilis olsa da, öz xalqının malik olduğu dildə yazıb yaratsa da, bir neçə əsrdən sonra əsl kosmopolit – dünya vətəndaşı kimi bütün bəşəriyyətə məxsus olmuşdur, onu yad

hesab edənlər böyük səhvə yol verir, insanların əksəriyyətinin fayda götürdüyü bu xəzinənin unikallığını və təkrar olunmazlığını əslində lazımınca dərk etmirlər.

Dahi dramaturq elə bil ki, insan təbiətinə və tarixi hadisələrə müdrikliklə nüfuz etməklə, başqaları kimi sadə bir əsər yaratmaq niyyətini güdmürmüş, özündən asılı olmayaraq, sanki bəşəriyyətin panoramasını tədqiq etməyə girişirmiş. Onun hər bir pyesində, mübaligəsiz demək lazımdır ki, həyatla ölüm arasında, zamanla insanlar arasında anlaşılmayan döyüş gedir. Bu vuruşun fonunda ailələrin, geniş mənada ağıldan kəmərlərin və müqəddəslər haləsinə bürünənlərin tarixi, suda duz əriyən kimi həll olunur. İnsanların taleyini çox hallarda hansısa bir təsadüf müəyyən edir. Reallığın adi təbəqəsi altında sirr şəklində olan digər niyyətlər gizlənilir.

Pyeslər ədəbi forma və üslubların əsl kaleydeskopu təsəvvürünü yaradır, dəhşətli reallıq qəflətən qeyri-adi uşaq nağıllarına keçməklə, illuziya təsiri yaradır. Reallıq həm də fəlsəfi yanaşma bucağı altındakı baxış hesabına hər cür mistikaya yiyələnir. Personajlar mürəkkəb qobeləndə əks olunan portretlərə bənzəyir, onlar əbədi insan həyatını, onun bütün kəşməkəşlərində və dolambaclarında nümayiş etdirir.

Şekspir öz dövrünün ən mühüm müşahidəçilərindən biridir, tarixi şəxsiyyətləri və hadisələri əks etdirəndə də, onları yaşadığı dövrün güzgüsündən görməyi bacarır və əslində həmin əsrin və mühitin güman edilən səhnələrində onları tərənnüm etməklə, irs hüququna yiyələndirir. Əsərlər geniş hadisələri təsvir etməklə, onlarda epik materialların endşpili əks etdirilir. Onları oxuyanlar, səhnədə və ya ekranda görənlər heç vaxt əvvəlki tək olan kimi qalmırlar, həmin adamlarda anlaşılmayan bir müsbət metamorfoza baş verir. Bunlar da başqa cəhətlər kimi Şekspir ədəbiyyatının həqiqi böyüklüyünə dəlalət edir.

Şekspir pyeslərində özünü insan təbiətinin mahir tədqiqatçısı kimi göstərir, bu planetdə onun üçün heç bir *terra incognita* yoxdur, o, bəşər övladı dünyasını andıran bütün toxumalara, hüceyrələrə nüfuz etməyi bacarır. Xüsusən tarixi pyeslərində o, görkəmli şəxsiyyətləri, özünün patoloji anatomiyası axtarırları **sayəsində** ruhi yoxlama obyektlərinə çevirməklə, insan mənəviyyatının uca zirvələrinə və dərin uçurumlarına toxunmaqdan da yan keçmir. O, başa düşür ki, bəşər məxluqu təbiətin yaratdığı bütün canlıların və onların son pilləsi olan məməlilərin ən ali nümayəndəsidir. Təbiət ona ağıl, düşüncə, mənəviyyat, dil bəxş etməklə, daha çox fərqlənən bir canlı məxluqa çevirmişdir. O, hər şeyə nail olmağa cəhd edir və zaman keçdikcə onun uğurları, nailiyyətləri daha da artır, tarixə, əvvəllər ibtidai və sonrakı insanlara məlum olmayan hadisələr naxışını vurur. Şekspirin tədqiqatları göstərir ki, insan təbiətinin axtarış üfüqləri olduqca genişdir, nəhayətsizdir. Həm də onu da vurğulayır ki, onun alçaq hərəkətləri və niyyətləri, düşmənçiliyi, məkri, nankorluğu, qısqanclığı, paxıllığı, pislik nümunəsi olmaq istəyi də hədd tanımır.

Bir əsərində ana və əmi tək-cə öz ərinə və qardaşını öldürmür, bununla onlar tacı ələ keçirmək naminə həm də ləyaqətli bir kralın ölümünə bais olurlar. Gənc

printsı öz şübhələri ilə yanaşı, qətlə yetirilmiş atasının kabusu da rahat buraxmır, onu qisas almağa təhrik edir və bu vaxt o, oğlu üçün yaranacaq təhlükəni də nəzərə almaq istəmir. İlk cinayət sonrakıların da daha böyük miqyasda baş verməsinə yol açır, sarayda olan başqa adamlar da həlak olur, sevgi dünyasına yenidən daxil olan qız da ağır dərddən suda batıb ölür.

Digər əsərində isə köhnədən düşmənçilik edən iki nəslin yenidən çiçək açan gənc nümayəndələri bir-birini sevməyə başlayır və bu vurğunluqdan dolayı da olsa, onlar ani də olsa əsl həzz almağı da bacarırlar. Lakin düşmənçilik yenə də qan axıdılmasına, qurbanlar verilməsinə səbəb olmadan ötürür. Düşmən nəslinin qızını sevən, həmin əks cəbhədən olmaqla, ona sataşan oğlanı təsadüfən öldürür və sürgünə göndərilmək qorxusu altında şəhərdən qaçır. Rahib sevgililərin nikahını təşkil etmək əvəzinə, öz istəyinin əksinə, onların ölümünə səbəb olur. Şübhədən təsirli dərman içən qız qəbirdə hələ də uzananda, sevgilisi onun öldüyünü eşidib, bura gəlir və ayrılığa dözməyib, ölənin düşməninin xəncəri ilə özünü öldürür. Qız oyandıqda ərinin öldüyünü görüb, həmçinin özünü intihar edir. Günahsız cavanların ölümünün səbəbi, onların yeganə «günahı» məhəbbət idi, bu faciə düşmənçiliyə son qoysa da, şəhərdə baş verən qəmli hadisə dünyanın ən kədərli hekayətinə çevrilir.

Başqa bir pyesində dəniz sahilindəki gözəl şəhərə gələn Mavr senatorun qızına vurulur. Qız da bu hissləri cavabsız qoymur. Onlar qoşulub qaçır və evlənilirlər. Qızın atası hirsindən ildırım çaxır, Mavrın cəzalandırılmasını tələb edir. Lakin şəhər daha çox özünü türklərin hücumundan qorumaq barədə fikirləşdiyindən, orduya başçılıq etməyə təcrübəli dənizçi Mavr dəvət edilir. Qız isə atasına deyir ki, onun güman etdiyinin əksinə ərinin heç bir günahı yoxdur.

Sonra orduda vəzifə tuta bilməyən adamın iyrənc, məkrli hərəkətləri başlayır və o, Mavrın ağılına və könlünə sevdiyi arvadı barədə zəhərli şübhə toxumu səpməyə başlayır. Təsadüfi hadisələr də bu qısqanclığı qızıdır. Arvadının dəsmalının itməsi ərinin onun sədaqətsizliyi barədə düşüncələrəni son həddə çatdırır, bunun oğurlanmasını və rəqibinə çatdırılmasını isə məhz həmin məkrli adam təşkil etmişdi. Mavr hiyləgər əclafın məsləhəti ilə sevdiyi məxluqu yatağında qətlə yetirir. Məsələ açıldıqda, məkrin müəllifi ifşa olunur. Mavr dərdə dözməyib, özünü xəncər zərbəsi ilə öldürür və öz əli ilə boğub öldürdüyü arvadının cəsədinin üstünə yığılır. Məkr qalib gəlir, bir-birini dəlicəsinə sevən və hər cür fədakarlığa gedən bu iki adam onun qurbanı olur. Şekspir məkrli insan təbiətinin ən alçaq xüsusiyyəti kimi təsvir edir, qısqanclığı isə səfeh sadləvhlüyün təzahürü kimi lənətlənməyi də yaddan çıxarmır.

Məşhur bir əsərində isə qoca kralın övladlarının nankorluğu hədd tanımır. Saray həyatından uzaqlaşmaq istəyən kral öz səltənətini üç qızı arasında bölmək istəyir və onlardan kimin onu daha çox sevdiyini soruşur. İki böyük qız həyasızlıqla ona olan sevgilərinə and içirlər. Hələ ərə getməmiş kiçik qız isə deyir ki, o, ulvi münasibətini əri ilə atası arasında böləcəkdir. Kral cavabdan narazı qalıb, kiçik qızını qovur və onun payını da digər iki qızı arasında bölür. Beləliklə, üçüncü qıza heç nə çatmır.

Fransa kralı bunu eşidəndə kiçik qızın özünün əsl cehiz olduğunu deyib, ona elçi düşməkdən başqası kimi heç də imtina etmir və onunla evlənir.

Sonra keçmiş kralın həyatının bədbəxtlik odisseyası başlanır. Böyük qızı atasını müşayiət edən rıtsarların çox olduğunu deyib, bu bəhanə ilə, evindən qovmaq niyyəti ilə əslində onu təhqir edir. Kral onu tərk edib, o biri qızının yanına yollanır. O da atasına olduqca pis üz göstərir. Kral tufanlı havada bir yararsız sığınacaq tapır. Ona, vaxtilə yanından qovduğu nökeri, maskalanıb xidmət göstərir. Kral yalnız çalışır ki, dəli olmasın və nankor qızlarından qisas alsın. Kiçik qız isə uzaqdan da olsa həmin sədaqətli adama məktub yazıb, atasına qayğı göstərməyi xahiş edir.

Sonra nankor qızların da üstünü bədbəxtlik halları alır. İnsan yaranandan nankorluq və sədaqətsizlik onun ən iyrənc xüsusiyyətlərindən biri kimi çıxış edir. Şekspirin əsərində isə nankorluğun öz kulminasiya nöqtəsində olduğu göstərilir. Axı kral öz səltənətindən əl çəkib, onu bütünlüklə iki qızı arasında böldüyü halda, həmin qızlar və onların ərləri sonra bu bədbəxt insanı müxtəlif uydurulmuş bəhanələrlə öz evlərindən qovurlar. Hətta belə bir fikir də yürüdürlər ki, kral vaxtilə onlara verdiyini əllərindən almaq istəyir. Kral bunun cavabında heç nə edə bilmir, təkcə ona gücü çatır ki, onu evindən qovan böyük qızını lənətləyərək arzu edir ki, ya o, sonsuz qalsın, ya da özü kimi nankor bir övlad doğsun.

Nankorluğun heç bir müalicə vasitəsi yoxdur, onun formaları müxtəlif olsa da, mahiyyətcə bir-birindən fərqlənmir. Belə övladlar onları dünyaya gətirən, yollarında hər cür əziyyətə dözən valideynlərinə sərt üz göstərüb, onu qaçqına, sığınacaq axtaran səfilə çevirməkdən də çəkinmirlər. Nankor övlad atanın birbaşa qatili olmasa da, onu qəsdən, bilərəkdən tədricən üstünü alan ölümə məhkum edir və beləliklə, ona bütün ömrü boyu əzab vermək yolunu tutur.

Şekspir insan təbiətinin bütün paralellərini və en dairələrini araşdırır, tədqiq etdiyi qüsurlar coğrafiyasına, patologiyasına tam bələd olduğunu göstərir. Bu sahədə onun işi genişliyinə və miqyasına görə başqa hansısa bir nümunəni tanımır. Onun araşdırmalarının miqyasını və universallığını yalnız Aristotelin fəlsəfi tədqiqatlarının müxtəlifliyi ilə müqayisə etmək olar. Böyük filosofdan fərqli olaraq Şekspir insanı birbaşa heyvan adlandırmır, lakin onun təsvir etdiyi insana məxsus qüsurlar isə hətta heç bir yırtıcı vəhşi heyvanda da yoxdur. Yırtıcılar öz həyatlarını qoruyub, saxlamaq üçün qan axıdır, ovlarını öz tamahlarının qurbanına çevirirlər. Yeyib tox olan şir, ya pələng acana qədər yeni ov haqqında fikirləşmir də. İnsan tamahı, maddi və siyasi iştahası isə hədd tanımır, nail olduqdarı ilə, qurbanlarının çoxluğu ilə də kifayətlənmək istəmir, yenə pislik etməyə, cinayət törətməyə, qan axıtmağa, daha çox insan qətlinə can atır. Taxt-tac və var-dövlət bəzi adamlar üçün ali məqsədə çevrilir, onu əldə etmək üçün hər bir iyrənc əmələ getməyə, təkcə düşməni deyil, dostlarını, müttəfiqlərini, hətta ata-anasını da öldürməyə hazırdır. İnsanın ağılı, fərasəti, imkanları müəyyən fiziki, psixoloji hədlərə malikdirsə, cinayət yoluna düşənlər üçün bütün bəşəri dəyərlər və xüsusiyyətlər yoxa çıxır, onu yalnız öz alçaq məqsədinə çatmaq düşündürür və bu yolda o, hər şeyə, hətta ən ağır və daha geniş

cinayətlərə getməyə hazırdır. Onlar öz gələcək fəlakətli sonluqlarını da yaddan çıxarırlar, bu barədə heç düşünmək də istəmirlər.

Şekspir insan təbiətinə xas olan iyrenc qüsurları bütün çılpalığı ilə açıb göstərməklə, həm də gələcək nəsilləri də xəbərdar edir, Bibliya peyğəmbərlərindən fərqli olaraq o, heç bir möcüzə göstərmir ki, ona inansınlar. Lakin o, bəlkə də, özü də düşünmədən, olduqca dəqiq peyğəmbərlik edir, insanları ayıq olmağa çağırır ki, daha böyük miqyaslı bədbəxtliklər baş verməsin. O, Yüzillik müharibə barədə məlumatlara malik idi. İspan Armadası ilə dəniz vuruşunun da heç də hərbi kimi deyil, yaradıcı bir insan kimi müşahidəçi olmuşdu. Lakin o, görə bilməzdi ki, Avropanı lərzəyə salan, XVII əsrdəki Otuzillik müharibə baş verəcək, XVIII əsrdəki Yeddiillik müharibəyə isə dünyanın xeyli sayda dövlətləri qoşulacaqdır. O, Sezarı təsvir etsə də, Napoleonun XIX əsrin əvvəllində Avropanı qan çanağına döndərəcəyini qabaqcadan görə bilməzdi, XX əsrdə iki Dünya müharibəsinin baş verəcəyini ağına da gətirməzdi. Lakin o, dənizçilərə sahili göstərən mayak kimi ziddiyyətlər dənizində üzən bəşəriyyətə öz ibrətamiz misalları ilə yol göstərirdi, onları iri miqyaslı vəhşiliklərdən çəkəndirməyə çağırırdı. Onun qəhrəmanları öz qüsurları ilə, sonrakı zamanlarda da yaşamalarını davam etdirdilər və Şekspirin ağıl gözünün çox şeyi seyr etdiyi və gördüyü barədəki bir qeyri-adi qənaətə gəlməyə bizləri də məcbur etdi. Məgər indi xalqlar arasında Verona nəsillərinin düşmənçiliyinin daha eybəcər nümunələrinə rast gəlmirikmi, məgər siyasətçilər arasında yeni Yaqolar meydana çıxmamışdırmı, məgər tarixi doğma torpağında onlara yaşamağa və ondan istifadə etməyə imkan verən millətə qarşı nankor xalqın təkrarlanan cinayətləri yoxa çıxmışdırmı?

Qan axıdılması qurbanlarının sayı minlərdə, milyonlarda ifadə olunmaqla adi statistika xarakteri daşıyır, lakin hər bir həlak olan insan bəşəriyyət adlananın qitənin sahəsinin azalmasına, şaqren dərisi kimi daralmasına, onların ailələrinin dözülməz faciəsinə, uşaqların yetim, gənc gəlinlərin dul qalmasına səbəb olur. Faciələr toplusu dünya üzərində dalğalanan bayraq təsiri bağışlayır. O daha uca hündürlükdə görünməyə çalışır. Bu isə yalnız heyifsilənmək, sərt narazılıq təsiri bağışlaya bilər, axı Yer üzü xoşbəxtlik timsalı olmalıdır, qan dənizinə çevrilməməlidir. Bu məsələdə də biz birbaşa olmasa da, Şekspirin ağıllı məsləhətlərinə qulaq asmalıyıq.

Ancaq Şekspirin beynəlmiləl bir hadisə kimi meydana çıxmasının sirri nədədir, sualı çoxlarını düşündürməkdə davam edir. Bircə belə sadə cavab verilə bilər ki, Şekspir unikal bir hekayətçi, yazıçı idi. Əslində, miflərdəki kimi ölməz allahları deyil, öləri insanların həyatını geniş qaydada və dərinlən təsvir edən, heyratamiz miflərə bənzəyən hekayətlər yaradıcısı idi. Onun pyesləri ən sadə dildə danışılan yerlərdən də uzaqlara getdi. Onlar müəyyən zamana və məkana aid olan hadisələri təsvir etsə də, çox vaxt zamansız və məkansız görünürlər. Onlar «yüksək» və «aşağı» strukturları üzə çıxarır, süjetlər və yarımşüjetlər – sap kimi bir-birinə hörülür, şüura nüfuz edir, həm də hər bir milli teatrın özünəməxsus ibadətinə çevrilir.

Şekspir pyeslərindəki xarakterlər kainata heç də az şəkildə məxsus deyillər, bəşər mövcudluğunun dilemmalarını və ziddiyyətlərini ifadə edirlər, fərdləşdirirlər. Onlarda biz məhəbbət, xəyanət, peşmançılıq, paxıllıq, ambitsiyalılıq, qisas almaq və mərhəmətsizlik təcrübələrini tapırıq. Bu təkcə bir dildə və ya mədəniyyətdə ifadə olunan emosiyalar deyildir. Bütün insani dəyişikliklər və çətinliklər barədə onlar məlumat verir. Personajların çoxu yunan, latın, italyan və ispan adlarındadır. Romeo, İoximo və Perikl kimi adlara malikdir və onlar İngiltərə sahillərindən çox uzaq olan Aralıq və ya Adriatik dənizləri torpaqlarının özü kimi ekzotik bir qaydada səslənir.

Şekspir özünün əsərlərində çox hallarda nəzərlərini xarici ölkələrə dikir. Tarixi pyeslər istisna olmaqla, onun yaradıcılığının daha mühüm mənbəyi İtaliya idi. Çünki oradan Roma tarixi, xalq nağılları və qədim əfsanələr gəlirdi. O, həmçinin Yunanıstandan gələn klassik mifologiyaya da böyük əhəmiyyət verirdi. İngilis auditoriyası üçün bu, qərribə bir yeni dünyanı təmsil edirdi. İngiltərədən kənarda olması ilə yanaşı, Şekspirin təsvir etdiyi əhvalatlar çox vaxt adamlara tanış kimi görünürdü və asanlıqla yeni dillər və mədəniyyətlər tərəfindən absorbsiya olunurdu.

Beləliklə, hətta belə bir rəy də yarandı ki, Şekspir hətta İngiltərə üçün beynəlxalq danışığı aparmağa qadir oldu. Onun əsərləri Avropa ölkələrinə yayıldı və ondan bir qədər sonra gələn böyük fransız dramaturqları Kornel, Rasin və Molyer də öz əsərləri ilə bu pyeslərlə rəqabətə girmək gücündə deyildilər, axı onlar da qədim yunan mifologiyasına müraciət etmiş, öz dövrlərinin aktual problemlərini qələmə almışdılar.

XIX əsrdə isə Avropada hər yerdə Şekspir, teatr səhnələrinə qədəm basdı, bəzən hətta tərcümələr heç də orijinaldan deyil, başqa dillərdən edilirdi, bunlar da adətən ingilis versiyasından bir qədər fərqlənirdi. Axı başqa dillərdən növbəti tərcümə orijinalın xüsusiyyətlərinə bütünlüklə cavab vermir, çox hallarda qrotesk təsəvvürü yaratmaq istəyi hesabına əslində primitivliyə meyil edir.

Sonra isə Şekspir mövzularına yazılmış operalar meydana gəldi. İtalyanlar Roma tarixinə Şekspirin münasibətini xoşlamadıqlarından, əvvəllər onun pyeslərinin səhnəyə qoyulmasına müqavimət göstərdiklərindən, bu ölkəyə dramaturqun əsərləri birbaşa deyil, «dal qapı» vasitəsi sayılan operaların köməyi ilə daxil oldu. Bu da Coakkino Rossininin «Otello» operası ilə başladı. Cüzeppe Verdi özünün «Makbet», «Otello» və «Falstaf» operalarını yazdı. Və beləliklə, Şekspir, operalar hesabına İtaliyada ən populyar dramaturqlardan birinə çevrildi.

Şekspir Avropa ilə kifayətlənməyərək, dünyanın başqa guşələrinə də müdaxilə etdi. Hindistanda onun əsərləri həvəskar müstəmləkə teatrları tərəfindən səhnəyə çıxarılırdı. Benqaliyada «Venetsiyalı tacir» pyesi tamaşaya qoyuldu. «Antoni və Kleopatra» pyesinin təsiri ilə Misirdə müəllif populyarlıq qazandı. Yaranan rəvayətə görə, guya Şekspirin özü Şeyx əl Zübeyir adlı bir ərəb imiş, «tikanlı armud» mənasını verən bu adı daşıyırmış.

Yaponiyada isə dramağurqun əsərləri Kabuki teatrının ənənələrinə uyğun olaraq tamaşaya qoyulurdu. Burada tərcümələr əvvəllər orijinal mətnlərə yaxın olurdu, sonra isə daha real olan tərcümələr meydana çıxdı.

XX əsrdə Afrikanın apartend rejimlərinin hökmranlığı dövründə qara dərilili yazıçıların çoxu Şekspirə humanist kimi baxırdı. Feminizm hərəkatının genişlənməsinə baxmayaraq, pyeslərdəki rolları, əsasən, kişi artistlər oynayırdı. Bu təcrübə bizim ölkəmizin teatr sənətinə də tanışdır, tamaşalarda bir əsr əvvəl qadın rollarını kişilər oynayırdı.

Beləliklə, Şekspir dünya teatrlarını zəbt etməyə başladı. Doğulduğu Eyvon üstündəki Stratford şəhərində əsas qoyulan Royal (kral) Şekspir kompaniyası onun irsini inadkarcasına qoruyur. İngilislər Şekspirin əsərlərini dogma dilində yaymaq üçün onları nəşr etmək barədə vaxt məhdudiyyəti tanımırlar. Onun bu yaxınlarda Londonda nəfis şəkildə, suvenir kimi çap olunan “The complete works of William Shakspeare” – “Uilyam Şekspirin əsərlərinin külliyyatı” adlı bir cildlik kitabı tərtibatına və dəyərli bəzəyinə görə dahi dramaturqun xatirəsinə böyük hörmət əlaməti olmaqla yanaşı, onun dühasına layiq səviyyədədir. Bu kitabın səhifələrini varaqladıqca, qızıl sikkə kimi nəqş edilmiş müdrik sözlərini oxuduqca ruhi rahatlıq tapır və sevinc hisslərinə qapanırsan.

Şimali Amerikada, həmçinin Kanadada, XX əsrin ortalarından Şekspir Evi vardır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının 100-dən çox şəhərində Şekspir festivalları keçirilir.

Dramaturqun əsərləri əsasında çəkilən kinofilmlər də böyük şöhrət qazanmış, demək olar ki, bütün dünyanı dolaşmışdır. Onlardan bir çoxu Oskar mükafatına layiq görülmüşdür. İtalyan rejissoru Franko Dzeffirelli ilk dəfə olaraq öz filmində Romeo və Culyetta obrazlarının yaradılmasını pyesdə qeyd edilən yaşdakı yeniyetmə aktyorlara etibar etmişdi və onun bu novatorluğu dünyanın hər yerində tamaşaçılar tərəfindən hərarətlə qarşılanmışdı. Zaman keçsə də, rolları ifa edən aktyorlar və bütövlükdə Şekspir əsərləri əsasında çəkilmiş kinofilmlər öz populyarlığını itirmirlər.

Şekspirin həyatından səhnələr

Dramaturqun həyatının erkən illərinin öyrənilməsi kilsə sənədlərindən irəli gəlir. O, anadan olan 1564-cü ilin 26 aprelində Stratford kilsəsində xaç suyuna çəkilmişdi. Rəvayətə görə, o, məhz müqəddəs Georgi Günündə anadan olmuşdur. Onun uşaqlığı barədə məlumatlar isə atasının xatirələrindən irəli gəlir. Atası, fermer oğlu olan Con Şekspir kənddə böyümüşdü, 20 yaşı olanda Stratford şəhərinə köçmüşdü. Orada əlcək istehsalı biznesi ilə məşğul olmuşdur. Sonrakı ili o, bir varlı torpaq sahibinin qızına evlənmişdi. Onların ilk dəfə iki əkiz qız uşağı olmuşdu, onlardan sonra isə Uilyam dünyaya gəlmişdi. Üç əlavə oğulları və iki qızı olmuşdu. Con tədricən varlı bir adama çevrilmişdi.

Şekspir rahatlığı ilə seçilən bir evdə böyümüşdü, şəhərin özü də inkişaf etmiş bazarı ilə məşhur idi. Burada orta məktəb fəaliyyət göstərirdi, onda Oksfordu bitirmiş müəllimlər dərs deyirdi. Uilyam oxumağa və yazmağa öyrəndikdən sonra, yəqin ki, həmin məktəbdə oxumuşdu.

Varlı ailələrdən olan və yaxşı oxuyan şagirdlər 15-16 yaşlarında Oksford və Kembric universitetlərində təhsil almağa göndərilirdilər. Şekspir isə Stratfordda yaşayırdı, 1582-ci ildə arvadı Anna ona ilk uşağını doğdu. Sonrakı üç ildə onların başqa uşaqları da dünyaya gəldi. On il sonra, 1492-ci ildə London teatr dünyasında Şekspir artıq özünü ulduz kimi göstərə bilmişdi.

Şekspirin həyatının 1585–1592-ci illər arasındakı yeddi illik dövrü «itirilmiş illər» kimi tanınır. O, həmin günlərin gənc adamı kimi ispanlar Çökək ölkələri (indiki Niderland krallığı) işğal edəndə, vaxtını vuruşmaqda keçirmişdi. Belə bir rəvayət də vardır ki, o, varlı bir dairədən olan adamın **maralını** oğurlayanda tutulmuşdu və ona görə də doğma şəhərinə qaçmağa məcbur olmuşdu.

Protestantlar ölkədə katolikləri təqib edəndə, atası Con gizli şəkildə katolik olaraq qalırdı. Orta məktəbin bir sıra müəllimləri də həmin dini cərəyana mənsub idi. İş elə gətirdi ki, Uilyam da başqa şəhərə müəllim göndərildi. Qonşusu nüfuzlu adam olmaqla, ser idi və ona dostcasına yanaşırdı.

Uilyamın 11 yaşı olanda 1575-ci ildə qraf Lester Kenilvoys qəsridə festival təşkil etmişdi, onun məşuqəsi hesab edilən kraliça I Elizabet oraya qonaq gəlmişdi. Stratfordun yaxınlığında olan bu qəsrə kraliçanın doğum günü bayram edilirdi. Festival üç həftə davam etmişdi. Qəsrin gölünün karnaval tamaşasında bir adam delfinin belinə minib, onu çapırdı. Bunu gələcəkdə «On ikinci gecə» pyesində o, öz uşaqlıq təəssüratını «Delfinin belindəki Arion kimi» təsvir etmişdi.

1592-ci ildə Şekspirin ilk dəfə Londonda olması onunla xatırlanır ki, o, artıq özünü dramaturq kimi göstərmişdi. Teatrda aktyor kimi işləyəndə o, əlini yazmaqda da sınağa cəhd etmişdi. Dramaturq Robert Qriinin paxıllığı da öz işini görmüşdü, onu oyatmış, daha böyük yaradıcılığa həvəsləndirmişdi. Qriin onu «bambılı qarğa» adlandırır, əlavə etmişdi ki, o, yalnız öz lələkləri ilə gözəldir, onun «pələng» ürəyi

aktyoru gizlədən örtüyə bürünmüşdür. «O, öz aləmində özünü inandırır ki, ölkədə yeganə *Shake-scene*-dir. «Səhnəni sarsıdandır». O, *Shakespeare* sözünü («Nizəni sarsıdan» mənası verən onun adını) oxşar «*Shake-scene*»– «Səhnəni sarsıdan»la əvəz etmişdi və bununla, əslində, Şekspirə tərif söyləmişdi.

Şekspir, həqiqətən, çox saydakı dramaturqlardan biri idi ki, Londonda yeni tikilən və daimi fəaliyyət göstərən teatrların ehtiyaclarını razı salmağa çalışırdı. Əlbəttə, Şekspir tezliklə açıq şəkildə gözə çarpdı, onun ilk pyesləri Londonun o vaxtlar daha populyar teatrı olan «Qızıl gül»də təmsil olunurdu. Bir cəhət də ondan ibarət idi ki, gənc dramaturq həmin teatrın sahiblərindən biri ilə yaxın münasibətdə idi.

Teatr qraflıqlara qastrola gedəndə, Şekspir onlara qoşulmurdu, əvəzində poeziya ilə məşğul olmağa üstünlük verirdi. Sauzhemptonun 3-cü qrafı ona himayədarlıq edirdi, şair iki nağıl poemanı bu hamisinə həsr etmişdi. Bunlar «Venera və Adonis» və «Lukreetsiyanın zorlanması» əsərləri idi. Onların hər ikisi tezliklə çap olunmuşdu.

1594-cü ilin payızından Londonda taun xəstəliyi geniş yayılmışdı. Artistlər özlərinə yeni hamilər tapırdılar. Lord Çemberlenin Adamları adlananlar, Şekspir də daxil olmaqla, teatrın sahibliyinə yiyələndilər. Şekspirin sonrakı karyerası aktyor və dramaturq kimi irəli gedəndə, Londonun ən yaxşı teatrı bu kompaniyaya məxsus idi. Şekspir böyük aktyor sayılmadığından, diqqətini pyeslər yazmağa yönəltdi. 1590-cı illərdə Şekspir özünü, əsasən, tarixi pyeslər və komediyalar yazmağa həsr etdi. Lakin onun bu dövrdəki şəxsi həyatından az şeylər məlumdur.

Londonda məskunlaşmışdı, yalnız oğlu Hamnet ölüb, 1596-cı ilin avqustunda dəfn olunanda Stratforda qayıtmışdı. Lord Çemberlenin Adamları dəfələrlə onu kraliça Elizabetin qarşısına səhnədə oynamağa dəvət etdilər. Onun dramaturq kimi hörməti də xeyli artmışdı, pul qazanmağa başlayanda Stratforddakı böyük evlərdən birini satın aldı, arvadı və iki qızı bu evə köçdülər.

1599-cu ildə «Qlobus» teatrının açılması onun həyatının dönüş nöqtəsinə çevrildi. Yeni teatr «Qızıl gül» və «Qu quşu» teatr binalarının yaxınlığında idi. Tezliklə bu teatr ən yaxşı tamaşa evinə çevrildi, onun tamaşa salonu 2000 nəfərdən artıq tamaşaçı tuturdu. Sonra gələn dekadadan başlayaraq çox müddətdə «Qlobus»da Şekspirin, demək olar ki, bütün əsərləri oynanılmışdı.

Styuartın ilk krallığı erası

1603-cü ilin martında kraliça Elizabet öldü və onu Şotlandiya kralı VI Ceyms əvəz etdi və İngiltərədə o, I Ceyms (ruslar ona Yakov deyirlər) adlanmağa başladı. Lord Çemberlen Adamlarına da bu, həmçinin dəyişiklik etmək zərurəti yaratdı. Şekspir və onun kolleqaları müntəzəm olaraq Elizabet qarşısında çıxış edirdilər.

Onlar Ceymsin özündən də daha populyar idilər. Ceyms taxt-taca yüksəkləndən sonra Lord Çemberlenin Adamları ona uyğunlaşdılar. Elizabet hakimiyyətinin son 9 ili ərzində onlar sarayda 32 tamaşa göstərmişdilər. Hər ilə azı üç tamaşa düşürdü. 1603-cü ildən Şekspirin öldüyü 1616-cı ilədək, bu kompaniya Ceymsin qarşısında 177 dəfə çıxış etmişdi, bu, bütün truppaların göstərdiklərinin hamısından da çox idi.

Şekspir özü də çox məhsuldar işləyirdi, hər ildə iki yeni pyes yazıb başa çatdırırdı. Onun monumental əsəri olan «Hamlet» 1600-1601-ci illərdə yazılmışdı. O, öz enerjisini faciələr yazmağa yönəltdi.

1604-cü illə 1607-ci il arasında o, «Otello»nu, «Kral Lir»i və «Makbet»i yazdı. «Hamlet»lə birlikdə onlar dramaturqun dühasının zirvələri hesab olunurlar. Bu əsərlərdə insan könlünün çox sayda olan cəhətləri araşdırılır, təsvir edilir. O, heç də yeganə dramaturq deyildi ki, kral Ceymsin hakimiyyəti dövründə qələmini faciələr yazmağa sərf etmişdi. Tarixi pyeslərilə yanaşı yaratdığı faciələr insanların daxili aləminin anatomiyasını açıb göstərməklə, onun fəth edilməsinə xidmət edirdi, buna görə də Şekspiri insan könlünün, bütövlükdə onun mürəkkəb təbiətinin təkrarsız fatehi saymaq olardı.

1603-cü ildən başlayaraq Şekspirin «Qış nağılı» və «Qasırga» pyesləri üzə çıxdı, onlar möcüzəni, qasırgaları və ilahi qüvvənin müdaxiləsini təsvir edirdi. «Qasırga» 1611-ci ildə ilk dəfə kral Ceymsin qarşısında oynanılmışdı, bu onun yazdığı son pyes idi. Pyesdəki əsas personaj olan Prosperonun epiloqunda elə bil ki, Şekspir səhnəyə öz vida müraciətini edirdi.

Stratforddakı mülkiyyət məsələsində onun borclara görə mühakimə olunması baş vermişdi. Lakin o, dəfələrlə Londona qayıtmışdı. 1613-cü ildə paytaxta kral Ceymsin qızının toyunda iştirak etməyə gəlmişdi, burada onun bir neçə pyesi səhnədə oynanılmışdı. Son pyesi «VIII Henri» tamaşaya qoyulanda «Qlobus» teatrının binası yanaraq tam məhv olmuşdu.

«Qlobus» əlbəttə, yenidən bərpa edildi, lakin yanğından sonra Şekspirin Kral Adamları ilə münasibəti pozuldu.

1607-ci ildə onun böyük qızı Susanna həkimlə ailə qurdu və yeddi ay sonra onlar Şekspirə Elizabet adlı ilk nəvə hədiyyəsi verdilər. Digər qızı Cudit 31 yaşında olmaqla, hələ də valideynlərinin evində yaşayırdı. Nəhayət, özündən beş yaş kiçik olan oğlana ərə getdi. Onlar 1616-cı ilin yanvarında kilsədə nikaha girdilər. On həftə sonra, 23 aprel 1616-cı ildə, Müqəddəs Georgi Günündə Şekspir öldü. Belə güman edilir ki, Şekspir toyda həddən çox içdiyinə görə isti otaqda tərlədiyindən, küçədə başı açıq və pləssiz gəzdiyinə görə soyuqdəyməyə tutulmuşdur. Həkim kürəkənin cəhdləri onun pnevmaniyasını yüngülləşdirə bilmədi.

Digər məlumatlara görə, Şekspir toyda dostları ilə həddən çox içdiyinə görə isitmə ilə bağlı olan bir xəstəlikdən ölmüşdü.

Şekspir buna hazır deyildi. Altı ay əvvəl o, öz vəsiyyətini yazmışdı. 1616-cı ilin martında isə Cudit ərə getdiyindən, ona çatacaq mirasın miqdarını azaltmışdı, qızı Susannaya üstünlük vermişdi. Stratforddakı Yeni Yer adlanan evi də ona vəsiyyət etmişdi.

Şekspir 52 il əvvəl xaç suyuna çəkildiyi Müqəddəs Üçlük Kilsəsinin daş döşəməsindən aşağıda dəfn edilmişdi.

Şekspir öz sağlığı vaxtında

Şekspirin ömür tarixəsi ingilis tarixinin gözəl bir dövrü ilə üst-üstə düşür. XVI əsrin axıncı illərində dram ədəbiyyatının çiçəklənməsi baş verdi, bu isə yalnız ölkənin yeni zəkasının əlaməti idi. I Elizabetin hakimiyyəti altında dəyişikliklər zamanın leytmotivinə çevrilmişdi. İngiltərə orta əsrlər cəmiyyətindən modern bir cəmiyyətə körpü salmışdı. London, silkələnən metropoliten kimi meydana çıxdı, onun tərپənməkdə olan iqtisadi-siyasi və mədəni həyatı əcnəbi miqrantları maqnit kimi özünə cəlb edirdi. Cəmiyyət sosial mobilliyin yeni cığırıları, baron torpaq sahibliyinin zəifləməsi və protestantizmin konsolidasiyası üçün açıldı.

Yeni kəşflər və ictimai fəallıq elmin üfüqlərinə qədər genişləndi. Bu vaxt qüdrətli tacir sinfi İngiltərə sahillərindən çox-çox uzaqlarda ticarət aparmağa başladı. Qısa bir dövrdə adanın mənzərəsi və əhalinin çoxalması onun qlobal hakimiyyətə çevrilməsinə şərait yaratdı.

Elizabet heç də kraliça olacağını gözləməirdi. Onun atası VIII Henri 1547-ci ildə ölkədə taxt-tac qızın azyaşlı ögey qardaşına keçdi. VI Eduardın həmin vaxt 10 yaşı vardı, 6 il sonra o öldü. Nortumberlənd hersoqu bu vaxt öz gəlinini taxt-taca yerləşdirmək üçün manevrlər etdi. Ledi Ceyn Qrey VIII Henrinin nəvə qohumu idi. Lakin onun hakimiyyəti cəmi 9 gün davam etdi. Ölkə onun yerinə Elizabetin ögey bacısı Mariyanın taxt-taca gətirilməsini tələb etdi. Mariya Tüdorun hakimiyyəti dövründə Katolitsizm bərpa edildi və protestantlar təqib olunmağa başladılar. Mariya hətta qısa müddətə saxta qəsd ittihamı ilə bacısı Elizabeti dustaq etdi. 1556-cı ildə 40 yaşlı Mariya hələ də ümid edirdi ki, özünə katolik varis doğacaqdır. Mariyanın əri İspaniya printsı (az sonra o, İspaniyanın kralı oldu) II Filipp idi. Lakin iki il sonra kraliça öldü və Elizabet taxt-taca sahib oldu. Çox az adam inanırdı ki, bu cavan qız sonrakı 45 ilə yaxın müddətdə ölkəni böyük uğurla idarə edəcəkdir.

Kraliça dəfələrlə milli böhranlarla üzləşdi, onun hakimiyyəti həm də bubon taununun yayılması ilə xeyli ziyan çəkdi. Katoliklərin qəsdı və digər qəsdlər, İspaniyanın və Fransanın ölkəyə müdaxiləsi, Niderlandlardakı müharibə, İrlandiyadakı bədbəxtlik və ərə getmədiyi ucbatından varisinin olmamasından irəli gələn təşviş həmçinin bu böhranların səbəbləri sırasına daxil idi. Elizabet onların hamısından üzü ağ çıxmağı bacardı, öz siyasəti və diplomatik bacarığı ilə

monarxiyanı xeyli möhkəmləndirə bildi. Monstr sayılan atasından və Qanlı Mariya kimi tanınan böyük bacısından fərqli olaraq, o, ölkə təbəələrinin, demək olar ki, əksəriyyətinin ehtiramını qazana bildi. Atası altı arvadından ikisini edam etdirməklə, bacısı isə protestantları təqib etməsi ilə yaddaşlarda qalmışdı. İngilislər Mariyanın qaniçiciliyini spirtli kokteylin “Qanlı Mariya” adında əbədləşdirmişlər, qədəhin üst təbəqəsindəki araq içildikdən sonra, altdakı qan rəngli tomat şirəsi içilir. Elizabet isə yadeəlli dövlətin hücumuna mərdliklə sinə gərməsi ilə xatırlanır. İspan Armadasına qarşı durmağa hazırlaşan qoşunlara baş çəkəndə o demişdi: «Bilirəm ki, mən zəif bədənə malik olan, miskin bir qadınam, lakin mən bir kral ürəyinə, həmçinin İngiltərə kralının ürəyinə və dözümlülüyünə malikəm».

Din də Elizabetdən ona başqa bir diqqət verməsini tələb edirdi. VIII Henri Romaya qarşı üsyan qaldırıb, bunda onun başlıca olaraq tam eqoistik bir məqsədi var idi, Vatikanın dini ağalığından imtina etdi ki, özünün Katerina Araqonlunu boşamasının bəyənilməsi təsdiq edilsin. Lakin o, Martin Lüterin elan etdiyi radikal protestantların mesajlarından buna görə çox az rəğbət hiss etdi. VI Eduardın hakimiyyəti altında Protestantların üstünlüyü daha artıq gözə çarpdı. Sonra Mariyanın zorakı siyasəti Katolitsizmin geri qayıtmasına tərəf döndü. Elizabet vaxt itirmədən Protestantizmi bərpa etdi və İngiltərənin yeni Kilsəsini formalaşdırdı. 1559-cu ildə isə qəbul edilən Alilik Aktı onu kilsənin titulyar başçısı etdi, həm də kilsə doktrinasına çoxlu əlavələr edildi.

Elizabet katoliklərə Eduarddan daha çox tolerantlıq nümayiş etdirirdi. Onun Anqlikan Kilsəsi, əslində, Roman Katolitsizmi ilə Şimali Avropa Protestanlarının hibridi idi. «Geniş kilsə» kompromissi də siyasi və dini ehtiyac naminə meydana gəlmişdi.

Elizabetin hakimiyyətinin çox illəri ərzində, buna baxmayaraq, İngiltərədə dini mənzərə qarışıq olaraq qalırdı. Bəzi regionlar və kübarların bir hissəsi sədaqətli katolik olaraq qalırdılar. Ayrı-ayrı kəndlərdə, Şekspirin doğma kəndində də katoliklər güclü qaydada təqib olunurdular, Anqlikan ibadətlərinə gəlmədiklərinə görə onlara ağır cərimələr qoyulurdu.

Puritanlar isə özlərinin daha müstəsna münasibətləri ilə seçilirdilər, onlar hesab edirdilər ki, İngiltərə Kilsəsinin quruluşu və doktrinası daha çox Roma Kilsəsinə yaxındır.

Anqlikanizm üçün uzun müddət ərzində potensial olaraq ən təhlükəlisi Puritanlar idi. Puritan sözü ilk dəfə 1564-cü ildə meydana gəlmişdi, bu vaxt Anqlikan kilsəsinin daxilində Calvinist ilahiyyatı ilə ilhamlanan protestantlar üçün bu ad istifadə olunurdu. Hərfi mənada «Təmiz» (protestanlar arasında olanları nəzərdə tutaraq) demək idi. Onlar İngiltərə kilsəsini istənilən vasitə ilə katolitsizmdən uzaqlaşdırmaq istəyirdilər. Elizabet öz hökmranlığı dövründə onları nəzarətdə saxlamaq göstərişini vermişdi.

Fransada təşviş doğuran dini müharibələr (onlardan ən qanlısı 1572-ci ildə Müqəddəs Varfolomey gecəsində olmuşdu) meydana gəlmişdi. Ancaq Elizabet çalışırdı ki, katoliklər, anqlikanlar və puritanlar arasındakı kövrək barışıqı qoruyub saxlasın. Şekspir öz pyeslərində dini münasibətləri mudrikliklə təmiz təsvir etməyə çalışırdı.

Ölkənin daxili işlərinin vəziyyəti

Parlamenti torpaq sahibləri olan kommonerlər formalaşırdı, onlar vergilərin təsdiq edilməsində hakimiyyətə malik idilər. Lakin Elizabet öz kraliçalığı dövründə onları vur-tut 16 dəfə və ya az qala üç ildən bir, parlamentin sessiyasına çağırırdı. O, özünün bir ovuc müşavirləri vasitəsilə ölkəni idarə edirdi, onların siyahısına Dövlət katibi və baş casusluq ustası olan ser Frensis Uolsinqem də daxil idi. Onun administrasiyası 600-dən çox olmayan məmurdan ibarət idi. Digər 600 adam Tac torpaqlarını idarə edirdi və bu mənbə hesabına sarayın xərcləri maliyyələşdirilirdi. Ölkədə daimi ordu yox idi, ona görə də pullar, əsasən, hər bir ekspedisiya qüvvəsini qaldırmağa sərf olunurdu. Dövlətin güclü mərkəzləşməsi olmadığından, İngiltərədə adamların çoxu özü özünü idarə edirdi. Kübarların hakimiyyəti kəndlilərin və icarəçi fermerlərin işlədiyi torpaqların sahibliyinə əsaslanırdı. Qanun və qayda şeriflər, sülh məhkəmələri və səmərəli saray sistemi tərəfindən qorunurdu.

Ölkə bütövlükdə kasıb idi və üç milyona yaxın əhaliyə malik idi. Londondan kənarda yalnız digər üç şəhərin 10 min nəfərdən çox sakini var idi. Şekspirin doğma şəhəri Stratfordda 1500 adam yaşayırdı. Elizabet hakimiyyətinin xeyli dövrü ərzində iqtisadiyyat güclə nəfəs alırdı, ölkə inflyasiyadan, qida qıtlığından və fermer torpaqları üçün icarə haqqının böyük olmasından zəifləyirdi.

Elizabet bunlara az təsir edə bilirdi. Burada heç bir milli iqtisadiyyat yox idi, sadəcə sosial-iqtisadi təbəqə var idi. Elizabetin populyarlığı iqtisadiyyatın vəziyyətindən ayrı bir şəkildə mövcud idi. Ona «Qloriana» – («Möhtərəm qadın»), «Yaxşı kraliça Bess» və «Bakira kraliça» kimi verilən adlar müntəzəm olaraq ölkənin «mütərəqqi» kimi tanınan əyalətlərinə səfərlərindən irəli gəlirdi. Elizabet at çapırdı və ən yaxşı kraliça paltarlarını geyinirdi. Onun hər səfəri imicini gücləndirməyə kömək edirdi.

Şəhərlərə gəldikdə, dəyişikliklər daha çox Londonda gözə çarpırdı, ölkənin sərhədlərinin kənarından və Avropanın hər yerindən buraya miqrantlar axışırdı. Bunun nəticəsində Elizabetin hakimiyyəti dövründə paytaxtın əhalisi iki dəfə artaraq, 200 min nəfərə çatmışdı. Londonun hasarlanmış Sitisində dar küçələr və çirkli prospektlər var idi, ona görə də burada 1564-cü ildən başlayaraq 60 il ərzində dörd dəfə taun epidemiyası yayılmışdı. Lakin London sakinləri bu vaxt şəhərdən kənarda

məskunlaşmağa başladılar, şimalda ferma torpaqlarına müdaxilə etdilər, həmçinin Temza çayının cənub sahillərini tutdular.

Katolitsizm strukturundan azad olma xüsusən mədəni həyatın çiçəklənməsinə şərait yaratdı. Londonun mərkəzində kitab mağazaları açıldı, burada görkəmli ingilis yazıçılarının əsərləri satılırdı və çox saydakı Avropa klassikləri ilk dəfə olaraq tərcümə edilməyə yararlı hesab edildi. 1576-cı ildə şəhərdə tikilən ilk daimi teatr mədəni həyatda ictimai əyləncə kimi mühüm rol oynadı. Şekspir də London səhnəsini tutmağa müvəffəq oldu. Bunlar Elizabet teatrına siyasi və sosial vəzn verdi. Lakin həm də siniflər arasındakı xətti kəsdi. «Qlobus» teatrında Elizabetə göstərilən tamaşalara varlı tacirlərlə yanaşı, kasıblar da baxa bilirdi.

Xarici siyasət

Londonun yeni inkişafa daxil olması, İngiltərənin dünya ilə əlaqələrinə də təsir göstərməyə bilməzdi. 1558-ci ildə Fransa ərazisindəki Kalenin itirilməsi və onu 1562-ci ildə bərpa etmək sahəsindəki cəhd uğursuzluğa düçar olduqda, İngiltərənin Fransadakı ərazi ambitsiyalarına birdəfəlik son qoyuldu. Yüzillik müharibə 1453-cü ildə başa çatanda, fransızlar ingilisləri, La-Manş sahilində olan Kale istisna olmaqla (İngilislər isə boğazı, fransızlardan fərqli olaraq, İngilis kanalı adlandırırdılar), bütün torpaqlarından qovmuşdular. XVI əsrin ortalarında isə Kale də birdəfəlik itirilərək, Fransanın nəzarətinə keçmişdi.

Flamand limanı olan Antverpen daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Bu liman vasiləsilə inglis yun tacirləri öz mallarını Avropaya ixrac etməyə başladı. Limanı açıq saxlamaq ehtiyacına görə, İngiltərə üsyan qaldırmış hollandların ispan işğalçılarını Niderlandlardan qovmaq cəhdlərinə dəstək verdi. İlk dəfə idi ki, İngiltərə öz iqtisadi marağını qorumaq üçün hərbi qüvvədən istifadə etməyə hazır olduğunu göstərdi. Çünki bu vaxt xarici ticarətin ölkə üçün inkişafın açarı olduğunu gördü. Kommersiya maraqları ilə İngiltərənin xarici siyasətinin uzlaşdırılması 1600-cü ildə İngilis Şərqi İndiya Kompaniyasının yaradılması ilə daha açıq şəkildə özünü göstərdi. Kompaniya İngiltərənin Şərqi İndiya ədviyyat ticarətindən pay alması üçün yaradılmışdı, ancaq tezliklə siyasətə də müdaxilə etdi və XVIII əsrdə Asiyadakı ingilis imperiyasının xeyli hissəsini öz sobasında döyüb düzəltdi.

Ancaq ser Frensisk Dreykə (ona ser titulu kraliça I Elizabet vermişdi, məşhur dəniz qulduru kimi İspaniya limanlarına hücum edib, gəmilərə ağır ziyan vurmuşdu, Magellandan sonra ikinci olaraq Dünya ətrafına uğurlu səyahət etmişdi), Uolter Reliyə və Hemfri Cilbertə bənzəyən dəniz quldurları və tədqiqatçıları sərbəst şəkildə həm Qərbi, şəm də Şərqi İndiyalarda öz işlərini görürdülər, Elizabet isə Avropa ilə İngiltərənin əlaqələrini idarə edirdi.

Antverpenin ingilis ixracı üçün açıq saxlanması davam edirdi, kommersiya maraqları, əlbəttə ki, vacib faktor olaraq qalırdı, lakin kraliçanın diqqəti daha çox üç daxili işə yönəlmişdi. Bunlar İngiltərənin dini, kraliçanın özünün, bu mümkünsə, ərə getməsi və varis məsələsi idi. Axırncıya isə qitə Avropasının sülalələri müdaxilə etmək istəyirdilər.

Elizabet taxt-taca gələndə, ispaniyalı II Filipp nəhəng imperiyanı idarə edirdi, bu imperiyaya İtaliyanın çox hissəsi, Fransanın bir hissəsi, Amerikalıların əksər əraziləri, Niderlandlar və İspaniyanın özü daxil idi. O, həmçinin bunlardan istifadə edərək, Protestantizmin genişlənməsinin yayılmasını dayandırmaq istəyirdi. Mariya Tüdorun dul əri kimi o, Elizabetə ona ərə getməyi təklif etdi, inanırdı ki, onların varisi İngiltərəni katolitsizmə qaytaracaqdır.

1570-ci ildə bu, xüsusi bir məsələyə çevrildi, bu vaxt papa V Piy Elizabeti xristian dinindən kənarlaşdırdı və on il sonra isə papa XIII Qriqori dekret verdi ki, bir yeretik kimi Elizabet qətlə yetirilə bilər.

Bu ərəfədə, belə qütbləşmənin səbəblərindən biri ingilis dəniz quldurlarının fəallaşması idi, İspaniya ilə münasibətlər 1585-ci ildə açıq müharibə nöqtəsinə gəlib çatdı. İngiltərə Niderlandlardakı uzunmüddətli münaqişəyə pis hazırlanmışdı, lakin onun donanması daha yaxşı silahlanmışdı. 1588-ci ildə Filipp artıq nəhəng dəniz qüvvələri ilə İngiltərəyə müdaxiləyə çox ciddi hazırlanmışdı, onlara Niderlandlardakı ispan qoşunları da köməyə gələcəkdi.

İngilis hərbi gəmiləri İspan Armadasını La-Manşda məğlub etdi. Müharibə sonrakı 15 il ərzində İspaniyanın yeni suya salınan armadaları vasitəsi ilə davam edirdi. İspaniya İrlandiya sahillərində qüvvə toplamışdı ki, yenidən müdaxilə cəhdi etsin. Lakin İngiltərə artıq asan şəkildə qorxudulan deyildi.

Şotland kraliçası Mariya Styuart

İngiltərə həmçinin İspaniya kimi Fransa tərəfindən də hədələnirdi. Axırncının niyyəti İngiltərədə katolitsizmi bərpa etmək kimi görünürdü. Fransanın bu kampaniyası Şotland kraliçası Mariya Styuartın iddiası ətrafında qurulmuşdu. O, Tüdor ailəsinin üzvü olan nənəsinin malik olduğu xəttin köməyi ilə İngiltərə taxt-tacına yiyələnmək istəyirdi. Onun nənəsi kral VIII Henrinin bacısı idi. Mariya Tüdoru Elizabet əvəz edəndə fransız kralı II Henri öz gəlini üçün ingilis taxt-tacına iddia etdi. Əri öldükdən sonra (o, Fransa kralı II Fransiskın arvadı idi və nikahın müddəti ərinin ölümünə qədər 1,5 il çəkmişdi) dul qalan Mariya vətəninə qayıtdı və artıq o, açıq şəkildə katolik təhlükəsini təmsil edirdi. Onun öz əmisi oğlu Henri Styuart – Darnli qrafına ərə getməsi də bir sıra hadisələrlə müşayiət olundu, hətta qadının taxt-tacdən devrilməsinə aparıb çıxardı. 1566-cı ildə Mariya uşaq doğduqdan sonra, Bosvill qrafı ilə zinakarlıq əlaqəsinə girdi və deyilənlərə görə, 1567-ci ildə

Darnlinin qətlə yetirilməsi təşkil olundu. Üç ay sonra Mariya Bosvillə ələ getdi. Lakin qısa müddətdə o, protestant lordlar tərəfindən taxt-tacdan uzaqlaşdırıldı. Onlar onun körpə oğlu Ceymsi anasının yerinə kral etdilər. Şotlandiya üçün körpənin taxt-taca qalxması adi bir hal idi, Mariya Styuartın özü 6 günlük körpə olanda, öldürülmüş atası kral IV Ceymsin yerinə kraliça elan edilmişdi. Belələrinin uşaqlıq vaxtında ölkəni regentlər idarə edirdi. 1568-ci ilin mayında Mariya İngiltərəyə qaçdı ki, orada öz qohumu, nənəsinin qardaşı qızı I Elizabetin himayəsinə sığınsın. Elizabet isə onu dustaq etdi. Lakin tezliklə Mariya katolitsizmi bərpa etmək qəsdini hazırlayanların fokus nöqtəsinə çevrildi. 1586-cı ildə bir sıra qəsdlər təşkil olundu, onlara Mariya da qoşulmuşdu. Nəticədə Elizabeti inandırdılar ki, böyük ambitsiyalara sahib olan şotlandiyalı qohumu onun özünün öldürülməsinə çalışır. Hətta o vaxtlar qanuni monarxların edam edilməsi pretsedenti ehtiyatlı hərəkət etməyi tələb edən bir iş olduğundan, Elizabet Mariyanın boynunun vurulmasına əvvəlcə tərəddüd edirdi. Mariyanın oğlu VI Ceymsə yazdığı məktubda bu hərəkətinə görə ona özünün kədərli hisslərini ifadə etmişdi.

Mariya Styuartın oğlu kimi İngiltərə taxt-tacında varis olan Ceymslə kraliça Elizabet çox sayda məktub mübadiləsi etmişdi. O, həqiqətən də, 1603-cü ildə Elizabeti əvəz etməklə İngiltərə kralı oldu. Bundan xeyli əvvəl Bakirə adlanan kraliça 50 yaşına qədəm qoysa da (öləndə onun 70 yaşı var idi), hələ də ələ getməmişdi, baxmayaraq ki, Avropa ölkələrinin krallarından və printsələrindən çoxlu təkliflər almışdı. Onların arasında Avstriya ershersuqu Karl, İsveçin XIV Eriki, Anju hersuqu (sonralar Fransa kralı olan) III Henri və Alonson hersuqu Fransisk var idi. Elizabet onların hamısına rədd cavabı vermişdi. O vaxtlar xəstə ayaqlarına görə yeriyə bilməyən Elizabet Fransa printsinin təklifinə istehza ilə cavab vermişdi ki, axsaq qoca qadın cavan oğlanı nikah üçün kilsəyə aparacaqdır. Robert Dadliyə – Lester qrafına vurulmasına baxmayaraq, bir ingilis kübarı kimi onunla evlənməkdən də imtina etmişdi. Heç bir şey nəzərdən qaçmırdı, çünki onun ələ getməsi ilə həm hakimiyyəti zəifləyəcək, həm də zəruri olmayan münaqişələr yaranacaqdı.

Heç bir variant onun üçün faydalı görünmürdü. Əcnəbi ər İngiltərəni Avropa mübahisələrinə girməyə dartacaqdır, ingilis ər isə kübarlar arasında qəzəbli rəqabət yaradacaqdı. Xaotik varislikdən və katolitsizmin qayıtmasından qorxaraq, İngilis Parlamenti dəfələrlə ona ələ getməyi və varis doğmağı israr etmişdi. Şekspirin yazdığı tarixi pyeslərdə də oxşar qaydada qeyri-müəyyən varisliyin təhlükəsi əks olunurdu və İngiltərənin birliyi üçün buna ehtiyac duyulduğu qeyd olunurdu. Hətta Elizabetin hakimiyyətinin final illərində onun təsiri azalmağa doğru gedirdi, tənəzzülə uğrayırdı. O, ölüm yatağına düşənə qədər varisini adlandırmaqdan imtina etmişdi. Lakin 1603-cü ildə Şotlandiyalı VI Ceyms – həmin ölkədə salamlandı və o, İngiltərədə I Ceyms kimi taxt-tacın sakit qaydada ötürülməsinin mümkün əminliyinə kömək etdi.

Ceyms artıq böyük hökmranlıq təcrübəsinə malik idi, iki dekada müddətində Şotlandiyanı idarə etmişdi, özünün sözü ilə dediyi kimi, ingilis taxt-tacına «köhnə və

təcrübəli bir kral» kimi gəlmişdi. Axı o, həqiqətən 20 il ərzində Şotlandiyanın kralı olmuşdu. Onun uşaqlığında Şotlandiyanı güclü regentlər idarə etmişdi. 16 yaşına çatanda Ceyms hakimiyyəti öz üzərinə götürmüşdü və sonrakı idarəetmə illərində özünün qabiliyyətli və razılıq yaratmağı bacaran kral olduğunu sübut etmişdi. O, özünü Presbiterian kilsəsinin başçısı etmiş, lakin həm də şotland kübarları arasındakı katoliklər fraksiyasına qarşı da tolerant yanaşmışdı. Hətta öz anası, Şotland kraliçası Mariyanın edam edilməsindən əvvəl o, Elizabetin varisi kimi qəbul olunurdu. Bu baş tutduqda, beləliklə, İngiltərə ilə Şotlandiya arasındakı sülhə də müəyyən əminlik yaranacaqdı.

İngiltərə I Ceymsin hakimiyyəti dövründə

Ceyms uzun müddətdə Şotlandiyanın kralı olsa da, uğurlu ingilis hökmdarı olmasını, bu taxt-tacda olan vaxt sübut etməli idi. O, tez bir qaydada və müdrikliklə İspaniya ilə sülh bağladı, lakin onun ölkə Parlamenti ilə münasibətlərində çətinlik mövcud idi. Şotlandiyada isə o, kübarlığa nəzarət etməyi bacarmışdı. Ona iqtisadi böhran miras kimi qalmışdı, taxt-tac İspaniya ilə müharibəyə görə pul borcuna düşmüşdü. Parlament yeni vergiləri bəyənməkdən imtina etdikdə, yeni gömrük vəzifələri yaratmaqla mövcud düşmənçiliyə əlavə bir canlanma verdi. Sonralar Parlamentə məhəl qoymamaqla və özünün populyar olmayan favoritləri ilə ölkəni idarə etməklə, o, həm İcmalar Palatasından, həm də Lordlar Palatasından uzaqlaşdı və beləliklə, 1642-ci ildə oğlu I Karlın əleyhinə parlament üzvlərinin qiyamının qalxmasının bünövrəsini xeyli əvvəl qoymaqla, baş verən bədbəxtliyə ilkin şərait yaratmışdı. Ceymsin ləqəbi «Xristianlıqda müdrik səfeh» idi. Oğlu kral V Karla qarşı qiyam isə əsl inqilaba, vətəndaş müharibəsinə çevrildi və İngiltərə tarixində müstəsna bir hadisə baş verdi, kral I Karl edam edildi. I Ceymsin Parlamentə məhəl qoymaması sonra təkcə oğlunun məhv edilməsi ilə deyil, İngiltərədə monarxiyanın qısa müddətdə də olsa ləğv edilməsi ilə nəticələndi. Özünə güvənmənin cəzası birbaşa onu şəxsən haqlamasa da, oğluna çatdı və dövlət quruluşuna ağır zərbə vurulmasına gətirib çıxardı.

Həm də Ceyms müəyyən uğurlu siyasi addımlar atmaqdan da xali deyildi. O, İngiltərənin Avropadakı Otuz illik müharibədən (1618–1648-ci illər) kənarda saxlamışdı və vətənidəki bütün dini münaqişələrin qarşısını almağı bacarırdı. O, həmçinin ingilis dilində çap olunmuş ən mühüm kitablardan birinin buraxılmasına sponsorluq etmişdi. Bu kitab kral Ceyms Bibliyası adlanır. 47 alimi o, özü şəxsən seçmiş, onlar tərcümənin hazırlanması üzərində 7 il işləmişdilər. 1611-ci ildə kitab çap olunmaqla, bu «nüfuzlu versiya» ingilis dilindəki mətn kimi bir standartla çevrildi, üç əsrdən artıq bir müddətdə Ceyms Bibliyası öz səviyyəsini saxlamışdı.

İngilislər və amerikalılar XX və XXI əsrlərdə də Bibliyanın tərcüməsinin mükəmməlliyini təmin etmək işini davam etdirirlər. Bu sahədə Amerika Bibliya

Cəmiyyəti və Birləşmiş Bibliya Cəmiyyətləri olduqca böyük və nəcib iş görür. İngilis dilindəki Bibliya hər dekadada yeni, daha dəqiq tərcümədə və redaksiyada çap olunur. Mətnin tərcüməsinin qiymətli alınması üçün qədim dillərdə olan yəhudi, aramey və yunan mətnlərindən istifadə olunur. Onlar Bibliyanın dəqiq və başa düşülən dildə nəşrini təkmilləşdirməklə, bu vacib vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirirlər.

Şekspirin dövrü

Şekspir öz erasının məhsulu idi, həmin dövrün aparıcı mənzərəsindən ilham alırdı. Baxmayaraq ki, o, heç vaxt xronika yazan olmamışdı, lakin onun kral sarayının uğurlarına təbil çalması, tarixi pyeslərində Elizabetin özünün uğurlarına birbaşa işarə edilməklə, əks olunurdu. Axı sonralar da ingilislərin xeyli hissəsi, adətən, kralın, ya da kraliçanın ölüm xəbərini məhz Temza üzərindəki körpünün dağılması kimi qəbul edirdilər.

Şekspirin faciələr güzgüsü I Ceyms taxt-taca qalxdıqdan soqna ölkənin tutqun əhval-ruhiyyəsini ifadə edirdi. Onun müasir dövrə aid olan az saydakı düşüncələrini pyeslərində tapmaq mümkün idi.

Digər tərəfdən Şekspir, adətən, ancaq öz dövrü üçün danışdı. Krallar daim öz xalqından etimad və kömək xahiş edir, allahdan isə özünə müdriklik və qüvvə diləyirlər. Şekspir isə güzgü əksi kimi bu dövrdəki qarışıq coşqunluğu, yenilikləri, şadlıqları və cəmiyyətin sürətlə dəyişməsinin könülü qorxudan cəhətlərini göstərməli idi. Şekspir barədə Ben Conson yaxşı demişdi. «O, öz dövrü üçün deyil, bütün zaman üçün idi».

Şekspirin dramaturqluğu I Elizabet və I Ceymsin hökmranlıqları ərzində və teatrın qeyri-adi populyarlığı şəraitində doğulmuşdu. Baxmayaraq ki, o, nəslinin ən yaxşı dramaturqu kimi etiraf edilmişdi, lakin şəxsən özü cəsarətli olsa da, tənha bir adam idi. Ona Kristofor Marlou təsir göstərmişdi. Ben Conson isə onun ardıcılı idi. O, həmçinin elə müasirlərə malik idi ki, onların da şöhrəti heç də keçmişdə qalmamışdı. Şekspir illərində Londonda ən azı 500 dramaturq işləyirdi. Onların əsərləri Londonun yenidən qurulmuş daimi teatrlarının tələbatı ilə əhatə olunmuşdu. Rəqabət atmosferində dramaturqlar, əvvəllər heç vaxt İngiltərəyə tanış olmayan statusa yiyələnmişdilər.

Elizabet teatrı öz köklərini Orta əsrlərdən götürürdü. XI əsrdən başlayaraq kilsə sevimli müqəddəslərinin həyatından bəhs edən pyeslərin tamaşaya qoyulmasına həvəs göstərdi. Sonra, XIV əsrdə müxtəlif janrlardakı sehrli pyeslərin formaları meydana çıxdı, onlar əsasən, Xaçə çəkilmə kimi Bibliya (İncil) mövzularına həsr olunurdu. Bir vaxtlar sehrli pyeslər yerli gildiyaların sponsorluğu ilə bol küçə tamaşalarına tərəf döndü. Ancaq daha çox katolik əsərləri kimi

qiymətləndirildiyindən, Protestant İslahatı vaxtı, XVI əsrin ortalarında onlar qadağan edildi.

Həm də əxlaq pyesləri İngiltərədə qəzəb doğururdu. Bu pyeslər xeyir və şər arasındakı daimi vuruşu təsvir edirdi. Ləyaqət təbii olaraq Qüsur üzərində zəfər çalırdı, lakin təbəələrin geniş hissəsi alleqorik çıxarışlardan öz mənsubiyyətinə görə istifadə edə bilərdi. İmmiqrant aktyorlar çox vaxt qraflıqların kiçik mehmanxanalarında səslə-küylü kütlə qarşısında tamaşa göstərirdilər, bəzi truppalar isə həmçinin Londonun gildiya zallarında və özəl evlərdəki səhnələrdə oynayırdılar. 1560-cı ildən başlayaraq varlı kübarlar və hətta monarx tərəfindən truppalar formalaşdırılırdı. Onlar aktyorları himayəyə götürürdülər. Əyalətlərə gedəndə onlar lovğalana bilərdilər ki, Kraliçanın Adamları və ya Derbi qrafının Adamları olan aktyorlardır.

Bəzi aktyorlar əllərini pyes yazmaqda sınaırdılar və pyeslər əxlaq mövzusunda olanların dar fokuslarından kənara çıxmağa başlayırdı. Oksfordun və Kembricin «universitet zəkaları» adlanan məzun qrupları Londonun qeyri-formal teatr dövrəsi üçün pyeslər yazmağa başlamışdılar.

1576-cı ildə Elizabet dövrünün dram əsərləri tamamilə yeni eraya qədəm basdı. Aktrilər ölkənin saray salonlarında oynamaları ilə ilhamlanırdılar. Bir il ərzində Londonda ilk yeni teatr küçəsi yarandı. London Sitisinin şimalında digər teatrlar açıldı.

Lakin şəhərin puritan olan yaşlı adamları teatrları qüsurun beşiyi kimi qiymətləndirirdi, aktyorları isə səhnə üçün məşq etmələrinə görə aşağı həyatın nümayəndələri hesab edirdilər. Heç bir yeni pyes yaradılmış xüsusi senzuranın icazəsi olmadan oynanıla bilməzdi. Puritanlardan fərqli olaraq, onlar pyeslərdə «şirnikləndirici mahiyyət» axtarmırdılar. Qaydalar aydın idi: həssas siyasi və dini məsələlər limitdən kənara çıxmamalı idi və heç bir sağ olan ictimai xadim səhnədə göstərilə bilməzdi. Öz qələmini əhilləşdirə bilməyən bir sıra yazıçılar bu vaxt öz sonluğunu dustaqxanada keçirməli olmuşdular.

Yeni açılan teatrların tamaşaçı yeri 14 və ya hətta «Qlobus»da olduğu kimi 20 cərgədən ibarət idi, bundan əlavə üç mərtəbəli qalereya mövcud idi, orada olan yerlərə biletlər çox ucuz satılırdı. Teatra gələn kasıblar və ya «torpaq səthində olanlar» tamaşanı açıq havada seyr etməyə görə bir pens pul ödəyirdilər. Səhnənin öz qalereyası isə musiqiçilər tərəfindən istifadə olunurdu. Bəzi teatrlarda 3 minə qədər tamaşaçı olurdu.

Soyuq qış aylarında tamaşa gündüz vaxtı göstərilirdi.

Teatrlar arasında intensiv rəqabət gedirdi. Şekspir ilk dəfə Londona gələndə bir neçə il «Qızıl gül» teatrında işlədi. Həmin teatrdə Şekspirin ilk pyesi tamaşaya qoyuldu. 1592-ci və 1593-cü illərdə taun epidemiyası vaxtı teatrlar sarsıntıya məruz

qaldılar və teatr sahibləri yeni hamilər axtarırdılar. Şekspir teatrdakı yenidən formalaşmış Lord Çemberlen Adamlarına qoşuldu.

Teatrlar birinci növbədə biznes tədbirləri ilə məşğul olurdu və Şekspir də zəruri qaydada varlanan adama çevrilmişdi. O, Londona gəldikdə İngilis Renessans ədəbiyyatı özünə məxsus yolla irəliləyirdi, yunan və roman klassiklərinə və bir az əvvəlki italyan və fransız ədəbiyyatına marağın bərpası ilə qidalanırdı. Bu yolun adı, poeziya idi. Bir poemada Elizabeti təmsil edən Qloriana, İngiltərə və İrlandiyanın Faerie adlanan mifik kraliçası kimi təsvir edilirdi. Dramaturq Tomas Kid özünün «İspan faciəsi» pyesində ingilis teatrında xalqın intiqam almasını göstərirdi. Lakin təəssüf ki, onun öz həyatı çox az xoşbəxt sayıla bilərdi. O, 1593-cü ildə xəyanətə görə həbs edildi və işgəncələrə məruz qalmalı oldu, 36 yaşında olan bu adam sonrakı ili öldü.

London səhnəsinin ulduzu 1580-ci illərin sonu, 1590-cı illərin başlanğıcında Marlounun «Torba» pyesi idi. O, Şekspirin həmyaşıdı idi. Ondan iki ay əvvəl anadan olmuşdu. Şekspir isə həmin vaxt hələ şagird hesab olunurdu, Marlou isə artıq məşhur dramaturq idi. Onun 23 yaşı olanda iki hissədən ibarət «Böyük Tamerlan» (ingilislər Teymurləngi belə adlandırırdılar) pyesini yazmışdı. Əsərdə XIV əsrin Mərkəzi Asiyası təsvir olunurdu. Pyes ilk dəfə tamaşaya qoyuldu və böyük uğur qazandı. O, həmçinin «Faust», «Maltalı yəhudi» və digər pyesləri yazmışdı. Marlou təhlükələrlə dolu olan bir həyat yaşayırdı, vaxtının çoxunu tavernalarda, royalist casusların arasında keçirirdi. 1593-cü ildə 29 yaşında o, qətlə yetirildi.

1603-cü ildən kral olan I Ceyms Lord Çemberlen Adamlarına hamı pımaq təklifini etdi. İldə onlar sarayda 20 tamaşa göstərirdilər. Sonra onlar adlarını dəyişdilər. Yeni monarxın hakimiyyəti altında teatr dəyişikliyə məruz qaldı. Elizabet və Ceykobian dramaları arasındakı fərq kompaniyanın adlarına görə deyil, ancaq populyar olan pyeslərə görə idi. Populyar Elizabet teatrı nikbinliyi ilə fərqlənirdi, pyeslər daha yaxşı gələcəyin olacağını güman edirdilər. Şekspirin Elizabet dövrü komediyaları, adətən, şən və qayğısız idi. Əksinə, Ceykobian teatrı isə daha tutqun mənəviyyatlanmış və özünü analiz kimi olan mövzulara müraciət edirdi. Şekspirin sonrakı komediyaları bu əhval-ruhiyyəyə təsir göstərirdi. Uaytholl sarayındakı şam işığında göstərilən tamaşalar populyarlığın artmasına kömək edirdi.

Şekspir özünün böyük faciələrini Ceymsin hakimiyyətinin erkən dövründə yazmışdı, müasirlərinin işində olan zorakılığı, şəri, şəhvəti və könülü çuğlayan məhəbbəti, dəliliyi, gözəlliyi və ümidi təsvir edirdi. Ben Conson onun cana titrətmə salan komediyalarını xüsusilə qeyd edirdi. Homerin «İliada» və «Odisseyə»sini tərcümə etməklə ingilis ədəbiyyatında özünə yer tutan Corc Çapman həmçinin bir neçə faciə yazmışdı. Digər yazıçılar həmçinin komanda şəklində işləyirdilər ki, əsərlərini teatrlara ötürə bilsinlər.

Kral Ceyms 1625-ci ildə öldükdən sonra onun bədbəxt taleli oğlu I Karl teatrdan çox rəssamlıqla maraqlanırdı. Sonra 1642-ci ildə Puritanların təsiri ilə

Parlament bütün teatrları bağlamaq göstərşini verdi. Vətəndaş müharibəsi dövründə və kral hakimiyyətinin ləğv edildiyi dövrdə (*Interregnum*-da) teatrların əksəriyyəti məhv edildi. Bərpanın meydana gəlməsi (söhbət Monarxiyanın bərpasından gedir) ilə ictimai əyləncələr 1660-cı ildən yenidən həyata qayıtdı. Həm də Londonun teatra olan sevgisi yenidən dirildi. Yeni pyeslər yazılmaqla yanaşı, köhnələr də həyata qaytarıldı. Şekspir də həmçinin yenidən səhnəyə qayıda bildi.

Şekspir irsi

Əgər bu məlumat 1623-cü ildə dərc olunsaydı, bəlkə də, Şekspir heç vaxt ingilis dilli ədəbiyyatda ən böyük yazıçı yerini tuta bilməzdi. Onun ölümü vaxtı 36 pyes yazdığı deyilirdi. Onlardan 18-i çap olunsa da, digərləri çap olunmamışdı. Şekspirin xoş taleyi, onun loyal dostlara və pərəstişkarlara malik olmasına əsaslanırdı. Onlar dramaturqun reputasiyasını qoruyub saxlaya bilmişdilər. İki kolleqası onun «Komediyaları, tarixi pyesləri və faciələri» daxil olan 36 əsərini öz redaksiyalarında çap etdirmişdilər. İlk folioya görə «Şekspir» sözü konsepsiya və ifadə bildirən bir brend kimi doğulmuşdu.

Şekspir öz pyeslərinin çap olunmasından heç nə qazanmırdı, çünki onlara teatr kompaniyaları sahiblik edirdi. Hətta kompaniyanın payçısı olanda da, bir nəşrə görə o, pul itkisinə məruz qalmışdı. Onun pyesləri rəqib kompaniyalar tərəfindən səhnəyə qoyulurdu.

Şekspirin reputasiyası, onun pyesləri uyğunlaşdırılmaya məruz qalmaqla «yaxşılaşdırılanda» da ziyan çəkirdi. Bir sıra faciələri auditoriyaya «xoşbəxt sonluq» əlavə olunmaqla təqdim olunurdu. Dörd əsr sonra «xoşbəxt sonluq» amerikan filmlərini populyarlığını artırdığı halda, Şekspirin nüfuzuna yalnız xələl gətirirdi. Yaxşı ki, XVIII əsrdə Samyuel Conson və Eduard Keppel bu haqsızlığı düzəldə bildilər.

Bəziləri isə yazırdı ki, poeziya ustası olmaqla onun sənəti yeni dəb yaratmışdı. Digər cəhətdən, dramaturq həm də sənətkar olmaqla, dünyanı öz ağlının köməyi ilə müşahidə etdiyi kimi, ifadə şəklində istifadə eməyə üstünlük verirdi. O, minlərlə xətt üzrə yazı bilirdi. Bəziləri də qeyd edirdi ki, tarixi adlandırılan bir sıra əsərləri və hətta müəyyən komediyaları real olaraq faciə idi, onların arasında komediya qarışığı da olurdu. Şekspir sadəcə bir prosesin içində janrları bir-birinə qarışdırırdı. Ona görə də onun bir sıra pyesləri *romance* - romantika adlanırdı.

Şekspirin sevdikləri əsərləri, bir şair kimi oxucularına və pyes kimi ona qulaq asılacağına ünvanlanmalarına görə bölünürdü. Onun teatr «ifrata varmaları» bəzi tənqidçiləri narahat edirdi. Hətta Şekspirin böyüklüyünün geniş şəkildə qəbul olunmasına baxmayaraq, bəzi görkəmli yazıçılar bu xora qoşulmaqdan imtina edirdilər.

XVIII əsrin Böyük fransız mütəfəkkiri Volter demişdi ki, Şekspir «təbii və dəyişkəndir, lakin yaxşı zövqün sadə qığılcımı olmaqla, o qədər də çox deyildir və ya bilirdi ki, dramanı təkcə o, özü idarə edir». Lakin ingilis dahisini sərt qaydada qiymətləndirənlər də var idi. Bir əsr sonra böyük rus yazıçısı L.N.Tolstoy isə ilk dəfə Şekspiri oxuyanda narazı qalmışdı: «Mən nəinki heç bir sevinc hiss etmədim, həm də müqavimət göstərə bilmədiyim acıgım gəlməklə, onu darıxdırıcı gördüm». O, Şekspirin pyeslərini, xüsusən «Hamlet»i pis əsər sayırdı, bir dəfə digər böyük rus yazıçısı A.P.Çexova demişdi ki, onun əsərlərində heç nə yoxdur, pyesləri pisdır, səninkilərsə onlarla müqayisədə daha pisdır.

Tolstoyun Şekspirə belə münasibət bəsləməsinə təəccüblənmək lazım deyildir, dahilərin bir-birin bəyənməməsi faktları olduqca çoxdur. Məgər, Şekspir özünün belə qiymətləndirilməsindən uduzmuşdurmu, əsla yox. Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, yaradıcılığa münasibətdə də ədalətsizlik halları az deyildir, lakin bunlar ümumi rəydə mövcud olan qiymətə xələl gətirə bilmir, ona təsir göstərməkdə gücsüzlüyünü göstərir. Tolstoyun Çexovun pyesləri barədəki tənqidi rəyi də özünü doğrulda bilməmişdi. Zaman keçsə də həmin pyeslər yenə də tamaşaya qoyulmaqla, ilkin qazandığı böyük cazibə qüvvəsini itirmir. Rusiyanın baş dram teatri – Moskva Akademik Bədae Teatri A.P.Çexovun adını daşıyır. Orijinalda MXAT adlanan bu incəsənət məbədinin daimi pərdəsində dahi dramaturqun ən məşhur pyesi olan “Qağayı”nın simvolu kimi, qanadlarını gərmiş həmin quşun şəklində əks olunmuşdur. Daha çox “Albalı bağı” pyesi, həmçinin digər iki pyesi dünya teatrlarının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

Şekspiri bəyənməyənlərlə yanaşı, onun yaradıcılığını bütünlüklə inkar edənlər, guya başqa müəlliflərin əsərlərinin onun adına çıxılmasını iddia edənlər də vardır. Əlbəttə böyük düha sahiblərinə paxıllıq edənlər az deyildir, onları şübhə altına almaq, üstlərinə kölgə salmaq cəhdləri xeyli müddət ərzində mövcud olmuşdur. Onlar elmi əsaslarla təkzib edilsələr də, yeni iddiaçılar, əslində böhtançılar meydana çıxır. Şekspirin yazdığı incilərə inamsızlıq müxtəlif bəhanələrə əsaslanır.

Bəziləri iddia edir ki, Şekspir sadə bir teatr aktyoru idi, əsərlərində isə mütəfəkkir qələmi aydın görünür, deməli, bunları o, yazmamışdır. Dramaturqun pyeslərinin müəllifinin kraliça Elizabetin olduğunu güman edənlər də var. Əlbəttə, İngiltərə kraliçası böyük intellektə malik idi, beş əcnəbi dildə sərbəst danışdı. Onun poetik istedadı da var idi, şeir yazır və ya bəzən yaxın adamlarına şeirlə müraciət edirdi. Onunla bir əsrdə yaşamış Müqəddəs Roma imperatoru V Karl (o, həm də İspaniya kralı idi) də şeir yazırdı. XIX əsrdəki İngiltərənin görkəmli baş nazirləri Homeri, Esxili, Sofoklu tərcümə etmişdilər. XX əsrdə Böyük Britaniyanın baş naziri olmuş Uinston Çörçill ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını almışdı. İngiltərə siyasi xadimləri üçün poeziya, ədəbi yaradıcılıq heç də sirrli bir sahə olmamışdı və Bakirə kraliçanın istedadı onun barəsində belə uydurmanın yaranması üçün ciddi bir əsas olmasa da, imkan yaradırdı.

Şekspir pyeslərində güclü erotik parçalar da yer tutur. Əgər bunlar Elizabet qələmindən çıxsaydı, İspaniyada bu “kafir” qadına nifrin yağdırılırdı. Onlar ingilis kraliçasını ifşa etmək, hədələmək üçün səbəb axtarırdılar. Londondakı İspaniya səfiri Qondemar dəniz quldurlarını himayə etdiyini kraliçanın üzünə demişdi və bu həqiqətdən heç də uzaq deyildi. Dəniz qulduru Frensis Dreyk İspaniyanın Kadis limanına hücum edib, oradakı böyük ambarları yandırmışdı. Elizabet isə onu per titulu ilə mükafatlandırmışdı, həmin vaxtdan ona ser Frensis Dreyk deyərək müraciət edirdilər. Şekspirin təsvir etdiyi erotika səhnələri azacıq da olsa kraliçanın beyninin məhsulu olsaydı, ispanlar, Roma papası, katoliklər ona coşğun hissiyatın əsiri damğasını vurardılar, axı onun favoritlərinin mövcudluğu da sirr deyildi.

Şekspiri qaralayıb gözdən salmaq istəyənlərin digər qrupu onun pyeslərinin müəllifliyini böyük filosof, görkəmli dövlət xadimi ser Frensis Bekonun adına çıxırdılar. Aristoteli təqlid edərək, “Yeni Orqanon” kimi iki cildlik böyük fəlsəfi əsərin müəllifi əgər pyeslər yazsaydı, bunu gizlətməzdi, başqasının adı altında getməyinə də razı olmazdı.

Məşhur detektiv əsərlərin müəllifi olan görkəmli ingilis yazıçısı Aqata Kristi “Onlar Bağdada gəldilər” romanında qeyd edir ki, varlı bir londonlu məlum əsərlərin müəllifinin Şekspir deyil, Frensis Bekon olduğuna çox inandığından, bir görkəmli mütəxəssisi böyük qonorar verməklə tutmuşdu ki, o, sözlərin, ifadələrin işlənməsi, bütövlükdə pyeslərin dilinin, dialoqların, yazı tərzinin, xüsusən məntiqinin filosof Bekona məxsus olduğunu tutarlı arqumentlərlə sübut etsin. Həmin şəxs çox əziyyət çəkməklə pyesləri ciddi analizə məruz qoydu və əks bir nəticəyə gəldi. Sübut etdi ki, əsərlərin Frensis Bekon üslubuna heç bir dəxli yoxdur, onların hamısı Şekspirin qələmindən çıxmışdır. Bu tapşırığı sifariş verən adam da Şekspir barədəki əsassız və haqsız fikrini dəyişməli oldu.

Della Bekon adlı birisi isə, iddia edirdi ki, Şekspirin pyesləri əslində plagiatla əsaslanır. O, xüsusən “Kral Lir”, “Makbet” və “Koriolan” pyeslərini dəfələrlə oxumuşdu ki, Frensis Bekon tərəfindən onlarda qoyulmuş açarı tapsın. ABŞ-dan Londona gəldikdən üç il sonra onun məqaləsi ilk dəfə “Putnam” jurnalında çap olunmuşdu. Sonralar çıxan kitabında isə ciddi bir əsasa malik olmadan yazırdı ki, Şekspir bu pyesləri yaza bilməzdi, çünki o, cahil adam olmaqla, təhsil görməmişdi. Pyeslərdə göstərilən qanun, əyləncə, saray barədə onun bilikləri yox idi. Bu bədbəxt qadının ruhi vəziyyəti pisləşdi, o, inanırdı ki, Frensis Bekon onun qohumudur. Psixiki durumu ağırlaşdı, ölümü isə ona imkan vermədi ki, böhtanlarına bəslənən qəzəb dalğasını sağlığında görə bilsin.

Başqa bir mühüm cəhəti də nəzərə almaq lazımdır ki, tələbkar London mühiti müəllifliyin saxtakarlıq yolu ilə əldə edilməsinə yol verməzdi. Həmin dövrdə şəhərdə çox sayda teatr, yüzlərlə dramaturq var idi və onların arasında ciddi rəqabət mövcud idi və belə qarşılıqlı nəzarət şəraitində süni şəkildə hansısa bir müəllif yaratmaq qeyri-mümkün idi. Şekspirə paxıllıq edənlər olduğu kimi, onun sədaqətli

pərəstişkarları da var idi və onlar bu dahinin əsərlərinin itib, batmasına yol vermədilər.

Əssasız inkarlarla və iddialarla yanaşı, uğursuz müqayisələrə də çoxlu misallar gətirmək olar. Bəzi sənətşünaslar ifrata vararaq, XX əsrdə rəngkarlığın inkişafına təsirinə görə Pablo Pikassonu XVI əsrin böyük dahisi, Renessansın görkəmli nümayəndəsi Mikelancelo Buonarotti ilə müqayisə edirlər. Faşizmi ifşasına görə əsasən məşhurlaşan “Gernika” tablosunu Mikelancelonun “Sikstin kapellası”na qiymət barədə yaxınlaşdırmaq cəhdi yalnız istehza gülüşü doğura bilər. Adi qrafika əsərini Vatikan kapellasının tavanını bəzəyən dahiyənə freska ilə bir cərgəyə qoymaq, elektrik lampasını Günəşə bənzətmək istəyinə bənzəyir. Şekspirin əsərləri də dörd əsrdir ki, həm də artıq bütün dünyaya öz nurlu şəfəqlərini paylamaqda davam edir. Ona görə də Şekspiri bəyənməmək halı, bayağı müəlliflərlə onu müqayisə etmək cəhdi, əsərlərinə bəslənən diqqət və məhəbbətin miqyası müqabilində elə də ciddi görünmür.

XX əsrdə isə belə qütbvari fərqli olan qiymətlərə baxmayaraq, Şekspir özünün dominantlığını bütünlüklə sübut etdi. Onun pyesləri ədəbi tənqidçilər və teatr direktorları tərəfindən yüksək qiymətləndirildi. Ziqmund Freyd Hamletə diqqət yetirdikdə, onun Edip kompleksindən əziyyət çəkdiyini güman etmişdi. Sofoklun «Çar Edip» pyesində göstərilir ki, vaxtilə çar atası tərəfindən kənara atılan balaca Edip başqa mühitdə böyümüşdü, yaşa dolduqda arabada gedərkən qarşıdan digər arabada gələn çarla yol üstündəki mübahisəyə görə ona məlum olmayan öz doğma atasını öldürmüş, sonra həmin diyarın çarı kimi onun dul qalmış arvadı olan anasına evlənmişdi və onların bu nikahdan uşaqları da olmuşdu. Çar Edipə bu müdhiş hadisələr məlum olduqda, o, ağır sarsıntı keçirib, özünü kor etmişdi. Freydin bu hipotezasından sonra alimlər və tənqidçilər Şekspiri və onun personajlarını hər bir təxəyyülə uyğun gələn prizmalardan öyrənməyə başladılar.

XX əsrdə fikir müxtəliflikləri ilə yanaşı, Şekspirin dominant olması barədəki ideya akademik baxışlara gəlib çıxmışdı.

Hələ də Şekspir poeziyası musiqisinin qiymətləndirilməsinin altına mina qoyanlar da tapılır, ona qarşı ünvanlanmış qəsdlərə sevinənlər də vardır. Onun əsərlərinin tamaşaçıya çatdırılmasında aktyorların səhnədəki oyunlarından da çox şey asılıdır. Tərcümə xətalrı da bəlağətli dil arxasınca qaçmağın nəticəsi olduğundan, Şekspiri təhrif etməklə, onun əsərlərini gözdən salır. Adi bir ifadə və ya bütöv cümlə Şekspir mətninin orijinalından uzaqlaşdıqda, əsərin dəyərini aşağı salır. Aktyorlara gəldikdə, onlar sözləri, intonasiyaları ilə auditoriyanı hərəkətə gətirə bilirlər.

Şekspirin dili

İngilis dilində Şekspirin ifadə etdikləri, onun rəngli tarixinin zəngin mətnləridir. Erkən dövrlərdən anqlo-sakson köklərinə malik olan bir dil kimi ingilis dili çox sayda irslərə malik olmaqla, dramatik bir ünsiyyət vasitəsi kimi meydana çıxdı. Müdaxilə hesabına və başqalarından doğulmuş bu dil dəfələrlə zərər çəkmişdi, özü ilə Qərbi German və Skandinaviya dillərinin qarışığını təmsil edirdi. Elizabet və Ceykobian eralarında modern ingilis dili meydana gəldiyinin əsaslı şəhadəti vardır, bu dil görünməmiş mobilliklə, onun vasitəsilə danışılan ideyaların köməyi nəticəsində işlək bir nitqə çevrildi. Heç bir şair Şekspir kimi söz ehtiyatından belə partlayış qaydasında istifadə etməmişdi. O, 1500-ə qədər yeni ingilis sözlərini ədəbi istifadəyə gətirmişdi, əsərlərində isə bütövlükdə 20 min sözdən istifadə etmişdi. Çox sayda yaxşı tanınan kəlmələr indiyədək işlənməklə, ilk dəfə onun pyeslərində və poemalarında səslənmişdi.

Roma imperatoru Klavdinin b.e. 43-cü ilində Britaniyanı işğal etmək cəhdindən əvvəl adaların Kelt sakinləri müasir irlənd, velş və şotland qallarının dillərinə qohum bir dildə danışmışdılar. Sonralar romalılar həmin dörd ölkəni tərk edəndə, 410-cu ildə bəzi german xalqlarının dili, başlıca olaraq anqlarınkı və saksonlarınkı tədricən dominantlıq etməyə başladı. V əsrin sonunda papa Böyük Qriqori anqlo-saksonları xristianlığa keçirməyə başladı.

Kilsənin *lingua franca*– hər yerdə işlənən dili olan latın dili Britaniya adalarında işlənməyə başladı. Latın sözləri köhnə ingilis dilinə daxil oldu və Roman əlifbası hər bir erkən ingilis ədəbiyyatı məlumatlarında, ancaq danışmada deyil, yalnız yazıda istifadə olunurdu.

Vikinqlər yürüş edib, İngiltərədə məskunlaşmalarını formalaşdırdıqda ölkədə VIII və IX əsrlərdə köhnə ingilis dilinə Skandinaviya sözləri də əlavə olundu. İlk ingilis ədəbi əsəri olan *Beowulf* -da Skandinaviyanın təsiri açıq görünürdü. Bu böyük epik poema insan əti yeyən monstrlardan tutmuş onların böyük torpaqlarını viran qoyan əjdahadan öz xalqını Beovulfun necə xilas etdiyini nəql edir.

Köhnə inglis dili german dili idi, öz sintaksisi, qrammatikası və söz ehtiyatı ilə həmin günlərin ingilis dilinin özəyini təşkil edirdi. Lakin köhnə ingilis dili 1066-cı ildəki Uilyam Fatehin başçılığı altında olan norman işğalı ilə əsaslı surətdə dəyişdi. Uilyam Fateh İngiltərədə fransız dilində danışan saray qurdu, elitaya məxsus olan şairlər XIV əsrin ortalarına qədər fransız və latın dillərində yazırdılar. İngilis dilində danışanlar fransız dilindən 10 min sözü borc aldılar, onların çoxu «nəzakət», «diplomatiya» və «ləyaqət» kimi saray adamlarının həyatını ifadə edirdi.

İngilis dili XIV əsrdə ədəbi dil statusu alanda köhnə ingilis dilinə yalnız uzaqdan oxşayırdı. Orta əsrlərin yazıçısı Çoser özünün «Kentenberi hekayələri»

əsərində (1399-cu il) alman dilinin də, fransız dili tərəfindən roman dilinə olan kimi hücumla məruz qaldığını göstərir.

Orta əsrlərin ingilis dili XV əsrin sonlarında dəyişdirildi, bu vaxt Uilyam Kakston ingilis dilində yazılmış və ya ona tərcümə olunmuş əsərləri çap edən ictimai mətbuat yaratdı. İtalyan, portəgiz, ispan dillərində ifadə olunan ideyalar fransız dilində olan kimi ekvivalent olaraq ingilis dilində də səsləndi, o vaxtlar onlar xarici dil idi. Antik ədəbiyyatın, xüsusən latın dilində olanların tərcüməsi sonralar ingilis dilini həm də klassik irslə varlandırırdı.

1476-cı ildə Kakstonun mətbuat işi başlamasından az sonra Kolumb Yeni Dünyaya ayaq basdı. Bu, geniş üfüqlərin açılmasına və linqvistik əlaqələrin artmasına yol açdı. Bir az sonra ingilislər Virciniyada məskən saldılar və bundan əvvəl 1588-ci ildə İspan Armadasını dəf etməklə öz dillərini doğma adalarından kənara çıxardılar. Artıq bu dil heç də müdaxiləyə məruz qalan ada dili deyildi. Əvəzində, ingilis gəmiləri ədviyyatla bol olan Şərq ölkələrinə üzürdülər və kolonistləri Qərbə daşıyırdılar. Şekspir öz karyerasına başlayanda, ingilislər tarixin daha canlı hissəsinə daxil olmuşdular.

Şekspirin həm də dil yaradıcılığında böyük xidmətləri vardır. O, pyeslər yazmağa başlayanda ingilis dili əvvəllər olduğundan daha çox yeni sözləri absorbsiya edirdi. Şekspirin dilində və digər dillərdə danışanların arasındakı kontaktlar romantik qaydada artırdı. Buna müharibələr, ticarət, tədqiqatlar, diplomatiya, müstəmləkəçilik və dəniz quldurluğu şərait yaradırdı. Çox uzaqlardakı Uzaq Şərq ölkələrindən və Yeni Dünyadan malların və ideyaların gəlməsi, onları ifadə etmək üçün, yeni sözlərə ehtiyacın yaranmasına səbəb olurdu.

Elizabet dövründə ingilis dilinə daxil olan minlərlə söz arasında yeganə «*tobacco*» - («tütün» deməkdir) sözü ispan tələffüzündən götürülmüşdü, onun yarpaqlarının Kariblilər tərəfindən müasir siqaret kimi çəkildiyini Kolumb özü müşahidə etmişdi, «*mandolin*» (Mandolina) bir musiqi aləti kimi İtaliyadan gətirilmişdi, «*madeira*» şərab kimi Portuqaliya adalarında (əsasən Madeyra adasında) istehsal olunurdu. Holland sözləri isə dənizçilikdə geniş istifadə olunurdu və onlar indiyədək işlədilir.

Şekspirin çox sayda yeni sözləri ingilis dili ilə digər canlı dillərin cəsarətli kontaktını ifadə edirdi. Qədim yunan sözlərindən və Bardın başladığı ifadələrdən «*metamorfoza*», «*dialog*», «*mimika*» və «*oda*» kəlmələri ingilis söz ehtiyatına daxil oldu. Latın dili ictimai həyata nəhəng təsir göstərmişdi, çox sayda mühüm sözlər bu dildən gəlmişdi. Şekspirin leksika elementləri yaratması heç də uzaq məsafədə olan torpaqlarla və zamanla məhdudlaşmırdı. İngilis sözlərindən də yeni ifadələr qurulurdu, hətta şayiələrdə işlədilən sözlərdən də istifadə olunmağa başlandı.

Yeni sözlər Şekspir dilinə tək-cə enerji vermirdi, ingilis dilinin özü də dəyişilərək, genişlənirdi. Xoşbəxtlikdən, onun yeni sözləri müasir dilə uyğunlaşaraq, onunla birlikdə yaşamağa başladı.

İngiltərədə, digər Avropa ölkəsi İspaniyada olduğu kimi 1580-ci və 1640-cı illər arasında yazılmış əsərlər yeni yüksəkliyə qalxdı. Təəssürat yaradan əsərlərin hamısı artıq latın dilində deyil, doğma dillərdə yazılırdı. Akademik sahələr istisna olmaqla, ilahiyyat, fəlsəfə, hüquqşünaslıq və digər elmlər üçün latın dili orta əsrlərdən fərqli olaraq, artıq heç də universal ədəbi dil deyildi.

İngilis ədəbiyyatının böyük dövrü çox vaxt Elizabet erası adlandırılır, çünki XVI əsrin sonunda və XVII əsrin əvvəlində ingilis mədəni inkişafı əsasən kraliça I Elizabetin hökmranlığı ərzində baş vermişdi. Elizabet ədəbiyyatının həmin illərində beynəlxalq tədqiqatlar da, dəbdəbə meydana gətirir və iftixar hissi doğururdu. Elizabet ədəbiyyatının bütün formalarından bu erada drama kimi enerji timsalını və əqli çoxtərəfliliyi nümayiş etdirməklə, daha çox təsir göstərən heç nə yox idi. Və şöhrətdə də bütün dramaturqlardan heç kəs Uilyam Şekspirlə müqayisə edilə bilməzdi.

Şekspirin doğma dildə yazılmış pyesləri, ümumiyyətlə, dilin dəyişilməsi prosesinin çox saydakı simptomları idi. Onun daha çox qeyri-adi sayılan pyeslərinin əksəriyyəti, onları layiqincə qiymətləndirənləri şadlandırırdı, bəzi perlər bundan nitqlərində də istifadə edirdilər. Sözlərin ağır məna yükü ancaq yüksək səviyyələrdə işlədilir, bunlar həm də tədricən ümumi istifadə üçün də yetişirdi.

İlk mühüm ingilis dili lüğəti yalnız 1755-ci ildə çap edilmişdi və Şekspirin günlərində onun üzə çıxması ehtimalı da yaranmamışdı. Şekspirin öz adı da müxtəlif qaydalarda yazılırdı. Dili də, zənginliyinə baxmayaraq heç də rəsmi standart kimi qəbul olunmurdu.

Şekspirin 1616-cı ildəki ölümündən sonra onun dramaturq sirdaşı Ben Conson əsl dostcasına qaydada onu kompensasiya etdi. «Onun zəkası şəxsən özünün hakimiyyəti idi, o, bunu və həm də beləliklə, idarə edəcəkdir». Onun poeziyası kitabxanalardan və mühazirələrdən uzaqlara yayıldı. Ona uyğunlaşmış Londonun göbəyindəki küçələrdə və tavernalarında, mağazalarında və çadırlarda, gəmi tərsanələrində və həyətlərdə, saray evlərində, kilsələrdə, fahişəxanalarda, dustaqxanalarda, prosessiya və mərasimlərlə dolu olan ictimai məkanlarda, əlbəttə ki, teatrlarda onun eşidilən səsi elə bil ki, havadan asılı vəziyyətdə idi. Bu onun əsərlərinin də çox geniş yayılmasının canlı sübutu idi.

Poeziyadan fərqli olaraq onun dram əsərləri qeyri-fərdi olmaqla, adamlara tam bir çağırış kimi səslənirdi. Pyeslər həm də adətlərin dəyişilməsinə köməklik göstərirdi. Pyeslər artıq tək-cə ləyaqət və qüsurlar barədə yazılan əsərlər deyildi. Şekspirin yaratdığı rollar sırası krallardan və kraliçalardan başlayıb, orta sinfin konsteblərindən və sənətkarlarından keçməklə, həmçinin ev nöqərlərini və döyüş səhnələrində olan əsgərləri də əhatə edirdi.

Şekspir pyeslərinin ingilis dili həm də digər dillərə və ya çıxışların müxtəlifliyinə öz təsirini göstərməmiş qalmırdı. Onun əsərləri daha çox dəyişilən dünyanı dəyişilən bir dildə ifadə edirdi. Londonun Elizabet teatrlarında Şekspirin ingilis dili, onun tamaşalarında oynanılmaq üçün icad etdiyi dildən fərqlənmirdi. İngilis natiqləri öz hisslərini və həyatlarını Şekspir dilində təsvir etməkdə davam edirdilər.

Şekspirin əsərləri

Şekspir məhsuldar dramaturq və şair idi. Onun bizim dövrə gəlib çıxmış əsərləri 39 pyesdən, 4 hekayət və poemalarından, sonetlərdən və digər poeziya nümunələrindən ibarətdir.

Onların içərisində ölkəsinin tarixinə dair pyeslər xüsusi yer tutur. Şekspirin hər bir tarixi pyesi tarixdə mövcud olmuş kralların hakimiyyəti altında olan İngiltərənin keçmişinə toxunur, pyeslərin tituluna da məhz onların adı verilirdi.

Öz tarixi pyesləri ilə Şekspir İngiltərənin keçmişinin böyük teatr mövzusunə layiq olduğunu sübut etdi. İngilis dramalarında ilk dəfə olaraq tarixi hadisələrə belə yüksək qaydada və zamansız bir mövzu kimi münasibət bəsləndi. 1500-cü illərin Elizabet tərəfdarları vətənpərvərliyi və hərbi ıftixarı yüksəltməyə çalışırdılar. 1588-ci ildə ser Frensis Dreyk İspan Armadasını, onun böyük üstünlüyünə baxmayaraq məğlub etdi. Sonra İngiltərə Yeni Dünyada və dəniz ticarəti səfərlərində öz iştirakına nail oldu.

Elizabetçilər özlərinə monarxın sadəcə təbəələri kimi baxmağa başladığında, həmçinin tarix prosesində öz hərəkətlərinin də dəyişiləcəyinə ümid bəsləyirdilər. Şekspirin tarixi pyeslərində bunun daha çox sübutları görünürdü. Bütün əsərlər, xüsusən «VII Henri» pyesi kraliça Elizabet hakimiyyətinin daha nikbin illəri ərzində düşünülmüşdü. Şekspir özü dram əsərlərindən fərqli olaraq tarixin dəqiq olması ilə az maraqlanırdı. Və bu, gələcək dramaturqlar üçün onun bir vəsiyyəti rolunu oynayır ki, tarixi pyeslər öz dözümlülüyünün çoxunu, həm də dramanın universal xarakterini qoruyub saxlamalıdır.

O, bədbəxt keçmişin təftişinə də xüsusi fikir verirdi. Tarixi pyeslər sadəcə bir fərdi və ya hərəkətlərin sayını imtahana çəkmirdi, tarixi hadisələrin ardıcılığı həm də İngiltərənin birləşməsi mövzusunə toxunurdu.

Bir çox tarixi pyeslərində faciənin mərkəzi qəhrəmanına oxşar personajlar təsvir olunurdu, həm də qəhrəman şəxsiyyət, adətən, məğlub olurdu.

Elizabet dövründə Şekspirin ilk pyeslərinə münasibətdə adamlar inanırdı ki, onlar tarixidir və Tüdor qan xəttindən olan hökmdarlara minnətdarlıq edirdilər ki, birləşmiş bir dövlətdə yaşayırlar; bədbəxtlik gətirən vətəndaş müharibələrindən uzaqdırlar. Beləliklə, tarixi pyeslərin ideoloji mahiyyəti daxilən bölünmüş İngiltərəni göstərirdi. Bu ölkə yenə də həm öz torpağında, həm də dənizlərdən uzaqlarda məğlubiyyətlə üzləşə bilərdi.

Şekspir Eyvon üzərindəki Stratford şəhərində yaşayan, varlanmış əlcək istehsalı biznesi ilə məşğul olan adamın - Conun oğlu idi. O, 1582-ci ildə Londona gəlib çıxanda Elizabet artıq səhnənin pərəstişkarı idi. Böyük Londonda həftədə altı dəfə günorta vaxtı açılmaqla, işləməyə başlayan London teatrları "Qlobus"dan tutmuş, bu teatr binasının tavanı yox idi və üç min tamaşaçı tuturdu, Bləkfrair teatrına qədər dərəcələrə bölünürdü, axırıncının isə tavanı olmaqla, yalnız 500 tamaşaçı tuturdu. Əvvəllər aşağı siniflərdən olanlar da bir-iki penniyə teatra gələ bilirdi. Sonralar isə yüksək qiymətə satılan biletlər varlı publika üçün oldu. Ümumiyyətlə, Elizabet auditoriyası çox müxtəlif idi, həm də dramaturqlara təzyiq göstərirdi ki, kübarları, hüquqşünasları, tacirləri və hətta avaraları əyləndirən əsərlər yazsınlar.

Uilyam Şekspir "tam teatr adamı" idi. Baxmayaraq ki, o, ən yaxşı pyes yazan kimi tanınırdı, o, həmçinin aktyor və üstəlik, həmin dövrdəki baş kompaniyanın şərikli sahibi idi. Lord Çemberlen Kompaniyası "Qlobus"a çevrilən teatrda və "Bləkfrair"də də tamaşalar göstərirdi.

Şekspir uzun müddət universal dahi kimi tanınmışdı, ingilis dilinin ustası olmaqla, o, bu dilin kodifikasiyasında mühüm rol oynamışdı. Zənginliyi ilə seçilən ingilis dili hələ də dəyişilməyə məruz qalırdı. Şekspirin məharətli dili insan psixologiyasına nüfuz etmək qabiliyyətinə malik idi. Fəsilələrində, komediyalarında olan kimi o, daim insanların şəraitini gözəl başa düşməyini nümayiş etdirirdi.

London teatrının tamaşaçılarını məmnun edən səhnə, istedadlı yeni dramaturqlar üçün açıq idi. Belə əsərlər həm də o vaxtkı yeni ingilis siyasi reallığının xoşuna gəlirdi. Şekspirin bu janrdakı ilk əsərləri Londonda populyar olan xronikal

pyeslərdən fərqli deyildi. Lakin o, öz pyeslərindəki tarixi personajlarda onların daxili dünyası ilə yanaşı, öz ölçüsündə ehtirası olan fərdləri də təsvir edirdi. Onların da ingilis dramının özünə oxşar formada olduğu görünürdü.

Üç tarixi pyesində Şekspir hadisələri Lankaster Evinin qalxmasını və yığılmasını, ona bağlı olan hakimiyyətlər vaxtı ərzində baş verdiyini göstərirdi.

II Riçardın 1399-cu ildə Lankasterli IV Henri tərəfindən devrilməsi, 1485-ci ildə taxt-tacın VII Henri tərəfindən uzurpasiya edilməsindən keçməklə, Lankaster Evinin oğulları daim ingilis tacını ələ keçirmək və saxlamaq uğrunda mübarizə aparmışdılar. Hakimiyyətin əldə edilməsi, pyeslərdə Lankasterlər və onların Yorklu rəqiblərinin istifadə etdikləri dramatik bir həll yolu kimi göstərilirdi.

VII Henri isə kraliça Elizabetin babası idi, məhz o, Qızıl güllərin (Ağ (Yorklular belə adlanırdı) və Qırmızı Qızıl güllər bir-birilə hakimiyyət üstündə vuruşurdular) qanlı müharibələrinə son qoymuşdu.

Bosvort döyüşündə III Riçardın məğlubiyyəti və öldürülməsi yeni Tüdorlar sülaləsinin 118 illik hakimiyyətinin bərqərar olmasını mümkün etdi. Elizabetlilər təkcə ona inanırdılar ki, ingilis hökmdarları Allahın birinci regentləridir. Allahın niyyəti elə ola bilərdi ki, hətta İngiltərə xarici və vətəndaş müharibələrindən əzab çəksin. Lakin IV Henri ilə, Elizabetlilərin inandığı Allah ölkəni viranəyə çevirən və qan axıdan eraya son qoymağa zəmanət verdi.

VII Henri hiyləgərliklə xronika yazanlara müraciət etdi ki, İngiltərənin tarixini yeni, məhz Tüdor nöqtəyi-nəzərindən qələmə alsınlar. O, italyan humanisti Polidor Vergili tək Anglica tarixinin yazılmasını məsləhət görürdü, bu da Şekspirin tarixi pyesləri üçün iki baş mənbə rolunu oynadı. Lakin bəzi tarixçilər VII Henrinin və Tüdorların İngiltərəyə sülh gətirmək ideyasına zidd çıxırdı.

Ağ və Qırmızı Güllərin hakimiyyətinə həsr olunmuş ilk tetralogiya kimi tanınan pyeslər eyni bir vaxtda – 1589-1593-cü illərdə yazılmışdı. Onlara üç hissəli «VII Henri» və «III Riçard» pyesləri daxil idi. VI Henri və III Riçard Lankaster Evinin Yorklara qarşı apardığı vətəndaş müharibələri vaxtı hökmranlıq etmişdilər. Birincinin simvolu Qırmızı qızıl gül, ikincininki isə Ağ qızıl gül idi. Lankasterli VI Henrinin hökmranlığı epizodik dəbdəki xətt üzrə gedir. III Riçard isə York Evinin şər qüvvəsi, əclafı kimi təsvir olunur. O, qardaşı arvadı ilə evlənməklə özü üçün taxt-taca yol açır. Pyesdə qədim Romanın böyük filosofu Senekanın yazdığı faciənin elementlərindən istifadə olunmuşdur. Şekspir «III Riçard»ı tarixi bir tamaşa etməklə dramaya bənzər bir hadisəni təsvir edir.

«VI Henri» pyesində isə əhvalatlar erkən erada, İngiltərə və Fransa arasındakı Yüz illik müharibənin finalı fonunda verilir: «Henriada», Lankaster Evinin qalxması barədə geniş hekayətdir və V Henri nəticədə Fransanı məğlub edəndə, İngiltərəyə şərəf nəsim oldu.

Şekspir ingilis hökmdarlarından V Henrini daha uğurlu kral kimi təqdim edir. Təkcə kişi və kral kimi deyil, o, həmçinin bir əsgər tək və sevgi prosesində də ideal tarazlığa nail olmaq bacarığı ilə seçilir.

Onun sonrakı əsərləri kral Cona, III Eduarda və VIII Henriyə həsr edilmişdir. Axıncı hökmdarlıq edən kral Elizabetin atası idi. Pyes kral Ceyms taxt-taca gələndə yazılmışdı. «VIII Henri»də kral, papa onun Katerina Araqonlunu boşamasına rədd sankiyası qoyduqdan və kraliça Elizabetin anası Anna Boneylə evləndikdən sonra

Roma ilə əlaqələri bütünlüklə kəsdi. Pyes Şekspir tərəfindən yazılan axıncı əsərlər arasındadır.

«III Riçard» pyesi

Bu pyesi yazanda Şekspir ser Tomas Morun «III Riçardın tarixi»ndən istifadə etmişdi. Əsərdə III Riçard Tüdorların karikaturası, şər monstru kimi təsvir edilir. O, VI Henrinin öldürülməsi göstərişini verə bilərdi, lakin bunu icra edə bilməmişdi. Çünki vaxtını Tauer qəsridəki printslərin qətlərinə həsr etmişdi. İki il hakimiyyətdə olduğundan sonra, 1485-ci ildə onun həyatı zorakı sonluqla yekunlaşmışdı.

Riçard qardaşı Klarensin öldürülməsini planlaşdırmışdı, özünü Ledi Annaya vurulan kimi göstərmişdi. Faktiki olaraq isə, Riçard Ledi Annaya 1471-ci ildə evlənmişdi. Klarens isə 1478-ci ildə öldürülmüşdü. Şekspir pyesi dramatik struktura ilə möhkəmləndirmişdi. VI Henrinin dul arvadı Marqaret kral sarayının ələ keçirilməsini öz gözləri ilə görmüşdü. Bu onun ərinin ölümündən sonra baş vermişdi.

Bosvort çölündəki döyüş isə olduqca qanlı bir səhnə idi. Riçard, həqiqətən, öz tacını itirəndən əvvəl, belində döyüşə girdiyi və öldürülən atını itirmişdi. Şekspir bu səhnəni olduqca canlı təsvir edir. Döyüşdə atsız qalan Riçard, o əvvəllər Qloster hersoqu idi, qışqıraraq yalvarır ki, mənə at verin, at verin, əvəzində səltənətimin yarısını verərəm. Lakin onun cəhdləri əbəsdi, bu vaxt taxt-tac üçün çəkdiyi əziyyətlər, demək olar ki, artıq bütünlüklə zay olmuşdu. O, qardaşı kral IV Eduardı aldatmaqla, digər qardaşı Klarensin həbs edilməsinə nail olmuşdu. Klarensi Tauer qəsrinə aparanda isə yalandan guya kralla əlaqəyə girib, onu azad etdirəcəyinə söz vermişdi. Lakin onun mənfur planı taxt-tac rəqiblərinin hamısının məhvini gətirib çıxarmışdı. Qloster Ledi Annaya evlənmək istəyirdi, hansı ki, onun atası Uarvini öldürmüşdü və onun əvvəlki ərinə və qayınatası VI Henrini qətlə yetirmişdi. Riçard dəfn ediləndə, Ledi Anna axıncı ərinə qəzəbinin ifadəsi şəklində «cəhənnəmin qorxulu naziri» kimi təhqir etmişdi. Qadını ilk dəfə yanına dəvət edəndə, Ledi hətta onu öldürmək istəmişdi. Lakin Qloster Annanı inandırmışdı ki, o, çox-çox peşman olmuşdur. Anna onu tərk etdikdən sonra isə ona evlənməyə müvəffəq olmuşdu.

Sarayda həmin kraliça Elizabet, o, həm də Ledi Anna kimi tanınırdı, kral əri öləndən əvvəl onun səhhəti barədə təşviş keçirirdi, lakin Bakinqem onu inandırmışdı ki, kral Eduard yaxşı vəziyyətdədir və ölkə içərisindəki sözləşmə də asanlıqla sona çatacaqdır.

Qloster isə Klarensin yanına iki qatil göndərmişdi ki, onun öldürülməsində öz rolunu ört-basdır etsin. Həm də hiyləgərliklə Eduardın Klarensə qarşı olan sərt münasibətində kraliça Elizabeti ittiham edirdi. VI Henrinin dul arvadı Marqaret nifrət etdiyi Qlosteri «quru qurbağaya arxalanan zəhərli qozbel» və «butulkadakı hörümçək» adlandırmışdı.

Tauer qəsridə Klarens hersoqu dəhşətli yuxular görürdü və olduqca narahat yatırdı. Dustaqxana nəzarətçiləri qatillərə zirzəmiyə girməyə razılıq verdilər, lakin onlardan biri tapşırığı icra etməkdə tərəddüd etməyə başladı. Klarens yuxudan oyandı və onlardan mərhəmət göstərmələrini xahiş etdi. Lakin ikinci qatil gecikmədən xəncəri hersoqun kürəyinə soxub, onu öldürdü.

Eduardın xəstəliyi və ölümə yaxınlaşması onu inandırdı ki, saraydakı düşmənciliyə son qoysun. Arvadı Elizabet xahiş edirdi ki, qardaşını Tauerdən azad etsin, lakin Qloster artıq xəbər gətirdi ki, Klarens ölmüşdür. Kral təkid edirdi ki, o, ölüm hökmünü ləğv edir. Lakin Qloster dedi ki, artıq bu çox gecdir. Eduard ruhdan düşdü. Klarensin iki uşağı da atalarının öldüyünü eşitdilər, lakin onların cəsarətli York hersoginyası bunu inkar etdi ki, qoy əmiləri Qloster, kralın atalarını necə həbs etdirməsini onlara danışsın.

Elizabet gəlib çıxdı, göz yaşları içində kralın ölüm xəbərini verdi. Hersoginya isə bu vaxt digər oğluna matəm saxlayırdı.

Klarensin müttəfiqi Bakinqem elan etdi ki, o, kralın oğlu, Uels printsi Eduardı Londona gətirəcəklər ki, ona tac qoyulsun. Elizabet printsi gözləyəndə öyrəndi ki, Qloster onun qardaşı, Lord Riversi və qadının birinci nikahdan olan oğlu Lord Qreyi həbs etmək göstərişini vermişdir. Daha pis şeylər olacağından qorxub, Elizabet York hersoqu olan kiçik oğlu ilə mehraba getdi.

Prints Eduard Londona gəlib çıxanda, öz anasının və qardaşının qaçmağa üz tutduğunu öyrənib, təşviş keçirməyə başladı. Bakinqem kardinala demişdi ki, kraliçanı inandırın ki, gənc Yorku gətirsin, lakin qadın bundan imtina etmişdi, üstəlik, o dedi ki, sadəcə onu tutmuşlar. Uşağın anasını qabaqlamaq üçün Qloster bildirdi ki, prints Eduard Tauer qəsrinin saray hissəsinə köçürülmüşdür və York gəldikdən sonra hər iki oğlan buna həvəs göstərməsələr də, oraya getmişlər.

Yeni məqsədinin gəlib çatdığını hiss edən Qloster öz müttəfiqinə tapşırıq verdi ki, başqa birisinin taxt-taca varisliyini adlandırınsınlar. Həmin namizəd kimi nəzərdə tutulan adam isə Qlosterin «qabanı» hesab olunsada, o, buna razılıq vermədi. Belə bir xəbər də yayıldı ki, Elizabetin qardaşı və oğlu edam edilmişlər. Lakin varis adlandırılmalı olan Hestinqs və başqa kübarlar Tauerdə görüşdülər ki, printsin V Eduard kimi taclanması planını cızsınlar. Qloster pis əhval-ruhiyyədə olmaqla, gəlib, Elizabetin cadugərinin onun qolunu qurutmasına görə, qadına qarşı məzəmmət xarakterli sözlər söyləməyə başladı. Hestinqs onunla rastlaşdıqda, Qloster qəflətən onun boynunun vurulması əmrini verdi. Hestinqsin başı gətirildikdə, Qloster özünü kədərli kimi göstərdi. Təkcə Bakinqemlə birlikdə Qloster öz planını yetidirməyə yaxınlaşırdı. Bakinqem başlıca adamları və həmin şəhərin vətəndaşlarını inandırmalı idi ki, IV Eduardın oğulları bastarddır (qanundan kənar doğulmuşlardır) və hətta kral Eduardın özünün də taxt-tacda olması legitim deyilmiş. Bakinqem nümayəndələrlə birlikdə Qlosterin yanına gəldi ki, ondan kral olmağa çevrilməyini xahiş etsin.

Lakin Qlosterin reaksiyası yaxşı olmadı və o, taxt-tacdən imtina etdi. Vətəndaşlar onu tərk edəndə, geri çağırıldılar və teatr səhnəsinə xas olan bir qaydada Qloster taxt-tacı qəbul etdi. Sonra Londona qayıtdı ki, orada taclansın.

Kraliça Elizabet həmçinin Ledi Anna olmaqla, Qlosterin yeni arvadı kimi Tauerə gəldi ki, prints Eduardla görüşsün, lakin qadına qəsrə girməyə icazə vermədilər. Derbi Annanı Vestminsterə çağırdı ki, krilça kimi taclansın və lakin bu vaxt qadın şokda idi. Hersoginya indiyədək ümid edirdi ki, Qlosterlə bir yerdədir, ancaq həm də özünün birinci nikahdan olan oğlunun Fransadakı qraf Riçmonda qoşulmasını tələb etdi.

Sarayda Qloster nəticədə III Riçarda çevrildi, lakin hələ də o, istəyirdi ki, printsilər öldürülsün. Bakinqem tərəddüd etdikdə, Riçarda dedilər ki, o, «qızıl almaq

yolu ilə korrupsiyaya» uğramışdır, yenə də öz işini görür. Həmin adama gecikmədən əmr etdi ki, «Tauerdəki bastardları öldürsün» və belə şeyiə yayılsın ki, Ledi Anna da ölmüşdür. O, özünün yeni planına görə IV Eduardın qızı Elizabetə evlənmək istəyirdi. Bakinqem ona qrafliq vəd etdiyini yadına salanda isə, yeni kral onu vəzifəsindən nifrətlə azad etdi.

Riçard qardaşının iki oğlunu öldürdüyünə görə şadlanmaqla, həmin gün qürurla deyirdi ki, «arvadımla dünyadakı ən yaxşı gecəni keçirdim». Lakin Bakinqem qiyam qaldırdı və sonra da qüvvələrini Riçmondunkı ilə birləşdirmək istədi. Sarayda VI Henrinin dul arvadı Marqaret, həm də Elizabet və York hersoginyası gənc printslərə matəm saxlayanda, düşmənlərinin üstünə də bədbəxtliyin düşdüyünə görə bayram edirdilər. Hər bir qadın duasında öz dərdinə ağı deyəndə, Marqaret sevinirdi ki, onun qaranlıq şəkildə olan peyğəmbərliyi həqiqətə çevrilir.

Riçard öz anasının ona dediyi «sən Yer üzünə gəlmisən ki, Yeri mənim üçün cəhənnəmə döndərəsən» sözlərində ifadə etdiyi yalvarışına da məhəl qoymurdu. Yeni kral kraliça Elizabetə xəbər verdi ki, artıq onun qızını sevir. Dul qalmış kraliça yeni ərinin bu sözünə inanmır, soruşur ki, qız onun qardaşlarını, əmisini və babasını, hətta öz arvadını öldürən kişini necə qəbul edə bilər. Riçard vicdan əzabı çəkməklə yanaşı inadkarlıq edəndə, kraliça ayağa qalxır və ona müqavimət göstərir.

Bakinqemlə vuruşmaq üçün Riçardın təşkil etdiyi döyüşə girməyə Derbi tərəddüd etdikdə, Riçard onun oğlunu girov götürür, münəqişə xəbərləri Londona çatır, bir sıra kübarlar qiyam qaldıranlara qoşulurlar, lakin Riçmondun donanması səpələnir və Bakinqem əsir düşür. Riçmond «güclü qüvvə ilə» sahilə çıxır.

Edam edilməsini gözləyən Bakinqem IV Eduardın uşaqlarını satdığına görə peşman olur və kraliça Marqaretin lənətlərini yadına salır. Riçmond öz qoşunlarını Bosvort çölünə gətirir, orada olan kral lovğalanır ki, onun ordusu düşməninkindən üç dəfə böyükdür. Gecə düşəndə Riçard Derbiyə əmr verir ki, günəş doğanda ona qoşulsun, «Georgi kimi əbədi gecənin kor mağarasına düşməsin». Lakin Derbi gizli qaydada özünün ögey oğlu Riçmondun yanına gəlir və Riçarda qarşı ona köməklik edəcəyini vəd edir.

Onlar yatanda Riçardın çox sayda qurbanlarının kabusları onun özünün və Riçmondun yanına gəlir və Riçarda qarşı Riçmonda köməklik edəcəklərini vəd edir. Kabusların hər bliri Riçardı lənətləyir və Riçmondun qiyamına xeyir-dua verir. Riçard oyananda, real təhlükədən təşviş keçirməyə başlayır, Riçmond isə əksinə, «yaxşı təcəssümlü yuxulardan» ürəklənir və etiraf qaydasında bunu öz qoşunlarına çatdırır.

Riçard ona xas olan lovğalığını dirçəldib, ordusundan tələb edir ki, «Bretonların köpüyünü» öldürsünlər. Bunu öyrənən Derbi səfərbərlik işindən imtina edir. Riçard göstəriş verir ki, onun boynu vurulsun, lakin Norfolk deyir ki, edamı hələ gözləmək olar. Vuruş başlayır və Riçard belində döyüşə girdiyi atını itirir.

Nəticədə Riçard və Riçmond Bosvort çölündəki döyüşdə qarşılaşırlar və Riçard öldürülür. Derbi, tacı qaydaya salır və onu Riçmonda təqdim edir ki, tezliklə VII Henri adı altında kral olsun. Hakimiyyət beləliklə Yorklardan – Ağ qızıl güldən, Lankasterlərə – Qırmızı qızıl gülə keçdi.

Riçmond göstəriş verdi ki, döyüşdə həlak olan kübarların hamısı ehtiramla dəfn edilsin. Sonra o, elan etdi ki, VI Eduardın qızı Elizabetə evlənəcəkdir. Beləliklə, «Ağ və Qırmızı qızıl güllərin» birləşməsi baş verdi.

Qızıl güllərin müharibələrinə son qoyuldu və Tüdor sülaləsinin bir əsrdən artıq davam edən hakimiyyəti başlandı.

Bu tarixi pyesdə Şekspir ilk dəfə elə bir personraj yaratdı ki, o hekayətlərdə olanlardan daha böyük idi. Pyes göstərir ki, Riçard bütünlüklə qəsdə nəzarət edirmiş. Qloster hersoqu kimi hakimiyyətə dırmaşmağının hər bir addımını o, diqqətlə qiymətləndirirdi. Onun ambitsiyasının başlıca silahı heç də zorakılıq deyildi, öz dili idi, məhz dil onun qabiliyyətini, həyasızlığını və total mənəviyyatsızlığını qidalandırır.

Dul kraliça Marqaret istisna olmaqla, Riçard qadınları dəfələrlə təhqir etmişdi, həm də daim özünün intiqam arzularını qızıışdırırdı. O, işgəncəyə məruz qalan bir bədəndə və daim çarpaz hörülən öz sərsəm ağlında yaşayırdı.

Riçardın qadınlara münasibəti, ümumiyyətlə, qəddar idi, heç o, yazıq Ledi Annaya şirnikləndəndə də, öz qardaşı qızı Yorklu Elizabetə şəhvət hissləri bəsləyəndə də, öz təbiətini dəyişdirməmişdi. O, yalnız Marqaretdən ölümçül şəkildə qorxurdu. Bəzi tarixçilər ona seksual maço kimi baxır, onun bu qüsurlarına qarşı VII Henrinin ləyaqəti qoyulurdu. Lakin pyes, əsasən, bir personaj ətrafında qurulmuşdu, bu rol isə bütünlükdə Riçarda məxsus idi.

Baxmayaraq ki, İngiltərədən kənarda Şekspirin tarixi pyesi az oynanılmışdı, lakin «III Riçard» hər yerdə siyasi şəər üçün olan bir metafora idi. «Hamlet», «Otello» və «Kral Lir» kimi «III Riçard» da aktyorların məşhurlaşmasına köməklik göstərmişdi. Görkəmli ingilis aktyoru Lourens Olivye bu rolu 1944-cü ildə Londonda oynamışdı və onun səhnə yaradıcılığında Riçard obrazı xüsusi mərhələ təşkil etmişdi. «Kral Con», iki hissəli «IV Henri», «V Henri» pyesləri və onların qəhrəmanı olan taxt-tac sahibləri bizdə geniş oxucu kütləsinə yaxşı tanış olmadığından, onların təhlilinə vaxt ayırmayıb, azərbaycanlı oxucunun və daha çox televiziya tamaşaçısının nəzərində əlləməlikləri ilə məşhurlaşmış, arvadlarını edam etdirməklə «şöhrət» qazanmış, XVI əsrin birinci yarısında 38 il ərzində İngiltərə kralı olmuş VIII Henriyə həsr olunmuş, Şekspirin eyni adlı pyesini nəzərdən keçirmək istəyi yaranır.

«VIII Henri» pyesi

Bu əsər Şekspirin sonuncu tarixi pyesi olmaqla, 1612-1613-cü illərdə yazılmışdı. Bu vaxt təsvir olunan hadisələrdən bir əsrə yaxın, kral Henrinin qızı kraliça Elizabetin ölümündən isə 10 il keçmişdi. Hələ 1628-ci ildə əsərin «Birinci folioya» daxil edilməsinə baxmayaraq, Şekspirin onun yeganə müəllifi olması uzun müddət sual altına qoyulmuşdu. Təəssüf ki, bu gün də pyes nadir hallarda tamaşaya qoyulur.

Pyesin proloqu xəbərdar edir ki, bu, heç də kübarlar üçün xoş hekayət deyildir, onların «qüdrətli olmaları adətən səfilliklə qarşılaşır». Belə kübarlardan biri olan Bakingem Henrinin bir az əvvəl fransız monarxı ilə görüşdüyünü eşitdikdə, kralın kardinal Uolsinin hakimiyyəti altında olduğundan şikayətlənmişdi. O, Uolsini korrupsiyalanmış, xəyanətkar adlandıraraq və «bu müqəddəs tülkünü» kral qarşısında ittiham edəcəyi hədəsi ilə məhkum etmişdi. Norfolk onu xəbərdar etmişdi ki, lord-kansler kimi Uolsinin qüdrəti onu təhlükəli bir düşməyə çevirəcəkdir, lakin bu, xeyli sonra baş verəcəkdir. Həqiqətən də, Bakingem dustaq edildi və Londonun Tauerinə göndərildi.

Henri hazırlaşmışdı ki, Bakingemin etiraf bəyanatını alsın, lakin əvəzində kraliça Katerinadan eşitdi ki, Uolsi tərəfindən qoyulmuş yeni vergiyə görə pattaxtda bunt başlanmışdır. Kral vergi barədə çox şey bilmirdi və kardinal da öz məsuliyyətini inkar etdi, «cahil dilinə» görə məzəmmət edildi. Uolsi həyasızcasılıqla cəhd etdi ki, yenidən vəzifəyə qayıtmaq üçün etimad əldə etsin. Katerina Bakingemə qarşı təbil kimi səslənən ittihamı şübhə ilə yanaşırdı. Henri buna baxmayaraq, onun mühakimə edilməsinə göstəriş verdi.

Lordların və ledilərin olduğu York Yerinə kardinal «ağaları» gəldi, orada kraliçanın xidmətçi ledisi Anna Boleyn də iştirak edirdi. Henri buraya maskada gəldi və Annanı rəqsə dəvət etdi. Maskasını kənara atıb, Annanı «dan şəfəqinə bənzər qız» adlandırdı.

Bakingemin boynunun vurulmasına hazırlaşılanda, onun dostlarının xahiş xarakterli dualarında təsirli bir nitq eşidildi, səs yayıldı ki, kral Katerinadan ayrılmaq istəyir. Henri iddia edirdi ki, o, qardaşının dul qadını ilə nikahda qala bilməz, onda belə sual meydana çıxırdı, bəs niyə ona evlənmişdi? Uolsi ona fransız kralının bacısına evlənməyi məsləhət görmüşdü, lakin bir kübarın qeyd etdiyi kimi, royal vicdan bu dəfə «digər bir ledi üçün çox bərk titrəmişdi». Henri Uolsiyə göstəriş verdi ki, özünü müdafiə etməyə Katerinaya icazə versin. Lakin o, həm də Annaya, öz sevgisinin sübutu kimi markiza titulu verdi.

Məhkəmə zalında Katerina özünü uzun müddət kəskin surətdə müdafiə etdi. Uolsi müdaxilə edəndə, o, «mənim ən qəzəbli düşmənim» deyərək, öz acığını kardinalın üstünə tökdü və qadın mühakimənin davam etməsindən imtina etdi. Katerina məhkəməni tərk etdikdən sonra, Henri onun kübarlığını tərifləmişdi, lakin yenə də öz arvadını boşamağının ədalətli bir iş olduğunu deyirdi. Qadının uduzmasının əsl səbəbi isə krala kişi cinsindən olan varis doğmaması idi, başqa heç bir şey deyildi. Roma boşanmanı bəyənmək barədəki rəyini alçalıcı qaydada gecikdirirdi, ona görə də kral, Uolsinin sürgünə göndərdiyi ser Tomas Kranmeri yanına çağırdı.

Katerina da özünə dəyən zərbəyə görə həmçinin Kranmerdən xahiş etdi ki, öz rolunu oynayanda onun naminə mühakimə tonunu dəyişsin. Kraliça xəbər tutmuşdu ki, o da kralın mövqeyinə təslim olmağı məsləhət görür, onun bu sözlərinə gülüb demişdi ki, «mənə nifrət edən bu adam xəstəliyimin səbəbinin öz əlinə düşməsinə» çalışır. Henri Annaya «vurulmağa başlayandan» papa kralın öz arvadını boşamasına razılıq vermirdi. Başqa bir kübar da deyirdi ki, artıq Henri Kranmerin xeyir-duası ilə Anna ilə evlənmişdir.

Kralın evlənməsindən bixəbər olan Uolsi yenə də and içirdi ki, «mürgüləyən lüteran olan» Annaya deyil, Henri fransız kralının bacısına evlənəcəkdir. Lakin Henri Uolsinin dövlət kağızları arasında onun var-dövləti barədə üzə çıxan faktları açıqladı. Kardinala ünvanladığı sözlərdə kral öz loyallığına aid olan məsələləri açıb göstərdi. Uolsi hiss etdi ki, artıq məhv olur.

Lordlar gəldi ki, onun böyük möhürünü müsadirə etsinlər, bu vaxt təbəqələr isə onu «al qırmızı günahlarına» görə təhqir edirdilər ki, onun mülkünü ələ keçirəcəklər. Kranmer isə Kentenberinin yeni arxiyepiskopu oldu və Annanın taclanmasına hazırlaşdı. Vinçester yepiskopu isə Kranmerin, bu barədə xüsusi and içdiyi bir düşməninə çevrildi.

Katerina Pireneylərdən gətirdiyi cehizin ümidinə qalmışdı. Uolsi isə artıq ölmüşdü, Katerinanın ona heç yazığı da gəlmədi, kardinal bədbəxt isə Allahdan qorxaraq, dünyadan köçmüşdü. Katerina deyirdi ki, Uolsi öz vicdanını külə döndərdi: «Mən yaşadığca ona nifrət edəcəyəm». Qadın musiqi çalınmasını xahiş etdi və «ruhunun rahatsızlığına» görə yuxuya daldı.

Oyananda hesab etdi ki, ruhlar «ona əbədi xoşbəxtlik vəd edir və başına qoymağa əklil gətirirlər». O öləndə əyanları vasitəsilə Henridən xahiş etmişdi ki, öz birgə uşaqlarına (yəni qızı Mariyaya) və onun nöqərlərinə qayğı göstərsin. Onlara demişdi ki, «ona deyir ki, mən öləndə ona xeyir-dua verəcəyəm» və öz ümidini ifadə edirdi ki, « o, kraliça olmasa da, yəqin ki, kraliçaya bənzər qaydada dəfn ediləcəkdir».

Annanın uşaq doğduğunu və özünün həyatının təhlükədə olduğunu eşidib, Katerina buna belə reaksiya verdi ki, İngiltərə ondan və arxiyepiskop Kranmerdən xilas olanda yaxşı olacaqdır. O, xəbərdar edirdi ki, «Kranmer kralın əli və dilidir». Qardiner isə demişdi ki, bu dil kökündən çıxarılmalıdır. Kral Kranmeri qəbul etdi, keşişə qarşı hazırlanan qəsdə görə ona xəbərdarlıq etdi və həm də onu həvəsləndirdi ki, möhkəm dayansın və kral öz dostluğunun sübutu kimi düşmənlərinə göstərmək üçün ona üzük bağışladı.

Sarayın köhnə ledisi Henrini məlumatlandırdı ki, Anna doğmuşdur və bu vaxt kral soruşdu ki, doğulan oğlan uşağıdır mı, qadın cavab verdi ki, yox, körpə, qız uşağıdır. Kral Kranmeri dəvət etdi ki, onun qızını xaç suyuna çəksin və uşağının xaç atası olsun.

Saray Annanın körpəsi Elizabetin xristianlığa qəbul edilməsinə görə yığılmışdı, bu vaxt həm də elə bil ki, bununla kralın hakimiyyəti bərpa olunmuşdu. Kranmer isə «min-min dəfələrlə şöhrətlənsin» deyərək, körpənin Britaniyaya şöhrət gətirəcəyini vurğulayaraq, əks mövqedən peyğəmbərlik edənlərlə vuruşurdu. Bu qadın kraliça kimi öləndə öz varislərinə «sülh, xoş əhval-ruhiyyə, məhəbbət, həqiqət, terror bəxş etmişdi». Şadlanan Henri vəd etdi ki, «mən göylərdə olanda arzu edəcəyəm./Görüm, körpə uşaq nə edir».

Alim Herald Blumun sözlərinə görə, «VIII Henri» pyesi dramatik poemaya yaxındır. Şekspir melanxolik talelərə malik olan Bakinqemi, Uolsini və Katerinanı katolitsizmin axıncı nümayəndələri kimi göstərir, hakimiyyətdən düşməklə bu məzhəbin yerini Protestantizm tutdu. Uolsi və Katerina ölümlə üzləşirlər, bu ərafədə həm də «Əlvida çıxışı» etdilər.

Anna Boleyn isə bir vaxtlar gənc aktrisalar üçün sevimli rol idi, burada heç bir faciə eyhamı yox idi, ancaq Henri ilə nikahdan üç il sonra bu, artıq gözlənilirdi.

Daha maraqlı rollar isə Katerinaya və Uolsiyə məxsus idi, onların hər ikisi həmin titullara yiyələndikdən sonra öz qüvvələrinə çox inanmışdılar. Katerina musiqiyə olan məhəbbəti ilə yanaşı, özünü doğma qızına və məqsədlərinə həsr edirdi, pyesə isə, VIII Henri hakimiyyətinin siyasətində olmayan bir ruhi impuls verirdi. Londonlular kralın sərt münasibətinə baxmayaraq, Katerinaya rəğbət bəsləyirdilər, bu günə kimi qəbrini ziyarət edib, uyuduğu yerin üstünə onun simvolu olan nar meyvəsi qoyurlar. Axı o, uşaqlığını Qrenadadakı Alqambra sarayında keçirmişdi, orada isə mavrların bağcılıq irsi kimi iri narlar yetişdirilirdi. Ümumiyyətlə, Şərqdə nar çox sevilən meyvə idi, çiçəkləri də al qırmızı olmaqla kiçik ulduz təsiri bağışlayırdı, Çar Solomonun Bibliyaya daxil olan «Şərqilər şərqi» kitabında onun çox sevdiyi kəndli qızı Sulamiti "ən gözəl meyvələr verən nar bağına" bənzədir, oxuduğu nəğməsində deyir ki, sevgilisinə baxanda elə bil ki, "nar ağacının çiçəklənməsini" görür. Narla müqayisə etdiyi sadə bir qız, qadınları sevməkdə böyük təcrübəsi olmasına baxmayaraq, onu cuşə gətirirdi.

Şekspirin komediyaları

Şekspirin təəccübə səbəb olan müxtəlif formalardakı 13 komediyası var idi. Bu pyeslər radikallıqdan başlayıb, sehrli olanlara və hətta sonu faciə ilə bitənlər sırasına daxil idi.

«Komediya» sözü qədim yunan kəlməsindən yaranmışdı, Dionisin yaz vaxtı musiqili mərasimlərindən və rəqslərindən irəli gəlirdi, onlar siklin yenidən doğulmasını bayram edirdilər, bu floranın vegetativ siklə aid olduğunu bildirirdi. İllər keçdikcə yetişən heyvanlardan fərqli olaraq, bitkilər azacıq yaşa dolduqda hər il çiçəkləyir, sonra ölür və ölümdən sonra yenə də doğulur. Marksist dialektikanın inkarın inkar qanunu burada özünün həyata keçdiyini bir sıra cəhətlərlə sübut edir. Bunu insanlara tətbiq etdikdə, həmin nöqteyi-nəzər həyatın özünün də sikl olması kimi qəbul edilir, ölüm üzərində yenidən doğulma, həyatın ardıcıl davam etməsi prosesi baş verir.

Şekspir komediya janrında kiçik əhvalatlardan sərbəst və geniş şəkildə istifadə edir. Həqiqətən də, onun komediyaları barədə hər bir ümumiləşmədə qeyri-adi istisna meydana çıxır.

«Məhəbbət zəhməti itdi», «On ikinci gecə», «Səhvlər komediyası», «İki veronalı», «Venetsiya taciri», «Bu sənin xoşuna gəlir» komediyaları irəliyə doğru atılmış bir addım idi. Şekspir komediyalarında, adətən, qərribə romantika açılır və sonra həmin adamların öz nəsli arasında və valideynləri ilə problemlər başlanır. Bəzi valideynlər öz uşaqlarını evdən uzaqlaşdırırlar ki, onların necə insan olduqlarından agah olsunlar. Misal üçün, «İki veronalı»da ata oğlundan tələb edir ki, səyahətə çıxıb öz aqlını genişləndirsin. "Yay gecəsi yuxusu"nda gənc sevgililər atalarının

iradəsinin əleyhinə çıxıb, evlərindən kənara qaçırlar və “Bu sənin xoşuna gəlir”də isə gənc qadın sürgünə göndərilir.

Uşaqlar, adətən, real və simvolik səfərlərdən qayıdırlar, evlənməyə hazır olurlar və oturaq həyata keçirlər. Şekspir komediyaları mühafizəkardır, keçmişin davam etməsinə, bir nəsildən digərinə, sonrakına keçməsinə inandırır və həm də heç bir fundamental sosial qayda rədd edilmir və ya dəyişdirilmir. Valideynlər çox vaxt uşaqlarının gözlənilməyən qaydada çıxıb getməsindən və ya «Vindzorun şən arvadları»nda olduğu kimi müstəqil romantik həyat sürmələrindən əvvəlcə qəzəblənirlər, lakin əsasən, bir az sonra evə qayıdan və evlənən uşaqlarının həqiqi məhəbbətinin ləyaqətini qəbul edirlər.

Şekspirin bəzi komediyaları faktiki olaraq inqilabi xarakter daşıyır, çünki gənc nəsil status-kvonu, modus vivendi-ni dəyişdirir, onları alt-üst edir. Komediyalar, adətən, sərt qanun əlaməti altında olur.

Şekspir komediyaları daha mürəkkəb pyeslər kimi çox yollarla hərəkət edir. Personajların qəhdləri bəzi hallarda konvulsiya edir. Onların çoxunun multikimliyi utandırıcı ola bilər, emosiyaları isə adətən şadlanmaqdan qorxuya və qüssəyə qədər sıralanır. Şekspir komediyalarının çoxu populyar pyeslər olmaqla daha məmnun edici xarakter daşıyır. Axı həm də personajlar və auditoriya bir-birinə bənzəyirdi.

«İki veronalı» pyesi

«İki veronalı» komediyasında üçbucaq mərkəzi məhəbbətində centlemenlərdən biri öz ən yaxşı dostu olan digərinə xəyanət edir. Bu əsər müəllifin erkən romantik pyesi olmaqla, lirik dildə yazılmışdır, baxmayaraq ki, dostluq və romantik hadisələr boyu xəyanət baş verir. Bu isə əsəri Şekspir sonetlərinə yaxınlaşdırır. Belə rəylər vardır ki, Şekspir bunları öz fərdi sevincindən çıxarmışdır. Baxmayaraq ki, pyes Veronada və Milanda səhnəyə qoyulmuşdu, aydın məsələdir ki, Şekspirin bu hadisəni harada, hansısa bir şəhərdə yerləşdirməsi onun üçün elə bir maraq kəsb etmirdi. Məsələn, Valentin qayıq ilə Veronadan Milana gəlir. Hətta Milan hersoqu da öz hersoqluğunun ərazisinə dəqiqliklə uyğun gəlir.

Valentin arzu edir ki, dostu Protey ona qoşulsun ki, «dünyanı təəccübə salanları görə bilsin». Lakin Protey Culiya ilə məhəbbət dünyasında yaşadığına görə Veronanı tərk etmək istəmir. Valentin Milana hersoqun qonağı kimi gəlmişdir və onun sarayında yaşayır.

Protey Valentinin nökrindən Culiyanın, onun vasitəsilə göndərdiyi məktuba nə reaksiya verdiyini soruşur. Nökr heç nə olmadığını deyir. Bundan sonra Protey başqa vasitəçi tapacağına ümid edir.

Culiya isə özünü elə göstərir ki, Proteyin məhəbbət məktubuna maraq göstərmir. Lakin tək qalanda, nəhayət, etiraf edir ki, Proteyi sevir.

Protey Milanda dostu Valentinə qoşulmağı düşünür; Culiyadan aldığı məktubu oxuyur, bu vaxt qəflətən onun atası gəlir. Protey deyir ki, məktub Valentindəndir, istəyir ki, mən də həmçinin Milanda olum. Öz məhəbbətinin isə belə dəyişkən olmasından mütəəssir olur. Nökər deyir ki, öz ağası Valentin sevgi xəstəsidir. Hersoqun qızı Silviya Valentindən xahiş edir ki, «sevdini adama bir neçə sətirdən ibarət məktub yazsın».

Valentin öz zəhmətinin bəhrəsini ona gətirəndə, Silviya deyir ki, bu şeyir saxlamaq üçün onun özü üçündür. Nökər başa düşür ki, Silviya Valentinə şeyir yazdığı ancaq özünün olması üçün ondan xahiş etmişdi, əslində məktub başqa heç kəsə yazılmamışdı.

Protey Veronadan ayrılanda Culiyaya öz sədaqəti barədə and içir, onlar bir-biri ilə üzüklərini dəyişirlər.

Milanda Valentin Proteyi hersoqa təqdim edir, o, həm də dostuna özünün Silviyaya olan məhəbbətini etiraf edir. Hər ikisi öz sevgililərinin daha yaxşı olduğunu iddia edirlər. Protey Silviyanı götürüb qaçmaqda Valentinə kömək edəcəyinə razılıq verir. Təklidə düşünəndə isə Protey belə qərara gəlir ki, özü də Silviyaya vurulmuşdur. Məhəbbət işləri barədə nöqərlər öz aralarında kobud zarafat mübadiləsi edirlər.

Protey öz dilemması qarşısında qalır. Əgər o, Silviyanı sevirsə, o, Valentin və Culiyanı itirəcəkdir, lakin əgər sevmirsə, deməli, o, ancaq özünü sevir. Hersoq qızının gizlicə qaçırılmaq planını öyrənsə, yəqin ki, hökmən Valentin saraydan uzaqlaşdıracaqdır.

Veronada Culiya öz sevgilisinin arxasınca getmək istəyir. O, gənc oğlan kimi maskalanıb, Milana səyahət edə bilər.

Protey utancaq şəkildə hersoqa Valentinin onun qızını qaçırması planını açıb danışır. O qorxur ki, hersoq hər gecə qızını qəsdə gizlədə bilər. Lakin Protey bildirir ki, sevgililər qaçmaq üçün nərdivandan istifadə edə bilərlər.

Hersoq Valentinə yoxlayıb, deyir ki, o, yenidən evlənmək istəyir və gecə qəsdə bağlı şəraitdə yaşayan lediyə gözü düşmüşdür. Valentin məsləhət görür ki, o, saxlama kamerasındakı gizlədilən kəndir nərdivandan istifadə etsin.

Hersoq Valentinə məxsus .eyləri saxlama kamerasına gəlib çatanda, kəndir nərdivan və məktub, bükülüb qoyulduğu yerdən aşağı düşmüşdü. Məktubda olanları: «Silviya, gecə mən sənə arxanə gələcəyəm» sözlərini qəzəblə oxuyub, hersoq Valentin saraydan qovdu. Valentin yalvarmağa başladı. Protey özünü elə göstərirdi ki, dostu barədəki xəbərlərdən mütəəssir olmuşdur.

Hersoq həm də Valentinin sürgün edilməsinə nail olur. Silviya isə sevgilisinin saraydan getməsinə görə qüssələnmişdi.

Protey Silviyaya musiqi və şeirlə eşq elan edəndə, Turio buna şadlanır. Axı o özü artıq Silviyaya bütöv poema qoşmuşdu.

Milandan qovulan Valentin və nökeri qanundan kənar adamların yaşadığı meşədə sığınacaq tapırlar.

Culiya «Sebastyan» kimi maskalanıb, Milana gəldi, orada musiqiçilər Silviyanın pəncərəsinin altında yığışib, mahnı ilə onu tərifləyirdilər. Culiya uzaqdan Silviyanı onun yuxarı mərtəbədəki pəncərəsindən müşahidə edirdi və Proteyin sxemini ləğv etməyi düşünürdü. Axı o, təkid etmişdi ki, Culiyaya olan onun keçmiş məhəbbəti artıq ölmüşdür. Nəticədə Silviya vəd etdi ki, Protey onu tək qoyub, uzaqlaşsa, səhər öz portretini ona verəcəkdir. Protey «Sebastyan»ı öz xidmətinə götürmüşdü, «onu» təlimatlandırdı ki, verdiyi üzüyü Silviyaya çatdırsın və qızın verəcəyi portreti ona gətirsin. Culiya qəzəbdəndi, həmin üzüyü axı vaxtilə Veronada özü ona vermişdi.

Silviya vəd etdiyi kimi portretini ona göndərdi, köhnə sevgilisinin Proteyə verdiyi üzüyü qəbul etməkdən isə imtina etdi. «Sebastyan», Culiya kimi təsvir olunduğundan, Silviya öyrənmək istədi ki, Protey onu necə aldatmışdır. Təkcə Culiya Silviyanın ləyaqətlərini tərif edirdi.

Silviya başqa adamla Milandan qaçdı. Atası qızının itdiyini biləndə, onu hərtərəfli axtarmaq ideyası ilə razılaşdı.

Qanundan kənar adamlar Silviyanı əsir götürdülər və söz verdilər ki, onların kapitanı qıza xətər toxundurmayacaqdır. «Sebastyan» Proteyi müşayiət edəndə Valentin gizlənmişdi, Silviyaya dedi ki, qanundan kənar adamlardan onu xilas etməsinin əvəzində bircə şey, «ancaq bir yaxşı baxış» xahiş edəcəkdir. Silviya bunu bir neçə dəfə rədd etdi. Protey isə deyirdi ki, onu “bir əsgər kimi sevəcəkdir” və qızı güclə ələ keçirdi. Valentin irəli addımlayıb, Proteyə çağırış etdi, onu hədələdi. Protey üzr istədi və xahiş etdi ki, Valentin onu bağışlasın. Bu vaxt «Sebastyan»ın ürəyi getdi. «Sebastyan» təsadüfən Proteyin Veronada Culiyaya verdiyi üzüyü çıxardı, o, bunun həqiqi mahiyyətini açmalı idi. Protey özünü saxta dost kimi göstərməyə çalışanda, Culiyaya olan ilk məhəbbətinə isə zarafat kimi baxdığını dedi.

Qanundan kənar adamlar öz dustaqları – Milan hersoqu və onun qızının əlini xahiş edən Turio ilə birlikdə gəldilər. Bu vaxt hersoq belə rəyə gəldi ki, Valentin Silviyanın əlini xahiş etməyə layiq imiş və söz verdi ki, qanundan kənar adamların bağışlanması tələbi ilə təşəbbüs göstərəcəkdir. Hər kəs meşəni tərk edəndə, Valentin Proteyə dedi ki, o, səbirsizliklə Silviya ilə nikahını gözləyir.

«Yay gecəsi yuxusu» kimi Şekspirin heç bir komediyası belə sehrli bir bayramın əlamətini göstərmir. Hadisələr yay gecəsində elizabetlilərin müşahidə etdiklərini təsvir etdiyindən, pyesin adı belə seçilmişdi. Reallıqla illüziya arasındakı sərhəd gecə vaxtı meşədən keçir; orada sevgililərin yuxusu vasitəsi ilə sehr tufanı başlayır. Tesey və Hippolitanın səbəblər arasında qalması ona görədir ki, onlar mühüm toyun bayram edilməsini yoxlasınlar və ona görə də saray auditoriyası qarşısında bu göstərilir.

Pyes sərbəst qaydada latın (yunan) mifologiyalarından və Apuleyin «Qızıl eşşək» əsərindən istifadə edilməklə yazılmışdır. Coserin «Kentenberi hekayələri»nin də pyesin mövzusunə təsiri vardır.

Hersoq Tesey və Hippolita öz toylarını yalnız dörd gün keçdikdən sonra müzakirə edirlər. Afinalılar isə problemlərini təqdim etməyə gələndə, əhval-ruhiyyə dəyişir. Egey istəyir ki, onun qızı Hermita Delveriyə ərə getsin, lakin qız Lisandrla sevişir. Tesey Hippolitanın yadına salır ki, afinalılar ondan tələb edir ki, qız atasının seçdiyi adama ərə getsin. İtaət etməməyin cəzası sərt olacaqdır. «Ya ölüm cəzası veriləcək, ya da ondan imtina ediləcəkdir. Hətta kişilər cəmiyyəti üçün» Hermita indiyə qədər Teseyin toy gününə qərar verməsini gözləyirdi, bu baş verməli idi. Lakin Hermita və Lisandr birlikdə qoşulub qaçmaqla, qanunun bütünlüklə rədd edilməsi yolunu tutdular. Hermitanın ən yaxın dostu Helena şikayətlənir ki, o, Demetrini sevir. Lakin həmin adam isə təkcə Hermitaya göz dikmişdir. Hermita isə təskinlik tapır ki, nəhayət, o, və Lisandr Afinanı tərk edib, meşəyə qaçsa, hər şey yaxşı olacaqdır. Təkcə Helena məhəbbətin korluğuna inanmağa başlayır.

Ümumilikdə zəhmət adamları yığışırlar ki, öz «Piram və Tisba» pyeslərinin məşqini planlaşdırınsınlar. Bu tamaşa Teseyə «onun toy günündəki gecədə baş verənləri» göstərəcəkdə. Bir sevən adam sevgisi naminə özünü öldürür.

Yaxşı kral olan Oberton Afina yaxınlığındakı meşədə gecə bir ziyafət təşkil etmişdi. Lakin kral öz kraliçası Titaniyaya qarşı hirsli idi, qadın bir oğlan uşağını öz oğlu kimi saxlayır. O, bu hindli uşağı övladlığa götürmüşdür. Titaniya gedəndə, Pak məhəbbət ovsunlaması üçün olan bitkini Obertonun yadına salır. O, Pakı göndərir ki, həmin bitkini ona gətirsin, bu sehrli çiçəyin şirəsi ilə Oberton Titaniyanı özünə valeh edə bilər. Adamların gözüne görünmədən Oberton eşidir ki, Demetra təkid edir ki, Helenanın gözündə bərpa olunmuşdur. Lakin Helena deyir ki, ölürəm, ancaq onunla getmərəm.

Göndərdiyi adam sehrli çiçəklə qayıtdıqda, Oberton hazırlaşır ki, Titaniyaya hiylə gəlsin və həmçinin həmin adamı təlimatlandırır ki, o, gözəl ledinin məhəbbətini rədd etmiş gənc afinalıya da təsir göstərmək üçün həmin şirədən istifadə etsin. Lakin Oberton ona olduqca cüzi bir məlumat vermişdi. «Sən həmin adamı tanıyırsan. Afinalı paltarı geyinmişdir». Bu vaxt Titaniya gözəl bir musiqi eşitdi. Oberton cadunu elə vermişdi ki, Titaniya yaxında gözən yad bir kişini sevməyə başladı.

Xoşbəxt cütlük – Lisandr və Hermita bəkarətlərini pozmamaqla bir-birinin yanında yatmışdı. Obertonun göndərdiyi Pak onun dediklərinə inanaraq, oğlanı «afinalı gənc» kimi qəbul etdi və sehrli şirəni Lisandrın göz bəbəyinə tökdü. Demetri Helenanı axtaranda, yorulmuş qız dincəlməyinə fasilə verib, Lisandırı oyatdı. Sehrli şirənin hesabına Lisandr dəlicəsinə Helenaya vuruldu, ağı qarışdığına görə qız çıxıb getdi. Lakin Lisandr tam səmimi qaydada onu inadkarlıqla izləyirdi. Hermita gördüyü dəhşətli yuxudan oyananda, bundan hali oldu və qayğı mühitində itmiş Lisandırı axtarmağa başladı.

Sənətkarlar meşədəki öz məşq yerlərinə valeh olmuşdular. Pak məşqin aparıldığını öyrəndi. Mahnı oxunmasından oyanan Titaniya qəflətən və ehtiraslı şəkildə, cəngəllikdə tək olduğundan aktyorlara qoşulan eşşək başlı Bottoma vuruldu. Titaniya öz köməkçilərinə göstəriş verdi ki, həmin adama xidmət etsinlər.

Pak Obertona Titaniyanın yeni sevgisi barədə xəbər verdi. Həm də təsdiq etdi ki, afinalı oğlan da onun verdiyi təlimata əsasən bir qıza vurulmuşdur. Lakin elə bu vaxt Demetri ilə Helena buraya gəlib çıxırlar. Hermita Demetrini onun sevgilisi Lisandra xətər toxundurmaqda ittiham edir. Oberton gördü ki, Pak afinalı gənc kimi Demetrini deyil, səhv olaraq Lisandrın qıza vurulmasını təşkil etmişdir. Sehrli şirəni Lisandrın göz bəbəyinə tökdüyündən, oyanan kimi o, Helenaya qarşı eşqə düşmüşdü, qız da indiyədək onu sevirdi. Helena Lisandrla gəldi, lakin o, elə bilirdi ki, onu ələ salırlar. Hermita gəlib, Lisandrdan izahat tələb etdi. Lakin Helena başa düşdü ki, hətta Hermita da ona düzəldilən oyundan ibarət olan bir qəsdin sadəcə iştirakçısıdır. Hermita Helenanı Lisandırı şirnikləndirməkdə ittiham etdi. Oğlanlar Helenanın üstündə dueldə vuruşmağa getdilər. Hermita tək qalıb, bu vəziyyətə təəccüb edirdi.

Oberton Paka əmr etdi ki, oğlanların vuruşmasının qarşısını alsın. Həm də Pak cadunu Lisandrdan uzaqlaşdırmalı idi ki, o, baş verənlərin yuxu olduğunu güman etsin. Oberton arvadı Titaniyaya yaxınlaşmaq istədi desin ki, «hər şey yaxşı olacaqdır». Lisandr və Demetri vuruşmağa başlayanda, Pak onların öz səsləri ilə onlara hiylə gəldi. Onlar yuxuya dalanda, Pak Lisandrın gözlərindən sehrli şirəni sıxıb çıxardı ki, təsadüfən işlənmiş cadunu ondan uzaqlaşdırsın.

Həm də eşşək başlı Bottom ona göstərilən dəbdəbəli xidmətdən şadlanırdı və Titaniya özünü onun bədəni ətrafında fırladırdı ki, necə ki, «qadın cinsi belə adi məxmərdir./ Qaraağacın budaqlarında olan kimi qabığı ilə cingildəyir».

Oberton zəfər çalmış qaydada Paka xəbər verir ki, o, qısqanclıq göstərdiyi hindli oğlana qalib gəldi, axı o, Titaniyanı cadu etmişdi. Oberton Titaniyanın gözlərindən cadunu uzaqlaşdırdı. Qadın dedi: «Mənim Obertonum, mən necə bir görüntüləri görmüşdüm./ Ardıcıl olaraq mən eşşək tərəfindən minilirdim». Hökmdarlar yaxşı rəqs etdilər və olub keçənlərə düzəliş verdilər.

Tesey və digərləri may günündə ov etmək üçün meşəyə girdilər və sevişənləri oyatdılar. Tesey maraqlandı ki, necə olmuşdur ki, gənc afinalı da oraya gəlmişdir. «Mən, doğrusu, deyə bilmərəm ki, buraya necə gəlmişəm». Lisandr cavab verdi ki,

Demetri etiraf edir ki, o özü Hermitanın arxasınca gəlmişdi, Helena isə ondan sonra bura gəlib çıxmışdır. Sonra onun Hermitaya məhəbbəti «qar kimi əridi». Elan etdilər ki, hər iki cütlük evlənəcəkdir. Tesey çıxıb getdi. Sevgililər mistik olunan kimi qaldılar. «Mənə belə gəlir ki, biz həm də yatmışdıq, yuxu görürdük». Demetri qeyd etdi ki, Bottom də həmçinin utandı: «Ardıcıl olaraq mən idim /Heç kəs deyə bilməz ki, bu nə idi».

Toy mərasimi üçün Tesey çox sayda variantları seçdi. Filostratın məsləhətinin ziddinə, Tesey darıxdırıcı bir qısa səhnəni seçdi.

Bottom təklif etdi ki, epiloqu icra etsin, lakin Tesey rəqsi seçdi. Gecə yarısı Tesey elan etdi ki, bu «gözəl bir vaxtdır» və zifafətdə iştirak edənlər yatmağa getdi. Pak bu vaxt sehrli «gecə vaxtı» və «qapının arxasındakı tozu silmək» təşəbbüsü ilə çıxış etdi.

Titaniya və Oberton Teseyin şərəfli otağına yenidən girdilər. Pak bu vaxt təklif etdi ki, pyes, bəlkə də, bir «yuxu imiş».

«Venetsiya taciri»

«Venetsiya taciri» Şekspirin ən uğurlu komediyası idi. Burada həyat və məhəbbət yalnız onların itirilməsinə risk etdikdə qalib gələcəyi fikri vurğulanır. Pyes 1594-1597-ci illərdə yazılsa da, onda I Elizabet hökmranlığı ərzindəki tamaşaların heç bir izi yox idi. Pyesdə Covanni Florentinin «Sadəlövh və Kristoffor Marlou» adlı əsərindəki əhvalatdan bəhs edilir. Marlounun «Malta yəhudisi» əsərində isə Barabas adlı dəli yəhudinin xarakteri təsvir edilir. Şekspir dövründə Londonda antisemitizm geniş yayılmışdı. Holokostdan (XX əsr) sonra isə ancaq «Venetsiya taciri» köhnə vaxtlardakı yəhudi karikaturasına bir çağırış kimi səslənirdi. Pyesdə belə sözlər vardır: «Məgər yəhudinin gözləri yoxdurmu? Məgər yəhudi əllərə, orqanlara, ölcülərə, hisslərə malik deyildirmi?»

«On ikinci gecə» pyesi

«On ikinci gecə və ya sən nə olacaqsan?» pyesi Şekspirin yeganə əsəridir ki, onun ikiqat adı vardır, həmçinin personajları da ayrıca göstərir. Pyes insan arzularının müxtəlifliyini nəzərdən keçirir, yoxlayır. Aşağı səviyyədə olanlar qida, içki, seks və qisas üstündə, ədalətli və məhəbbəti ehtirasla arzu edən yüksək adamlarla mübahisə edirlər. Baxmayaraq ki, pyes final səhnədə komik həll yolunu seçir, Malvolionun son sözü xəbərdarlıq kimi səslənir: «Mən bütün sizin qrupdan intiqam alacağam».

İlliriya hersoqu Orsino sağalmaz romantik olmaqla, qrafinya Oliviya ilə sevişir. Qardaşının ölümünə Oliviyanın matəm saxladığına görə kişi məclisindən imtina etdiyini öyrəndikdə, Orsino öz məhəbbətindən geri çəkilir və özünü sentimentallığa daha çox həsr edir.

Bu vaxt Viola və onun əkiz qardaşı Sebastyan, tufan onların gəmisini məhv edən vaxt ayrı düşürlər. Viola sahilə çıxır, qorxur ki, qardaşına pis nəsə ola bilər. Ona məlum olur ki, İlliriyadadır və yadına salır ki, atası axıncı dəfə buradakı hələ evlənmemiş həmin hökmdar Orsinonu tərifləmişdi. Onun xoş münasibətini qazanmaq üçün Viola özünü «Sezario» adlı paj oğlan kimi maskalayaraq, hersoqun yanına getməyə hazırlaşır. Orsinonun yeni pajdan çox xoşu gəlir, onu yoxlamağa başlayır ki, Oliviya olan «məhəbbət ehtirası onun könlünə dəymir ki». «Sezario» vəd edir ki, çalışacaqdır, ancaq Viola artıq Orsinoya vurulmuşdu.

Dərd çəkən Oliviyanı saraya gəlməyə həvəsləndirirlər. Lakin o, məhəbbət əhval-ruhiyyəsində deyildir. Onun səbirliliyinə təlxək, ağıllı, iti sözlərlə müdaxilə edib, onu yoxlayır. «Sezario» gələndə isə Orsinoya görə ona xüsusi diqqət göstərir, müqavimət hiss etməyən paja Oliviya güzəştə gedir. Gənc oğlan Orsinonun hədiyyəsini qoyub getməsini süni olaraq quraşdırdığından, Oliviya göstəriş verir ki, “Sezario”nu tapsınlar ki, Orsinonun hədiyyəsi olan üzüyü ona qaytarsınlar və ona deyilsin ki, qız hersoqun məhəbbətindən imtina edir. Lakin əgər paj sabah gəlsə, o, öz imtina bəyanatını özü ona şərh edəcəkdir.

Violanın əkiz qardaşı Sebastyan da İlliriya sahilinə gəlib çıxdı. O, öz dostu Antoniyə təkid edir ki, ikisi bu qaydada bir-birindən ayrı olmalıdır, «Mən özümün dəliliklərimə yalnız təkcə dözə bilərəm». Sebastyan Orsinonun sarayına yanaşır, Antonio isə ona deyir ki, Orsinonun sarayında onun düşmənləri vardır.

Malvolio «Sezario»nu tapır və üzüyü ona qaytarmağa cəhd edir. Təkliddə Viola belə qərara gəlir ki, oğlan kimi maskalandığına görə Oliviya ona eşq hissləri bəsləyir.

Xidmətçi Mariya Oliviyaqdan qisas almaq üçün onun adından məhəbbət məktubu yazır ki, Malvolio bunu tapsa, Oliviyanın onu sevdisinə inanacaqdır.

Hersoq sarayında Orsino ilə «Sezario» məhəbbət barədə söhbət edirlər. Viola güman edir ki, öz kimliyi açılmadan hersoqa olan onun hissləri məlum olmayacaqdır. Hersoq Orsino «Sezario» üçün olan üzüyü Oliviyaq göstərmək istəyir.

Oliviyanın bağında Mariya və digərləri gizlənilir. Onlar Malvolioya qarşı casusluq edirlər. Malvolio isə öz təxəyyülündə düşünür ki, artıq «Qraf Malvoliodur». O, həm də Oliviyanın adından yazılmış məhəbbət məktubunu oxuyur. Mümkün olan qədər tez-tez gülümsəyir. Məktubun ona yazıldığına inanan Malvolio öz gələcək sosial statusuna görə sevinməyə başlayır.

Viola «Sezario» kimi təlxəklə birlikdə ov edir, təlxək o qədər müdrikdir ki, özünü səfeh kimi göstərir. Bağda Oliviya «Sezario»ya onu sevdiyini açıb deyir. Viola qızın sözlərini qayğıkeşliklə seçərək, özünü dəyişmə yolu ilə manevr edir.

Antonio Sebastyana qoşulur ki, ona Orsinonun gəmilərinə qarşı keçmiş döyüşünü izah etsin, o vaxt o, hersoqu təhqir etmişdi, əgər Antonio İlliriyada tanınsaydı, burada qan tökülməsi baş verəcəkdə. Antonio Sebastyana pul kisəsi verir ki, gözəl yerləri görmək üçün istifadə etsin və İlliriyada özünə paltar alsın. Onlar sonralar kiçik mehmanxanada görüşəcəklər.

Oliviya Malvolionu çağırır ki, onun « qüssəli və vətəndaş» davranışının onun üçün yaxşı olacağını bildirsin. Onun sarı corab geyindiyini görəndə şoka düşür. Bu vaxt Oliviya «Sezario»ya qoşulmaq üçün onu tərk edir. Malvolio hər şeyi öz xeyrinə olduğu kimi izah edir.

Dostu ser Endryunu öz rəqibi «Sezario» ilə vuruşmağa təhrik edir, «Sezario»ya deyir ki, ser Endryu böyük vuruş ustasıdır. Lakin Viola onun belə rəqibi olmasından hali deyildir. Ser Endryu «Sezario»nu özünün qorxulu düşməni olmaqda ittiham edir. «Sezario» və ser Endryu qılınclarını çıxaranda, Antonio onu Sebastyanla dəyişik salıb, Violanı xilas edir. Hersoqun göstərişi ilə onu kənara aparırlar və o, Violanı Sebastyan adlandırır. Viola bu vaxt anlayır ki, qardaşı sağdır.

Təlxək də səhvən Sebastyanı «Sezario» hesab edir və ikisi mübahisə edirlər. Ser Endryu Sebastyanla vuruşmağa gəlir. O da həmçinin səhvən onun «Sezario» olduğunu güman edir. Oliviya da səhvən Sebastyanı «Sezario» hesab edir, onu öz evinə dəvət edir. Sebastyan sevinir, Oliviyanı sevməyə başlayır.

Malvolio təlxəkdən kağız, qələm və mürəkkəb istəyir ki, Oliviya öz hisslərini yazılı şəkildə bildirsin. Sebastyan isə Oliviyanı sevdiyini keşisə etiraf edir və onların üçü də evlənmə mərasimi üçün kilsəyə gedir.

Hersoq Orsino təlxəklə birlikdə gəlir. Antonio və polis zabiti onun arxasınca düşürlər. «Sezario» öz xilaskarı Antonionu tanıyır. Hersoq Orsinoya isə o, öz düşməni kimi məlumdur. Lakin Antonio izah edir ki, o, İlliriyaya yalnız Sebastyanın sevgisinə görə gəlmişdir. Oliviya gəlib çıxanda, Orsino güman edir ki, o, qızın sevdiyi «Sezario»nu heç də öz məhəbbətini qaytarmaq üçün deyil, onu cəzalandırmaqla hersoqa xətər toxundurmaq istəyir. «Sezario» Orsino ilə getməyə hazırlaşanda, Oliviya keşisdən xazhiş edir ki, elə indicə onun və «Sezario»nun evləndiyini təsdiq etsin. Bu vaxt Orsinonun firki dolaşır. Ser Endryu gəlir ki, «Sezario» onu və onun dostunu qılinc döyüşündə yaraladığı barədə xəbər versin və bu vaxt qarışıqlıq daha da güclənir.

Hamı təəccüb qalır, Sebastyan gəlir ki, qohumuna xətər toxundurduğuna görə Oliviya üzr istəsin. Orsino Sebastyanın və Violanın birgə baxışlarından əkilərin əhvalatının açılması ilə tanınmasına qədər qorxur.

Viola izah edir ki, «Sezario» maskalanmaq üçün idi və Malvolio tərəfindən dəniz kapitanı həbs edildikdə, öz paltarlarını necə qoyub getdiyini deyir. Oliviya çavlışır ki, Malvolio adlanan dəli köməkçisini xatırlasın. Təlxək dəli adamın daxilində səslənən bir qaydada Malvolionun etiraz məktubunu oxuyur. Oliviya başqasından xahiş edir ki, məktubu normal səsle oxusun. Orsino Violaya evlənmək təklifini edir və Malvolio Oliviya məlumat verməyə gəlir: «Madam, mənimlə pis davrandınız, olduqca pis!» O, qıza Mariyanın saxta məktubunu göstərir. Fabian Mariyaya evləndiyini xəbər verir. Lakin Malvolio acıqlı sözləri deyib, çıxıb gedir. «Mən sizin bütün qrupunuzdan qisas alacağam». Orsino onu izləyir, dinc münasibət göstərir və Violanın həqiqi paltarında görmək istəyir. Təlxək kədərli mahnı ilə öz son sözünü deyir, oxuyur ki, izah etsin: «Yağış üçün yağmaq hər gün təkrar olunandır».

«On ikinci gecə»ni oxuyanda elə təsəvvür yaranır ki, mərkəzi rolu musiqi oynayır, həqiqətən də, musiqi çalınır, həqiqətən də, musiqi pyesin əhval-ruhiyyəsinə və ritminə başçılıq edir. Pyes romantik musiqi ilə açılır, məhəbbətdən xəstələnmiş Orsino ümitsiz olduqda əlavə edir: «Əgər musiqi məhəbbət üçün cıdadırsa, onu ifa et». Bunu səsle müşayiət edilmədən qiymətləndirmək çətinidir. Təlxəyin mahnısı da sadəcə əyləndirməkdən uzağa gedərək, bütöv dramı ifadə edir. Violanın «Sezario» kimi maskalanmasını və hətta Sebastyanın da səhvən bunu qəbul etməsini oxucular yaxşı yumor kimi qarşılayırlar. Təlxək fəlsəfi sözlər söyləyir və söz oyunu həmçinin düşüncə üçün əyləncə kimi təklif edilir.

Faciələr

Şekspir on faciəsində insan təbiətinin saxta coşqunluğuna zidd çıxır. Bu, romantik məhəbbət üçün olandan, siyasi hakimiyyət kredosuna qədər özünü büruzə verir.

Şekspirin faciə qəhrəmanlarının əksəriyyəti tarixi şəxsiyyətlərə əsaslanır. Roma pyesləri üçün Plutarxın «Nəcib yunanların və latınların həyatı» əsəri prinsipial mənbə rolunu oynayır. «Yuli Sezar», «Antoni və Kleopatra» və «Koriolan» pyeslərində Plutarxın təsiri daha ciddi hiss olunur.

Şekspirin erkən və sonuncu əsərləri arasındakı faciə qəhrəmanlarını təsvir edən pyeslərindən dördü kraliça Elizabetin və kral Ceymsin hökmranlıqları ərzində yazılmışdı. Buna baxmayaraq, Şekspirin məhsuldar illəri «Qızıl dövr» kimi tanınır, bu 1600-cü illə 1607-ci illər arasında olmaqla, Elizabetin idarəçiliyinin sonuna və Ceyms hökmranlığının beş ilinə təsadüf edir. Bu dövrdə o, ən böyük pyes yazdı, onlardan altısının arasında başlıca faciələri olan «Hamlet», «Otello», «Kral Lir», «Makbet», «Antoni və Kleopatra» və «Koriolan» idi.

Qərbin dramatik forması kimi faciənin kökləri xeyli qədim Yunanıstana gedib çıxır. «Faciə» sözü qədim yunan sözü olan «tragot» – «keçi» kəlməsindən əmələ gəlmişdir. Ciddi deyildikdə, faciə «keçi haqqında oxunan» əsər idi. Komediya həyatı, mövsümi yeniləşmə və yeni doğulma şəraitində təqdim etdiyi halda, faciə insan məxluqunun heyvan mövcudluğu ilə üz-üzə çıxır və ölümün zəruri olduğunu göstərir. Faciə başlanğıcını tarixdən əvvəlki mərasimlərdən götürür, onlarda məməlilər (keçi kimi) simvolik rol oynayır, tamaşaçılara imkan verir ki, qurban verilən heyvanlarla öz mənəviyyatlarını tanısinlar. Bizim eradan əvvəl V əsrdə fərdi təxəyyüllərin faciəvi nəticəsi təkcə mühakimə formasında deyil, həm də həmçinin dramalar şəklində təqdim olunurdu. O vaxtdan faciə qəhrəmanı ölməkdən başqa bir çıxış yolu olmayan müstəsna fərdə çevrilirdi, dramatik nəticə isə yazıq gəlmə hisslərinin və tamaşaçıların dəhşətinə yüksəldi. Bu qədim yunan elementləri Şekspir faciələrində mərkəzi rol oynayırdı.

Elizabet və Ceykobian teatrlarında faciə insan təcrübəsi barədə yeni suallara cavab verən dünyəvi drama formalarına çevrildi. Bu suallara xristian doktrinası cavab verə bilmirdi. Şekspir öz faciələrinin əksəriyyətində xristianlıqdan əvvəlki dövrləri təsvir etdi və bunlar xristian çərçivəsinə sığışmırdı. Hətta «Kral Lir» də xristian Britaniyasında yerləşdirilmir. Lirik əzabları üçün hazır izahatlar verilmir. Beləliklə, ingilis Renessansından dünyəvi faciələrə qədər olan əsərlər müəllifləri və tamaşaçıları hətta dəniz xəritələrində olmayan sulara aparır, onlar məcbur edilir ki, yeni ideyalar məkanına baxsınlar, alternativ qaydada müqayisə üçün daxili dünya izah edilsin və ya xristianlığın cavab verə bilmədiyi suallara isə öz nöqtəyindən nəzərindən yanaşılsın.

Şekspir dövründə iri və çoxlu tamaşaçısı olan teatrlar, ölümcül xəstəliklər üçün təbii qaydada böyüyən şərait yerləri kimi, Londonu başına götürən taun epidemiyası vaxtı bağlanmışdı. İctimai teatrların dizaynı həmçinin öküz və ayı döyüşü arenaları kimi xidmətə uyğunlaşdırılmışdı, orada heyvanlar ölənə qədər vuruşurdular. Faciənin özü zorakılıq şəraitində baş verirdi. Heyvan qanı, xüsusən donuz qanı ölüm səhnələrində realizmi göstərmək üçün geniş istifadə olunurdu. «Tit Andronik», «Makbet» kimi pyeslərdə, «Qlobus» teatrında artistlər səhnəni tərk edəndə, qanın görünüşü və iyi aydın duyulurdu.

«Romeo və Culyetta» faciəsi

“Romeo və Culyetta” Şekspirin birinci böyük faciəsi idi, uzun müddət ərzində ən çox sevilən pyeslərindən biri olaraq qalmışdı. Şekspir onu yazanda 30-a yaxın yaşı var idi. Əsər gənc sevgililərin ehtirasına həsr olunmuşdur, onlar öz ailələri arasındakı qədim düşmənçiliyə məhəl qoymamış, onu pozmuşdular. Kvarto (çapın formatı belə adlanırdı) nəşirləri 1597 və 1599-cu illərdə pyesi çap edərkən, güman edirdilər ki, «Romeo və Culyetta» Elizabet auditoriyası tərəfindən yaxşı qəbul

ediləcəkdir. Həmin kvartının titul səhifəsində qeyd olunurdu ki, pyes çox vaxt ictimai qaydada (böyük alqışlarla) oynanılır.

Romeo və Culyetta əhvalatı, Şekspir onu öz pyesinə uyğunlaşdırdan əvvəl İtaliyada çox populyar idi. Məllifin istifadə etdiyi birbaşa mənbə isə Artur Brukun «Romeo və Culyettanın faciəli tarixi» hekayət poeması idi. Lakin mövzu Şekspir versiyasında yenidən canlandı, həmçinin kinofilmlərin yaranması, baletlərin və operaların yazılması üçün ilham mənbəyinə çevrildi. Şekspir «Romeo və Culyetta»nın başlıca pərdələrini Veronada olan kimi təsvir edir. Lakin əsas qəsd göstərəndə, əhvalatı daha iti etmək və genişləndirmək üçün o, dəyişiklik edir. Sevgililərin Montekki və Kapuletti adlanan ailələr arasındakı qatı düşmənçilik heç vaxt izah edilməmişdi. Pyesin lap başlanğıcında xor sadə şəkildə «qədim paxıllığı» fakt kimi təqdim edir. Pyesin çox cəhətləri, həqiqətən də, belə təəssürat yaratmağa kömək edir ki, bütöv əhvalat sevgililərin özünü intihar etməsi də daxil olmaqla, əvvəlcədən bir sıra böyük kosmik sxemlərdə yazılmışdır və heç kəs ondan qaça bilməz. Romeonun yuxuları dəfələrlə özünün bədbəxt taleyi barədə onu xəbərdar edir, hissiyyatlı Culyetta həтта sevdiyi Romeonun kompleksində qadağan olunmuş əlamətləri görür. Ailə düşmənçiliyinin həmişəlik mövcud olacağı meydana çıxdıqda, sevgililər öz məhəbbətlərindən də böyük olan səbəbə görə sonluqlarını tapırlar. Pyes ehtiraslı emosiyalara diqqət verir, ya özünü intihar edən məhəbbət, yaxud da nifrət edilən qatillik. Əks tərəfin bütün pyes boyu işləməsi nəticədə tam faciəvi hadisələrin baş verməsi ilə müşayiət olunur.

Kapuletti küçədə Montekki ilə təhqir edici sözlər mübadiləsi edir. Tibalt Kapulettilərə qoşulanda söyüşlər daha da böyüyür. Lakin Verona hökmdarı vuruşun qarşısını alır və ictimai həyəcanı ölüm cəzası qorxusu ilə qadağan edir. Yaşlı Montekki Romeonun davranışını təşviş doğuran sayır. Yaşlı Kapuletti isə Parisi bayrama çağırır və onu həvəsləndirir ki, Culyettaya məqsədli şəkildə diqqət göstərsin. Kapulettinin savadsız nökrəri bayrama dəvət olunan adamların siyahısını öyrənir. Romeo eşidəndə ki, Rozalina da gələcəkdir, Montekki olmasına baxmayaraq, bayrama qatılmağı qəət edir.

Culyettanın dayəsi qızın anası Ledi Kapuletti ilə yaxından, o, körpə olandan bağlıdır. Romeo və digərləri Kapuletti evinin qabağına gəlir. Lakin Romeo özünün bu yaxınlardakı yuxusundan narahatdır. Dostu Merkuri onun yuxularından agah olduğundan bu cəhaləti bəyənmir. Maskalanmış Montekkilər Kapulettilərin bayramına qoşulurlar.

Romeo Culyettanın gözəlliyinə təəccüb qalır. Culyettanın əmisi oğlu Tibalt Romeonun səsinə tanıyır, vuruşmağa hazırlaşır. Lakin yaşlı Kapuletti ona narazılıq yaratmağı qadağan edir. Tibalt məclisi tərk edir, bu vaxt Romeo Culyettaya sətayiş dolu öpüşlər verir. Dayə Culyettanı çağıranda, Romeo başa düşür ki, Kapulettilərin qızına vurulmuşdur. Culyettaya məlum olur ki, onun sevdiyi Romeo nifrət edilən Montekkilərdəndir.

Kapulettinin evində dostları Romeonu axtaranda, artıq o, çıxıb getmişdi. Bağdan qıza tamaşa edən Romeo öz balkonlarında dayanan Culyettanın baxışlarına heyran olmuşdu. O, Culyettanı inandırır ki, Montekki yalnız addır. «Eh, əgər başqa bir ad olsaydı!/ Ad nədir? Ona görəmi biz qızıl gülü belə adlandırırıq/ Digər adla da o, şirin ətir saçardı».

Romeo cəsarətlə özünü göstərir və sevgililər bir-birinə sədaqət andı içirlər.

Culyetta deyir ki, əgər Romeonun evlənmək niyyəti varsa, o, sabah bu barədə valideynlərinə təklif sözü göndərməlidir. Onlar ayrılanda Culyetta bir qədər «şirin kədər» hiss edir.

Romeo rahibi tapmalıdır. Rahib Lourens tibbi məqsəd üçün ağac becərir, təbiətdəki və bəşəriyyətdəki ləyaqəti və qüsuru qarışdırmaq sahəsində apardığı təcrübələr ilə tanınır. Romeonun Culyetta ilə evlənməsi üçün ona kömək etməli olduğuna rahibi inandıra bilir.

Merkuri həyəcanlı xəbərləri müzakirə edir: Tibalt Romeoya çağırış edir. Romeo gəlib çıxanda, Merkuri onu ələ salır, sataşır ki, bəs bütün gecəni o, haradaydı. Culyettanın dayəsi gəlir və Merkuri onu da ələ salır. Lakin Romeo dayəyə deyir ki, Culyetta rahibin zirzəmisinə gəlsin ki, onlar evlənsinlər. Bu vaxt Culyetta dayəsinin nə üçün gecikməsi ilə marqlanır. Nəticədə dayə xəbərləri gətirir və Culyetta Romeoya qoşulur ki, evlənsinlər.

Günün istisində Merkuri öz dostunu və qohumunu qızğın başlı olmasına görə ittiham edir və sonra Tibaltla sözləşirlər. Romeo Kapulettiylə evlənəcəkdir, ona görə də çalışır ki, vuruşun qarşısını alsın. Lakin Merkuri Tibaltın provakasiyasına müqavimət göstərə bilmir və o, Merkurini yaralayıb, oradan qaçır. Yaralanmış Merkuri həmçinin çıxıb gedir. Bir qədər sonra dostu xəbər verir ki, Merkuri ölmüşdür. Tibalt təsədən vuruşmağa gələndə, yenicə qisasçıl adama çevrilmiş Romeo tərəfindən öldürülür. Cəza kimi hökmdar Romeonu sürgünə göndərir.

Culyetta gecə vaxtına görə səbirsizdir və Romeo gəlib çıxır. Lakin xəbər yayılır ki, onun əri, qızı dəhşətə gətirən bir iş görmüşdür, onun əmisi oğlu Tibaltı öldürmüşdür. Qız Romeonun sürgün edilməsinə görə daha çox narahatdır. Romeo özünün sürgün edilməsinə ağrı deyir. Dayə Culyettanın kədərini xəbər verməyə gələndə, Romeo özünü xəncərlə vurmağa cəhd edir. Lakin rahib onu inandırır ki, Mantuaya qaçsın. Bu vaxt yaşlı Kapuletti və Paris həftənin dördüncü gününü, bu gənc nəcib oğlanla Culyettanın toy günü kimi təyin edirlər.

Culyetta ilə gecəni bir yerdə, qızın otağında keçirən Romeo dan yeri söküləndə getməyə hazırlaşır. Culyetta əvvəlcə onun getməsinə mane olur, sonra düşünür ki, istənilən gecikmə təhlükəlidir və onu məcbur edir ki, tez çıxıb getsin.

Ledi Kapuletti Culyettanın ruhunu yüksəltməyə çalışır və deyir ki, Paris ona evlənmək istəyir. Dördüncü gün yaşlı Kapuletti qəflətən öz qızını qəmgin vəziyyətdə görür. Culyetta Parisə ərə getməkdən imtina etdikdə, Kapuletti hirsələnir və hətta

Culyettanın sevimli dayəsi də Parisi dəstəkləyir. Culyetta üçün yeganə çıxış yolu özünü intihar etməkdir.

Paris Culyettanı rahibin zirzəmisində öz «arvadı» kimi salamladıqda, qız məəttəl qalır. Culyetta deyir ki, o, özünü öldürməyə hazırlaşır. Lakin rahib, bir porsiya maye içməyi təklif edir ki, bu ona ölü görünüşü verəcəkdir. Sonra o, Kapuletilərin sərdabəsinə uzanıb, dincələəcəkdir. Romeo məktubla qıza xəbər verir ki, onu sərdabədən götürüb, Mantuaya aparacaqdır.

Kapuletilər şadlanırlar ki, Culyetta Parisi qəbul edir, toyu bayram etməyi planlaşdırırlar. Culyetta Kapuletilər qəbrində öz yanında Tibaltın cəsədini gördükdə, dəhşətli bir fikri ağına gətirir. Nəhayət, o, şüşədəki mayeni içir və sərdabəyə uzanır.

Ledi Kapuletti isə bütün gecəni toya hazırlaşır. Yaşlı Kapuletti qeyd edir ki, toy musiqisi matəm musiqisi ilə əvəz oluna bilər.

Mantuyada Romeo sevdiyi Culyettanı yuxuda görür, lakin onun dostu xəbər gətirir ki, Culyetta ölmüşdür. Romeonu inandırır ki, zirzəmidə ona zəhər vermişlər və qız da özünü öldürməyi planlaşdırıbmiş.

Veronada rahib Lourens əmindir ki, Culyettanın saxta ölümünü xəbər verən məktubu Romeo heç vaxt almayacaqdır. Culyetta tezliklə oyanmalıdır, ona görə də rahib qübbəyə gedir.

Paris kilsə həyətinə gəlir ki, sərdabədə Culyetta ilə görüşsün. Lakin Romeo və dostu ora yaxınlaşanda, gizləniirlər. Romeonu, Tibaltın qatili kimi Paris qəflətən vuruşa çağırır. Lakin özü öldürülür. Nəticədə Romeo düşmənin cəsədini dartıb aparır və Parisi Culyettanın yanında dəfn etmək qərarına gəlir. Qəbirin içərisində Romeo Culyettanın gözəlliyindən heyretə gəlir. Və Tibaltın cəsədini yoxlayanda, onu öldürdüyünə görə bağışlanmasını xahiş edir. Nəticədə o, zəhər içir və yıxılır ki, ölsün.

Culyetta Romeonun və Parisin ölmələri barədə rahibin sözlərini eşitdikdə vurnuxmağa başlayır. Rahiblə birlikdə zirzəmidən getməkdən imtina edən Culyetta öpüşləri ilə Romeonun dodaqlarından zəhəri udmaq istəyir.

Lakin gecə gözetçisi gələndə, Culyetta Romeonun xəncərini əlinə götürüb, özünə ölümcül zərbə vurur. Kapuletti qülləsindən qırğını görən gözetçi hökmdara və ölənlərin valideynlərinə xəbər göndərir, həmçinin rahibə də bunu çatdırır.

Oğlunun sürgünə göndərilməsinə görə artıq qüssədən ölmüş Ledi Montekkidən başqa hamı gəlir. Rahib izahat verir ki, o, cütlüyü nikahda birləşdirmişdi, lakin onun sxemi baş tutmadı. Dostu Romeonun son məktubunu verir və hökmdar onu oxuyur. Romeo özünü zəhərləmişdir ki, «Culyetta ilə bir yerdə uzansın». Hökmdar onların atalarını çağırır ki, öz uşlaqlarının məhəbbətinin sonluğuna şahid olsunlar. Kapuletti və Montekki qucaqlaşırlar. Hökmdar sonralar onların bağışladı da, cəzalandırdı da. Lakin bu vaxt qeyd etdi ki, belə kədərli hadisələr səssiz qaydada sülhə gətirib çıxarır.

«Romeo və Culyetta» dramaturqun daha lirik olan pyeslərindən biridir və özündə Şekspirin ən yaxşı poeziyasını əks etdirir: «O danışır» – Romeo deyir. «Ey parlaq mələk, yenə də danış». Onlar romantik məhəbbətin bədbəxtliyi üçün də sözlər tapırlar. Culyetta dediyi: «Mən sənə daha çox şey verdim/ Daha çox şeyə də malik oldum, ona görə də hər ikimiz üçün bu, hədsiz çox idi» sözləri nakam sevgililərin ölümündən sonra rekviyem kimi səslənir. Romeo və Culyettanın Kapuletilərin bağında və ya Culyettanın otağında cərəyan edən hadisələri göstəriləndə isə romantik əfsanəvi həzz atmosferi yaranır. «Romeo və Culyetta» pyesi dilinin zənginliyinə və rəngarəngliyinə görə də başqa pyeslərdən fərqlənir. Hər obraz öz dilində, öz səviyyəsinə uyğun olaraq danışır. Romeo və Culyettanın məhəbbət dili torağayın nəğməsindən heç də geri qalmır. Dayə isə olduqca sadə və məzəli bir dillə danışır, onun dili əsərə başqa şirinlik verir.

Qədim ədəbiyyatın digər faciəvi sevgililər barədəki əhvalatları Şekspirin pyesləri üçün bünövrə rolunu oynayır, «Troya və Kressida», «Antoni və Kleopatra» əsərlərində bu daha aydın nəzərə çarpır.

«Hamlet» pyesi

«Hamlet» pyesi Şekspirin ilk incisidir, ingilis dilində olan şübhəsiz ən böyük faciədir. Onun digər pyeslərindən daha çox müzakirə olunmaqla, insan psixikası barədəki müəmmaların həll olunması şəklində diqqət obyektinə qalxmasını göstərir. Əsrlər ərzində «Hamlet» çox sayda teatrlar və aktyorlar üçün məhək daşı rolunu oynamışdır.

Əhvalatın mənşəyi köhnə şimal əfsanəsində tapılmışdır, xalq qəhrəmanı Amloti tam intiqam almaq tapşırığını qəbul etdikdə, dəlilikdən ürəyi gedir. Saks german xronika yazarları sonralar bu hadisələri tarixi Danimarka hökmdarı Amleti ilə əlaqələndirirdilər.

«Hamlet»dəki əhvalat Şekspirin əlində essentrik xalq qəhrəmanının ailəsində öz yerini tapmaq istəyən oğulun mübarizəsinə çevrilir. Ailə isə yaxın qohumluqlar hesabına baş verən siyasi hadisələrdən dağılır.

Hərəkət başlamamışdan əvvəl Danimarka kralı, prints Hamletin atası Hamlet Norveç kralı Fortinbras tərəfindən vuruş çağırışına məruz qalır, onu öldürür və Norveç ərazisinin yarısını Danimarka üçün tutur. Bu vaxt Norveç kralının oğlu prints Fortinbras itirilmiş torpaqları geri qaytarmağa hazırlaşır. Hamletin atası həmin ərəfədə ölür. Danimarka kralının titulu Hamletə keçməlidir. Lakin onun anası Gertruda, titulun oğluna keçməməsi üçün ləngimədən ərə gedir. Titul isə əvəzində onun yeni əri Klavdinin əlinə keçir, o, heç də yad adam olmayıb, Hamletin atasının doğma qardaşıdır.

Nikah Elizabetin standartları ilə böyüyərək, Hamleti ikiqat təlaşa salır. Bu onu təkcə kral olmaqdan məhrum etmir, həm də onun arzusunun tam əksinə əmisini bir surroqat ataya çevirir. Hamletin atası kabus kimi özünün faktiki olaraq Klavdi tərəfindən öldürüldüyünü bildirmək üçün meydana çıxır və Hamletə əmr edir ki, onun intiqamını alsın.

Norveçli Fortinbras Danimarkaya qarşı vuruşa qalxır, Elsinor qəsri xeyli dəyişdirir. Kabus tərəfindən artıq iki dəfə xəbərdarlıq edilsə də, Horatsio gecə yarısı qəsrin mühafizəçilərinə qoşulur. Herold kabusun nəyə qadir olduğundan heyrətə gəlir.

Kral Klavdi kraliça ilə nikahına razı olduğuna görə və öz qardaşı, əvvəlki kralın ölümünə bəslədiyi kədərə görə saraya da yaxşı münasibətini bildirir. Bu vaxt saray dövlətin problemlərinin ona ünvanlamasını gözləyirdi. Klavdi səfirləri göndərir ki, onun qohumu Fortinbrasın qanunsuz xəbərdarlığı barədəki sözünü ona çatdırsınlar.

Hamletin atasına matəm saxlamasını qurtarmaq barədə kraliçanın tələbini rədd etdiyi qeyd olunur. Hamlet həm də anasına onu ədalətsiz qaydada mühakimə etdiyinə görə xəbərdarlıq edir. Bu qaydada Klavdi də təkid edir ki, Hamlet onu öz atası kimi qəbul etsin. Tək qalanda Hamlet özünü intihar etmək istəyir, anasının və əmisinin «qanqarışdırıcı mələfəsinə» qarşı öz hiddətini bildirir. Lakin Horatsio ona kabus haqqında deyəndə, Hamlet yenə də intihar barədə düşünür, lakin bunun əvəzində, istəyir ki, o, özü kabusu görsün.

Laert öz bacısı Ofeliyaya əlvida deyir və ondan xahiş edir ki, Hamletin ona xüsusi diqqət verməsini qəbul etməsin. Poloni oğlu Laertə öz məsləhətini verir, bu məsləhət onun Parisə qayıtmağı barədədir. Ofeliyaya Hamletin məhəbbət bəsləməsindən agah olanda isə, Poloni qızına printslə danışmağı qadağan edir.

Mühafizə platformasında Hamlet Klavdinin davranışına nifrət edir. Kabus görünür və Hamlet ona öz suallarını verir. Kabus Hamletə göstəriş verir ki, özünün qatilindən oğlu hökmən intiqam alsın, deyir ki, «zibilin ovu» olacaq Gertruda asanlıqla Hamletin əmisi tərəfindən şirnikləndirildi. Təklildə Hamlet qəzəbləndi, Horatsioya qoşulub dedi ki, onlar baş verən hadisəni açmamaq barədə and içməlidirlər. Onlar tərəddüd edəndə kabus yerin altından dedi ki: «And için». Dəhşətlənmiş bu adamlar səssiz and içdilər.

Poloni Reynaldonu Parisə göndərir ki, öz oğluna qarşı casusluq etsin. Həm də Poloni qızından da daha diqqətli olmağı tələb edir. Ofeliya da Hamletin qeyri-stabil davranışından narahat olur. Kral Hamletin uşaqlıq dostları olan Rozenbrantsı və Gildersterni salamlayır, onları dəvət etmişdir ki, «Hamletin dəyişilməsini» təhqiq etsinlər. Səfir məlumat verir ki, Fortinbras Danimarka ilə vuruşu dayandıracaqdır, lakin Polşa ilə müharibəni başlamaq üçün ölkənin ərazisindən keçməyi tələb edəcəkdir.

Poloni mübahisə edir ki, Hamlet Ofeliyaya sevgisinə görə dəli olmuşdur. Klavdi və Gertruda sübut tələb edəndə, Poloni istədi ki, cütlüyün söhbətinə gizli şəkildə qulaq asılsın.

Hamlet, Poloni ondan nə olduğunu soruşduqda qəribə cavab verdi. Lakin Poloni hiss etdi ki, maraq göstərdiyinə görə o, nəşə fikirləşir. Hamlet uşaqlıq dostlarını nəzakətlə qəbul etdi, baxmayaraq ki, hətta onların nəşə bir bəd planları olduğunu hiss edirdi. Onlara dedi ki, «o, sevincini itirmişdir». Rozenbrants qorxdı ki, Hamlet sarayda baş vermiş faciədə heç də sevinc tapmayacaqdır. Lakin Hamlet etiraf etdi ki, o, özü oyunçudur, çünki təkcə o, özünü dəli olmuş kimi göstərir.

Poloni aktyorlara «xoş gəlmişsiniz» deyir. Və nəhayət, Hamlet ehtiram nitqi söyləyir, Eneyi deklamasiya edir. Aktyor Hekuba və Priamın (Troyanın kraliçası və kralı) göz yaşları axıtmağa hesablanmış əhvalatını danışır. Hamlet onlara «Qonzaqanın qətli» tamaşasını göstərir.

Təkliddə, Hamlet uydurulmuş Hekuba üçün aktyorların axıtdığı göz yaşlarını tərifləyir. Axı yunanlar Troyanı məğlub edib, məhv etmişdilər, kraliça varlı şəhər-dövlətin viran qalmasına, oğlanlarının öldürülməsinə görə yas saxlayırdı. Real əzablarına görə, real emosiyaları ifadə etməyə qadir olmadığına görə Hamlet özünü lənətləyirdi. Lakin onun ruhu oyanılmış faciəyə görə yüksəlir. «Pyes bir şeydir / Hardakı mən kralın vicdanını tutacağam».

Poloni və kral Hamletə və Ofeliyaya qarşı casusluq edirlər. Bir anlığa Hamlet öz dünyasında mövcudluğun suallarını seyr etməyə dalır. Sonra o, qıza olan öz sevgisinin qarışıq iddialarına görə Ofeliyanı utandırır. Ofeliya onun belə dəyişdiyini görüb, çox narahat olur. Hamleti və Ofeliyanı birlikdə müşahidə edən Klavdi Hamletin sevgisinə inanmır, Poloninin düşüncələrinə əhəmiyyət vermir. Klavdi heç Hamletin dəli kimi danışdığını da düşünmür.

Axşam tamaşasına hazırlaşanda Hamlet aktyorları təlimatlandırır. Onlara yol göstərir ki, inana bildikləri dost üçün özlərini təbii minnətdar olan kimi göstərməsinlər. Hamlet Horatsiodan xahiş edir ki, Klavdiyə nüfuz edici göz qoysun. Əgər Klavdi təqsir əlaməti göstərmədən tamaşaya gəlsə, onda Kabusun Hamletə ünvanladıkları real olaraq onun atasının ruhu deyilmiş. Aktyorlar və tamaşaçılar gələndə, Hamlet anasına, onun uyğun gəlməyən şən olmasından öz şikayətini bildirdi.

Aktyorlar xoşbəxt kral və kraliçanın portretlərini nümayiş etdirdilər. Lakin səhnədə oynanılan roldakı kral xəstə idi, arvadının ikinci əri barədə maraqlandı. Oynanılan kraliça iddia edirdi ki, o, heç vaxt bir daha ərə getməyəcəkdir. Kraliçanı oynayan aktrisa iddia edir ki, o, heç vaxt yenidən ərə getməyəcəkdir. Səhnədəki yatan kralı zəhərləmək üçün yeni aktyor otağa daxil olur. Hamlet deyir ki, bu adam ölən kralın arvadını ələ keçirmək üçün qəsd hazırlamışdır. Bu səhnə göstəriləndə Klavdi yerindən qalxdı və «İşıq verin» deyər qışqırmağa başladı. Hamlet və Horatsio

pyesə Klavdinin reaksiyasını təqsirkar adama məxsus olan kimi qəbul etdilər. O, həqiqətən də, Hamletin atasını öldürməli idi.

Rozenkrants Hamletə deyir ki, anası onu çağırır, o, keçmiş dostlarını, onu manipulyasiya etmək üçün onların necə gəldiklərini, onda tütək kimi çalmaq istədiklərini nümayiş etdirdi. Təklidə, Hamlet qisas üçün böyüyən yangısını özü üçün aşkar etdi.

Kral da təklidə, öz günahının bağışlanması üçün kilsədə onu etiraf etmək kimi bəd bir istəyi ilə mübarizə aparırdı. Kral peşman olduğu üçün diz çökdü. Bu vaxt Hamlet daxil oldu. Atasının qatilindən intiqam almaq üçün ideal bir imkan var idi. Lakin Hamlet dua edən Klavdini öldürməyi bacarmır.

Hamletin hədələdiyi Poloni bu vaxt pərdənin arxasında olmaqla, Gertrudaya yaxın dayanmışdı. Kraliça qorxaraq onu çağırırdı və Poloni cavab verəndə, özünün otağı ayıran pərdənin arxasında olduğunu açıb göstərdi. Hamlet, elə pərdənin arxasında olanda ona qılıncla zərbə vurdu, həm də anasından atası kralın öldürülməsi barədə soruşdu. Şəbeh qaydasında ölən Poloninin cəsədini yoxlayan Hamlet anasının hərəkətinə nifrətini bildirdi. Lakin Gertruda onun nə demək istədiyini anlamadı. Bildirdi ki, onun ərə getməsi ilə o, dəf edilmişdir. Kraliça nəticədə öz səhvini görüb, onun sakit olmasını xahiş etdi. Lakin Hamlet Gertrudanı kabusun özü kimi ittiham edərək, onu bomba atəşinə tutmuşdu.

Kraliça oğlunun qəribə reaksiyasını hiss etdi. Şübhələndi ki, Hamlet hallüsinasiyadadır. Lakin Hamlet təkid edirdi ki, o, heç də ağlını itirməmişdir və o, arzu edir ki, onun şəhvət düşkünü olan anası ən azı namuslu olmağa çalışsın. Əgər o, Klavdinin yatağını tərk etsə, müəyyən vaxtda mümkündür ki, o, hətta namuslu bir qadına çevrilə bilər. Hamlet anasından xahiş edir ki, ərinə desin ki, Hamlet onun sirrini bilir. Ona görə də Hamlet tezliklə İngiltərəyə getməlidir. O, anasının yadına salır ki, öz xəyanət planının cəzası kimi onu Rozankrants müşayiət edəcəkdir. Hamlet Poloninin meyitini sürüyərək otağı tərk edir.

Kral və kraliça Hamletin Polonini qətlə yetirdiyini müzakirə edirlər. Hamleti çağırırlar ki, Poloninin cəsədini harada qoyduğunu desin. Lakin o, cavab verir ki, yer açılmayana qədər bu, müəmmalı olaraq qalacaqdır. Hamlet öz təhlükəsizliyi üçün İngiltərəyə getməlidir. Təklidə, Klavdi sevinir ki, o, özündən asılı olmadan İngiltərəyə möhürlənmiş məktublar aparacaqdır, onlarda da onun öldürülməsi əmr ediləcəkdir.

Danimarka düzənliyində Hamletin şansına görə Fortinbrasın ordusunun kapitanı vuruş üçün Polşaya yürüş etməkdən ötəri yaramayan ərazilərdən keçməli olduqlarını danışır. Bu xəbər Hamleti provakasiya edir ki, öz düşüncələrini ifadə etsin və özünün intiqam barədə alovlanan arzusunun həyata keçməsi üçün ona konkret formada imkan verilsin.

Kraliça, bəxti dağılmağa məruz qalan Ofeliyanı qəbul edir, o, özünün hisslərini oxuduğu matəm şərqilərində ifadə edir. Klavdi təşviş keçirir, Fransadan qayıdan Laert Danimarka kralı tərəfindən qəbul edilib, salamlanmalıdır. Laert gəlib çıxır, o, öldürülmüş atasına görə cavab tələb edir. Laert öz bacısına olan borcuna görə olduqca pis vəziyyətə düşmüşdür. Ofeliya mahnılarında itmişdi və çiçəklər barədəki fikirlərdən uzaqlaşmışdı. Laertlər Hamletə qarşı qisas yolu axtarırdılar. Horatsio Hamletdən məktub alır ki, dəniz quldurları onları əsir götürmüşdür, Rozenbrants hələ də özünün İngiltərəsinə qayıtmaq istəyir.

Horatsio, nəhayət, Hamletə qoşulmalıdır. Çünki o, şok yaradan bəzi xəbərləri ona çatdırmalıdır.

Klavdi Laertə deyir ki, Hamletin cinayəti cəzasız qaldı, çünki o, qıza vurulmuşdu. Məktub gəlib çıxır ki, Hamlet geri dönür. Bundan şoka düşən Klavdi Laertdən soruşur ki, əgər o, atasını sevirsə, onun ölümünə görə qisas almaq kifayətdirmi? Laert deyir ki, tiyəsi ölümcül zəhərə batırılmış bir qılıncla o, Hamletlə vuruşacaqdır. Klavdi həmçinin təklif edir ki, Hamleti zəhərləmək üçün əlavə fayton hazırlansın. Laertin uduzması baş verdiyi halda Hamlet onu öldürəcəkdir. Gertruda Ofeliyanın suda batıb öldüyü xəbərini verdikdə, Laertin qüssəsi daha da dərinləşir.

Qəbirqazanlar Ofeliyanın dəfni üçün hansı doktrinanın uyğun gəldiyini müzakirə edirlər, axı o, özünü intihar etmişdir ki, xristian dəfnini qəbul etsin. Bir qəbirqazan oxuyur, Hamlet Horatsio ilə birlikdə qayıdır, qəbirqazanın guya özünü işləyən kimi göstərməsi üçün meyitlərin sümüklərini kənara atdığını görüb, təəccüblənir. Hamlet bir kəlləni yoxlayır və qeyd edir ki, insan məxluqu necə də toza çevrilir.

Saray adamları gəlir, Ofeliyanın tabutunu gətirirlər və dərd zərbəsi dəymiş Laertin ailəsi onun bacısının qəbrinə tullanırlar. Hamlet irəli çıxır ki, Laertlə vuruşsun, iddia edir ki, onun dərdi daha böyükdür. «Sən bura mübarizə aparmağa gəlmisən / Mənim gözlərim qarşısında onun qəbrinə tullanırsan». Ancaq Laertin intiqam anı yaxınlaşanda, Horatsio Hamleti uzaqlaşdırır. Hamlet Horatsioya deyir ki, onun İngiltərədə öldürülməsi barədə kralın göstərişini necə də açə bilmədi. Hamlet orijinal məktubun yerinə saxta məktub qoyur ki, orda guya Rozenbrantsın öldürülməli olduğu yazılır. Lakin Hamlet peşman olur ki, Laert ona görə qüssəyə qərq olmuşdur və Laertin onu qılnc döyüşünə dəvətini qəbul edir. Saray adamları gəlir, Hamlet Laerti təsirli qaydada salamlayır. Laert onun dediklərini qəbul edir və onlar qılıncları seçirlər.

Kral elan edir ki, Hamlet qələbə çaldığı istənilən bir vaxtda o, bu şərəfə şərab qədəhi qaldıracaqdır. Hamlet zərbə vuraraq döyüşü udur. Gertruda da oğlunun şərəfinə badə qaldırır. Lakin Hamlet üçün artıq zəhərlənmiş fayton nəzərdə tutulmuşdur. Laert və Hamlet vuruşun qarışıqlığında qılınclarını dəyişərək bir-birini yaralamışdılar və döyüş davam edəndə, Laert bu vaxt Hamletin əlində olan öz zəhərlənmiş silahı ilə yaralandığından yığıldı. O, Hamleti xəbərdar etdi ki, o da

həmçinin tezliklə taqətdən düşəcəkdir və bunların hamısı Klavdinin gunahıdır. Hamlet kralı öldürmək üçün zəhərli rapiradan istifadə edir. Laert ölümdən əvvəl Hamletdən bir-birini bağışlamağı xahiş edir. Hamlet Horatsiodan xahiş edir ki, onun əhvalatını başqalarına da danışsın.

Fortinbrasın qalib ordusunun Polşadan qayıdıb, yaxınlaşdığını eşitdikdə, Hamlet öz sonuncu arzusunu ifadə edir: qoy həmin Fortinbras Danimarkanı idarə etsin. İngiltərədən səfirlər gəlir ki, Rozenkrantsın və Hamletin digər uşaqlıq dostunun öldürüldüyü xəbərini versinlər. Horatsio vəd edir ki, baş verən qırğını Fortinbrasa çatdıracaqdır. Danimarka printsinin faciəvi varis kimi taxt-taca qalxmamasının təsiri ilə, Fortinbras əsgərlərinə Hamleti dəfn etməyi əmr edir.

Şekspir, güman ki, Hamlet əhvalatını öz fərdi səbəblərinə görə üzə çıxarmışdı. 1596-cı ildə 11 yaşlı oğlunun ölümü, əkilərdən biri olmaqla, onun adı Hamnet idi, «Hamlet»in yazılması üçün dərin bir intim səbəb olduğunu sübut edir. Pyes ataların və oğulların qurtarmayan qüssələrini və mənəviyyatını əks etdirir.

«Hamlet» insan təbiətinə nüfuz edən unikal ədəbiyyat kimi oxunurdu, əsər həm də onun intiqam draması kimi bu hissənin heç də şişirdilməyən qüvvəsini əks etdirir. Hamletin məşhur ifadələrindən daha çox işlənən «*To be or not to be*» (Cəfər Cəbbarlının azərbaycan dilinə tərcüməsində «Olum, ya ölüm» kimi verilmişdir) kəlməsidir. Səhnədə oynayan kraliça kimi Gertruda qeyd edir ki, «Mənə belə gəlir ki, Ledi olduqca çox etiraz edir» və ya Hamlet Ofeliya ilə mübahisə edəndə deyir: «Sən qadın monastırına yollan». Beləliklə, pyes yeni oxucularına da tanış olur və daim onları təəccübləndirir. Çünki sözlər və dialoqlar elektrik təsiri göstərməklə, təşviş doğuran iti ağıldan xəbər verənə dönür.

Şekspir toplusunda heç bir rol Hamlet kimi aktyorlara daha uyğun gələn sayılmır. Nəhəng müəmma olan Hamlet rolu Şekspir pyesində müstəqil mövcudluğa malikdir.

Psixioanalizin banisi Ziqmund Freyd 1900-cü ildə Hamletin bir universal yararlılığını qeyd edir, alim ondan özünün depressiya nəzəriyyəsinin illüstrasiyası kimi istifadə edir. «Hamlet hər şeyi etməyə qadirdir, təkcə onun uşaqlığının depressiv arzularını ona göstərən adamdan qisas almaqdan başqa».

«Otello» pyesi

Şekspir Otellonu həm ən çox nifrət edilən bir əclaf, həm də əzab çəkən faciə qəhrəmanı kimi yaradır. Şekspir sağ olanda «Otello»nun üç tamaşası rekord sayda tamaşaçı kütləsi yığmışdı. 1604-cü ildə ilk dəfə tamaşa Uaythollda kral Ceymsə göstərilmişdi. Yaqonun patoloji dostluğuna dramatik ədəbiyyatda üstün gələn olmadı. O, Otellonun şərəfinə, məhəbbətinə və prinsiplərinin saflığına qarşı çıxır. Beləliklə, qara mavr Otello obrazı ilə Şekspir irqi məsələlərə də toxunur. Bu stereotiplər onun günlərində auditoriya tərəfindən qəbul olunurdu.

Mavr Otello Venetsiyaya gəlmiş mühacir olmaqla, Venetsiya respublikasının ən heyranedicisi hərbi komandiridir. Mavrın ekzotik keçmişinə vurulan Dezdemonanın onu sevməyə başlayır və ona qoşulub qaçır. Pyesin hadisələr gedişi başlanır, Venetsiya özünü Osmanlı türklərinin hücumundan müdafiəyə hazırlayır. Keçmiş təcrübələrində olduğu kimi, Venetsiya liderləri bu dəfə güclü hərbiçi kimi Otellonu onların hərbi-dəniz qüvvələrinə başçılıq etməyə çağırırlar. Lakin nüfuzlu senator Brabantio, o, həmçinin Dezdemonanın atasıdır, qızının Otelloya ərə getdiyini bildikdə, qəzəblənib, Mavrı qızını oğurlayarkən cadugərlikdən istifadə etməkdə ittiham edir. Ondən fərqli olaraq, şəhərin digər senatorlarını daha çox Venetsiyanın mühafizə edilməsi maraqlandırır, müzakirədə onlar Otellonun tərəfini tuturlar.

Pyesin hərbi konteksti ancaq qısa müddətdə mövcud olur, başlıca diqqət sonra aparılacaq özəl müharibələrin intensivliyinə verilir. Və bu emosional arenada Otello olduqca az bir təhlükəsizliyə malikdir. Onun yaxın köməkçisi Yaqo ilk olaraq Kassionu tələyə salır, tezliklə başa düşür ki, Otellonun özünün də ayağının altını qazmağa onun gücü çatacaqdır. Bu vaxt Otello Yaqonun baş antoqonisti olur, qısqanclıq isə onu əsl monstra çevirir.

Pyesi təşkil edən pərdələrin çoxlu ictimai çıxışlarla doludur, lakin final səhnəsi Dezdemonanın yataq otağındakı faciəvi bir yaxınlıqda olan hadisəni təsvir edir.

Yaqo intiqam axtarır. Otello Kassionu irəli çəkir və Yaqo öz hərbi rəisinin acığına yenə də aşağı rütbəli zabit olaraq qalır.

Gecə Yaqo kübar Brabantioya xəbər verir ki, onun qızı və Otello «iki bel sütunu ilə heyvan düzəldirlər». Yaqonun dostu daha az bir kobudluqla bildirir ki, Dezdemonanın Otelloya qoşulub qaçmışdır. Brabantio Otellonu yanına çağırır.

Yaqo Otellonu xəbərdar edir ki, Brabantio nikahına görə onu hədələyəcəkdir. Lakin Otello özünə əmin olmaqla davam edir. «Mənim tərəfimdəki mənim titulum və həqiqi könlümdür./ Mənə düzgün olanı elan edəcəkdir».

Kassio məruzə edir ki, türklər donanmalarını Kiprə çıxarmışlar, bu isə müharibə deməkdir və hersoq Otellonu yanına çağırır. Lakin Brabantio Otellonu Dezdemonanı sehdən istifadə edərək ovsunladığına görə ittiham edir.

Hersoq Otellonu salamlayır və əlbəttə ki, Brabantionu da tanıyır, o, öz qızının məsələsinə görə məhkəməyə şikayət etmək üçün gəlmişdir. Otello bunu qəbul edir ki, bəli, o, evlənmişdir, lakin ittiham edildiyi kimi, buna görə hansısa cadugərliyə borclu deyildir. Dezdemonanın arxasınca adam göndərilir ki, gəlib özü haqqında danışsın. Otello deyir ki, qıza «öz həyatının əhvalatını» danışmaqla, ona qalib gəldim. Dezdemonanın gəlib, öz «bölünməz borcunu» qeyd edir. O, atasına olan hörmətinə and içir ki, onun ən böyük borcu öz ərinədir. Nəticədə Brabantio məğlub olur. Otello, nəhayət, hərbi vəzifəsini yerinə yetirmək üçün getməyə hazırlaşır. Dezdemonanın istəyir ki, onunla birlikdə səyahət etsin. Lakin ərindən ayrı Kiprə gedəndə, onu Yaqo müşayiət edəcəkdir.

Roderiqo isə Dezdemonanı özü almaq istəyirdi, bu məqsədi puç olduğuna görə guya intihar edir. Yaqo deyir ki, o, daha tez «mənim insan olmağımı babuinlə dəyişəcəkdir», nəinki məhəbbət naminə özünü intihar edəcəkdir və söyləyir ki, Roderiqonun bədəninin vəziyyəti ilə əlaqədar iradəsinin də təsirə məruz qaldığı görünür. Həmin vaxtdan onların Otellodan zəhlələri gedirdi. Yaqo təklif edir ki, onun və Roderiqonun qüvvələri Otelloya qarşı bizim intiqamımızda birləşsin.

Təklidə, Yaqo Otello barədə düşünür. Onun Mavra nifrətinin ikiqat səbəbi və qisas üçün əla motivi vardır. Yaqo Otellonu inandıracaqdır ki, Kassio Dezdemonanın məşuqudur. Yaqo özünün şər sxeminə görə sevinir.

Tufan türk gəmilərini məhv edir və müharibənin qarşısı alınır, lakin Otello hələ də dənizdədir. Yaqo Dezdemonla ilə Kiprə gəlir, burada Kassio qızı öpməklə salamlayır. Kassio Yaqodan xahiş edir ki, yüksək tərbiyə aldığına görə onu bağışlasın. Çünki bu cəhət gülməli jestlərə səbəb olur. Aşağılanan Yaqo acığını öz arvadı Emiliyanın üstünə tökəcəkdir. Özünü onunla məmnun edir ki, Kassionun yuxarı sinfə xas olan davranışı onu daha çox Dezdemonanın məşuqu kimi göstərir. Otello gəlib çıxır və arvadını burada görməsinə görə çox sevinir. Yaqo Roderiqonu tərpədir ki, Dezdemonanın Kassionu sevdiyini desin, sonra onu ittiham etsin. Yaqo Roderiqonu təhrik edir ki, o, daha çox göz qoysun və Kassionu provakasiya etmək üçün daha yaxşı bir səbəb tapsın.

Təklidə, Yaqo belə düşünür ki, o da Dezdemonla ilə eşq macərası yaşayacaqdır, qisas almaq üçün bu onun yangısını daha da qidalandırır.

Otello öz nikahının bayram edilməsi mərasimi gününü və türk donanmasının batırılmasını elan edir. Kassionun isə likyorla problemi vardır və içməməlidir, lakin Yaqo başqaları ilə birlikdə onu şən bayram etməyə inandırır. Kassionun içməsinin anturajı üçün Yaqo xüsusi şərab və oxumaq üçün müğənniləri sifariş edir. Roderiqo sonra Kassionu provakasiya edir, o, əvvəlcədən nəzərdə tutduğu kimi ona hücum edir. Otello «vicdanlı Yaqoya» xahiş edir ki, nə baş verdiyini izah etsin. Yaqo cavab verir ki, «Mikael Kassionu incitməmək üçün» yaxşısı budur ki, cavab verməsin. Lakin davam edir ki, başqa kimsə Kassionu təhqir etmişdi. Otello başqa sübuta ehtiyac duymur: «Kassio, mən səni sevirəm / Mənim heç vaxt səndən yaxşı zabitim olmayıb».

Kassionun reputasiyası məhv olmuşdur, lakin Yaqo onu inandırır ki, heç də hər şey itirilməmişdir. Yaqo Kassioya məsləhət görür ki, bu hadisə barədə Dezdemonla vasitəsi ilə Otelloya şikayət etsin. Təklidə, Yaqo qəsd təşkil edir ki, Otello bunu müşahidə etməlidir ki, Kassio və Dezdemonla bir yerdədirlər.

Dezdemonla Kassioya söz verir ki, onu mühafizə edəcəkdir. Otello yaxınlaşanda Kassio inadkarlıq göstərərək gedir, Yaqoya imkan verir ki, onu təqsirli olmaqda ittiham etsin. Dezdemonla ərinə Kassio hadisəsini, ona təsir göstərmək şəkildə danışır. Otello qısqanclıq barədə xəbərdarlıq edir, Yaqqo isə öz aqlının təxəyyülünü alovlandırır. Onun şübhəsi sona çatır, Otello Yaqonu kənarlaşmağa göndərir. Lakin Yaqo qayıdır Otellodan xahiş etsin ki, «bu məsələyə sonradan geniş şəkildə baxmasın». Otellonun nəzərinə çatdırır ki, Yaqo vicdanlıdır və Dezdemonla xəyanətkardır.

Dezdemonla gəlir və çalışır ki, Otellonun baş ağrısını ən qiymətli dərmanla ilə sakitləşdirdirsin. Lakin Otello dərmanla döşəməyə atır. Emiliya isə Yaqonun tapşırığı ilə dərmanla oğurlayır.

Dərmanla ələ keçirməyə görə sevinən Yaqo təqsiri Kassionun üstünə qoymağı planlaşdırır. Otello Dezdemonanın səqadətsizliyi barədə fikirlərdən qəzəblənmiş şəkildə qayıdır. Otello inanır ki, «indi onun adı hissə verilmiş və qara» adlanacaqdır. Otello arzu edir ki, Dezdemonanın səhv etdiyinə bir sübut tapsın.

Yaqo Kassionun yatan vaxtı davranışını Otelloya danışır. Yaqonun bədənini Dezdemoninkı hesab etməklə ona yanaşır. Otello bunu sadəcə yuxu kimi hesab edir. Yaqo deyir ki, Kassionu Dezdemonanın dəsmalı ilə öz saqqalını siləndə görmüşdür. Buna Otello açıq şəkildə inana bilər: «Mənim bütün incə məhəbbətimi bu, göyə sovurdu». Otello diz çökür ki, qisas barədə and içsin və Yaqo öz xidmətini təklif etməklə ona qoşulur.

Dezdemona Otelloya Kassio ilə görüşməsi barədə təzyiq göstərəndə, Otello öz dəsmalını ona göstərməyi xahiş edir. Qız dəsmalı tapa bilmir, ancaq Otello ona həmin əşyanın sehrli və qeyri-adi olan tarixçəsini məlumat verir. O, arvadına deyir ki, nəhayət, dəsmalı gətir.

Kassio Blankadan xahiş edir ki, onun yeni dəsmalının bəzəyinin kopyasını çıxartsın. Blanka qısqancdır, lakin Kassio onu əmin edir ki, «Mən onu öz otağında tapmışdım».

Yaqo tərəfindən irəli sürülən gümanlar hesabına Dezdemona barədə narahat qalan Otello transa düşür. Kassio Dezdemona ilə söhbət edəndə, Yaqo Otelloya onlara gizli müşahidə etmək şansı təklif edir. Kassio Blankanı ələ salaraq, onu sakitləşdirir. Dezdemonanın Kassionu seçdiyini düşünən Otello daha da hirsəlir: «Yaqo, mən Kassionu necə də öldürəcəyəm». Otello öz arvadını da öldürməyə and içir: «Mən onu tikə-tikə doğrayacağam». Yaqo isə ona başqa yol təklif edir: «Onun yataq otağında, hətta onun murdarladığı yataqda». Otello bu qərarı, ədalətli olduğuna görə bəyənir.

Venetsiyadan təzə xəbər gəlir ki, nəcib insan olan Lodoviko Otellonun ləngimədən qayıtmasını tələb edən sənədlər təqdim etmiş və Kassionu Otellonun yerinə təyin edilməsini təklif etmişdir. Lodoviko da Otellonun qeyri-adi davranışını hiss etmişdi. Dezdemona belə qərara gəlir ki, yəqin, atasının onun geri çağırmasında bir alət olmasından şübhələndiyinə görə, Otello belə əhval-ruhiyyədədir. Lakin Dezdemona deyir ki, o, səbirli olmaq barədə düşünür və sonra arvadını «hiyləgər fahişə» adlandırır. Emiliya qəzəblənmişdir. Dezdemona məcbur olur ki, məsləhət üçün Yaqoya müraciət etsin.

Roderiqo artıq Yaqoya inanmır, çünki o, vaxtilə ona Dezdemonanı bəxşiş kimi verməyi vəd etmişdi. Lakin Yaqo Roderiqonu saxta qaydada tərifləyir, izah edir ki, onun xoşbəxtliyinin açarı yalnız Kassionu uzaqlaşdırmaqdır. Roderiqo soruşanda ki, «uzaqlaşdırmaq» nə mənə verir? Yaqo cavab verdi: «Onun beyninə zərbə vurmaqla». Yaqo güman edir ki, o, və Roderiqo gecə Kassio Blankanın evindən çıxanda, onu öldürəcəklər.

Nahardan sonra Otello qorxmış Dezdemonanı yatağına göndərir. Dezdemona Emiliyaya öz anasının xidmətçi qızı Barbara barədə danışır. O, dəliliyi sübut olunan bir kişi ilə sevişirdi. Qız «Söyüd ağacı» adlanan mahnını oxuyaraq öldü. Dezdemona Emiliyadan soruşdu ki, əgər o, zinakarlıq etsə, necə olacaq. Emiliya düşünür ki, o, bunu edə bilər və inanır ki, digər qadınlar da bunu edə bilərlər.

Yaqo düşünür ki, əgər o, Roderiqonun və Kassionun hər ikisindən yaxasını qurtarsa, özü istifadəyə hökmən yararlı olacaqdır. Roderiqo Kassioya hücum edir, lakin özü yaralanır.

Otello Kassionu öldürmək barədəki əvvəlki vədini yadına salıb, Yaqodan şübhələnsə də, fikrini dəyişir. Qışqırığı eşidib, Lodoviko da gəlib çıxır. Kassio

məlumat verir ki, ona ediləcək hücumlar yaxındadır. Roderiqo kömək üçün qışqırır və Yaqo onun yanına gəlib, nəhayət, onu öldürmək üçün imkan əldə edir. Kassionun isə ancaq ayağı yaralanmışdır.

Otello Dezdemonanı yatağında müşahidə edib, onu öldürmək barədə düşünür. Dezdemonu bu vaxt oyanır və həyəcanlanmağa başlayır. Otello ondan xahış etdi ki, öz günahını etiraf etsin, lakin Dezdemonu özünün günahsız olduğunu deyəndə, onu sakitləşdirir. Emiliya öz ledisinin son sözlərini eşitdi: «Mənə əmr et, mənim ağam. Eh, əlvida!»

Otello öldürdüyünü etiraf etdi və özü Emiliyaya izah etdi: «Kassio onu fırlatmışdı. / Həm də öz ərindən soruş». Lakin Emiliya bu vaxt anladı ki, nəyə görə Yaqo onu dəsmalı oğurlamağa təhrik etmişdi. Lodoviko və başqaları gəldilər, onlardan biri Dezdemonanın artıq ölmüş atasına minnətdar idi. Çünki ata qızının ölümünə dözməyə ehtiyac duymamışdı. Emiliya açıb danışdı ki, Yaqo ona göstəriş vermişdi ki, dəsmalı götürsün. Qızı Yaqo öldürmüşdür və o, nəhayət, düstaq edildi.

Otello dəli olmuşdu, özünü öldürməyi düşünürdü. O, Yaqonu öldürəcəkdir, lakin Yaqonun məğlubedilməz şeytan olduğuna inanırdı. Otello silahını verdi, sonra Kassiodan Yaqonun aldadıcı sxemini eşitdi. Otello ümid edirdi ki, Yaqo hələ əzab çəkmək üçün yaşayacaqdır. Otello sonra özünü gizlədilmiş xəncərinin tiyəsi ilə vurdu. Otello Dezdemonanın üstünə yıxıldı və öldü.

Lodoviko Yaqoya dedi ki: «Bu faciə ilə yüklənmiş yatağa bir bax / Bu sənin işindir». Montano Yaqonun taleyini həll etməli idi. Və Lodoviko hadisəni Venetsiyaya xəbər verəcəyini elan etdi.

«Otello» pyesi müstəsna sözlərlə və tamaşanı elektrikləşdirən hadisələrlə doludur, hətta baş verəcək dəyişikliklərə görə də xəbərdarlıq edir. Oxucular bu pyesdəki nəzəri dilin böyük rəngarəngliyini tapacaqdır. Xüsusən Dezdemonanın məhəbbətinə hesablanmış hərəkəti və Otellonun ona vurulması çox təsirli verilmişdir. Otellonun qışqançlığının, adamı qorxudan qaydada artması, arvadının öz bədənini Kassioya təslim etməsinə və Yaqonun ruhun oyanışına dərinlən məhkum edən monoloqlarına inanması, bu adamın əsl şər dühası olmasını auditoriyaya nümayiş etdirir. Yaqo dialoqlarda isə dili ilə manipulyasiya edir, belə aldatmalarda sadə söz onun dünyabaxışında qəflətən dəyişikliyə məruz qalır.

Pyes operaya uyğunlaşmaqda da xüsusi yararlılığını göstərmişdi. 1816-cı ildə italyan bəstəkarı Coakkino Rossini Neapol opera teatrı üçün «Otello» operasını yazır. 1887-ci ildə isə dahi Cüzeppe Verdi bu mövzudakı librettoya möhtəşəm musiqi yazır, onun nəhəng titul rolu italyan opera repertuarında daha çox tələb olunması və ehtiraslı bir tenor səslə ifa edilməsi ilə seçilir.

«Kral Lir» pyesi

Şekspirin «Kral Lir» faciəsi insan ləyaqəti mahiyyətinin dərinlən yoxlanılmasına həsr edilmişdir. Şekspir «Kral Lir xronikası»-nı bilirdi. Pyes isə 1590-cı ildə səhnəyə qoyulmuşdu və o, həmçinin «Holmsed xronikaları»ndan İngiltərənin erkən hökmdarı olmuş tarixi kral haqqında olan bəzi detalları çıxarmışdı. Şekspirin

«Kral Lir» tamaşası haqqında onun öz yaşadığı dövr ərzində yalnız 1606-cı ildə məlumat verilmişdi, həmin vaxt tamaşa kral sarayında göstərilmişdi.

«Kral Lir» Şekspirin daha çox insan təbiətinin qorxusuz təhqiqatını inadkarlıqla təqdim edir. Bizim dövrümüzdə isə pyes həmin eradakı Avropa incəsənətinin ən böyük əsərlərindən biri kimi tanınır.

«Kral Lir» dünyanın nağıla bənzər bir mövzusunun başlanğıcıdır, bu vaxt Lir öz tacı və Britaniyanın xəritəsi kimi şeylərdən döymüş kimi görünür. Onlar onun üçün sadə əhəmiyyətə və qiymətə malikdir, həm də bölünməyə məruz qala bilər. Bölünənlər də onun böyük qızlarına çatır.

Pyesin proqressi kimi, ailənin bu rahat mənzərəsi, səltənətin və kosmik təbiətin qüvvələri tərəfindən incidilir, dağılır, həm də vətəndaş müharibəsini, xarici təcavüzləri və əclaf fərdləri hazırlayır. Pyesdəki hadisələr bütünlüklə Britaniyada gedir, əvvəlcədən hakimiyyətin ərazisinin müxtəlif yerlərində (Lirin və Olbaninin saraylarında, Qloster qəsridə) və Duvr yaxınlığındakı ordu düşərgələrində baş verir. Burada fransız ordusu İngilis kanalını (La-Manş boğazını) ingilislər belə adlandırırlar) keçir ki, müharibəni Britaniya ərazisinə gətirsin. Pyesin ürəyi olan üçüncü səhnədə hadisələr başlıca olaraq dəhşətli tufan şəraitində və sadə bir sığınacaqda cərəyan edir. Bu epizodda Lir və digərləri insan məxluqu kimi böyük bir gərginliklə üz-üzə gəlirlər, personajlar burada soyuqdan titrəyirlər və bağışlamaq bilməyən təbiət dünyada ağalıq edir.

Şekspir «Kral Lir»i çox diqqətlə yazmışdır, belə ki, faciəvi nəticələr heç də mərhəmətli xristian Allahının müdaxiləsi ilə həll oluna bilməz, lakin daha çox insan məxluqlarının məhz özü tərəfindən və onların daxilində həll oluna bilər.

Şekspir pyeslərində birbaşa olmasa da, döüş səhnəsi kimi Armageddonun, habelə İncildəki Apokalipsisin adı çəkilməsə də, Xeyirlə Şərin vuruşu yada salınır, leytmotiv rolunu oynayır. Xüsusən kralların, printslərin mübarizəsi adətən geniş mənada hökmən bu müstəviyə keçir. Ölkədə həmin vaxt xristian dininin pərəstişkarları protestantlara və katoliklərə parçalandığından, o, heç vaxt həmin qarşıdurmanı Allahla şeytanın mübarizəsi kimi göstərmir, çünki hər iki məzhəbin nümayəndələri bunu özlərinin şeytan təmsalında olmalarına eyham kimi başa düşərdilər. Və öz qarşılıqlı kəskin mübarizələrinə Şekspiri də cəlb etmiş olardılar. Dramaturqun ehyiatlı tərpənməyi, göründüyü kimi, onu ittihamlardan özünü müdafiə etmək üsulu idi. Axı atası Con Şekspir sədaqətli katolik idi, bu arqument də hakimiyyətin himayə etdiyi protestantlar tərəfindən ona qarşı istifadə oluna bilərdi.

Qraf Qloster öz bastard oğlunu əyanlara təqdim edir və qraf onu qəşəng bir oğlan hesab edir. Qloster hətta «burada onun düzəltdiyi yaxşı əyləncəyə» görə təəccüblənir. Qloster Edmundu da qanuni oğlu Edqar kimi sevir.

Kral Lir öz krallığını üç yerə bölür ki, onun qızları və onların ərləri özünün keçmiş «qayğılarını və işini» üzərlərinə götürsünlər. Lir öz qızlarından «Sizin hansı biriniz onu daha çox sevdiyini deyəcəkdir» kimi sual verərək soruşur. O, onu daha çox sevən qızına daha böyük alicənablıq göstərəcəkdir. Qoneriliya deyir ki, o, atasını «sözün mənasını tutmağı bacardığından» da artıq sevir və Lir ona xəritədə ayrılan əraziləri göstərir. Riqan iddia edir ki, «yalnız öz atasını sevdiyinə görə həyatda sevinc tapır» və o da krallığın üçdə biri ilə mükafatlanır. Kordeliya öz bacılarının qaydasında cavab verməkdən imtina edir və o, indiyədək hələ evli olmasa da deyir ki, öz məhəbbətini əri və atası arasında böləcəkdir. Onun «həqiqəti» söylədiyinə görə Lir onu irsdən məhrum edir və öz sevimli uşağını saraydan qovur. Sonra onun krallıqdakı payını da iki qızı arasında bölür.

100 rıtsarın müşayiəti ilə Lir gözləyir ki, səfərdən qayıdanda kürəkənləri Olbaninin və Kornuellin qonağı olsun və o, öz tacını pay kimi onlara şərik olmağa verir. Kent Liri «iyrənc səhvin»də ittiham edəndə, kral onu da yanından qovur.

Burqundiya hökmdarının və Fransa kralının Kordeliya üçün gələn elçiləri öyrənirlər ki, «onun heç nəyi yoxdur». Burqundiya elçilikdən geri çəkilir. Fransa kralı Kordeliyanın «özünün cehiz» olduğunu deyir və ona evlənməyi təklif edir. Fransaya gedən Kordeliya öz bacılarından xahiş edir ki, atalarına qayğı göstərsinlər. Təklildə, Riqan və Qoneriliya Liri qocalmış hesab edirlər. «Biz necə etməliyik?» deyən Qoneriliya xoşagəlməz bir nəticəyə gəlir.

Bastard Edmund ögey qardaşı Edqarı inandırır ki, o, özü də onun kimi qrafın qanuni oğludur və Edqarın süqutuna qədər xüsusi məzmunlu saxta məktubu saxlayır. Qloster bu saxta məktubu oxuyanda şoka düşür ki, Edqar ailə malikanəsini tutmağı planlaşdırır və deyir ki, astroloji hadisələr də bu «dağıdıcı qayda pozğunluğunu» izah edir.

Təklildə, Edmundun atası kimi zinakarlıq edənlər və digər özü kimi əclaflar, həqiqətən, bunu planetin və ulduzların hərəkəti ilə hesablaya bilərlər.

Olbaninin sarayında Qoneriliya şikayətlənir ki, atasının «rıtsarları qıyam qaldırırlar». O, öz nökrəri Osvaldı təlimatlandırır ki, Lirin və onun karvanının üzərində qələbə çalsın.

Kent «yoxsul Kay» kimi maskalanmış şəkildə gəlir ki, Lirə xidmət etsin. Osvald Liri təhqir edəndə, «Kay» guya bürəyib, Osvaldı itələyir. Bir dəli gəlir ki, Lirin şəraiti barədə daxilən düşündüyü qaydada onu əyləndirsin.

Qoneriliya atasından kifayət qədər boğaza yığılmışdır. Lir soruşur: «Sən bizim qızımızsan?» Lakin sonra ağır hissi ilə yoxlama prosesi başlanır. «Burada kimsə məni tanıyırmı?» Qoneriliya zarafat etmir və deyir ki, atası öz anturajını xeyli ixtisar etməlidir. Qızının nankorluğuna məəttəl qalmaqla, təbiətə dua edir ki, Qoneriliya sonsuz olsun, ya da özü kimi qəddar uşaq doğsun.

Qoneriliya Lirdən karvanını 100-dən 50 rıtsara endirməyi tələb edəndə, ata çıxıb gedəcəyini elan edir. Qoneriliya Osvaldı Riqanın yanına göndərir ki, bacısını xəbərdar etsin ki, Lir onun yanına gedir və öz krallığını geri alacağına ümid edir. Lir də həmçinin öz etibarlı nökrəri «Kay»ı məktubla Qlosterin yanına göndərir.

Edmund Edqarla hiss etmə oyununu oynayır, lakin dilinə belə bir sözü gətirir ki, Edqar istəyir ki, ögey qardaşı atasını öldürsün. Bunu eşidən Qloster Edqarı sürgün edir və Edmundu özünün «loyal və təbii oğlanı» adlandırır. Riqan və Kornuell gəlirlər ki, Lirlə Qoneriliya arasındakı münaqişəni Qlosterə danışsınlar.

Qoneriliyadan xəbər gətirən Osvald «Kay»ın yanına gəlib çıxır, o, isə sözlə və fiziki qaydada Osvalda hücum edir. Digərləri gəlir ki, «Kay»ın Osvaldı vicdansızlıqda ittiham etməsini eşitsinlər. Kornuell maskalanmış Kentin «sadələvhlüyünü» məhkum edir və onu örtülü yerə salır. Təkliddə Kent Kordelyadan aldığı məktubdan təsəlli tapır. Qız atasına onun kömək göstərmək niyyətindən halidir. Yaxın yerdə, Edqar özünü lunatik dilənçi olan «yoxsul Tom» kimi maskalayır.

Riqanı evdə tapa bilməyən Lir Qlosterin qəsrinə gəlir və ona məlum olur ki, «Kay»ı xüsusi yerdə saxlayırlar. Lir, Riqan onu görməkdən imtina edəndə, hirsələnir. Nəticədə Kent azad edilir və Riqan hirsə danışaraq, təkcə onu təkid edir ki, atası Qoneriliyaya qarşı səhv hərəkət etmişdir. Lir sarkastik qaydada günahını etiraf etmək üçün dizi üstə düşür, qalxır ki, Qoneriliyanı lənətləsin.

Qoneriliya özü gəlib çıxanda, Lir onunla əlaqələri kəsir. O vaxtdan Riqan Lirin karvanında olan yalnız 25 rıtsara tolerant yanaşır. Qoneriliya 50 adamla gəlməyinə icazə verdiyinə görə, Lir onun yanına getməyi qərara alır. Ancaq Qoneriliya nəyə görə Lirin 50 rıtsara ehtiyac duyduğunu artıq görür. Və Riqan axırda soruşur: «Bir adama hansı ehtiyac vardır?» Tufan güclənməyə başlayanda Lir qisas alacağını vəd edir.

Qızları, ümumiyyətlə, Lirin bir nəfər də olsun rıtsarını saxlamayacaqlarını elan edəndə, Qloster xəbər verir ki, Lir ona at verilməsini istəyir. «Kral yüksək səviyyəli qəzəbdədir», tufan isə olduqca sərtidir və bir neçə mil məsafədə heç bir sığınacaq yoxdur. Lakin Riqan düşünür ki, Lir ibrət dərsi almağa layiqdir. O, Qlosterə deyir ki, Liri qəsrdən kənarda bağlı yerdə saxlasın. Kornuell bununla razılaşır: «Mənim ağam, qapılarını bağla», «Bu gur bir gecədir».

Kent öyrənir ki, Lir kənarda daha pis tufana düşməli olmuşdur və Fransa kralı İngiltərəyə qarşı müharibə başlamağa hazırlaşır.

Tufanın göbəyində Lir onu məhv edən elementləri çağırır və özünü «ümidini itirmiş qoca adam» adlandırır. O, «mənim ağlım dönməyə başlayır» deyir. Sonra dəlicəsinə bir mahnı oxuyur.

Qloster Lirin necə səhv etdiyi və Fransanın müharibəyə hazırlaşdığı barədə Edmundun təşviş doğuran məktubu ələ keçirəcəyinə əmindir. Qloster əlavə edir ki, məktub məxfilikdə saxlanmalıdır. Təkliddə, Edmund öz atasını və gələcəkdə isə özünü məhv etmək üçün məktubdan istifadə etməyi planlaşdırır.

Lir inanır ki, o, «dözülməlidir», lakin mübarizə aparır ki, «dəliliyin» müdaxiləsi ilə vuruşsun. Sığınacaq da onun səfehliyinin artmasına kömək edir. Lir belə qərara gəlir ki, dünya «yazıq, çılpaq bədbəxtlərə» doludur və o, başa düşür ki, «buna çox az fikir verməlidir». Edqar da «yoxsul Tom» kimi maskalanmaqla sığınacaqdadır. Dəli və çılpaq «yoxsul Tom» Lirə deyir: «Sən yaxşı şeyin özüsən» və öz paltarından bir parça qoparır. Qloster kralı axtarır, Lirin belə aşağı səviyyəli kompaniyada olduğunu görəndə, bu, ona təəccüblü görünür.

Edmund Kornuellə onun evində öz atasının gizli məktubunu göstərir.

Qloster kralın qrupunu başqa yerə, ferma evinə aparır. Lir, onun səfeh və «yoxsul Tom» adlı yoldaşı Qoneriliyaya və Riqana qurulacaq təxəyyül etdikləri məhkəmə ilə əlaqəyə girirlər. Qloster deyir ki, qızlar Lirin ölümünə səbəb olacaq bir qəsd düzəltmişlər, lakin onu sağ ikən Duvrda gözləyirlər. Edqar belə bir qərara gəlir ki, bu qrup yüngül bir əzab çəkə bilər.

Kornuell Qoneriliyanı təlimatlandırır ki, evinə qayıtsın və bunu ərinə göstərsin. Olbani Qlosteri ittiham etdiyi məktubunda, onun cəzalandırılacağını bildirir. Riqanı və Kornuelli kəndirlə sarıyırlar və onları istintaq edirlər. Qloster istəyir ki, kralın qisas aldığını hökmən görsün. Lakin Kornuell onu əmin edir ki, bunu heç vaxt görməyəcəkdir. Basıb əli ilə Qlosterin gözünün birini çıxarır. Qlosterin nökeri çalışır ki, bu vəhşiliyi dayandırsın və Kornuelli ağır şəkildə yaralayır. Lakin özü də Riqa tərəfindən öldürülür. Kornuell Qlosterin o biri gözünü də çıxarır. Kor olmuş Qloster qəflətən görür ki, onu Edmund satmışdır və Edqar günahsızdır. Riqa Qlosteri öz evindən qovur, deyir ki, «Qoy o, iylənsin. / Onun yolu Duvra tərəf idi». Lakin Qlosterin dirilən nökerləri bu hadisələrə görə mənəvi cəhətdən qəzəblənmişlər, öz ağalarına kömək göstərməyi planlaşdırırlar.

Edqar öz kor atasının aşağı şəraitindən fayda tapır. O, «yoxsul Tom» kimi maskasını saxlayaraq, Qlosterin öz əvvəlki göstərişlərini necə dəyişdirdiyini öyrənir. Qloster özünü öldürmək istəyir, ancaq xahiş edir ki, onu Duvr qayasına aparsınlar.

Olbani həmçinin dəyişilir, o, artıq Qoneriliyanın sxeminə dözə bilmir, öz arvadını «ən barbar, degenerat» qadın adlandırır. Lakin Qoneriliya bunda öz ərinin patetik olduğunu görür.

Fransa kralı müdaxilə etsə də, lakin hələ heç nə etmir. Vasitəçi yenilikləri gətirir. Kornuell Qlosterin gözlərini çıxarmışdır. Kornuellin özü də Qlosterin nökerlərindən biri tərəfindən öldürülmüşdür. Kor Qloster qiyam qaldırmışdır, Edmund isə ona xəyanət etmişdir. Olbani da qisas almağa and içmişdir.

Kordeliya atası barədə xəbərləri eşitdikdə, bunu «nəhayət, günəşin çıxmasına və yağışın yağmasına» bənzətmişdi. Lakin Lir özünün qızına qarşı «xoş münasibət bəsləməməsindən» o qədər utanmışdır ki, Kordeliyanı görmək istəmir.

Kordeliya isə intensiv qaydada öz dəli atasını xatırlayır, ümid edir ki, onun səhhətini bərpa edəcəkdir. Xəbər çatanda ki, ingilis qoşunları irəliləyir, Kordeliya qeyd etdi ki, öz atasına olan məhəbbətinə görə vuruşmağa gedəcəkdir.

Qonerilliyadan Edmunda intim məktub gətirən Osvald Riqa ilə sözləşir, çünki bu qız Edmundu özü ələ keçirmək istəyirdi. Qonerilya deyir ki, o, Edmundla gedəcəkdir.

«Yoxsul Tom» kimi Edqar öz atasını isti bir yerə aparır və onu inandırır ki, onlar Duvr qayasına baxmamışdan əvvəl başları hərlənməmək üçün dayanmalıdırlar. Qloster özünə sui-qəsd etmək barədə allahlara dua edir və irəli atılır. Edqar bu vaxt öz atasını qayadan yıxılmasına baxmayaraq, sağ qalan kimi salamlayır və deyir ki, Qlosterin qayanın başına qalxmasının özü şeytan əməlidir.

«Yabanı çiçəklərlə bəzənmiş fantastik paltarda» olan Lir deyir: «Onlar mənə dedilər ki, «Mən hər şey idim», «ancaq bu yalandır». Kral Qlosteri görəndə qrafın zinakarlıq günahını bağışlayır və onu əmin edir ki, gözləri artıq heç kəsi tanımaq ehtiyacı da duymur. Çiçəklərdən ibarət tacını kənara atıb, Lir ötüb keçən vaxt real qaydada öz kürəkənlərini taclandırdığını yadına salır. Çiçəkləri ayaqlayaraq qışqırır:

«Öldür, öldür, öldür, öldür, öldür, öldür». Kordeliyanın köməkçisi köməyə gəlir. Lakin Lir xeyli uzağa qaçır, onları da öz arxasınca gəlməyə çağırır.

Osvald Edqarı «satqın» adlandırır, Qlosterə kömək etdiyinə görə onu ittiham edəndə, Edqar Osvaldı öldürür. Osvalda məxsus olan şeylərin arasında Edqar Qoneriliyanın Edmunda ünvanladığı, Olbanini öldürmək və onun əri olmağı barədəki xahiş məktubunu tapır.

Kent özünün kim olduğunu Kordeliyaya açıb deyir və Lir ayılıb, Kordeliyanı öpəndə, qızı musiqiçi çağırır və onu sakitləşdirir. Dizləri üstünə çökən Lir öz qızını tanıyır və məlum səbəbə görə özünü zəhərləmək istəyir. «Yoxdur səbəb, heç bir səbəb» deyə Kordeliya onu əmin edir. Lir ondan xahiş edir ki, «yaddan çıxarsın və onu bağışlasın». «Mən qoca və səfeh idim».

Fransa ilə İngiltərə arasında müharibə başlananda Edqar hələ də maskada olmaqla, Olbaniyə Qoneriliyanın Edmunda yazdığı məktubunu verdi. Olbani vəd etdi ki, məktubu oxuyacaq, çünki Edmundla birlikdə fransızlarla vuruşmağa gedirdi. Təklildə, Edmund müharibə vaxtı Olbaninin ondan asılı müttəfiqi olmağı qərara aldı, lakin sonra Qoneriliya onu öldürəcəkdir.

Britaniya və Fransa arasındakı döyüş davam edəndə, Edqar atasına xəbər verir ki, Lirin və Kordeliyanın titulları yenə də müvafiq olaraq, İngiltərənin kralı və Fransanın kraliçası olaraq qalır. Bu vaxt onlar ingilislərin dustağına çevrilirlər. Lir Kordeliyaya deyir ki, dustaqxanada onlar «dua edəcəklər və oxuyacaqlar». Lakin Edmund onların hər ikisini öldürməyi planlaşdırır, bunu Kordeliyadan başlamaq istəyir. Olbani, Edmundun Kordeliyanı və Liri ona verib, azad etməsindən imtina etdikdə, buna təəccüblənərək Edmundu və Qoneriliyanı həbs edir.

Riqan qəflətən ciddi xəstə olduğunu hiss edir, onu çadıra gətirirlər. Herold rəsmi ittihamını oxuyanda, Edmundun xəyanət etdiyindən xəbər tutur. Edqar irəli çıxır ki, adi döyüşdə öz ögey qardaşının çağırışına görə maskasını açsın. Edqar Edmundu öldürmək istəyir, lakin Olbani onu dayandırır. Əvəzində Olbani Qoneriliyanı, Edmunda yazdığı məktub vasitəsilə ifşa edir. Lakin bu vaxt qadın Olbaninin və Edmundun hər ikisinə öz nifrətini bildirir, sonra ləngimədən çıxıb gedir. Edmund və Edqar varislik barədəki həqiqəti açırlar. Edmund təqsirkar kimi öz pis əməlini ciddi sürətdə başa düşür və Edqar özünün həqiqətən kim olduğunu açıb deyir. Ona əhvalatı danışır, həmin vaxt o demişdi ki, öz atalarımızın ürəyini o, «gülə-gülə partladacaqdır». Olbaninin, hətta Edmundun Edqarın bu söylədiklərinə görə kefləri pozuldu.

Bir centlmen xəbər verdi ki, Qoneriliya Riqanı zəhərləmişdir və sonra özünü xəncər zərbəsi ilə ölümcül yaralmışdır. Nəhayət, onun bacısı öldü. Kent gəlib çıxanda, öz kralını axtarırdı. Edmund deyir ki, boş bir şeyə həsr etməyə vaxt yoxdur, onun təlimatına görə Lir və Kordeliya öldürülməlidir. Lakin artıq çox gecdir. Kordeliyanın cəsədi əlində Lir içəri girir. «Budurmu vəd edici sonluq?» Kent cavab verir: «Və ya həmin dəhşətin təxəyyülü». Edqar əlavə edir ki, Lir nikbindir. «Bu adamın bədənini tərpinir, o, sağdır?»

Kent Lirə öz həqiqi keçmişini açır, lakin Olbani inanır ki, Lir «özünün görmədiyini də bilir». Bu, onunla danışmağın indi mümkün olmadığını bildirir.

Xəbər daşıyan Edmundun da öldüyünü məruzə etməyə gəlir. «Burada yalnız titul vardır». Olbani cavab verərək elan edir ki, o, kral Lirin bütün hakimiyyətini

bərpa edir. Lakin Lir Kordeliyanın ölməyinə dözməyə qadir deyildir. «Sən bir daha gəlməyəcəksən. Heç vaxt, heç vaxt, heç vaxt, heç vaxt, heç vaxt, heç vaxt». Sonra Lir əmin olanda ki, onun qızı hələ sağdır, bu vaxt onun özü ölür.

Olbanı Kentdən və Edqardan xahiş edir ki, onunla birlikdə Britaniyanı idarə etsinlər. Lakin loyallıq Kent deyir ki, o, öz ağasının dalınca getməlidir, yəni o da həmçinin öləcəkdir. Və Edqar sağ qalanları dəvət edir ki, «Bizim nə hiss etdiyimizi hamıya danış və bizim deməli olduqlarımızı isə danışmayın».

Şairlər və alimlər əsrlər ərzində bunu qəbul edirlər ki, «Kral Lir» prinsip etibarilə, yazılmış bir ədəbi nailiyyətdir, Sofoklun «Antiqona»sı ilə bir sırada dayanır. Bibliyanın «Cob» («İov») kitabı isə tamaşadan çox oxumaq üçün yararlıdır. «Kral Lir» daha çox həqiqi olduğuna görə Şekspirin ən yaxşı pyesi adlanır. Lir öz tacından, kral hakimiyyətindən, öz səbəblərindən, bütün fundamental insan rahatlığından və axırda uşaqlarından uzaqlaşır.

Bəzilərinə belə gələ bilər ki, əsərdə cərəyan edən hadisələr keçmiş zamana məxsus olduğundan bir növ anaxronizmdir, yeni, müasir həyatla ayaqlaşmır, onun parametrlərinə uyğun gəlmir. Belə yanaşma əsərin mahiyyətini anlamamaqdan, ona səthi münasibət göstərməkdən irəli gəlir. Əlbəttə, XXI əsrin əvvəli ilə XVI əsrin sonu, nə də XVII əsrin əvvəli müqayisə oluna bilməz. Çünki dünya çox dəyişilmişdir. Ona görə də həm mövcud fərqlər, həm də insan təbiətindəki oxşar cəhətlər araşdırılmaya məruz qalmalıdır.

Şekspir dövründəkindən fərqli olaraq müasir insan zəkası ağlasığmaz zirvələri fəth etmiş, sualtı qayıqları, təyyarələri, köhnə təyyarələrin sürəti ilə hərəkət edən qatarları, raketləri, robotları, smartfonları, mobil telefonları icad etmişdir. İnsan süni intellekt yaratmış və süni insan beyninin də kəşf edilməsi ərəfəsindədir. Bir neçə əsr əvvəllə müqayisə edildikdə, insan ağla sığmayan inqilabi dəyişikliklərə imza atmışdır. Bütövlükdə dünya əhalisinin həyat şəraiti səviyyəsi də xeyli yaxşılaşmış, aclıqla üzləşən regionların sayı kəskin sürətdə azalmışdır. Bütün bunlar insanın istedadı, bacarığı və zəhmətsevərliyi barədə qürur hissləri doğurur.

Lakin təəssüf ki, bunu insan təbiətinin əsaslı qaydada dəyişilməsi barədə demək çətindir. İnsanın xarakterinə xas olan qüsurlar nəinki yoxa çıxmamış, əksinə, artmış, çoxalmış, daha hiyləgər vasitələrə və üsullara yiyələnmişdir. Bu sahədə insan heç bir yırtıcı vəhşi heyvanla da müqayisə oluna bilməz. Canavar və ya şir ac qalmamaq üçün digər məməliləri ovlayır. Qartal özünü və balasını yedirtmək üçün sürünənlərə qənim kəsilir. Dəvə və zürafə tikanlı bitkiləri və yarpaqları yeyir, qaramal və dəvə yediklərinin qaytarıb kövsəməklə, qəbul etdiyi qidanın həzm effektini xeyli artırır. Onlar bütün bacarıqlarını, yəqin ki, həm də instinktlərini özlərinin həyatlarını davam etdirməyə, bu məqsəd üçün qida mənbəyi tapmağa həsr edirlər.

İnsan isə, xüsusən böyük imkanlara malik olanlar özünü yüksəltmək üçün başqa xalqları müharibəyə calb etməklə, öz xalqını da fəlakətlə üzləşdirir, faciələrin birbaşa iştirakçısına çevirir. Böyük ədalətsizlik ondadır ki, belələri, özünü intihar etmək kimi kiçik istisnalarla yanaşı, heç bir cəzaya çatdırılmırlar, hətta guya diqqəti cəlb edən tarixi şəxsiyyətlərə çevrilirlər.

Şekspir hələ dörd əsr əvvəl həmin insan qanı ilə qidalananları, müasir kanniballar növünü görmüşdü və onlara nifrətini gizlətməmişdi. Şekspir dühası öz

əsərlərində zaman və məkan məhdudiyyəti tanımadığı kimi, onun peyğəmbərliyi də əsrlərin arxasından həqiqi uzaqgörənliyi ilə fərqlənərək, öz şüasını müasir insanlara və gələcək nəsillərə ünvanlamışdır. Bu xüsusiyyətinə görə Şekspir təkcə öz dövründə mövcud olan İngiltərəyə məxsusluğu ilə yanaşı, indiki dövrə aid olduğunu və İngiltərədən uzaqlarda yaşayan bütün dünya əhalisinin həqiqi müasiri olduğunu qoruyub saxlayır.

Haqqında danışdığımız əsərə gəldikdə Şekspirin məqsədi təsvir etdiyi hadisələri xristianlıqdan əvvəlki dünyaya aid etmək idi. Personajın biri, yeganə Allaha – Xristə deyil, allahlara dua edir, onlardan kömək diləyir. Əlbəttə, xristianlıq bütün cəhətlərinə baxmayaraq, insanları qüsurlardan qorumağı bacarmadı, onları təbliğ etdiyi ləyaqətlərlə kütləvi qaydada silahlandırma bilmədi. Əksinə, öz təliminə uyğun gəlməyən, olduqca ağılsız, insanlığa zidd olan tədbirlərə də əl atdı, uydurulmuş səbəblərdən istifadə edərək çox miqdarda insan qanının axmasına şərait yaratdı. Əsrlər keçsə də, xristianlıq Səlib yürüşləri və inkvizisiya kimi, sırf qəddarlıq rəmzində olan ləkələrdən təmizlənmə bilmir. Xristianlıq xüsusən Amerikalarda irqçiliyə, Avropada isə antisemitizmə xeyli müddət ərzində öz «təhfəsini» vermiş, başqa dinlərə sitayiş edənləri heç bir əsas olmadan kafir adlandırmaqdan da çəkinməmişdi. Ona görə də xristianlığı faciələrdən uzaqlaşdırmaq cəhdi gülünc görünür. Məgər dünya müharibələri də daxil olmaqla böyük qarşıdurmaların hamısını xristian dövlətləri başlamamışdırmı? Hələ XVII əsrdə xristianlığın öz daxilində katolik və protestant dövlətləri Avropada qanlı Otuz illik müharibənin getməsinə rəvac vermişdilər. XX əsrdə isə imperialist məqsədlərini rəhbər tutaraq Almaniya və Avstriya–Macarıstan I Dünya müharibəsinə, Hitler Almaniyası və militarist Yaponiyası isə II Dünya müharibələrinə başlamaqla, on milyonlarla insanların məhvində, bütöv ölkələrin viran qalmasına səbəb olmuşdular. Şekspirin «Makbet»ində deyildiyi kimi, həmin müharibələrin təşəbbüskarlarının əlinin qanını okean da yuyub, təmizliyə bilməz.

«Makbet» faciəsi

«Makbet» pyesi ilə Şekspir qısa da olsa, çox təsirli faciəni yaratmaqla qəhrəman və ambitsiyalı adamın qətlər yolu ilə Şotland taxt-tacına dırmaşdığını, hakimiyyəti əlində saxlamaq üçün terrora əl atdığını təsvir edir. Pyes ilk dəfə 1611-ci ildə «Qlobus» teatrında tamaşaya qoyulmuşdu, çox güman ki, əsər Şotlandiyada doğulmuş I Ceymsin hələ İngiltərə kralı olmasından əvvəl oynanılmaq üçün teatra verilmişdi. 1605-ci ildə isə sarayda göstərilmişdi. Şekspir əsərinin materialını Holmşedin «Xronikaları»ndan götürmüşdü, orada Ceymsin elan edilməmiş əcdadı Benkue əlverişli qaydada işıqlandırılır.

Pyes həmçinin Şotlandiyanın və İngiltərənin bir sadə kralın hakimiyyəti altında birləşdiyi məkan barədəki, axı Ceyms özü də bunu etmişdi, siyasi təbliğatla dolu idi. Bütün Şekspir faciələrində olduğu kimi, «Makbet» də başlıca olaraq siyasətə aid olmayıb, daha çox insanın öz protoqonistinə xas olan çapıqı yada salır. Onun nəcib müharibə qəhrəmanından tiran xüsusiyyətli qatilə çevrilməsini vurğulamaqla, daha çox onun faciəsini göstərir.

Aktyorlar öz hərəkətlərinə başlamamışdan əvvəl Şotlandiya kralı Duncan öz lordlarını Norveçə müdaxilə etmək üçün döyüşə aparır. Lakin bir lord Kaudor Teyni Norveçi dəstəkləyən xainlərə qoşulur. Kaudor Teyni və ya Tanı Şotlandiyada irsi per tituludur, kral tərəfindən verilir. Pyesin tamaşası açılanda, Makbet öz igidliyini sübut edir, Şotland qoşunlarını düşməni təslim etməyə aparır. Duncan Kaudor Teynini öz xəyanətinə görə edam etmək qərarına gəlir və bu titulu isə yeni döyüş qəhrəmanı Makbetə ötürmək istəyir. Makbetsə eşidəndə ki, titul ona bəxş ediləcəkdir, yadına saldı ki, bunu ona bir az əvvəl üç falçı demişdi. Bundan sonra o, öz faciəvi şəkildə olan aşağı yuvarlanmasına başlayır.

Cadugərlər həm də ona demişdilər ki, Makbet Şotlandiyanın kralı kimi taclanacaqdır və krala çevriləcəkdir. Nəticədə Makbet Duncanın onun özü tərəfindən öldürülməli olduğu barədə arvadının dediyi ilə razılaşır. Hadisə başlıca olaraq Şotlandiyada, döyüş meydanında və qəsrlərdə cərəyan edir. Bir sıra səhnələr sərbəst tarixi xarakter daşıyır, bunlara, Norveçə qarşı vuruşun başlanması və Dansineyndəki sonuncu mühasirə aiddir.

Şotland düzənliyi cadugərlər yuvasına çevrilir və qəsrlər təxəyyül fantaziyaları ilə aşib daşır. Ağır və soyuq faktlar hazır vəziyyətdədir. «Makbet»də heç bir geri qayıtma nöqtəsi gözə dəymir. Üç falçı tufanda yığılıb, Makbetlə görüşmək üçün qəsd hazırlayırlar. Döyüş düşərgəsində kral Duncan öyrənir ki, Makbetin igidliyi müdaxilə vaxtı Norveç üzərində qələbə çalması ilə nəticələnmişdir. Kaudor Teyni xainə çevrilmişdir, edam ediləcəkdir və onun titulu Makbetə keçəcəkdir.

Benkuo və Makbet döyüşdən qayıdırlar və əvvəlcədən dəyişikliyi xəbər verən cadugərlər tərəfindən salamlanırlar. Makbet Kaudor Teyni olur, sonra isə Şotlandiyanın kralı olacaqdır və Benkuonun övladları da kral ola bilərdilər. Makbet «Kaudor Teyni» kimi salamlananda, o, həm də krala çevrilmək barədə düşünməyə başlayır.

Kral Duncan onu qəhrəman kimi salamlayır və hətta onun İnvernvesse səfərini təşkil edir. Kemberlənd printsi və onun varisi Makbetə görə «qara və dərin» hisslər keçirirlər. Ledi Makbet ərinin göndərdiyi məktubdan peyğəmbərliklər barədə oxuyur, lakin arvadı onu inandırır ki, tacı ələ keçirmək üçün o, «həmçinin insan xeyirxahlığının südü ilə doludur». Qadın bildirir ki, onu kral etmək üçün lazım gələn bütün cinayətləri özü icra edəcəkdir.

Kral Duncan Makbetin qəsrinə qonaq kimi gəlir. Şam yeməyi hazırlanmışdır. Makbet özünün «sıçrayan ambitsiyası» ilə üz-üzə dayanır. O, Dunkana xətər yetirməmək üçün ikinci düşüncəyə də malikdir. Lakin Ledi Makbet onu daha cəsarətli olmağa məcbur edir. O, xidmətçiləri öyrədəcəkdir ki, kralın dərin yuxuya getməsinə hiss etdikdən sonra özləri də yuxuya dalsınlar və onlar sonra asanlıqla qətlə ittiham ediləcəklər.

Duncanı öldürməyə hazırlaşanda Makbetin gözüne hansısa bir görüntü dəydi, ona görə şübhələnməyə başladı. Gecənin yarısı zəng səsləndikdə Makbet artıq hərəkət etməyə qərar verdi. Makbet xəbər verir ki, «öz işini görmüşdür», yəni Duncanı öldürmüşdür. Ledi Makbet görür ki, otağın içində qətl silahını atmaqda o, gecikir, orada isə otaq xidmətçiləri hələ də mürgüləyirdilər. Əri cinayət səhnəsindən uzaqlaşmaqdan imtina edəndə, Ledi Makbet onu qorxaqlıqla ittiham edir: «Yatan və ölü adam./ Ancaq budur mənzərə». Başına döyən Makbet artıq qətlə törətdiyinə

görə peşmandır. Xidmətçi isə içmişdir. Makbeti qəsrin qapısında salamlayır, fikirləşir ki, içki yatmağa və seksə effekt verir.

Makbet kralın cəsədini gördükdə qışqırır ki, qətl baş vermişdir. Ledi Makbet özünü təəccüblənmiş kimi göstərir. «Bizim evimizdə» bu dəhşətin necə baş verdiyini soruşur. Lennoks otaq xidmətçilərindən şübhələnir, çünki onların xəncərləri qanla örtülmüşdür. Makbet əlavə edir ki, bu şəraitdə o, özü, onların aydın cinayətlərinə görə otaq xidmətçilərini öldürərdi.

Dunkanın oğlanları öz həyatları üçün qorxduqlarından qaçırırlar. Malkolm İngiltərəyə, Donanbeyn isə İrlandiyaya. Tezliklə, Məkdaff onlardan öz atalarını öldürməyə görə şübhələnir. Makbet artıq Dunkanın varisi adlandırılır və Şotlandiya kralı kimi taclanacaqdır.

Benkuo Makbetin taxt-taca qalxmasına təəccüblənir və deyir ki, axı onun öz oğlanlarının kral olacaqları əvvəlcədən qət olunmuşdu. Makbet onu şam yeməyinə dəvət edir; Benkuo Makbetə deyir ki, o, öz oğlu Fleans ilə birlikdə getməlidir, lakin bayram vaxtı qayıdacaqdır. Təklildə, Makbet belə nəticəyə gəlir ki, kralı yalnız «bəhrəsiz tacı» daşımaq üçün öldürdü, gələcəkdə Benkuonun uşaqları da bu tacı gəzdirəcəklər. Makbet qatillərinə təlimat verir ki, Benkuonu və Fleansı öldürməyə o, özü şərik olacaqdır. Ledi Makbet fikrə dalmış ərinə təsəlli verməyə çalışır.

«Nə olmuşdursa, olmuşdur». Lakin Makbet dəli olmaq dərəcəsidir, qorxur ki, Benkuonun oğlu sağ qalacaqdır. Makbet arvadına deyir ki, onun bir sxemi vardır, o, həyata keçirilməlidir.

Benkuo öz oğlu Fleansla səyahət edəndə, Makbetin bu məqsəd üçün tutduğu qatillərdən biri tərəfindən o, öldürülür, lakin Fleans qaçıb təhlükədən qurtarır.

Makbet şam yeməyinə gedəndə, Fleansın qaçmasına görə aqoniyə keçirir. Ledi Makbet təkid edir ki, o, şam yeməyinin sahibii olduğuna görə mərasim keçirilməlidir. Makbet Benkuonu kralın yerində gördükdə, əvvəlki coşqun ruhunu itirir.

Makbet guya məclisdə iştirak edən Benkuo ilə danışır, qonaqlar məəttəl qalırlar. Ledi Makbet qonaqların hər birinə deyir ki, o, bu qeyri-adi davranışı ilə uşaqlıqdan əziyyət çəkir. Lakin arvadı Makbeti xəbərdar edir ki, o, hallüsinasiyadadır. Makbet əmin olanda ki, o, Benkuonu görmüşdür, arvadı onu «dəliliyə düşmüş tərbiyəsiz» adlandırır. Qonaqlarına Makbet arvadının onu «qeyri-adi cəsarətsiz» adlandırıdığı barədəki nə vaxtsa baş vermiş bir əhvalatı danışır. Kabus isə qayıdır və Makbetə bərkdən müraciət edir. Məclis bu vaxt Makbetə daha yaxşı sağlamlıq arzu edənlərin səs-küyü ilə doludur. Özəl qaydada Makbetə deyirlər ki, onun arvadı daha çox qan axıtmağa başlamışdır və əlavə edirlər ki, Məkdaffın şam yeməyini buraxması səhvdir. Sabahısı gün Makbet cadugərləri axtaracaqdır.

Lennoks düşünür ki, Makbet kralın qatillərini öldürməkdə düzgün hərəkət etmişdir. O, həmçinin inanırdı ki, printslər kimi Fleans da atasını özü qətlə yetirdikdən sonra qaçmışdır. Lennoks öyrənir ki, Məkdaff şam yeməyinin buraxmasına və İngiltərəyə qaçdığına görə biabır olacaq, ona pis münasibət göstəriləcəkdir. Orada Dunkanın oğlunu kral Eduard qəbul etmişdir, bu vaxt Məkdaff isə kraldan Makbetə hücum etməyi və Şotlandiyaya təhlükəsizliyini qaytarmağı xahiş edəcəkdir. Baş verən hadisələrin inkişafından təşvişə düşən Makbet həmçinin müharibəyə hazırlaşır.

Üç cadugər öz işlərini görəndə, Makbet onlardan nəsə soruşmağa gəlir. Cadugərlər bu vaxt yalvarırlar ki, onun gözlərinə görünənlərin üçü ona cavab versin. Birincisi, «onu Məkdaffa görə xəbərdarlıq edir», ikincisi onu «söyüş söyməyə həvəsləndirir. / İnsanın hakimiyyəti o, qadın tərəfindən doğulduğu üçün heç nədir. / Makbetə xətər toxundurulacaqdır». Üçüncü, krala məlumat verir ki, «Böyük Britaniya Meşəsinə heç vaxt qalib gələ bilməyəcəkdir / Böyük Britaniya Meşəsi ona qarşı çıxacaqdır».

Xəbərlərdən həyəcanlanan Makbet həmçinin soruşur ki, əgər Benkuo xətti hökmranlıq etsə, necə olacaqdır? Axırncı görüntü gələcəyin krallarını Benkuonun törəmələrindən olmaqla, onların Makbeti dəhşətə salacaqlarını deyir. Cadugərlər qeybə çəkildə, o, öyrənir ki, Məkdaff İngiltərəyə qaçmışdır. Özünü tərəddüd etdiyinə görə lənətləyir, axı onun niyyəti Məkdaffi öldürmək idi. Bundan sonra o, öz niyyətlərini həyata keçirəcəkdir, onlardan birincisi Məkdaffi ailəsinin öldürülməsi olacaqdır.

Ledi Məkdaff Şotland zadəganı Rossdan soruşur ki, niyə onun əri onu və uşaqlarını tərk etmişdir. Məkdaffa indi xain yarlığı vurulmuşdur. Ross izah edir ki, o, əgər ölkəni tərk etmişdirsə, bu ya ağlın itməsidir, yaxud da qorxudandır. Ledi Məkdaff oğlundan soruşur ki, atası olmadan o, nə edəcəkdir. Suala cavab verən uşaq deyir ki, Makbetin adamları onu və anasını öldürməyə gəldikdə, bir oğul kimi məsuliyyət daşıyacaqdır.

İngiltərədə kralın qəsridə Dunkanın oğlu Malkoln Məkdaffın rıtsarlarının loyallığını yoxlayır. Malkolm deyir ki: «Məkdaffın qəflətən arvadını və uşaqlarını tərk etməsinə görə ondan şübhələnmişdir». Sonra o, iddia etdi ki, idarə olunmayan qüsurlardan əziyyət çəkmişdisə, o, Makbetdən pis hökmdar olacaqdır. Məkdaffi isə bu qeyri-adi metod narahat edir.

Həkim məlumat verir ki, ingilis kralının qolunun ağrması sağalmışdır. Ross gəlib çıxır, birinci olaraq Şotlandiyadan olan xəbərləri çatdırır. Sonra ayrıca bildirir ki, Məkdaffın bütün ailəsi məhv edilmişdir. Məkdaff soruşur: «Mənim bütün yaxşı adamlarımmı?» Malkolm deyir ki, «o, bir insan kimi bunları hiss etməlidir». Malkolm lorda təkid edir ki, «Qoy qüssə çəkim. / Bunu açığa çevirsin». Məkdaff indi ilk növbədə Şotlandiyanın iblisinə çevrilmiş Makbetdən qisas alacaqdır. Malkolm elan edir: «Bizim qüvvəmiz artıq hazırlır».

Həkim müşahidə edir ki, Ledi Makbet yatanda gəzir və onun əlini qanla örtülmüş kimi təsəvvür edir. Dansineyndən kənarda Şotlandiya lordları Britaniya Meşəsi yanında ingilis əsgərlərini qarşılamağa hazırlaşırlar. İngilis qoşunlarına Malkolm, Məkdaff və ingilis generalı Syuard başçılıq edir. «Onlarda intiqam alovlanır?» - şotland qiyamçısı deyir. Makbet belə xoş olmayan xəbərlərə cavab verir ki, qoşunlar Şotlandiyaya qarşı səfərbər olunmuşdur və Ledi Makbet sağalan deyil. Yaxınlıqdakı əsgərlər Britaniya Meşəsindən kəsilmiş ağac qanadını kamuflyaj kimi istifadə edirlər və Makbet pis xəbərlər alır: arvadı özünü öldürmüşdür. Makbet isə özünün öldürülə biləcəyinə inanmır və vuruşa girərək general Syuardın oğlunu öldürür. Elan edir ki, «Sən əbəs yerə anadan olmuşdun». Lakin Makbet bu vaxt Məkdaffla üz-üzə gəlir, o, «anasının bətnindən çıxmışdır. / Vaxtından əvvəl yetişmişdir». Sezar bölməsi tərəfindən doğulmuşdur sözlərini əlavə edən Məkdaff isə Makbeti öldürür.

Makbetin başını gətirəndə, Şotland kralı kimi Malkolm onu salamlayır. Şotlandiya “Ölü qəssabdan və onun şeytana bənzər kraliçasından” azad olur. Malkolm bütün gələnləri öz taclanmasına dəvət edir.

«Makbet» əsəri böyük maraqla və entuziazmla oxunur və elə bil ki, göz qarşısında qəribə tamaşa yaranır. «Makbet»i çoxları Şotland pyesi adlandırırlar. Xurafat ilə əhatə olunmuş «Makbet» dünya teatrlarında dolaşmağı bacarır.

«Antoni və Kleopatra» pyesi

Bu faciəni həyata gətirən siyasət və ehtirasdır, əhvalat xarizmatik Roman döyüşçüsü barədə gedir. O, ekzotik məhəbbət üçün qüvvəyə və nüfuza malikdir, həm də qadını şirnikləndirə bilir. Pyes hekayətn diqqətini Antoninin tədricən pozulmasına yönəldir, lakin onun əhval-ruhiyyəsi güclü və müəmmalı Kleopatra şəxsiyyəti tərəfindən heç bir şübhəyə yol verilmədən müəyyən olunur. Şekspirin ən böyük mürəkkəb qadın personajı olan Kleopatra Şərqi sehrli və hissiyyatlı qadını kimi təqdim olunur və Antonidən daha çox pyes üçün dəbdə olan subyekt kimi verilir. XVI əsr İngiltərəsində, İtaliya və Fransasında Şekspir bu pyeslər vasitəsilə tanınırdı, baxmayaraq ki, başlıca mənbə ser Toman Nors tərəfindən tərcümə edilmiş Plutarxın «Nəcib yunanların və romalıların həyatı» adlı böyük əsəri, daha dəqiq deyilsə, «Mark Antoninin həyatı» əsəri idi. «Yuli Sezar» pyesinin uzun müddət kölgəsində qalan «Antoni və Kleopatra» daha məmnunedici olan müxtəlif saydakı yollarla gedir.

Bu əsər üzərində Şekspir 10 il işləmişdi və Şərqi Aralıq dənizinin iri ərazisini əhatə etmişdi. «Antoni və Kleopatra» epik ölçüdə olan bir pyes idi. Hadisələr bizim eradan əvvəlki 40-cı illərdə başlayır. Yuli Sezarın ölümündən dörd il sonra Antoni Oktavi Sezarla və Emili Lenidlə triumviratda hakimiyyəti bölüşür. O vaxtdan ancaq Antoni Kleopatra ilə birlikdə Aleksandriyada qalmaqla, onun qızgın məşuquna çevrilir. Bundan əvvəl isə bu qızın məşuqları Böyük Pompey və Yuli Sezar olmuşdu. İşə də o, siyasətlə daim bir yerdə xidmət göstərir. Misirin var-dövlətinə Şərq kampaniyalarını aparmaq üçün Antoni də möhtacdır və Kleopatra Antoninin qüvvəsindən öz Ptolomey səltənətinin dəstəklənməsi üçün istifadə edir.

Plutarxa yaxın olmaqla, müəllif ön planda teleskop xarakterli hadisələrlə dramatik vəziyyətin qoşalaşdığını göstərir. Tarixi detallar tez-tez dəyişir. B.e.ə. 31-

ci ildə Aktsium dəniz döyüşündə Antoni özünün məğlub olmasına görə Kleopatranı məzəmmət edir, baxmayaraq ki, real olaraq qadın öz xəzinəsi ilə birlikdə qaçmışdı və məhz bunun hesabına onlar sonrakı ili dirçəlməyə qadir olmuşdular. Lakin pyesin güman etdiyinə görə, döyüş səhnəsində Kleopatranın iştirakı Antoninin son məğlubiyyətinə kömək edə bilərdi.

Sevgililərin ölümü isə qədim tarixin dönüş nöqtəsi kimi göstərilir, pyes Roma respublikasının bu sonluğu Ptolomey sülaləsinin məhvinin irsi qaydada təkrarı olmaqla, Oktavianın da ilk Roma imperatoru kimi meydana gəlməsinə səbəb olur.

İki Roma zabiti pyesdə şikayətlənir ki, onların lideri «ayağını çəkən dəliyə» çevrilmişdir. Antoni və Kleopatra tez-tez mazaqlaşır və məhəbbət barədə danışır. Xəbər gətirən Romadan gələndə Kleopatra Antoniyə sataşır ki, güman ki, onun arvadı Fulviya və ya «kasad başlı Sezar» ona göstəriş göndərmişdir. Antoni qasidə məhəl qoymur və Kleopatranı «indi bəzi həzzləri almaq» üçün kənara aparır. Kleopatranın loyal köməkçiləri, çariçanı onlardan birini uzaqlaşdırması barədə zarafat edirlər. Nəticədə Romadakı əhvalatlardan xəbər alan Antoni öyrənir ki, onun arvadı Fulviyanı və qardaşını Sezar öz yanına çağırıbmış. Digər bir elçi bildirir ki, Parfiya qüvvələri Suriyaya müdaxilə etmişlər, Fulviya ölmüşdür və Sekst Pompey öz atası Böyük Pompeyin öldürülməsinə görə Sezardan intiqam almaq istəyir. Antoni qərara alır ki, Romaya qayıtsın. Qısqanlıqdan yanan Kleopatra soruşur ki, Antoni arvadına nə vaxtsa xəyanət etmişdirsə, ona necə münasibət göstərəcəkdir. Antoni bu vaxt açıb deyir: «İndi mən görürəm, mən görürəm./ Fulviyanın ölümündə mən necə qəbul ediləcəyəm». Lakin Antoni çıxıb gedir. Qız ona «sakit uğur» arzulayır.

Romada Sezar öz triumvir yoldaşı Lepidə deyir ki, Antoni öz dekadensinə, tənəzzül etdiyinə görə itirilmişdir. Lakin ona məlumat verirlər ki, Pompeyin donanması və dəniz quldurları dənizlərdə gəzişirlər. Sezar arzu edir ki, igid Antoni geri, Romaya qayıdaydı. Aleksandriyada isə Kleopatra Antoni üçün darıxır. O, sevdiyi qadına mirvari göndərsə də, Kleopatra gündə ona məktub yazıb, şikayətlənir və lovğalanır ki, onu hətta Yuli Sezardan da artıq sevir.

Sekst Pompey Messinadakı evində dəniz quldurlarına deyir ki, Sezar və Lepid heç bir təhlükə nümayiş etdirmirlər. Bunu eşidən Antoni Romaya gəlib çıxır, ancaq Pompey təşviş keçirir ki, Antoni və Sezar qüvvələrinin birləşdirə bilərlər. Lepid öz triumvir yoldaşlarından xahiş edir ki, sözləşməsinlər. Antoninin baş köməkçisi güman edir ki, onlar əvvəlcə Pompeylə vuruşacaqlar. Sezarın admiralı Aqrippa gəlib təklif edir ki, Antoni Sezarın bacısı Oktaviaya evlənsin. Antoni razılaşır və Sezarla sülh bağlayır.

Kleopatra barədə soruşanda Antoninin köməkçisi inadkarlıqla yenidən çariçanın ilk gəlişini qeyd edir, onda Kleopatra gözəl bir gəmidə Antoni ilə görüşməyə gəlmişdi, romalı general həmin vaxt onu Venera ilə müqayisə etmişdi.

Digər köməkçi isə dedi ki, əgər Antoni yenidən evlənmişdirsə, onu tərk edəcəkdir. Başqa köməkçi isə etiraz etdi: «Heç vaxt o, bunu etməyəcəkdir».

Bəziləri həyəcan keçirir ki, Antoni Sezara qarşı çıxacaqdır. Təkliddə, Antoni güman edir ki, Sezarın itaət etməsinə «əsl zər» atılmışdır, lakin qərara alır ki, «Şərq mənim həzz almağıma tabe olacaqdır». O, özünün bir zabiti parfiyalılarla vuruşmağa göndərir.

Kleopatra qasidə deyir ki, yaxşı yeniliklərə görə o, qızıl mükafat qazanacaqdır.

Birinci xəbər ondan ibarətdir ki, Antoni yaxşıdır və Sezarla sülh bağlamışdır. Lakin o, Antoninin Oktaviaya evləndiyini açıb deyəndə, Kleopatra ölü kimi ağardı və onu bıçaqla hədələdi.

Pompey triumvirata dedi ki, o, atasının ölümünə görə Romanı cəzalandırmalıdır və onların sülh təklif etməsinə, əslində, gülürdü. Lakin hələ də Sezarı, Antonini və Lepidi öz qalerasına dəvət etmişdi. Ziyafətdə triumvirlərin öldürülməsi güman edilirdi, lakin Pompey bu fikri rədd etdi. Məclis mahnı oxumaqla yekunlaşdı. Sezar bunu bəyənməmək qaydasında müşahidə edirdi: «Bizimki daha ciddi işdir./ Belə yüngül ağıllılıqla qaşlarını çataraq».

Antoninin zabiti parfiyalılara qalib gəldi, əgər o, düşünülen kimi uğurlu olsaydı, daha yaxşı olardı, çünki Antoninin qısqanlılığından qorxurdu. Romada Sezar Antoniye və Oktaviaya əlvida dedi. Aleksandriyada Kleopatra Oktavia barədə soruşdu və özünü inandırdı ki, onun rəqibi «dildən darıxdırıcıdır və həm də karlik kimidir».

Sezarın Senatla münasibətinin pozulduğunu Afinada öyrənən Antoni Oktaviaya göstəriş verdi ki, qardaşı ilə əri arasında seçim etsin. Pompeyi məğlub etdikdən sonra Sezar Lepidi xəyanətdə ittiham edib, onu dustaq etdi. Bu vaxt Antoninin zabitlərindən biri Sekst Pompeyi öldürdü.

Romada Sezar qəzəblənmişdi. Antoni Kleopatrani «Suriyanın, Kiprin, Lidiyanın «mütləq çariçası» adlandırmışdı». O, Kleopatrani Yuli Sezardan olan oğluna çar titulu vermişdi və bu sevgilisindən olan öz uşaqlarını «çarların çarları» adlandırmışdı. Həmçinin o, Sezarı Pompeyin və Lepidin var-dövlətini mənimsəməkdə ittiham etdi. Sezar bu zəngin irsi Antoni ilə bölüşməyə razılaşanda, Oktavia gəlib çıxdı. Sezara xəbər verdilər ki, onun bacısı daha böyük ədalətsizliyə məruz qalmışdır, əri Antoni «öz imperiyasını əldən vermişdir./ Özü də bir fahişəyə».

Müharimbə zəruri olduqda, Kleopatra onun diqqətini yayındırmaqdan qorxub, Antoniye döyüş meydanında qoşulmadı. Antoni Sezarla Aktsium yaxınlığında dənizdə vuruşmağı qərara alanda, zabiti onu xəbərdar etdi ki, Sezarın donanması daha güclüdür. Lakin Kleopatra tezcənə Antoniye 60 gəmi təklif etdi. Zabit gördü ki, dəniz döyüşü vaxtı Kleopatrani donanması geri dönür və həm də öyrəndi ki, Antoni də «onun dalınca uçur». Sahilə geri dönən Antoniye heç kəs təsəlli vermirdi. Özünün

qorxudan geriye üzməyinə görə Kleopatra üzr istəyəndə, Antoni bunu nəzərə aldı ki, onun taleyi bu qadınla heç cür geri qayıtmayan qaydada çuğlaşmışdır. Antoni Sezara xahiş göndərdi ki, ona Misirdə və ya Afinada yaşamağa icazə versin və Kleopatranın sülaləsinə hörmətlə yanaşsın. Bu, bir vaxtlar böyük qüdrət sahibi olan generalın zəifliyinin nişanəsi, onun çıxılmaz vəziyyətdə olmasının sübutu idi.

Sezar isə dedi ki, əgər Kleopatra Antonini Misirdən qovsa və ya onu öldürsə, çariçanın tituluunu tanımaqla razılaşıcaqdır. Sonra göstəriş verdi ki, sevgililəri birbirindən ayırsınlar. Kleopatranın sarayında Antoni Sezarla «qılınca qarşı qılınca» vuruşmağı təklif etdi. Sezarın tapşırığını Kleopatraya çatdırdılar ki, o istəyir ki, qadın Antonini tərk etsin. Həm də bunu çatdırana deyir ki, qoy Sezarın əlini öpməklə razılaşsın. Antoni bunda xəyanəti görür. Buna cavab olaraq, Kleopatra: «Məni hələ tanımırsan?» deyə ona kəskin sual verir. Antoni qəflətən qərara alır ki, Sezarla yenidən vuruşsun. Hadisələrin təkrar olunacağından qorxan nümayəndə Sezarın düşərgəsinə qayıtmağı qərara alır.

Sezar təklif olunan dueldən imtina edir. Antoni and içir ki, «dənizdə də, Yerin üstündə də mən vuruşacağam». Həm də öz əsgərlərinə deyir: «Mən sizə baxıram./ Kim istəyirsə, qoy onu tərk etsin». Zabiti onun bu məğlubiyyət tonuna etiraz edir. Antoni deyir ki, o, qələbə gözləyir. Aleksandriya yaxınlığında əsgərlər yerdən qalxan musiqini eşidirlər və qorxurlar ki, bu pis bir əlamətdir. Antoni Kleopatranı bir «əsgər öpüşü ilə» tərk edir. Döyüş meydanında zabitlərdən biri əsgərlərindən xahiş edir ki, onun peşmançılığını xatırlasınlar və ölsün.

Antoni Kleopatranın gəmilərinə göstəriş verir ki, Sezarın donanması ilə vuruşa girsinlər, lakin təşviş keçirir ki, görünür, heç bir vuruş olmayacaqdır. Bunu görən onun donanması təslim olmaqla, Antoni yenidən biabır olur. Beləliklə, o, öz məşuqəsinə qarşı hirsləndi. Kleopatra gələndə təhqir vasitəsi ilə onu uzaqlaşdırmaq istədi. Kleopatra öz həyatı üçün qorxmaqla, ailəsi üçün olan sərdabədə gizləndi və Antoniye xəbər göndərdi ki, o, özünü öldürəcəkdir. Onun xəyanət etdiyinə hələ də inanan Antoni qadının son sözünü dəqiq öyrənməyə cəhd etdi. Kleopatra isə məhv edici dərddən qışqırmışdı: «Antoni! Ən nəcib insan olan Antoni!». Özü öləndən sonra arxasınca gələcəyinə onun qərar verməsindən təəccüblənərək, Antoni öz nökrəri Erosa əmr etdi ki, onu öldürsün. Eros imtina etdi və əvəzində özünü öldürdü. Onun nümunəsindən ilhamlanıb, Antoni öz qılıncının üstünə atıldı. Yarasından qan axırdı, taqətdən düşüb uzanmışdı. Antoni öyrəndi ki, Kleopatra hələ sağdır, xahiş etdi ki, onu çariçanın sərdabəsinə aparsınlar, orada o, özünün bağışlanmasını xahiş edəcəkdir. Həmin xahişi dilinə gətirəndə, xatırladı ki, “romalı romalı tərəfindən igidlikdə məğlub edildi”. Antoni öz məşuqəsinin qolları arasında öldü. Kleopatranın qısa bir müddətə ürəyi getdi. Sonra qərara aldı ki, «Ölümü iftixar şəklində qəbul etsin ki, bizi aparsın».

Sezar düşərgəsində Antoni və Kleopatranın təzminat ödəmələri barədə fikirləşəndə, çariçanın elçisi gəldi. Sezar öz zabitini çariçanın yanına göndərmişdi ki,

gələcəyin yaxşı olacağı barədə onu inandırсын. Kleopatra demişdi ki, əgər onun oğlu Misiri idarə edəcəkdirsə, o, Sezarın qarşısında diz çökməyə şad olacaqdır. Qəflətən əsgərlər Kleopatranı tutdular və o, and içdi ki, Misirdə öləcəkdir.

Sezarın zabiti Dolabella gəlib çıxanda, Kleopatra əvvəlcə zəfər çalan Antonini arzu etdi. Dolabella Sezarın planını açıb dedi ki, Kleopatra Romada triumf vaxtı nümayiş etdiriləcəkdir, baxmayaraq ki, Sezar onunla yaxşı davranacağını vəd etmişdi. Dolabella təsdiq etdi ki, o, Suriyadan keçiriləcəkdir. Romada özünün əsir olmasını təsəvvür edən Kleopatra orada alçaldılacağını hiss edib, «bunu görəcəkdir/ Bəzən böyüklüyünü göstərən oğlan kimi danışan Kleopatra/ Fahişə vəziyyətinə düşəcəkdir.»

Təlxək bir zənbil əncirlə gəlir: «Nilin ən yaxşı qurduna sən malik olacaqsan/ O ağrı vermədən öldürəcəkdirmi?» deyə Kleopatra soruşur. Təlxək təsdiq edir ki, ilan zənbildədir.

Ən yaxşı paltarını geyinərək, çariça ölümünə hazırlaşır. O, öz xidmətçiləri ilə ölümünə görə son dəfə vidalaşır. Bir qızın ürəyi partlayıb ölür. Kleopatra ilanın birini döşünün, digərini isə qolunun üstünə qoyur. Kleopatra da ölür. Mühafizəçilərin danışığını eşidən **Çarmiian** həmçinin zəhərli ilanın sancması ilə ölür.

Sezar Kleopatranın ölümündən həyəcanlanır, göstəriş verir ki, onu Antoninin yanında dəfn etsinlər və bu sözləri deyir: «Yer üzərindəki heç bir qəbir heç cür sıxa bilməyəcək / O qədər məşhur olan bu cütlüyü».

Hər yerdə «Antoni və Kleopatra», şəxsiyyətlərin apardıqları siyasət barədə dərin analizi əks edirən kimi oxunduqca oxunur. Pyesin poeziyasının yaratdığı hissiyyatdakı dəbdəbədən isə sevinc duyulur. Sezar hakimiyyət üstündə Antoni ilə vuruşur, lakin real münaqişə, Sezarın şəxsən təmsil etdiyi Roma ilə Kleopatranın təmsil etdiyi Şərq arasında gedir. Bu kişi və qadın, ağıl və ürək, siyasət və ehtiras arasındakı paralellər vuruşlara, rəsmi dilə və metaforik şeirə keçir. Və hər bir münaqişədə Roma hökmən udur.

Emosional səviyyədə pyes mürəkkəbdir. Alimlər buradakı qabarma və çəkilmələri, mərkəzi məhəbbət əhvalatının keyfiyyətini dəfələrlə qeyd etmişlər. Burada ehtiras qısqançlıq və onu izləyən xəyanətlərlə kəsilir. Demək olar ki, bütünlüklə şeirdə olan pyesin möhtəşəm dili bu kontekstdə olduqca canlı görünür.

Antoni daim «Misirin Kleopatrasına» coşqun hiss cavabı verməsi ilə, Kleopatranın Misirinə göstərdiyi münasibətlə, özünün xidmət etdiyi imperiya qarşısındakı məsuliyyəti arasında bölünür, parçalanır. Özünə qapanmış Antonidən fərqli olaraq, Kleopatra, əksinə, həyata daha nüfuzəci qiymət verməyi bacarır, özünə bir global ölçüdəki oyunçu kimi baxmağını heç vaxt kəsmir. Ölümə hazırlaşanda o, əvvəllər, teatr aktyoruna daha çox bənzər qaydada bir dəfə də olsun belə hərəkət etməmişdi. Onun təmkinlə, belə ağıllı qaydada həyatdan getməsi,

«qurdun» – zəhərli ilanın keyfiyyəti barədə soruşması güman etməyə imkan verir ki, o, hələ də özünə bütünlüklə nəzarət edir. İlan onu sancıqdan sonra da, «Ərim, mən gəlirəm» deyər qışqırır. Onun özünü necə sürətlə öldürməsi də iftixar hissi doğurur. O, Misirin çarçası kimi Roman kütləsi qarşısında, Sezarın triumf marşında paraddan keçmək yolu ilə alçaldılmasından bütünlüklə imtina edir. Bu vaxt çox sevdiyi övladlarının gələcəyini düşünməklə, iradəsinin zəifləməsinə də yol vermək istəmir.

Pyesin dördüncü pərdəsi səhnə yararlığı üçün çətindir. Kleopatra rolunu ən böyük aktrisalar oynamışdır. Antoni, Kleopatranın seksual hakimiyyəti tələsinə düşür. Bunu nümayiş etdirmək üçün səhnədə Kleopatraya Şərqi göbək rəqsi paltarını geyindirirlər. Kleopatranın fiziki və psixoloji təsiri altına düşən Antoni tədricən ondan asılı olur. Yuli Sezarın qatilləri ilə üz-üzə gələn bir adamın kölgəsinə çevrilməklə, Antoni süqut edir. Çox içdiyinə görə o, zəifləyir, Şekspir isə buna yalnız işarə vurur.

Əhval-ruhiyyə və davranış daim dəyişdiyindən səhnədə Antoni və Kleopatra bərabər qaydada tələb olunan rollar kimi çıxış edirlər. Onların dəyişkən xarakterinə əks olan, sakit və hər şeyi hesablayan Sezarın rolu rəsmi siyasi dildə yazılmışdır, bu onun gələcək imperator Avqust Sezarın möhkəmliyinin layihəsi kimi izah olunur. O, heç də əclaf deyil, ləyaqət adamıdır. Həqiqətən də, «Antoni və Kleopatra», ümumiyyətlə, əclaflığın olmadığı bir faciədir. Hətta Sekst Pompey də düşmənlərinin öz yanında qonaqlıqda olanda öldürülməsinə razılıq vermir.

Şekspir bu pyesi öz əbədi gücünün yüksəlişində olanda yazmışdı. Kleopatra daha mürəkkət personajlar arasında Falstafla və Hamletlə bir sırada dayanır. Kleopatra bir ədəbi qəhrəman kimi, miriad sayda romanların yazılmasını ilhamlandırmışdır.

«Koriolan» faciəsi

«Koriolan» faciəsi Şekspirin daha açıq cəhəti ilə seçilən siyasi pyesidir. Onun 1607-ci ildə yazıldığı güman edilir, baxmayaraq ki, bu barədə elə bir səhih məlumat yoxdur. Mahiyyətə pyes, bürokratiyanı anatomiya sınağına uğradır, onu etiraf edir ki, bütün hakimiyyət xalqın üzərinə düşür, lakin demokratlar necə də sürətlə kütlələri idarə edə bilirlər. Bu güclü bir liderliyə ehtiyac olduğunu təsdiqləyir, həm də göstərir ki, bu adamlar necə asanlıqla liderlərə çevrilirlər. Nəticə teatrlaşmış xarakter daşıyır, lakin həm də qeyri-adi emosionallığa malik olmayan bir pyesdir, qurbanlarının az rəğbət doğurduğu bir faciədir.

Həqiqətən də səhnə dili vasitəsilə və hiyləgərliklə «Koriolan»da hadisələr aristokratların idarə etməsinə və ya xalqın iradəsinə haqq qazandırmaq üçün istifadə edilir.

Burada cərəyan edənlər b.e.ə. 490-cı illərdə Romada, onun yaxınlığında volsklərin əsas şəhəri olan Koriolidə və Atriumda baş verir. Onlar həmin vaxt Romanın düşmənləri idi. Ancaq Şekspir tarixi dəqiqliklə elə də maraqlanmırdı, daha çox əhvalatın dramatik potensialına əhəmiyyət verirdi, bu səbəbdən də pyesdəki əhvalat üç faciə qəhrəmanının - Roma xalqının, volsklərin və Kay Martininin öz ailəsi ilə birgə taleyi ətrafında olan hadisələr şəklində fırlanırdı.

Kaya Koriolan titulu verilmişdi ki, Koriolini qarət etməsini bayram etsin. O, Senat vasitəsi ilə Romanı idarə edən patritsilərin marağına xidmət edirdi. Həmin dövrdə Senat kommonerlərlə və ya plebeylərlə sözləşmişdi. Plebeylərdən isə iki tribun seçilirdi ki, Xalq Yığıncağında onların nətiqləri kimi çıxış etsinlər. Pyesdə Senat Koriolanı yüksək vəzifə sayılan konsul etməyi planlaşdırır. Mərasimin mərkəzi hissəsi bu vəzifəyə istənilən namizəddən tələb edir ki, əyninə «alçıdan mantiya» geyinsin, hərfi mənada bu, alçaq otundan olan pləşdır və həm də Forum adlanan yığıncaq yerində plebeylərdən xahiş etsin ki, onun namzədliyini bəyənsinlər. Bu protsedur sübut edir ki, yeni konsul ümumi xalq legitimliyinə layiq olacaqdır. Xalq Koriolanı rədd etdikdə isə, bu, siyasi dramaya və şəxsi faciəyə çevriləcəkdir.

Ərzaq barədəki narazılıq Romanı silkələyir, Kay Marti özündən razı bir hərbi qəhrəman olduğundan, onun adətən kommonerlərdən (plebeylərdən) zəhləsi gedir. Sakit olmayan kütlə üçün namizədlərin alçaldılması şəklində sınağa çəkilməsi, onların, yaxşı qisas almaq keçisi, qapazaltısı roluna düşməsinə bənzər kimi görünür. Lakin Meneni Aqrippa hörmətli ağsaqqal olmaqla, şikayətlənir ki, allahlar aclığa görə patritsiləri məzəmmət etməsin. O, həmçinin aristokratlara qarşı yönəlmiş, onların acgözlüyü barədəki ittihamlardan da yuxarı sinfi müdafiə edir. Əgər romalılar Senatı yoğun qarına malik olan adamlar kimi qiymətləndirirsə, o deyir, onlar unutmasınlar ki, cəmiyyətin hamısını məhz Senat qidalandırır və onları isə kommonerlərin «böyük oyuncağı» olması çəkildə ədalətsizliklə aşağılayırlar. Lakin üsyançıları sakitləşdirmək ümidləri Marti gəlib çıxanda tamamilə puç oldu. O, elan edəndə ki, qiyam qaldıranlar dar ağacından asılacaqdır, həmçinin onların Sitsipi Venutu və Yuli Brutu tribun seçmələrinə güldükdə, bu plebeyləri daha da qızıışdırdı.

Volsklər Roma əleyhinə silah qaldırır və Marti yenidən şəhəri xilas etməyə çağırılır. Koriolidə volsk generalı Tull Aufidi isə inanır ki, Marti tərəfindən əvvəlki məğlubiyyətinin qisasını ala biləcəkdir.

Marti vuruşa başçılıq edən kimi, arvadı Virciniya onun təhlükəsizliyinin qorunmamasından qorxur, ancaq ərinin qüdrətli anası Volumnia ona gülür. Bu qadın oğlu haqqında deyir ki, onu qorxusuz böyütmüşdür. Çox saydakı yaraları onun igidliyindən xəbər verir.

Korioli yaxınlığında romalıların hücumu zəifləyir. Marti yorulmuş qoşunlarını söyür. Yaralanmış və qana bulaşmış şəkildə o, sonra əsgərləri təzə bir hücumu aparır, hətta qısa müddətdə Aufidi ilə vuruşur. Bu adamı volsk əsgərləri xilas etmişdi. Qələbəyə əmin olan Roma generalları Komini və Tit Larti Martinin igidliyini tərifləyirlər və ona Koriolini işğal etdiyinə təminatı kimi Koriolan titulu bəxş edirlər. Aufidi öz nifrət etdiyi düşməni tərəfindən yenidən alçaldılacağı gümanına görə ondan qisas almağa and içir.

Bu vaxt artıq Koriolan kimi tanınan Marti Romaya dönür. O, fəxr edir ki, anası onu tərifləyərək, indiyədək bədənindəki 25 yaranın üstünə yeni müharibədə ikisini də əlavə etdiyini deyir. Bu söz yayılmaqla, onun konsul adını daşımağa layiq olduğu bildirilir, lakin Brut və Sitsini bunun qarşısını almaq üçün qəsd təşkil edirlər. Roma adəti isə diktə edir ki, Koriolan «alçaldan mantiyanı» geyinməlidir və öz yaralarını Forumda yığılan plebeylərə göstərməlidir. Lakin tribunlar inanırlar ki, o, elə özündən razıdır ki, bunları etməyəcəkdir. Senat Koriolanın namizədliyini müzakirə etməyə yığılanda, tribunlar onun yadına salırlar ki, o, xalqın bəyənməsinə nail olmalıdır, hansı ki, bunu etməyə isə onun heç də həvəsi yox idi.

Koriolan hələ «alçaldan mantiyanı» geyinib, plebeylər səs verməmişdən əvvəl Foruma gəldi ki, vətəndaşların bir sıra qruplarını inandırсын ki, ona sözlərinə görə deyil, fəaliyyətinə görə qiymət versinlər. Ona xoşdur ki, vətəndaşların tələblərinə cavab vermək və onların etibarını qazanmaq üçün kifayət qədər iş görmüşdür. O gedir ki, mantiyasını soyunsun. Sitsini və Brut kommonerləri ona qarşı zəhərləməyə başlayırlar, onun xalqa qarşı «qəzəbini» yada salırlar və deyirlər ki, Koriolan konsul olsa, onların «seçiminə məhəl qoymayacaqdır». İki tribun Forumda xalq üsyanını planlaşdırmağa başlayır.

Koriolan öyrənir ki, Aufidi Artiuma istirahətə yollanıb və yenidən Romaya qarşı müharibəyə hazırlaşır. Lakin Roma generalının özü daha çox problemlərə malikdir. Sitsini və Brut küçədə onunla üz-üzə gəlirlər və ona xatırladırlar ki, o, xalqın xidmətçisidir. Komini və Meneni onun tərəfini saxlayırlar. Lakin Koriolanın hirs püskürür. Xalqın «mütləq hakimiyyətini» buraxdığını elan edir. Brut vətəndaşları çağırır və mühafizəçilərinə göstəriş verir ki, Koriolanı həbs etsinlər. General öz qılıncını çıxarır və camaat dağılır.

Koriolan evinə qayıdanda orada özünün konsulluğa namizədliyinin irəli sürülməsini görməyi qərara alır, çox alicənab anası ona təlqin edir ki, Forum qarşısında özünü alçalan kimi göstərsin. Volumnia ona deyir ki, düşmənləri ilə üz-üzə gələndə, öz məqsədinə çatmaq üçün onlara yalan desin. Həmişə olduğu kimi, anasına baş əyib, vəd edir ki, «fahişə könlü ilə», təmkinliklə camaatı tərifləyib, kütləyə ümid verəcəkdir.

Bu vaxt Koriolan Foruma gəlib çıxır. Sitsini və Brut bu vaxt artıq vətəndaşların həmrəyliyini qazanmışdılar. Koriolan deyəndə ki, mən xalqın iradəsini

qəbul edirəm, Sitsini onu satqın adlandırdı və tiranlığa cəhddə ittiham etdi. Koriolan qəzəblənib deyir ki, ictimai bəyənilməni axtarmaqdansa, daha çox ölməyə razıdır. Onun öldürülməsi çağırışları eşidilir. Lakin tribunlar bunun əvəzində təklif edirlər ki, o, çıxıb getsin. Hətta dəfələrlə iftixarla xilas etdiyi şəhəri, Koriolan bu vaxt lənətləyir.

Romanın qapısında Koriolan ailəsi və dostları ilə qarşılaşır, lakin öz planları haqqında onlara az şey danışır. O, çıxıb getdikdən sonra, Volumnia Sitsinini və Brutu təhqir edir, lakin onlar üçün bu xoşdur ki, nəhayət, səfərbərlik xalqın gücünü yoxladı.

Koriolan dilənçi kimi maskalanaraq, Artiuma gəlir və Aufidinin evini axtarır. O, baş salona girəndə, nökrələr onu saxlayırlar, lakin mənzildə Aufidi görünəndə Koriolan özünün onun keçmiş düşməni olduğunu açıb deyir. O, volsklərin içinə gəldiyinə görə ağrı hissi keçirir və deyir ki, o, cəzalandırılmağına da hazırdır. Lakin həmçinin özünün «qisas almaq» xidməti ilə Aufidiyə Romanı işğal etməkdə özünün kömək göstərməsini təklif edir.

Volsk lideri Koriolanı hərarətlə qucaqlayır və Romaya qarşı yeni müharibədə Volsk qoşunlarına komandanlıq etməkdə ona şərik olmağı təklif edir.

Romada Sitsini və Brut volsklərin şəhər ərazisinə daxil olması və ən pisi Koriolanın Aufidiyə qoşulması xəbərini verdikdə, şəhər sakinləri ruhdan düşürlər. Koriolan isə Romaya təhlükə törədən bədbəxtliyə görə tribunları günahlandırır. Vətəndaşlar panikaya düşəndə, Meneni deyir ki, onlar qorxduqları taleyə sahib olmaya layiqdirlər.

Volsklərin düşərgəsi Roma yaxınlığında qurulmuşdur, Aufidi pis əhval-ruhiyyədədir, qısqanclıq edir ki, indi Koriolan təkcə Romanın iradəsinə komandanlıq etməyəcəkdir, həmçinin Volsk qoşunlarının loyallığını da qazanacaqdır. Həm də o, vaxtilə Koriolanın onu məğlub etməsinə görə ondan qisas almaq arzusu ilə alışıb yanır.

Komini Koriolanı Romaya hücum etməkdən çəkəndirməyə inandıra bilməyəndə, o, vicdan əzabı çəkən Sitsiniyə və Bruta qoşuldu ki, Menenini yeni sülh missiyasına başçılıq etməyə məcbur etsinlər. Lakin Meneni düşmən düşərgəsinə gələndə, onun «mənim oğlum Koriolan» deyə emosional qaydada ona müraciət etməsi bir söyüş qaydasında olan kimi dəf edildi. Koriolan Aufidiyə vəd etdi ki, volsklər tezliklə Roma divarları qarşısında duracaqlar.

Koriolanın anası, arvadı və gənc oğlu gözlənilməyən halda düşərgəyə gəldilər və Roma generalı əvvəlcə onlara əhəmiyyət verməyəndə, məcbur edildi ki, onları dinləsin. Həmişəki kimi Volumnia oğluna dedi ki, doğma ölkəsinə hücum etmək öz anasının bətnini tapdamağa bənzəyəcəkdir. Koriolan cəhd etdi ki, çıxıb getsin, lakin Volumnia onu xəbərdar etdi ki, əgər o, Romanı dağıtsa, onun adı əbədi olaraq nifrət

doğuracaqdır. Koriolan onun dəlillərinə tabe oldu. Uğursuz qaydada dedi ki, bilir ki, öz ölümünü dəvət edə bilər. Aufidi bir döyüşçü kimi öz şərəfinə üstün gəlməsinə görə saxta şəkildə onu təriflədi, lakin o, özünün etdiklərinin zəiflik əlaməti olduğunu da görürdü.

Volumnia Romanı xilas edən kimi səs-küylə salamlandı. Koriolan isə Aufidi ilə Artiuma qayıtdı, axıncı Koriolanın gizlicə öldürülməsi üçün qəsd təşkil etmişdi. Volsk ağsaqqalları bundan razı qalmadılar ki, Roma dağılmaqdan qaça bildi. Lakin Koriolan şərəfli barışıq müdafiə edirdi. Volsklər bir az əvvəl romalıları utandırmışdılar. Qısaca, Koriolanın özü sülhü meydana gətirən kimi görünürdü, lakin Aufidi tezliklə intiqam alınması olan bir günü gözləyirdi. O, Koriolanı öz andını pozmaqda və «dayəsinin göz yaşları ilə» qələbəni əldən verməkdə ittiham edirdi. Koriolan təhqirləri geri qaytarırdı, lakin qəsdçilər onu öldürməyə səsləyirdilər və camaat da bununla razılaşdığını qışqırırdı.

Aufidi və onun ardıcılıarı qılınclarını çıxarıb, Koriolanı çox sürətli qaydada öldürdülər. Onlar deyirdilər ki, öz həyatları risk altındadır. Volsk ağsaqqalları Koriolanın ölümünə təəccübləndilər, lakin göstəriş verdilər ki, onun cəsədi şərəflə dəfn edilsin və səbirsizliyinə görə Aufidi cəzalandırılsın.

Düşməninini öldürdükdən sonra Aufidinin qəzəbi ötüb keçdi və o, yenidən iddia etdi ki, guya «zərbədən kədərlidir». Hətta Koriolanın çoxlu dul arvadları və yetim qalmış uşaqları şəhərdə yaşayırdılar. O, elan etdi ki, burada romalıya «nəcib abidə» qoyulacaqdır.

Çox vaxt «Koriolan»ı acığa bənzər kimi tənqid edirdilər. Şekspir bu əhvalatı ideoloji hakimiyyət mübarizəsi kimi təqdim edir, lakin həm də buna insanlıq ölçüsü verir.

«Qış nağılı» pyesi

«Qış nağılı» romantik pyes olmaqla yanaşı, daha dərin faciə xarakteri daşıyır. Burada sevinc də, günahın yuyulması da vardır. Yunan faciələrindən və Ovidi Nazonun «Metamorfozalar»ından gələn dəhşət Şekspirin əsərinin əsasını təşkil etmişdi. 1610-1611-ci illərdə yazılan pyes 1611-ci ildə «Qlobus» teatrında səhnəyə qoyulmuşdu. Sonrakı ili «Qış nağılı» Uaytholl sarayında kral I Ceymsin qarşısında göstərilmişdi. 1613-cü ildə isə kralın qızı Elizabetin nikahı bayram ediləndə, bu tamaşa həm də qızın ərə getdiyi knyazlıq olan Elektor Palatində, başqa sözlə, kurfyurstda (Müeydəs Roma imperiyasının tərkibinə daxil olan knyazlıq – kurfyurst, onun lideri imperatoru seçmək hüququna malik idi, ona görə də onun adında “seçən” sözü də vardır) göstərilməklə, bayramın bir hissəsinə çevrilmişdi.

London teatrları 1642-1660-cı illər arasında bağlandıqdan sonra pyes uyğunlaşdırılmış formada yenidən meydana çıxmışdı. Lakin o vaxtdan ta ki, XIX əsrə kimi orijinal mətn ardıcıl olaraq səhnələşdirilmişdi. Bu gün də populyar olmaqla, Şekspirin ən yaxşı səhnə əsərləri sırasına daxil edilmişdir.

Adəti qaydada yanaşdıqda Delfi orakuluna və Rusiya imperiyasına signal kimi pyesdəki maraqlı, mövcud olmayan bir atmosfer əks etdirilir. Dünyəvi zaman və məkan beləliklə az əhəmiyyət daşısa da, misal üçün, Robert Qrin versiyasındakı Bohemiya kralı Pandosto qısqanc tirandır. Şekspir isə bu rolda Siciliyanın paranoik monarxi olan kral Leontu təsvir edir. O, əhvalatı siyasiləşdirmək istəyir, yəqin ki, kral I Ceymsin qızı printsessa Elizabet artıq alman printsinə nişanlanmışdır və ya o, yəqin inanırdı ki, bohemiyalılara nisbətən siciliyalılar daha inadkar çılğın adamlardır. Hər bir hadisədə Şekspir sevincə aid olan nəşə kiçik bir şey göstərir, icazə verir ki, uşaq printslər Bohemiya sahillərindən uzaqlaşmaqla, bağlandıqları ölkənin torpaqlarını tərk etsinlər. Buna bənzər qaydada, Bohemiyada qoyun qırxını bayramında hadisəni təsvir edəndə, Şekspir bunu, Varvinşeyadakı ölkə yarmarkasında mövcud olan bukolik (kənd) əhval-ruhiyyəsindən götürür. Başlıca hekayətlər isə Leontun arvadının onun yaxın dostu ilə guya zinakarlıq etməsi inamından irəli gələn bir ehtirasla idarə olunur. Pyesin kulminasiyası «itmiş» qızın tapılması ilə bağlıdır və «ölü» ər dirilir. Pastorial romanların sonunda olan kimi, ayrı düşmüş ölkələrin sevinclə yendən birləşməsi barədəki ənənəyə uyğunlaşır.

Şekspir tapır ki, «kədərli hekayət qışda yaxşıdır», bu sözlərlə pyesin adının da təsadüfi olmadığını qeyd etmək istəyir.

Royal sarayda Bohemiya kralı Poliksen özünün uşaqlıq dostu, Siciliya kralı Leontun yanına gəldiyi doqquz aylıq səfərini başa vurur. Leont ondan onu tərk etməməyi xahiş edir və öz hamilə kraliçası Hermionanı məcbur edir ki, Polikseni öz qərarını dəyişdirməyə inandırсын. Xoş bir qaydada qadın bohemiyalıya daha bir həftə qalmaq barədə xahiş edəndə, o, səmimi şəkildə bu təkliflə razılaşır. Leont narahət olur ki, Poliksen onun xahişinə məhəl qoymadı, ancaq Hermionanın sözlərinə xüsusi diqqət verdi. O, tutqun şəkildə onu da qeyd edir ki, bir çox illər əvvəl qız Leontun özü ilə də belə incə qaydada danışmışdı. Sonra Hermiona təsirli qaydada öz əlini Poliksenə təklif edəndə, Leont qəflətən qısqanclıqdan dəyişməli oldu.

Leontun gənc oğlu Mamilli gəlib çıxdı, lakin Leontun gözləri Hermionanın və Poliksenin üzünə dikilmişdir. Onların hər bir təbəssümü və jesti sonra onu inandıracaqdır ki, ona xəyanət edilmişdir. Leont öz arvadının sədaqətsizliyini, inandığı Siciliya lordu Kamilloya açıb danışdı və ona göstəriş verdi ki, Polikseni zəhərləsin. Baxmayaraq ki, Kamillo da Hermionanın sədaqətsiz olmasından şübhələnir, lakin Polikseni elə bir şəraitdə öldürmək istəyir ki, kraliça onu bağışlasın. Leontun qəribə davranışı barədə Poliksen soruşanda, Kamillo etiraf edir ki, ona göstəriş verilmişdir ki, Hermionaya «qadağan olunmuş» həssaslıqla yanaşdığına görə bohemiyalını öldürsün. Bundan məəttəl qalan və inciyən Poliksen özünün təqsirsiz

olduğunu təkid edir. Kamillo onu məcbur edir ki, vaxtı itirmədən Siciliyanı tərk etsin və özünə də onun himayə göstərməsini xahiş edir.

Mamilli hazırlaşır ki, anasının əhvalatına «kədərli hekayət qış üçün çox yaxşıdır»dan başqa heç bir şey olmamış kimi danışsın. Leont öyrənir ki, Poliksen və Kamillo Siciliyadan qaçmışlar, beləliklə, onun şübhələri təsdiq olunmuşdur. Göstəriş verir ki, oğlu Mamillini öz anasından kənar saxlasınlar. Leont Hermionaya tərəf çönüb, onu, Poliksenin uşağına hamilə olmaqda ittiham edir. Qadın and içir ki, bu doğru deyildir, lakin Leont dediyini dəli kimi təkrar edir, onu zinakar və satqın adlandırır, sonra arvadının həbs edilməsi barədə göstəriş verir. O, Antiqonun və digər siciliyalı lordların etirazlarını rədd edir və həm də Apollon məbədidəki Delfi orakuluna iki elçi göndərir.

Antiqonun möhkəm iradəli arvadı Paulina Hermionanın yaxın rəfiqəsi idi, o, eşidəndə ki, kraliça qız uşağı doğmuşdur, kralın ürəyinin yumşalacağına ümid edərək, onun körpəyə xeyir-dua verməsini istəyir. Həm də çox təşviş keçirir ki, Mamilli xəstə düşmüşdür.

Kral Paulinanın gəlişindən qəzəblənir və «Poliksen işi» ilə əlaqədar onu sancıdığına görə qadını ittiham edir. Paulina cəsarətlə cavab verir, deyir ki, kralın bu davranışı tiraniya dadı verir. Təəccüblənən Leont qadının hirsələnməsinə görə, onunəri Antiqona qarşı əsəbiləşir, onu məzəmmət edir.

Yaşlı bir adam kralın cəsarətliliyini inkar edir, həm də hər şeyi etməyə and içir ki, «günahsız» uşağı xilas edəcəkdir. Leont həmin adama göstəriş verir ki, uşağı aparıb, bizim torpaqlardan tam kənarda olan hansısa «uzaq və səhralı yerə qoysun». Kleomen və Dion Apollon məbədidən cavab gətirirlər.

Leont Hermionanı çağırır ki, zinakarlığı barədəki ittihamı ona elan etsin. Qadın bəyan edir ki, o, günahsızdır və cavab verir ki, Poliksenə hərarətli münasibəti isə Leontun «özünün göstərişi» ilə etmişdi. Öz tacını, oğlunu və körpə qızını itirən kraliça deyir ki, o, ölümdən qorxmur, lakin and içir ki, orakul onun ləyaqəti barədə zəmanət verəcəkdir. Kleomen və Dion Delfi orakulunun möhürlənmiş məktubunu gətirib krala verirlər və məktub bərkdən oxunur: «Hermiona təmizdir, əxlaqlıdır, Poliksen ittiham edilməməlidir. Kamillo düzgün təbəədir, Leont qısqanc tirandır; onun günahsız körpəsi, həqiqətən, bağışlanmalıdır, çünki kral özü onun atasıdır və kral əgər itirdiklərini tapmasa, varissiz qalacaqdır».

Qəzəblənmiş Leont orakulu məhkum edir, lakin bir sözlə dayandırılır ki, Mamilli ölmüşdür. Hermionanın ürəyi gedir və kənara aparılır. Leont özünün irrasional səfehliyi kimi, Apollonun qəzəbindən də hali olur. Paulina bu vaxt tək bir kəlmə deyir ki, Hermiona da həmçinin öldü. Əhvalı korlanan və peşman olan Leont öz kraliçasının və onların birgə oğlunun matəmini özünün bütün gələcək illəri ərzində saxlayacağına and içir.

Bohemiyanın tufanlı sahilində Antiqon öz kiçik vəzifəsini yerinə yetirmək üçün quru yerə çıxır və hazırlaşır ki, körpəni tullassın. Bu vaxt o, öz yuxusunu yadına salır ki, Hermiona onun körpəsi Perditanı kənara apardığına görə onu cəzalandırır və xəbərdar edir ki, o, heç vaxt bir daha öz arvadını görməyəcəkdir. Hələ də Perditanın Poliksenin uşağı olduğuna inandığından, Antiqon düşünür ki, yaxşı haldır ki, o, uşağı öz həqiqi atasının torpağı üstünə qoyur. O, ov səsi eşidir və qaban onun arxasına düşür.

Qoca çoban uşağı tapır, bu vaxt onun oğlu Klaun xəbər verir ki, qaban Antiqonu parçalamaqla, «yarı nahar etdi». Onlar «əsl qızıl» kimi səslənən daş-qaşı körpənin üstündə tapdıqlarını bayram edirlər və minnətdarlıq kimi onlar söz verirlər ki, parçalanmış Antiqonun bədənindən nə qalıbsa, onu dəfn edəcəklər.

Xorun oxuması vaxtı, elan edilir ki, həmin hadisələrdən artıq 16 il keçmişdir. Leont hələ də qüssə içərisindədir, lakin Perdita və Poliksenin oğlu Floritsel bu vaxt sevişirlər. Poliksen və Kamillo Floritselin sevdiyi qızın Qoca Çobanın qızı olduğunu düşünürlər. Ölkənin içindən keçən yolda bandit və dələduz, əclaf və minnstral (müğənni) Autolik bahar sevinci mahnısını oxuyur və özünün sənətinə görə sevinir. Bu vaxt Klaun qoyun qırxımı bayramına gedəndə onun yoluna gəlib çıxır. Autoliksə tez onun pul qabını tutub alır. Yaxında çobanın kotteci yerləşir. Perdita və Floritsel bayram paltarında gəlirlər, Perdita ilahə donu, Floritsel isə kəndli paltarı geyinmişdir. Floritsel şahinin uçuşuna görə özünün adlandırıldığı «Dorikl» adına öyrənmişdir, çünki quşun uçuşu vaxtilə onu məhz Perditanın yanına gətirib çıxarmışdı. Lakin o, əvvəlcədən demişdi ki, kral bir gün onları ayıracaqdır.

Qoyun qırxımının bayramı özünə yerlilərdən çox sayda camaatı cəlb etmişdi, Poliksen və Kamillo da maska geyinib, bayramda iştirak edirdilər. Ev sahibəsinə rəqs etmək göstərişi veriləndə, Perdita çiçəkləri aparıb Poliksenə verir. O da heyran qalmaqla yanaşı, deyir ki, kübarlar özlərindən aşağı sınıfdan olanlara evlənmişlər.

Məhəbbətin zərbəsinə məruz qalmış Floritsel Perditanı inandırır ki, onun hər bir hərəkəti kraliçanın ki kimidir və hətta Poliksen hiss edir ki, Perdita «bu saray üçün həmçinin nəcib bir qızıdır». Gənc sevgililər rəqsdə bir-birinə qoşulanda, kral Qoca Çobandan soruşur ki, «Dorikl»in, əslində isə o, Floritsel idi, onun qızına məhəbbəti haqqında nə deyə bilər?

Autolik daha çox mahnı oxuya-oxuya gəlib çıxır, şənlik qızıdır. Floritsel və Perdita Qoca Çobandan xahiş edirlər ki, onların evlənməsinə icazə versin. Bu vaxta qədər maskada olan Poliksen «Dorikl»dən onun atası barədə soruşur. Floritsel bu sualdan kənara atılır, kral maskasını çıxarmaqla, özünü açıb göstərir və oğlunu irssiz qoyacağı ilə hədələyir.

Poliksen gedəndə, Kamillo Floritseli məcbur edir ki, atası ilə sülh bağlasın, lakin gənc prints bundan imtina edir. Hətta Perdita əvvəlcədən tale barədə dediyini

oğlanın yadına salanda, Floritsel elan edir ki, o, öz varisliyini elan edəcəkdir və onlar birlikdə gəmi ilə Bohemiyanı tərk edəcəklər.

Kamillo Floritselə deyir ki, Siciliyaya getsin və özünü elə göstərsin ki, guya onu atası Leontla sülh bağlamaq üçün göndərmişdir. Floritsel Kamillonun planını entuziazmla qarşılayır və öz geyimini Autoliklə dəyişir ki, Perdita ilə bir yerdə qaçdığını maskalasın. Qoca Çoban kralın onu cəzalandıracağından təşvişə düşür. Klaun onu inandırır ki, krala desin ki, Perdita dəyişdirilmiş qızıdır və sübut üçün onun daş-qaşlarını göstərsin. Autolik, saraya getmək istəyən cütlüklə görüşür və guya qızıl verəcəyi ilə onları aldadır. Əclaf sonra Floritseldən ayrılmaq istəyir.

Siciliyanın kral sarayında Kleomen və Dion krala deyirlər ki, o, kifayət qədər hündür səviyyəyə yüksəlmişdir və indi varisinin olması üçün özünə arvad tapmalıdır. Lakin Paulina onu xəbərdar etmişdir ki, heç kəs Hermionanın yerini tuta bilməyəcəkdir. Leont şikayətlənir ki, Paulinanın razılığı olmadan heç vaxt evlənməyəcəkdir.

Floritsel və Perdita saraya gəlirlər və Poliksenin məhəbbət və barışmaq barədəki mesajından Leont həyəcanlanır. Poliksenin özü də Siciliyaya gəlir və onun gəlişi sonra elan edilir. Saraydan kənarda sürətə yayılan xəbərə görə Perdita özünün kimliyinin Leontu açıb danışdıqdan sonra, nəhayət, ata və itirilmiş qız bir-birinə qovuşurlar.

Leont və onun Bohemiyalı qonaqları Paulinanın evindəki kiçik kilsəyə yığılır, onlar Hermionanın buradakı heykəlinə valeh olurlar. Paulina onarı xəbərdər edir ki, kraliça sağlığında həyata xoş münasibət bəsləyirdi. Hətta Leont qaş-qabağın salladı ki, niyə 16 il əvvəl ona belə xəbərdarlıq edilməmişdi. O istədi ki, heykəli öpsün. Lakin Paulina onu dayandırdı, əvəzində onu daha təəccüblü olan bir şeyə hazırladı. Sonra göstəriş verdi ki, «heykəl» pyedestaldan aşağı düşsün. Möcüzə kimi, qoyulduğu yerdən enib, döşəmə üstündə dayananda Hermiona artıq həyata qayıtdı və Perditanın sağ olduğunu bildikdə, sevinclə Leontu qucaqladı. Paulina, Hermionaya müraciət edərək, sən «bütünlüklə qiymətli qalibsən» deyə bayram etməyə başladı, lakin əlavə etdi ki, o, özü Antiqonu itirdiyinə görə daim ağı deyəcəkdir. Lakin Leont irəliyə doğru bir addım atıb, Kamilloya təklif etdi ki, Paulinanın yeni əri olsun.

«Qış nağılı»nın mövzusu qısqanclığa həsr olunmuşdur. Lakin ağıllı Yaqonun bəd sxemlərinə tabe olan «Otello»dakı Mavra bənzəməyərək, Leont öz zəhərindən istifadə edir. Və bir andan sonra onun dili də göstərir ki, hirs fəaliyyətdədir, ilk dəfə o, arvadının günahsız olaraq Poliksenə qarşı hərarətli münasibətini səhv başa düşmüşdü, sonra özünü onun zinakarlığına inandırmışdı və axırda onu öldürmək istəmişdi.

Paulina və Kamillo ağılın səsi idilər, lakin onlar da Leontun maniya xarakterli sözləri içərisində boğulmuşdular.

Nəayət, Leont öz ən pis işini gördü və vicdan əzabından iflic oldu. Şekspir əhval-ruhiyyəni dəyişir, Leontun dirilən iki qurbanından, Şekspir diqqəti Hermionaya yönəldir, axı Leontun heç bir əsası olmayan qısqanclığının mənbəyi məhz o, olmuşdu. Hermiona həyata qayıtmaqla, Leontu bağışlayır. Şekspir öz hekayət siklini tamamlayır və sübut edir ki, ailənin yenidən birləşməsi romantika üçün adətən tipik bir şeydir.

«Tufan» pyesi

«Tufan» pyesi müəllifliyi müstəqil olaraq Şekspirə aid edilən son pyesdir. 1611-ci ildə yazılan və həmin ildə ilk dəfə Uaythollda kral Ceymsin qarşısında göstərilən tamaşa idi və dramaturqun ən populyar əsərlərindən biri hesab olunur. Çox vaxt sehrin, mahnının, rəqsin və teatr maskasının görüntüləri kimi təqdim olunur. Həmçinin pyesdə təsvir olunanlar hər bir təxəyyül edilən siyasi və psixoloji situasiyanın alleqoriyası kimi xidmət edir. «Tufan» üçün mənbənin nə olduğu bilinmir və bəlkə də, Şekspir bunu öz ağılında quraşdırmışdır. Belə bir nöqtəyi-nəzər də vardır ki, istirahətə gedən Şekspir öz həyatını fikirləşməyə başlayır, əsərindəki münəccim Prosperodan şair və dramaturq kimi istifadə edir. Epiloqda Prospero iddia edir ki, heyran olmaq sona çatır. Lakin «Tufan» hər bir yaşda təzə niyyət bapırdə danışır. Şekspir günlərində xalqın caduya olan inamı əks-səda doğururdu, bu vaxt həm də ekzotik yeni torpaqların kəşf edilməsi şadlıqla qarşılanırdı və hakimiyyətin uzurpasıyası isə bəyənilmirdi.

Aktyorlar hadisə yeri kimi, demək olar ki, bütöv bir adanı seçirlər və bu, özlüyündə cənnət və siyasi utopiya fantaziyası yaradır. Adə Şekspir erasındakı ideallaşdırılmış Yeni Dünyadakı avropalıların məskunlaşdıqları bir yerə bənzəyir. Təxəyyülün qüdrətli səltənətinə görə bu, teatrın özünə daha çox bənzəyir. Kral Alonso, onun şəriki Ferdinand və Neapol sarayının üzvləri Tunisdən gəmi ilə vətənə qayıdırlar. Orada onlar Tunis kralının qızı ilə Alonsonun evlənmə mərasimində iştirak etməyə gəlmişdilər. Gəminin göyərtdəsində həmçinin Milanın uzurpator hersoqu Antonio da vardır. O, indi zahid həyatı keçirən, 12 il əvvəl isə öz populyarlığı ilə seçilən qardaşı Prosperonu sıxışdırıb vəzifədən uzaqlaşdırmışdı. Prosperonu və onun körpə qızını altı deşik olan bir qayığa mindirmişdilər ki, dənizdə hökmən məhv olsunlar. Lakin sonları çatmaq əvəzinə, onlar kiçik bir tropik adaya gəlib çıxmışdılar.

Onlar adada əvvəllər Sinoransın məskunlaşdığını öyrəndilər, o, Əlcəzairdən sürgün edilmişdi və artıq ölmüşdü. Lakin onun şər təsiri hələ də yaşayırdı. Bu qadına tabe olmaqdan imtina etdiyinə görə dustaq edilən Arielin ruhu hansısa bir yolla onu hələ də əsirlikdə saxlayırdı. Bu vaxt qadının monstr oğlu Kanibal anasının adasını axtarırdı ki, valideyninin bu irsinə iddia etsin. Prospero və qızı Miranda həmin adaya

ayaq basanda, münəccim olan ata tezcənə öz gücünü göstərdi, Arieli və Kanibalı özünün təbəələrinə çevirdi. Bu vaxt həm də Prospero Alonsonun donanmasının yaxın məsafədə üzdüyünü öyrənib, onlardan öz qisasını almaq üçün hazırlaşdı.

Prosperonun adanı satmaq istədiyindən əvvəl gəmi tufana düşmüş və sərnəşinlər ondan çıxıb bilməmişdilər. Neapol kralı Alonsonu və onun sarayını göyərtəsində apardığı gəmi bu vaxt quduz tufanla üzləşmiş və elə görünürdü ki, gəmi batacaqdır. Yaxındakı adada olan münəccim Prospero şadlanırdı, lakin onun qızı Miranda atasının bu reaksiyasına görə çox məyus olmuşdu. Nəhayət, atası nəhayət açıb ona dedi ki, mən, Milanın hersoqu olmuşdum və bu, indi heç də hakimiyyət üçün deyil, yalnız kitablar üçün maraqlıdır. O, özünün paxıl qardaşı Antonioya icazə vermişdi ki, onun adından hersoqluğu idarə etsin. Lakin Antonio Alonso ilə birlikdə Prosperoya qarşı qəsd düzəltdi ki, Milan hersoqu kimi özü onun yerini tutsun. Prospero həm də gələcəkdə öldürüləcəyinə görə çox populyar idi, belə ki, o, və qızı Miranda dibindəki deşiyindən su keçən qayıqda dənizdə dreyf etməyə buraxılmışdılar, lakin qayıq onları adaya gətirib çıxarmışdı. Bu vaxt Prospero dedi ki, Alonsonun donanması yaxındadır, öz qul ruhu Arielə göstəriş verdi ki, cadusu ilə tufanı yatırırsın, çünki düşmənləri axırda nəticə etibarilə onun mərhəmətindən asılı olacaqlar.

Ariel xəbər verdi ki, gəmi salamatdır və onun sərnəşinləri sağdır, donanmanın qalan gəmiləri Neapola qayıtmışdır. Onlar inanmışdılar ki, Alonso və onun oğlu Ferdinand tufanda məhv olacaqdır. Yenidən öz qabiliyyətini sübut etmək üçün Ariel Prosperonun yadına onu azad edəcəyi vədini saldı, lakin qoca münəccim hirsli bir əhval-ruhiyyədə idi. O, adaya gəlib çıxanda, yadına saldı ki, Ariel indiyədək Sinorasın qulu olaraq qalır, hətta baxmayaraq ki, cadugər qadın artıq ölmüşdür. Lakin Ariel əgər onun göstərişləri ilə hərəkət etsə, o da öz sözünə əməl edəcəkdir. Sinorasın monstr oğlu Kanibal öz adasında qula çevrildiyi günü lənətləyirdi, Prosperonun nəzərinə çarpmışdı ki, Mirandanı zorlamğa cəhd edənə qədər Kanibala «insan qayğısı ilə» yanaşılmışdı.

Xoşlanmaq üçün Ariel Alonsonun oğlu Ferdinandla buksirdə qayıtdı. Prosperodan başqa Ariel hamı üçün gözə görünməz idi, lakin Ferdinand ruhun oxuduğu mahnıya görə onun arxasınca gedirdi və Mirandanın yanına gəlib çıxdı.

Miranda ağına gətirə bilməzdi ki, ilk dəfə gördüyü bu adam heç də nə onun sifəti qırıxmış atası və nə də eybəcərləşmiş Kanibal deyil. Ferdinandın başı bu vaxt az gicəllənmədi, qıza vəd etdi ki, onu Neapolun kraliçası edəcəkdir.

Lakin Prosperonun oyunu hələ yenidən başlayırdı, o, Ferdinandı dustaqlıqdan azad etdi və gənc prints etiraz edəndə, o, sehrindən istifadə etdi ki, onu hərəkətsiz etsin. Miranda etiraz etdi, lakin Ferdinand təsəlli tapdı ki, o, öz yeni məhəbbətini görə bilir. Adada üç müxtəlif yer var idi, üzüb sahilə gələnələrə, həmçinin oğlunu itirdiyinə görə dəli kimi olana, üz göstərilmədi. Lord krala dedi ki, onun oğlu

Ferdinandı salamat üzən gördü. Lakin Alonso ona inanmırdı. Alonsonun qardaşı Sebastyan və Milanın uzurpator hersoqu Antonio gəmi qəzasının üstünə işıq saldılar. Mərifətli qoca kübar Qonsalo özünü cənnət adasının hökmdarı təsəvvür etdi, onlarsa ona gülürdülər. Qrupun gözünə görünməyən Ariel musiqi çalırdı, Sebastyan və Antoniodan başqa hamını yatırırdı. İki adam yatan kralı müşahidə edəndə, Antonio Sebastyanı qızıışdırdı ki, öz qardaşını öldürsün, bu yolla o, Neapol taxt-tacına sahib ola bilərdi. Lakin Ariel Qonsalonun qulağına mahnı oxudu və əclaflar hərəkət etməmişdən əvvəl, qrupu yuxudan oyatdı.

Adanın bir yerində sarayın təlxəyi Kaniballa görüşdü və onun görünüşündən dəhşətə gəldi. Onlar Alonsonun saray xidməti başçısı Stefanoya qoşuldular. Stefano lovğalanırdı ki, kralın gəmisindən şərab yükünü o, xilas etmişdir. Kanibal çoxlu likyor içib doymuşdu, içki o saatca onun başına vurmuşdu.

O, Stefanonun allah olmasını elan etdi və onun ayaqlarını öpdü. Xidmət etdiyi tirandan azad olmaq şansını görüb, Kanibala təklif etdi ki, Stefanoya və Trinkuloya adanı göstərsin. Stefano Alonsonun öldüyünə inanıb, özünü kral Stefano kimi təsəvvür etdi. Pozğun üçlük sonra sehrli adanı tədqiq etməyə başladılar.

Prosperonun işləməyə cəlb etdiyi Ferdinand şalban daşıyırdı və sevdiyi Mirandanı arzulayırdı. Prospero uzaqdan gizləncə onu müşahidə etməklə, Mirandanın bu gənc kişiye qoşulduğunu gördü. Qız ona dincəlməsini təklif etdi və onun əvəzinə özü bu işi görəcəyi barədəki dediyi sözləri atası da eşitdi. Onlar tək olduqlarını güman edib, bir-birinə öz məhəbbətlərini elan etdilər və evlənmək barədə ikisi də and içmə mübadiləsi etdilər. Mirandanın xoşbəxt, həm də gözü yaşlı olduğunu görüb, Prospero «iki adamın qəflətən görüşü daha nadir bir vurğunluqdur» hissi ilə təsirləndi; lakin o, hələ qarşıda çox şeyi etməli idi.

Stefano, Trinkulo və Kanibal sərxoş vəziyyətdə adada ayaqları dolaşa-dolaşa gəzəndə, gözə görünməz Ariel onların utancaqlığını bildirən səslərini təqlid etməyi də əlavə etdi, onları tütək çalmaqla qorxutdu. Kanibal açıb dedi ki, əgər Prosperoya məxsus olan kitablar məhv edilsə, o, yoxa çıxacaqdır, çünki həmin vaxt onu öldürmək olar və gözəl Mirandanı isə Stefano özünə arvad və kraliça kimi götürə bilər. Çox tez dəyişən bir adam olan Arielin bu vaxt öz ağası Prosperoya xəbər kimi çatdırmalı çox sözləri var idi.

Adanın başqa bir hissəsində Alonso, Sebastyan, Antonio və digərləri ac olmaqla, taqətdən düşmüşdülər. Onlara işgəncə verən Prospero qeyri-adi bir şəkildə çağırış edir, bu vaxt yanlarına gəlib, onları ziyafətə dəvət edir. Lakin Ariel arfa musiqi aləti kimi maskalanıb, qanadlarını çırpır və ziyafət yoxa çıxır. Prospero tərəfindən o, gözə görünməyən olmaqla, kübarlara təqdim olunur. Ariel vaxtilə Milandan Prosperonun arxasınca düşən qrupu cəzalandırır və izah edir ki, tufan özü də təbiətin cəzası idi. Ariel qeybə çəkiləndə, Alonso, Sebastyan və Antonio elə titrəyirlər ki, Qonsalo onları öz «böyük ölçülərində» görür.

Prospero Ferdinandı onun zirzəmisindən çağırır və ona Mirandanın əlini təklif edir. Lakin təkid edir ki, onlar öz toy gününə qədər bakirə qalsınlar. Ferdinand təvazökar qaydada razılaşıır. Məhəbbət cütlüyündən qürur duyan Prospero maskalı qaydada olan və ya bir karnaval gəzintisi təşkil edir ki, ruhların, nimfaların gücü ilə bayram keçirilsin.

Prospero Stefanonu, Trinkulonu və Kanibalı yadına salanda, festivallar qəflətən sona çatır. Ferdinandoya və Mirandaya gizlənməyi tapşırmaqla, Prospero Arielə göstəriş verir ki, ona trio – musiqiçilər üçlüyü gətirsin. Yuxarıda adları çəkilənlər at gölməçəsinə düşdüklərinə görə islanmışdılar. Həmişəkindən çox içmiş şəkildə olmaqla nə Prosperonu, nə də Arieli görə bilmirdilər. Prospero deyir ki, Alonso oğlunu itirdiyi kimi, mən də qızımı itirmişdim. Sonra o, bunun nəyə görə olduğunu izah etdi. Çiçəklər teatr qaydasında açılan kimi, o, açılıb deyir ki, Ferdinand zirzəmidə Miranda ilə şahmat oynayır. Alonso öz oğlu ilə sevinclə birləşir. Oğlu elan edir ki, o, Mirandaya evlənməlidir. Qonsalo şad şəkildə qərara gəlir ki, sıxışdırılıb çıxarılmış Milan hersoqunun törəməsi nə vaxtsa Neapolun kralı olacaqdır.

Kralın flaqman gəmisi üzməyə hazır olanda, Ariel Stefanonu, Trinkulonu və Kanibalı təqdim edir. Onu öldürmək üçün qəsd düzəldiklərinə görə Prospero qonaqlarını ələ salsa da, lakin həm də onları bağışladı. Qəflətən günahını boynuna alan Kanibal bəyan etdi ki, «bundan sonra müdrik» olacaqdır./ Və yaxşı yanaşma axtaracaqdır». Prospero kraldan və onun sarayından, onların hamısı Ferdinandın və Mirandanın toyunu hazırlamaq üçün Neapola qayıtmamışdan əvvəl, gecəni onun zirzəmisində keçirməyi xahiş edir. Prospero Arielə göstəriş verdi ki, dənizdə sakitliyi və səfər üçün güclü külək əsməsini təmin etsin (güclü külək yelkənləri doldurub, gəminin sürətlə üzməsini təmin edir) və sonra həmişə loyal olduğu qul ruhundan onu azad olsun.

Tək qalanda, özünün sehliliyini məhkum edən Prospero auditoriyaya tərəf dönüb və tamaşaçılardan «öz yaxşı əlləri ilə» onu alqışlamağı xahiş edir ki, azad buraxılsın «və ya həm də mənim layihəm uğursuzluğa uğradı. / Bu da sizin xoşunuza gəlir».

Bu qısa pyes oxucular üçün az sayda problemləri təqdim edirdi, çünki qəsdin inkişafı daim başlıca protoqonistlər, Ariel və Prospero tərəfindən qiymətləndirilirdi. Həm də şadlanan ruhlardan aşağıda komik səfehliklər və şirin məhəbbət danışır, tutqun narahatlıqlar pyesi aşağı səviyyədəkilərin etdikləri zarafatlara məruz qoyurdu.

«Tufan» beləliklə, istənilən yaşdan ötəri təzə niyyət üçün danışmağı bacarırdı. Bu gün psixologiya tərəfindən onun planlaşılması daha populyardır. Həm də «Tufan» pyesi özünü zamana tabe olmayan bir alleqoriya kimi təqdim edilir, öz tamaşaçısı üzərində sehlili qaydada hökmranlıq edir. Prosperoya bənzər qaydada Şekspir özünün səhnə ustası olduğunu göstərir.

Şekspirin dramatik olmayan poeziyası

Şekspirin hekayət poemaları sağlığında da onu məşhurlaşdırmışdı. Bu gün lirik poemalar, sonetlər də onun ən böyük əsərləri arasında yer tutur.

Şekspirin öz dövründə, 28 yaşına çatanda Londonun teatr sahəsində artıq populyar dramaturq kimi tanınırdı. Buna baxmayaraq, həmin 1592-ci ildə şəhərdə taun epidemiyası yayıldı və Londonun ictimai teatrları iki ilə yaxın müddətdə bağlandı. Bu vaxt bir sıra teatr kompaniyaları kənd yerlərinə səfər edirdi, teatr istedadları paytaxtda qalmaqla, yaşamaq üçün qazanc əldə etməkdən ötəri yeni yollar axtarmalı olurdular. Şekspir də poeziya yazmağa tərəf döndü.

Güman ki, Şekspir özünün ədəbi prestijinin yüksəlməsindən istifadə etmək üçün vaxtın yetişdiyini hiss etdi. Elizabet İngiltərəsində bir sıra yazıçılar dramaturq kimi deyil, şair kimi ədəbi statusa yiyələnmişdilər. Drama heç də centlemen incəsənəti hesab olunmurdu. Klassik mövzulardan istifadə edərək, yüksək ruhda yazılmış poemalar Şekspirin yenidən tanınmasını üstələyirdi və poemaların əksəriyyəti, nəhayət, erotik xarakter daşıyırdısa, komik olmaqla yanaşı və könülə də təsir göstərirdisə, həmçinin populyarlıq qazanır və mənfəət gətirirdi.

Şekspir həmçinin sosial təzyiqin və öz ambitsiyasının təsiri ilə şeirlər yazmağa keçdi. 1593-cü ildən başlayaraq bir neçə il ərzində, yəqin ki, özünün məşhur sonetlərini yazdı, onlar inanılmış oxucular arasında dövr etməyə başladı. Bu 1609-cu ildə «Şekspir sonetləri» adı altında nəşr edilən kimi meydana çıxana qədər, onların bəyənilib, bəyənilməməsi məlum deyildi. Lakin sonra artıq elə bir səbəbə yiyələndi ki, hətta məşhurlaşan poemaları ictimai araşdırmalara məruz qaldı.

Bir sıra nəşirlər onun sağlığında iki hekayət poemasını çap etdilər, bunlardan biri «Venera və Adonis», ikincisi isə «Lukretsiyanın zorlanması» olmaqla, onlar böyük ədəbi uğur qazanrdı.

Kvarto adlanmaqla, xüsusi çap formatı olan nəşrlərdə onlar yenidən tirajlanmaqla kitab kimi satılmağa yararlı oldu və nəhəng populyarlıq qazandılar. Erotik hissələr və incə Elizabet şeirlərinə bərabər sayılanlar xüsusən populyar oldu.

Baxmayaraq ki, bu uzun poemalar arzunu imtahan edirdi, onlar mövzuda, formada və tonda müxtəlif olsalar da, «Venera və Adonis» Veneranı alternativ qaydada, seksual məhəbbət daşıyıcısı olan ilahə kimi və seksdən dəli olan bir təlxək kimi göstərilir. Onun əksinə, «Lukretsiyanın zorlanması» qədim romalı qadının ərinin dostu tərəfindən zorlanması əhvalatını detallarla təsvir edir, insan vicdanının narahat küncələrini imtahana çəkir. Hər iki poema hamının bildiyi bir mövzunu qələmə alır, başqa bir poemasında hekayəti danışan isə caduya uğramış adama bənzəyir. Çox danışan bu adam quşu çıxarıb havaya buraxır ki, matəm mərasimində

iştirak etsin. Başqa bir poemasında isə hekayət söyləyən birinci şəxs kimi danışır, hadisələrin şahidi olduğunu iddia edir.

Şekspirin hekayət poemalarının hamısı birbaşa və ya dolayı yolla, Ovidinin əsərlərindən götürülmüşdür. Qədim Romanın dahi şairinin mifoloji xarakterli «Metamorfozalar»ı latın dilindən ingilis dilinə tərcümədə 1567-ci ildə çap olunmuşdu, onlar bir-biri ilə qarşılaşan sehrli əhvalatlarla və təəccüblü dəyişikliklərlə dolu idi. Şekspir ondan «Venera və Adonis»i çıxarmışdı. Ovidinin «Fasti»si və ya «Xronikalar»ı isə Lukretsiyanın zorlanması üçün Şekspirə material təklif etmişdi.

«Venera və Adonis»

Şekspirin sağlığında heç bir əsəri erotik və əyləncəli olmaqda «Venera və Adonis» kimi daha populyar olmamışdı. Ovidinin «Metamorfozalar»ına əsaslanan bu əsər 1592-1593-cü illərdə yazılmışdı.

Renessansın görkəmli nümayəndəsi, böyük Venetsiya rəssamı Titsian (1489- 1576 –cı illərdə yaşamışdır) Şekspirdən xeyli əvvəl “Venera və Adonis” mövzusuna müraciət edərək, İspaniya kralı II Filipp üçün altı variantda gözəl tablolar yaratmışdır. O da Şekspir kimi Ovidinin “Metamorfozalar”ından ilhamlanmış, əsərin 10-cu kitabındakı süjetdən istifadə etmişdir. Tablodakı gənc Adonisə ilk baxışdan vurulmaqla, ehtirasla onun çılpaq bədənini qucaqlayıb, qoltuğunun altının aşağısından öpən Venera təsvir edilmişdir. Onların hər ikisi gözəllik simvolu sayıla bilər, yeniyetmə Adonis isə daha cazibədardır, müqayisədə geniş təsvir edilən onun sifətindən gənc oğlana məxsus olan füsunkarlıq yağır və ona görə də ona qarşı ehtirası aşırıb-daşan Veneranı da qınamaq olmur.

Titsianın həmin şedevr əsərləri Madriddəki Prado muzeyində, Nyu- Yorkun Metropoliten muzeyində və Londondakı Britaniya Milli Qalereyasında nümayiş etdirilir. Altı tablodan birinin sahibi Müqəddəs Roma İmperiyasının məşhur sərkərdəsi, Avstriya ordusunun 30 il ərzində baş komandanı olmuş generalisimus Yevgeni Savoylu (1663-1736 –cı illərdə yaşamışdır) olmuşdu.

Bu kontekstdə müəllif heç də öz pyeslərində etiraf etdiklərini seçməmişdi, güman ki, öz müasirləri ilə razılaşmışdı ki, pyeslər poemalarla müqayisədə aşağı səviyyəli hesab olunur. Elə görünür ki, o, «Venera və Adonis»ə özünün ilk həqiqi ədəbi əsəri kimi baxır, poemanın dəqiq işlənmiş dili vardır, qiymətli formal cizgilər

və qayğıkeşliklə tarazlaşdırılmış quruluş həmçinin güman etməyə imkan verir ki, ədəbi nüfuza yiyələnmək üçün müəllif onu məhz bu qaydada düzəltmişdir. Ləngiməyən müvəffəqiyyət belə bir fikiri təsdiq etmişdi ki, yeni dramaturq həm də istedadlı şairdir.

Günortaların birində Adonis ov etməyə çıxmışdı, lakin Venera onun gözəlliyindən alovlanaraq, atın belindən onu yerə yıxır. Və təklif edir ki, yalnız «bir şirin öpüş» mübadiləsinə görə onu azad edəcəkdir. Adonis razılaşır, lakin sonra özünün indicə vəd etdiyi öpüşdən imtina edir. Venera sonra tərifləmək, həm də tənqid etmək yolu ilə onu şirnikləndirmək istəyir, axırda «təbiətin qanununu» müdafiə edərək, günorta günəşinin istisində, ot üstündə qəşəng cavan oğlanın yanında uzanır. Lakin Adonis günəşin yandırmasından qorxub, çıxıb getmək istəyir. Venera göz yaşları axıdanda, Adonisin yanağındakı dəf olunmayan batıqlar qızın sonrakı işgəncələrinə səbəb olur.

Hələ də ov etmək niyyətində olan Adonis ayağa qalxır, lakin onun ayqırı madyanın baxışları ilə seksual qaydada cuşa gəlib, meşəyə qaçmışdı. Adonis qaşqabağını salladı, bu vaxt Venera sevilimək üçün meydana gələn imkandan yapışdı. Adonis isə yalnız qaban ovunu xoşlayırdı və həmçinin sevişmək üçün çox cavan idi.

Veneranın ürəyi gedir. Adonis onun öldüyünü düşünüb, öpüşü ilə onu diriltməyə çalışır. Veneranın qüruru üçün «kədər gecəsi bu vaxt gündüzə çevrilir». Adonis görür ki, real gecə düşür və getməmişdən əvvəl yalnız daha bir öpüş verməsi ilə razılaşır. Cütlük öpüşərək hərarətlə qucaqlaşmaqla, arxaları üstündə torpağın üzərinə yığılırlar. Bu, Veneranın daha böyük ehtirasını alovlandırır. Qız soruşur ki, «onlar sabah görüşəcəklərimi», lakin cavab «yox» sözü olur. Adonis deyir ki, o, dostları ilə qaban ovuna gedir.

Venera peyğəmbərlik edir ki, əgər o, az qəzəbli olan heyvanı ovlamasa, özü öləcekdir. Artıq gecə düşdü və Adonis yoldaşlarının dəstəsinə qoşulmağa getdi. Venera oğlanla mübahisə edirdi ki, aysız gecə oğlanı qalmağa və onunla sevişməyə dəvət edir. Adonis isə etiraz edirdi, deyirdi ki, onun məhəbbət adlandırdığı əslində faktiki olaraq təhqiramiz bir şəhvətdir. Axırda o, qaçıb getdi. Veneranı tək və kefi pozulmuş bir şəkildə tərk etdi.

Təbiət guşəsində dolaşan Venera əvvəlcə ətrafa diqqətlə qulaq asır, sonra oxuyur, onun yalvarışlı səsinin əks-sədası uzaqlara yayılır. Nəticədə torağayın oxumağı gündüzün gəldiyini xəbər verir, Veneranı qorxu hissindən xilas edir. Ov itlərinin hürməsi onu öz təşviş mənbəyinin üstünə cummağa sövq edir. Qabanın ağzını qana bulaşmış gördükdə, Venera əks istiqamərdə gedir. Ovçuların uzaqdan gələn səsləri onu inandırır ki, Adonis sağdır. Onu salamlamaq üçün uçan Venera Adonisin qanlı cəsədini gördükdə isə ağır zərbə alır.

Elegik sözləri onun cəsədi üstündə deyən Venera görür ki, oğlanın xayası vəhşi heyvan tərəfindən parça-parça edilmişdir. Onun ağlına gəldi ki, qaban hətta Adonislə eşq yaşamalımı. O, etiraf etdi ki, arzu etdiyi kimi oğlanı ehtirasla öpsəydi, hətta öz sevgilisini öldürə bilərdi. Üzünü Adonisin qanına bulayıb, Venera peyğəmbərlik etdi ki, bundan sonra kədər daim onun məhəbbətini müşayiət edəcəkdir. Adonisin bədəni sonra «onun gözündən buxar kimi» əriyəcəkdir və onun qanından torpaq üzərində lalə çiçəyi meydana gələcəkdir və and içdi ki, daim bu çiçəyi öpəcəkdir. Sonra öz arabasına minib, evinə qayıtdı və Adonisə matəm saxladı.

Hekayət söyləyən Veneranın Adonisə təcavüzkar xarakterli seksual iştahını təsvir edir.

«Bu vaxt iti arzu istədi öz ov bəhrəsini tutsun.

Acgöz kimi o, qidalansa da, lakin doymadı.

Qalib gəldi qızın dodaları, oğlanınkı təslim olsun.

Təhqiramiz hazırlıqla ödədi girovunun haqqını

Kimin quzğunu düşünür ki, belə yüksək haqq ödəsin.

Qız varlı xəzinə olan dodaqları xeyli soracaqdır, yəqin».

Şekspir günlərində populyar olan və kvarto nəşriyyatında 1675-ci ildə nəşr olunan «Venera və Adonis» XVII əsrin sonunda qəflətən məşhurlaşdı. 1194 sətirdən ibarət olan poema utancaqlıq tonunu dəyişdirdi. Romantik era ərzində şairlər Koleric və Kints bu poemadan ilhamlandılar, çünki əsər Yer üzünə məxsus ehtirasın və klassik mövzuların qarışığı idi.

Ovididə Veneranın Adonisə məhəbbəti onun özünə qayıdır. Şekspirin isə daha insani xarakter daşıyan Venerası yalnız buna gəlib çıxa bilər, bəzi vaxtlarda uğurun zarafatcıl qatışması ilə yanaşı, qız sevgilisini şirnikləndirməyə müvəffəq olur.

«Lukreysiyanın zorlanması» poeması

«Lukreysiyanın zorlanması» axıncı Roma çarı Məğrur Tarkvinin oğlu tərəfindən dostunun ləyaqətli arvadını əfsanəvi zorlamasına həsr olunmuşdur. Poema qaranlıq mövzunu nəql etdiyindən qəliz dildə yazılmaqla, güman etməyə imkan verir ki, bu, «ciddi zəhmət» bəhrəsi ola bilər. Şekspir iddia edirdi ki, özünü bu əsəri yazmağa həsr etməklə, onu heç də Ovidinin «Fasti»sinə və ya «Xronikaları»na bənzətməmişdi. Şekspir, diqqəti qəhrəmanlarının və onların faciəvi təcrübələrinin artikuliyası üçün tapdığı səslər üzərində cəmləşdirmişdir. Ritorik düşüncə və əxlaq da nəzərdən keçirilir. Şekspir versiyası həm də dramatik qaydada qurulmuşdur.

Şekspir özü qədim əhvalatı qələmə ala bilməklə, antik Roma dövründə baş verən hadisələri öz poemasında yekunlaşdırır. «Lukretsiyanın zorlanması»nda çar Məğrur Tarkvini taxt-taca gəldiyi yolda qətlər törədir və sonra Ardeaya qarşı müharibəyə başlayır. Orada ordu liderləri bir gecə öz arvadlarının ləyaqətlərini müqayisə edirlər və sonra Romaya qayıdırlar ki, öz iddialarını təsdiq edə bilsinlər. Təkcə Lukretsiyadan başqa bütün arvadlar özlərinin pis davranışları ilə fərqlənirdilər. Lukretsiya öz ismətinə görə məşhurlaşmışdı və onun əri Kollatin mərci uddu. Lakin mübahisə edən cavanlardan biri, çarın oğlu olan Sekst Tarkvini Lukretsiyanı görmək üçün şəhvət düşkününe çevrilir. Digərləri ilə düşərgəyə qayıtdıqdan sonra, o, oğurluq şəkildə, tək qaydada Kollatiuma qayıdır. Lukretsiya öz evində onu nəzakətlə salamlayır. Müəllifi məlum olmayan «Arqument» nəsr əsərində zorlama və onun siyasi nəticələri sonra verilir. Şekspirin əsərinin özündə isə əhvalat zorlamadan başlayır.

Tarkvini Ardeadan Kollatiuma tələsir. Orada isə namuslu Lukretsiyaya bu adamın ona şəhvət bəsləməsi məlum deyildir. Lukretsiya Tarkvinini hərərətlə qəbul etdikdən sonra, şən qaydada şam yeməyinə qonaq edir və hər ikisi istirahət etməyə gedir. Lakin Tarkvini öz yatağından qalxıb, planlaşdırdığı zorlamanı həyata keçirmək istəyir. Arzusundan və qorxusundan işgəncəyə məruz qalan Tarkvini Lukretsiyanın otağına girir, yoxlasın ki, o, yatmışdırmı. O, öz şəhvətini dəf etməyə çalışır. Lakin «onun təbil çalan ürəyi» əlinə təzyiq göstərir ki, Lukretsiyanın döşünün «mavi damarlarını» ovcunda sıxmaqla əzizləsin. Lukretsiya oyanıb, çalışır ki, ona hücum edəni ağıllandırsın, lakin o, qızı öldürməklə hədələyir və onu zorla güzəştə getməyə məcbur edir. Tarkvini Lukretsiyaya zorakılıq edir, sonra özündən zəhləsi getmiş şəkildə qaçır, gündüzün gəlməsini gözləyir.

Təklildə Lukretsiya Gecəyə, öz əri Kollatinə, İmkana və Zamana müraciət edir. Nəhayət, qadın öz həyatına qəsd etməyi qərara alır. Gün çıxanda, Lukretsiya çox istəyir ki, nə baş verdiyini Kollatinə danışsın ki, o, arvadının qisasını ala bilsin. O, məktub yazır, ərindən xahiş edir ki, evə qayıtsın.

Lukretsiya Troyanın rəsmlərdə təsvir olunan məğlubiyyətinin detalları ilə təskinlik tapır. Lakin Troya kimi hərəkət etsə, o, qərara alır ki, xəyanət etməli olacaq və mühasirəyə düşəcəkdir. Dırnaqları ilə talodakı Sinonun bədəninin təsvirini cırmaq istəyir. Bu ikiüzlü yunan əsgəri troyalıları aldadır ki, şəhər divarlarının daxilində onların hədiyyə etdikləri Troya atına «xoş gəlmisən» desinlər.

Kollatin Lukretsiyanın atası və Roma lordları ilə birlikdə gəlir, onlar qızın qüssəli görünüşünə təəccüb edirlər. Lukretsiya onu zorlayanın adını çəkmədən onlara nə baş verdiyini danışır və belə bir vəd sözü alır ki, onlar mütləq qisas alacaqlar. Onlar razılaşırlar, lakin qadın cinayətkarın adını tələffüz etməmişdən əvvəl özünü xəncərlə vurur və yıxılır. Atası və əri onun dərдинin böyük olduğunu müzakirə edirlər, buna qədər isə Kollatin üzünü Lukretsiyanın qanına batırır. Lukretsiyanın döşündən çıxan səsdən «Tarkvini» adını eşidir. Brut qeyd edir ki, Lukretsiya

Romaya bənzəməklə, Tarkvini tərəfindən təhqir edilmişdir. Nəticədə hekayət danışan bunu onunla əlaqələndirir ki, Lukretsiyanın bədəni bütün şəhərdə nümayiş etdiriləndə, romalılar çar Tarkvinini taxt-tacdan qovdular. Axırncı, yeddinci çarın qovulması ilə Romanın dövlət quruluşu da dəyişdi. B.e.ə. 510-cu ildə Roma respublikası meydana gəldi. Bu respublika yarım minilliyə yaxın şərəfli ömür sürdü.

«Lukretsiyanın zorplanması» poemasında Şekspir yeni şeir növünü tətbiq etdi. Təəssüf ki, XX əsrə qədər poema, ümumiyyətlə, itirilmiş təsiri bağışlayırdı, hətta sonra da poema başlıca olaraq Şekspir pyesləri barədə məlumat veriləndə və ya onun istedadının boy atması dövrü qeyd ediləndə öyrənilirdi. Onun yaralı dili təsirli olmaqla, yeni şair nəsillərinə təsir göstərdi. 1960-cı illərdə siyasi və seksual qaydasızlıqlara, hippy hərəkatının genişlənməsinə görə bu mövzuya diqqət artırıldı. Zaman keçdikcə «Lukretsiyanın zorlanması» poemasının əhəmiyyəti yaddan çıxmayan bir əsər kimi böyüdü.

«Sevgilinin şikayəti» poeması

1609-cı ildə Şekspirin sonetləri ilə birlikdə «Sevgilinin şikayəti» poeması çap olundu. Uzun müddət düşünülürdü ki, bu, guya digər şairin əsəridir və 1960-cı ilə qədər Şekspirin müəllifliyi təsdiq olunmamışdı. Bu poemanı Şekspir 1603-1609-cü illərdə yazmışdı, bu vaxt ictimai teatrlar yenidən bağlanmışdı. Bu gün «Sevgilinin şikayəti» sonetlərdən kənarda nadir hallarda oxunur, onun mövzusu gənc qadının dilindən nəql olunur.

Hekayət deyir ki, bir kişi vadidə olanda ağı deyilməsinin əks-sədası onu çay sahilinə gətirib çıxardı, burada gənc bir qız ağlaya-ağlaya öz kədərinin səbəbini açıb danışaraq, məhəbbət rəmzini isə palçıqın içinə atırdı. Mal-qara otaran yaşlı adam onun yanına gəlir ki, təsəlli versin. Qız danışdı ki, ona vurulan cavan oğlanın lətafəti oxşar qaydada kişiləri və qadınları məftun edirdi. Hətta onun məlum reputasiyasını qız xilas etmişdi. O, deyirdi ki, çoxları tərəfindən seviləndə heç vaxt başqasını sevməmişdir. Onu arzuladıqlarının arasında bir rahibə də var imiş. Qız hazırlamış ki, ona olan məhəbbətinə görə Allaha məhəbbətindən imtina etsin. Lakin qısa şəkildə deyirdi ki, digərlərindən hər cür məhəbbəti almışdı və heç vaxt qaytarmamışdı. O, həmçinin aldığı bütün məhəbbət rəmzlərini, qiymətli əşyalar və «dərin beytli sonetlər» də daxil olmaqla, ona verildiyini söyləmişdi.

Qız sonra cavan oğlanın saxta göz yaşlarına aldanıb, onun məhəbbətinə təslim olmuşdu. O, qoca kişidən sonuşdu ki, «gənc və sadə bir adam olan bu oğlan məgər belə məşuq olmamışdımı?» Nəticədə qız öz sualına öz yeni şikayəti ilə cavab verdi. O cavan oğlan yenə də saxta idisə, qız onun tərəfindən yenidən şirniklənməzdimi.

Hekayət danışan təsiri artırmaq üçün, çayın qırağında olan qızı ağlar gördüyünü yeni şeirlə təsvir edirdi.

Şekspir həm də lirik poemalar yazmışdı, burada o, Petrarkanın italyan, daha çox latın dilindəki ənənəsindən istifadə etmişdi. İngiltərədə bu forma Elizabet erası ərzində xüsusən dəbdə idi. Şekspirin lirik poemaları məşuqun dili ilə, ilk fərd kimi ona məxsus olan bir səslə danışır.

Şekspirin sonetlər formasındakı yazdıqları, lirik incilərdir. «Sonet» sözü ingilis dilinə italyanca olan «Sonetto» ifadəsindən götürülmüşdü, «kiçik mahnı» mənasını verirdi. Həm də sonet əvvəldən italyan şeir forması idi. Dante 1292-1293-cü illərdə sonetlər yazmışdı, sonetlərin populyarlığı olduqca geniş idi, onların formalarına müxtəlif dillərə uyğunlaşdı. Petrarka sxemi ingilis dilində müxtəlif qaydada səslənirdi. Çünki bu dil Roman dillərinə nisbətən rədiflik cəhətlərinə görə kasıb idi, 1580-ci və 1590-cı illərdə isə orijinal poemaların tam sikllərinə yüksəldi.

Sonetlər

Şekspirin 54 soneti əsrlər ərzində onun bir dəb kimi yaranmasını oyatdı. Onlar 1609-cu ildə çap olunmuşdu. Güman edildiyinə görə, poemaların dili ən azı əvvəllər erkən 1590-cu illərdə yaranmışdı. Bu sirlərdə zaman, gözəllik və şeir haqqındakı dərin həqiqətlər daha az əhəmiyyət daşıyırdı.

Sonet Elizabet erasında elə populyar idi ki, təkcə 1500-ci illərdə çap edilmiş 1200 sonet bizim dövrümüze gəlib çatmışdır. Şekspirin sonetləri və «Sevgilinin şikayəti» ənənəyə uyğun olduğuna görə «Şekspir sonetləri» adı altında çap edilmişdi.

Dantenin onu tərk etmiş Beatricasını və Petrarkanın Laurasını təqlid qaydasında sonet ənənəsində çıxış edənlərin əksəriyyəti də öz sevgililərini adlandırırdılar. İngilis şairləri ya özlərinə muzalar icad edir, ya da hansısa öz real qadınının adını çəkirdilər.

Petrarka sonet yaradıcılığında Dantenin bu sahədəki təcrübəsindən faydalanmış, janrı daha yüksək səviyyəyə qaldırmışdır. Şekspir də Petrarkanın etalon saydığı sonetlərinə müraciət etmiş və onlardan ilhamlanmışdır. Petrarkanın “Nəğmələr kitabı” əsərindəki sonetlərdə ən adi xatirə də fəlsəfi donə geyindirilərək, olduqca cazibədar səslənməyə yiyələnir:

“İti qaçdı maraldan da günlərim

Güldüsə də lap səadət onlara.
Tüstülərə döndü göz qırpımında
Ağrıları şirin xatirələrım.”

Şekspirin də çətinliklərlə, problemlərlə dolu həyat yolu, ona böyük şöhrət gətirdiyi kimi, faciələrlə üzləşməkdən də xilas edə bilməmişdir. Yaşadığı illərə nəzər salanda, uğurlarına sevindiği kimi, bəzən anlanılmamağı ucbatından öz həyatından narazı da qala bilərdi. O, dünya şöhrəti qazanacağını ağına da gətirə bilməzdi. Lakin dahiyanə əsərləri ona ölməzlik bəxş etdi, burada ölümündən sonra onun dostlarının fədakar xidmətlərini də qeyd etməmək ədalətsizlik olardı.

Latın dilindən tərcümə edilmiş «Ulduz məşuq və ulduz» kimi sonetlər çap edilmişdi. Şekspirin soneti nəticədə üç əsas qrupa bölündü. Birinci 126 sonet «dost» kimi seçilən gənc adama ünvanlanmışdı. 127-dən 152-yə qədər olan sonetlər «qaranlıq ledi» adlanan qadına, 153-154-cü sonetlər isə məhəbbət allahı Kupidona həsr olunmuşdu. 154 sonetdən ilk 17-si gənc oğlanı evlənməyə və uşağa malik olmağa sövq edirdi. 126 ilk sonetdə isə güman ki, hər şey elə həmin adamlara ünvanlanırdı. Şekspir gənc adamlara nəsihətində onların ləyaqətlərinin saxlanması üçün bioloji nəslin artırmanı əvvəlcədən vacib bir borc hesab edirdi. Birinci sonetin ilk sətirində mövzu hərəkətə gətirilirdi: «Yaxşı məxluqlardan biz onları çoxaltmaq istəyirik / Çünki gözəl gül heç vaxt ölə bilməz». Sonrakı sonetlərdə belə bir ideya irəli sürülür ki, poeziya özü də uşaqlar kimi gənc adamın gözəlliyini saxlayır. 17-ci sonetin son kupletində sakinlər, nəhayət, bioloji və poetik varlıq kimi gənc oğlanın ləyaqətlərini gələcəkdə «yaşa dolduqca» genişləndirməyi vəd edir, gələcək isə odur ki, “Həmin vaxt sən uşaqlarından bəziləri sağ qalacaqdır / Sən onlarda və mənim rədifimdə iki dəfə yaşayacaqsan”. Təbiətin özü kimi lirika sonra ölməzlik forması bəxş edir.

Şekspirin real həyatla əlaqədar olan sonetlərin əksərində mərkəzi və diqqəti əsir edənlər, Poeziya ilə Zaman arasında olanları həmin janr vasitəsilə təsvir edir. Sonetlər təkrar-təkrar gənc oğlana ünvanlanaraq, təkid edir ki, poeziya, həqiqət işığını başqa yolla qoruyub saxlamaqla, ölümə tabe olmur. Bu sonetlər poeziyanın qeyri-adi gücünü göstərir. Poetik müqayisə sevənlər başqa yolla da tərcümə oluna bilər: «Mən səni yay günü ilə müqayisə edəcəyəm. / Sən daha sevimlisən və daha hərarətlisən.» Sonet davam edir ki, «Sənin əbədi yayın solmayacaqdır» və təsdiq edir ki, lirika öz dostuna ölçü statusu verir. Poemalar hər şeyə dözürlər, çünki onlar, həqiqəti əsir götürürlər.

Son kuplet iddia edir ki, «Belə uzun müddətdə insanlar nəfəs ala və gözləri ilə görə bilirlər./ Belə bir uzun müddətdə yaşamaq budur və bu həyatı sənə verir». Beləliklə, sonetlərin əsas subyekti Şekspir poeziyasının özüdür.

Bəziləri inanır ki, sonetlər Şekspirin ünvanladığı dostuna bir homoseksualist tək özünün kim olduğunu tanıdır. Lakin sonetlər seksuallığa daxil olan heç bir təcrübəni açmır. Poemanın özündə dost üç il ərzində sonet dostu kimi qalır. Şairin səsi bəzi hallarda adamı heyran edir, hətta ibadət təsiri bağışlayır, digər vaxtlarda isə adamı utandırır, heyrətliliyini dayandırır, bəzən isə döyüşə səsləyəndə çevrilir.

Bütöv dramatik hadisələrin təkrar olunması içərisində kişinin qaşqabağını sallayan qadına tərəf dost kimi əyildiyi üzə çıxır. Bəzi sonetlər gənc oğlanı başqa işlə məşğul olduğuna görə məhkum edir. Məhəbbət üçbucaq xarakteri daşıyanda, başqa bir adam loyallığı qarışdırmaq mənzərəsi yaradır.

Rəqib, şair tərəfindən danışmaqda ittiham ediləndə, yaxşı süjet səslənməyə başlayır. Belə ziddiyyətli ittihama sonetlərdə dəfələrlə rast gəlinir. Sonet formalarının bəzi xüsusiyyətləri, məhəbbət mövzuları birinci adamın səsi ilə verilir ki, yaxşı təəssürat yaratsın.

Şekspir olduqca vətənpərvər bir insan idi. O, Qərb dünyasında məşhur dramaturq, universal bir dahi olmaqla yanaşı, psixoloji nüfuz etmədə, xarakterlərin dəyişilməsini tədqiq etməkdə, təsəvvür qabiliyyətində və həm də çoxtərəflilik cəhətinə görə digər yazıçılardan çox yüksəkdə dayanırdı. Onun tarixi pyesləri Elizabet erasındakı ingilis xalqının vətənpərvərlik entuziazmını

ifadə edirdi. Onun doğma İngiltərəyə vurğunluğu da maksimal xarakter daşıyır. Bunu “II Riçard” pyesindən götürülən parçadakı illustriasiya daha aydın nümayiş etdirir

“Bu kralların royal tacı, skipetrli ada,

Bu əlahəzrət yeri, Marsın oturduğu taxt.
Bu digər bir Edem, Cənnəti salır yada.
Təbiətin özünə tikdiyi bir istehkam,
Qarşı durur müharibə yoluxmasına, oduna.
Xoşbəxt insanların bu kiçik dünyası
Əsl cəvahirat tək düşmüş gümüş dənizə.

İngiltərəyə sarınmışdır zəfərli dənizlər,
Qayalı sahilini döyür paxıl ləpələr.
Arından dillənmir də bu Neptunun suları.
İngiltərə zəbt etməyib heç də başqalarını
Zəbt edibdir özünü utancaq bir qaydada.
Ey, şaiyəyə görə itmiş həyatım mənim,
Necə gözəl olacaq, həqiqətən ölməyim.”

Epitafiylar

Şekspir tərəfindən hansısa bir epitafiyanın yazılması sübut edilməmişdir. Lakin onun 1616-cı ildəki ölümündən sonra epitafiyların böyük şair tərəfindən yazıldığı ilə razılaşıldı. Şronşeyeada Stenli ailəsinin sərdabəsində oxunulmuşdu: «Sorun, burada kim yatmışdır, lakin ağlama / O, ölü deyildir, ancaq yatmışdır». Lakin sələmçi üçün olan sətirdə Con Kombi zarafat etmişdi: «Ona qarşı yüz verərəm, onun ruhu xilas edilməmişdir».

Ben Conson epitafiya yazmışdı ki, o, ədəbiyyat kimi oxunsun. 1650-ci ildə Nikolas Bos məlumat vermişdi ki, xalqın inamı belədir ki, Şekspir və Conson

tavernada içki içəndə, bu vaxt Conson özünün qəbir daşı üçün epitafiyanın birinci sətirini yazır:

«Burada yatır Ben Conson, sağlığında sayılardı.»

Şekspir Consonun epitafiyasının tamamlamaq üçün bir beyt əlavə edir:
«Sağlığında o, yavaş tərpənən bir adam idi. İndi isə ölməklə, çevrilmişdir heç nəyə.»

Lakin Şekspirin ən məşhur epitafiyası Eyvon üstündəki Stratforddakı qəbrinin üstündə tapıla bilərdi və bəlkə də, başqası bunu özü üçün qoşmuşdu.

«Əziz dost! İsus xatirinə özünü saxla / burada hasarlanmış torpağı qazmaqdan / xoşbəxt olsun o kəs ki, toxunmur bu daşlara/ Lənət olsun çox, sümüklərimi tərpədənə».

Şekspir lakonik qaydada xatirəsinə hörmətlə yanaşmağı xahiş edir, bu heç kəsdən nəşə bir əziyyət çəkməyi nəzərdə tutmur. Bunu anlamayanlara isə lənət yağdırmaqdan da çəkinmir.

Bu epitafiya tarixdə ilk Persiya dövlətini və Əhəməni sülaləsinin yaratmaqla, Aralıq dənizinin sahillərindən Pers körfəzinə qədər uzanan ərazidə meydana gələn nəhəng imperiyanın banisi olan Böyük Kirin (b.e.ə. VI əsr) qəbri üzərində olan müdrik sözləri yada salır. Kirin Parsaqaadadakı qəbrinin sinə daşında bu sözlər yazılmışdı: “Ey insan, kim olursansa ol, haradan gəliрсənsə gəl, mən bilirəm ki, sən hökmən gələcəksən. Mən Persiya dövlətini yaradan Kirəm. Bədənimi örtən bir ovuc torpaqdan məni məhrum etmə”. Olduqca təsirli sözlərdir. Təsadüfi deyildir ki, bu dərin məzmunlu ifadə dahi sərkərdə Böyük Aleksandra da güclü təsir göstərmiş, onu insan talaeyinin dolambacları barədə fikrə dalmağa məcbur etmişdi.

Perslərin Midiya üzərində çaldığı qələbədən sonra qalib Persiya çarı II Kir (perslər onu “çoban” mənasını verən “kuruş” adlandırırlar, qədim yunanlar isə onu Cyrus- - Sirus kimi tanıyırlar) dövlətini ədalətlə idarə edirdi, buna görə perslər ona ata kimi baxırdılar. O, işğallarında və imperiyasını yaratmaqda da müdriklik və mərhəmət nümayiş etdirirdi. B.e.ə. 529-cu ildə massagetlərlə apardığı döyüşlərin birində həlak olmuş və vətəninə dəfn edilmişdi.

Epiloq

Göründüyü kimi, Şekspir yaradıcılığı adlanan planetlə azacıq da olsa tanışlıq, onun mahiyyətinə nüfuz etmək, hər bir adama həzz verməklə yanaşı, ona mənəvi zənginlik bəxş edir. Onun pyeslərinə, poemalarına və sonetlərinə həbsisə bir laqeydlik, çox güman ki, zövqun primitivliyindən xəbər verir. Şekspirin əsərlərinin hətta bir hissəsi ilə tanışlıq belə, onun kəşf etdiyi dünyanın böyüklüyünü, heyrlənməkdə davam etdirdiyi insanlara güclü təsiri ilə özünün genişliyini nümayiş

etdirməklə, həqiqi təəccübə səbəb olur. Onun yaradıcılığında yüksək mənəviyyatdan xəbər vermək rəmzi kimi, Yer kürəsində olduğu tək çox hündür zirvələri ilə seçilən dağ silsiləsini də, qüsurları təmsil edən dərin uçurumları da seyr etmək mümkündür. Şekspirin pyeslərində insan könülün nəhayətsizliyinin mahiyyətini əks etdirən mövzular həтта bizim təxəyyülümüzdən də geniş və çoxcəhətlidir, bu, əslində, hisslər səltənətini təcəssüm etdirir. Ona görə də minnətdar oxucu və tamaşaçı daim onlara qürur hissi ilə müraciət edir.

Öz dövründə də Şekspiri anlamalayanlar və sevməyənlər olmuşdu, dörd əsr keçdikdən sonra bəşəriyyətin əksər hissəsində, ən azı mədəni arealında onun adı müqəddəsliyə çatmış bir insan kimi anılır, onun əsərləri yüksək təhsil verən universitet xarakteri daşıyır. İnsanların ona olan bu hisslərindən yaranan möcüzəyə bənzər bir abidəni çox yerlərdə görmək mümkündür.

SON

01.10.2022

Din və məhəbbət – faciələrə aparan ziddiyyət

Patriarxal qaydalar, nikahın iki cinsin əlaqələrində mühüm və aparıcı yer tutması bir qayda olaraq sevgi əhvalatlarına ədalətli, humanist münasibət bəslənməsini kənara atdı. Ailənin möhkəmliyi, həm də namus, qeyrətin elan olunduğu şəkildə ən yüksək qaydada qorunması naminə təbiətin hökmü ilə aramsız olaraq, baş verən bu əhvalatlara yasaq tədbirləri tətbiq edildi. Azad sevgi cəngavərləri isə təqib hədəfinə çevrilmişdilər. Dünya dinləri təşəkkül tapdıqda onlar fərqli qaydada olsa da, bu məsələlərdə əsasən sərt mövqe tutmuş, iki birini sevən gəncin intim yaxınlığı həтта qan tökülməsinə, iki tayfa və ya nəsil arasında ziddiyyətin böyüyüb düşmənçiliyə çevrilməsinə şərait yaratmış, izahı çətin olan vendettanın bünövrəsini qoymuşdu.

Ən qədim din sayılan iudaizm lap əvvəldən əxlaq pozğunluğuna, intim yaxınlıqdakı eybəcər hallara qarşı kəskin mübarizə aparmışdır. Cəmiyyətin pozitiv əsaslarda formalaşmasında bunun xeyli rolu olsa da, həmin məqsədə yönələn tədbirlər problemi bütünlüklə həll etmək gücündə olmamışdır. Təbiətə zidd olan pozğunluq nümunələri iki şəhərin viran qalması, əhalisinin məhv olması ilə nəticələnmişdi. Allah, əhalisinin eybəcər pozğunluğuna görə Sodom və Qomorranı belə ağır cəzaya məhkum etmişdi. Allahın göndərdiyi mələklərə də təcavüz etmək istəyənlərə müqavimət göstərən Lotu xilas etmək üçün Sahib onu arvadı və qızları ilə birlikdə şəhərdən çıxamış, lakin xəbərdarlığa məhəl qoymayan arvadı bu vaxt həlak olmuşdu. Lot sığınacaq kimi təpənin altındakı bir mağarada məskulaşmışdı. Qızlar övlada malik olmaq məqsədi ilə atalarını içirmiş, sərxoşuğundan sui-istifadə edib, onunla yatmışdılar. Bu intim yaxınlıqdan onlar iki oğlan uşağı dünyaya gətirmişdilər. Əxlaq pozğunluğuna qarşı mübariz kimi qələmə verilən Lot özündən asılı olmasa da, biabırçı bir pozğunluğa – intsestə, qanqarışdırıcı əlaqəyə yol vermişdi.

Bizim dövrümüzdə isə Bibliyanı özünün müqəddəs kitabı sayan bir sıra xristian ölkələrində eyni cinsdən olanların yaxın əlaqəsi təbii hal kimi qəbul edilməklə yanaşı, hətta onların nikah ittifaqı da qanuni sayılır. Digər tərəfdən dünya dinləri homoseksualizmi qəbul etməyərək məhkum etsələr də, istər qədim dünyada, istərsə bizim dövrümüzdə belə yaxınlıq nümunələri heç də az deyildir. Qədim Yunanıstanda, xüsusən onun ordu sıralarında homoseksualizm adi davranış qaydası hesab olunurdu. SSRİ-də bu qeyri-təbii əlaqə qanun məcəlləsinə görə cinayət sayılsa da, həbsxanalarda onun baş verməsi əsla nadir hal deyildi.

İntsestə gəldikdə, bu da qədim dünyada möbcud olmuşdu. Misir faraonları sülalənin qan təmizliyini qoruyub saxlamaq üçün doğma bacılarına evlənidilər. İudaizm peyğəmbəri Abraham öz ögey, atadan bir, anadan ayrı bacısı Sara ilə ailə qurmuş, onların İsaak adlı oğlu olmuşdu. Ona görə də ingilis şairi Corc Qordon Bayronun öz ögey bacısı Avqusta ilə yaxınlığına və ondan qızı

olmasına və ya rus yazıçısı Aleksandr Gertsenin öz ögey bacısı Natalya ilə evlənməsinə görə onlara hansısa bir irad tutulması nə qədər məqsədə uyğundur?

Ayrı dinə mənsub olanlarla eşqə düşməyin özü də qəbahət hesab edilirdi və buna düçar olanlar hansısa bir şərtiliyə görə qəddarcasına cəzalandırılırdı. Bibliyada İakovun, onun digər adı İsrail idi, böyük oğlanları rəhmsiz təbiətlərinə uyğun olaraq öz bacıları ilə sevişən və onun bəkarətini pozmuş oğlanın məxsus olduğu tayfanı hiyləgərlik yolu ilə tələyə salmış, onun üzvlərinin hamısını qırmış, şəhəri viranə qoymuşdular. Homerin «İliada»sında Troya printsisi Paris Spartada qonaq olarkən çar Menelayın arvadı Füsunkar Yelenaya vurulmuş, bu qadın tərəfindən onun hissi cavabsız qalmadığından, sevgilisini götürüb Asiya qitəsinin qərb qurtaracağındakı öz vətəninə qaçırırmışdı. Onsuz da varlı Troya ilə haqq-hesabı çürütmək istəyən yunan şəhər- dövlətlərinin birləşmiş ordusu bu fürsətdən istifadə edərək, dənizlə uzun məsafəni üzüb, şəhəri mühasirəyə almaqla on il davam edən müharibəyə başlamışdı. Olimp allahlarının köməyi və Odisseyin hiyləgərliyi ilə yunanlar qalib gəlib, həmin qüdrətli dövləti tarix səhnəsindən silmişdilər. İki şəxsin sevgisi kütləvi faciəyə səbəb oldu.

Qadağalar əsl məhəbbətə zərbə vurduğu halda, şəhvətin böyüməsinə, zinakarlığa heç də elə bir ciddi təsir göstərə bilmirdi. Qədim Roma yazıçısı Apuleyin məşhur «Metamorfozalar XI kitabda» - (“Qızıl eşşək”) əsərində qadınlara heç də laqeyd olmayan Lutsi cadugərliklə eşşəyə çevrildikdə, insanlar arasında əxlaqsızlığın tüğyan etməsindən, eybəcər şəkillər almasından heyretə gəlir. Şekspirin qələmə aldığı italyan şəhəri Veronada Romeo və Cülyettanın sevgisi iki nəsil arasındakı ədavətin qurbanına çevrildiyindən, onların çox gənc vaxtı həyatla vidalaşmalarına səbəb oldu.

Təəssüf ki, dinlər də ali insani hiss olan məhəbbətə çox hallarda bu səhv prizmadan baxaraq, onu cəmiyyətin əxlaqını pozan bir cəhət kimi qiymətləndirib, ayrı dinlərə məxsus olanların qarşılıqlı sevgi əsasında nikaha girmələrinə, ailə qurmalarına sərt qadağa qoymuşdu. İudaizm dini yəhudilərə başqa dinlərə sitayiş edənlərlə yaxınlıq etməyə, onlarla ailə qurmağa icazə vermirdi. Bu dinin öz peyğəmbərləri isə məlum qaydaya məhəl qoymurdular. Abrahamın misirli qul qız olan Həcərdən (Aqardan) İsmayıl adlı oğlu olmuşdu. Moiseyin özü Kuşit və ya sudanlı qadına evlənmişdi. Qardaşı Aaron buna narazılığını bildirsə də, Allah öz səədaqətli nökrəri saydığı Moiseyi müdafiə etmişdi. Yəhudilərin fəxr etdikləri Ester Persiya çarı Kserksin kənizi və arvadı olmaqla, öz xalqını məhv olmaq təhlükəsindən xilas etdiyinə görə Bibliya qəhrəmanına çevrilmişdi. Görünür, dini qadağalar, qanunlar əsasən kiçik adamlar, kütlə üçündür, yuxarılar bu qaydaları özlərinə lazım olduqda asanlıqla pozur və təbiətin hökmünə uyğun olaraq qərar verməkdən çəkinmirlər. Axı adətən xırda balıqlar torda ilişib qaldıqları halda, böyük balıqlar onu yırtıb, öz təbii məkanlarına çıxı bilirlər.

Xristianlıq daha geniş və dünyaya yayılan bir din olmaqla, nikah və ailə barədə belə sərt qaydalardan qaçmağı bacarmışdı, lakin başqa bir istiqamətdə daha uzağa gedərək, kilsə xadimlərinə və rahiblərə tselibat – nikahsızlıq kimi qəddar bir qaydanı tətbiq etmişdi. Sonralar İspaniyada inkvizisiya hər cür haqsızlıqlar, əsassız

cəzalar və əslində qəddarlıq nümunəsi olan qətlər təşkil edəndə, öz dininə mənsub olanların yəhudi qızları ilə yaxınlıq etməsi ittihamına görə hətta böyük istedad sahiblərini təqib etməkdən qalmırdı. XX əsrdə natsist Almaniyasında yəhudilərlə intim yaxınlıq barədə daha iyrənc qanunlar

meydana gəldi, hətta bir uzaq valideyninin yəhudi olmasına görə, belə adamlarla əlaqəyə, nikaha yasaq qoyuldu. Bu yolla guya ari irqinə mənsub olanların guya təmiz qanı qorunub saxlanacaqdı. Bu faraonların təmiz qanı mühafizə etmək naminə öz bacıları ilə evlənmələrini yada salmaqla, istehza doğurur.

İslam dini də özündən əvvəl meydana gəlmiş dünya dinlərinin məhəbbət barədəki qeyri-humanist addımlarını təkrar etmək yolunu tutdu. Zinakarlıqla mübarizə adı altında ən rəhmsiz cəza növlərinə əl atıldı. İslamın müqəddəs kitabı olan Quranda belə cəzaların tətbiqi təsbit edilmişdir. Quranın «Ən-Nisa» surəsində zinakarlığa görə ağır cəzalar nəzərdə tutulur. Subaylar belə əxlaqsızlıqla məşğul olduqda, onların hər ikisinə 100 qamçı vurulması, evli kişi və qadın zinakarlıq etdikdə isə onların daş-qalaq edilib öldürülməsi qaydası qoyulmuşdur. Təqsirin sübutu üçün dörd şahidin olması tələb olunurdu. Əgər bu şahidlər öz iyrənc məqsədləri ilə günahsız adamları cəzalandırmaq, hətta məhv etmək niyyətini güdürlərsə, onda necə olsun? Ciddi mühakimə, həqiqi məhkəmə prosesi olmadan adamları necə cinayətkar hesab etmək olar, çünki şəriətə görə, zinakarlıq ağır cinayət hesab olunur. Bəs sonralar hüquqda meydana gələn təqsirsizlik prezumptsiyası necə olsun? Belə sərt cəzalar yenə də hərdən bir özünü büruzə versədə, zinakarlıq heç də öz mövqelərini vermək istəmir. Ona yol verən adamlara həm də cəmiyyətdə tutduqları mövqeləri və maddi imkanları qalxan xidməti göstərir və onlar nəinki cəzadan, hətta ictimai qınaqdan da yayına bilirlər. İslamda genderlər arasındakı nikah məsələsində də bəzi fərqlər mövcuddur. Kişilər başqa dindən olanlarla maneəsiz qaydada nikah kəsdirib, ailə qurduqları halda, müsəlman qızların və qadınların xristiana və iudeylərə ərə getməsi nadir hallarda baş verir və cəmiyyətdə buna heç də loyol münasibət göstərilir.

İslam dini patriarxal qaydaların möhkəmləndirilməsi, onların zəifləməsinə yol verməmək üçün qadınlara, xüsusən gənc qızlara qarşı cəza tədbirlərində həddi aşır, onların öz ən adi hüquqlarını həyata keçirmələrinə ağlasığmaz qadağalar qoymaqla, orta əsr barbarlığını müasir yaşam tərzinə qaytarmaq yolunu tutur. Qatı dini hərəkət olan Talibanlar Əfqanıstanda yenidən hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə qızların təhsil almaq hüququnu demək olar ki, ləğv etmiş, qadınların ictimai əməklə məşğul olmalarına qadağa qoymuşdur. Beləliklə, uşaqlarını heç bir kömək olmadan böyüdən anaların ailə üzvlərini aclıqdan ölməyə məhkum etmişlər. Universitetdə digər yoldaşarı kimi təhsilini davam etdirməyə buraxılmayan bir tələbə qızın dediyi kimi Taliban hakimiyyəti qızlara heyvana və toyuqa olan kimi münasibət bəsləyir. İranda isə mollakratiya rejimi qadınlara hicab daşımalarının adi bir şəkildə pozulmasına qarşı ən sərt tədbirlərə əl atır, gənc qızların azacıq sərbəstliyinə qəddarlıqla yanaşmadan da çəkinmir. Kürd qızı Maxsa Amini hicabı yaxşı örtmədiyinə görə Əxlaq polisi tərəfindən vəhşicəsinə döyülməklə, bu səbəbdən öldükdən sonra ölkəni etiraz dalğası бүрүdü. Nararazılıqlar nümayişində 400 nəfər həlak oldu, hökumət geri çəkilmək istəmədiyindən 28 nəfəri edam etdi. Əhalinin rejimə qarşı sərt münasibətində bilavasitə öz günahını etiraf etmək, əcayib qaydalarına son qoymaq əvəzinə, hakimiyyət narazılıqların böyük miqyas almasında elə bir ciddi əsas olmadan xarici qüvvələri, xüsusən ABŞ-ı və İsraili ittiham edir. İran rejimi qonşu

dəvlətlərlə də sağlam, normal münasibətlər yaratmaq əvəzinə, müstəqil dövlətə kiminlə dost və ta düşmən olmaq barədə öz iradəsini diqtə etmək istəyir, bununla da tam əl effektivə sahib olur.

Məhəbbət müqəddəs duyğu olduğu kimi, həm də olduqca kövrək bir qarşılıqlı münasibətin təzahürüdür. Onun primitivləşdirilərək şəhvetlə, pozğunluqla əvəz edilməsi pis nəticələr verir. Ona görə də bəzən kütləvi xarakter alan əxlaqsızlıq hallarını məhəbbət haləsinə bürümək cəhdinin özü ağılsızlıqdır. Yalançı, saxtılığı ilə seçilən “məhəbbət”ə əsir olmaq, ona qeyri-ciddi, əslində yüngül münasibət bəsləmək çox vaxt fiziki yaxınlığa ağılsız, ehtirasa hədd qoymayan meylin nəticəsi kimi də üzə çıxır. Şəhvətə boyun əymək kor-koranə, ömrün sonrakı mərhələlərinə məhəl qoymadan baş verdikdə arzuolunmaz gələcəyin mövcudluğuna gətirib çıxarır. Qadın əxlaqsızlıq yoluna düşdükdə, elə ilk addımında bunun bədbəxtliyə səbəb olacağı variantının da qapını döyəcəyini nəzərdən qaçırmamalıdır. Özünü normal yedizdirə bilməyən qadın üçün yeni dünyaya gələcək uşağın qida ilə təmin edilməsi hökmən onu daha ağır problemlərlə üzləşdirəcəkdir. Ona görə də ərsiz qadınların hamilə olması onları əvvəlkindən ağır olan dərdə düşür edirdi. Hətta XIX əsrin sonunda, Viktorian epoxasında, dünyanın ərazisinin dördüdə birinə ağalıq edən Böyük Britaniya imperiyasının paytaxtı olan Londonda yoxsul ailələrdən olan belə qadınlar öz yaxınlarını da biabır etməmək üçün ya aborta əl atır, ya da doğduqları körpəni atmağa məcbur olurdular. Bəziləri isə özləri üçün daha qəddar yolu seçirdilər, intihar etməklə həyatla vidalaşırdılar. Qanunsuz doğulmuş körpələr atıldıqları yerdə - körpü altında və ya qəbristanlıqda tapılırdı, onları bəzən xeyirxah adamların hesabına uğurlu tale də gözləyirdi. Tapılmayanlar isə soyuqdan ölürdülər. Beləliklə, əxlaqsızlıq peşəsinə seçmiş qadınlar təkcə özləri üçün deyil, həyata gətirdikləri körpələr üçün də ixtiyarsız olaraq faciə mənbəyinə çevrilirdilər. Cəmiyyət gələcəkdə cinayət yolunu tutacaq valideynsiz uşaqlar problemi ilə də üzləşməli olurdu.

Dinin məhəbbət əlaqələrinə, sevgililərin taleyinə əsassız qaydada müdaxilə etməsi, çox hallarda isə qənim kəsilməsi salnaməsi olduqca geniş və həcmcə böyükdür. Din nədənsə bu məsələdə təbiətin qanunlarına məhəl qoymur, öz sərt qaydaları ilə əslində əxlaqın pozulması üçün də müəyyən şərait yaratmış olur. Xristian dinindəki nikahsızlıq təbiətin bütün canlılara, o cümlədən məməlilərə, onun ali növü olan insana bəxş etdiyi nəslə artırmaq instinktinə qarşı çıxmaqla, bu təbii prosesə mane olur, onun həyata keçirilməsinin qarşısını almağa xidmət edir. Axı din xadimlərinin, rahiblərin hamısı dinin bu barədəki qaydasını icra etmək üçün heç də dəmir iradəyə malik deyillər. Ona görə də bu qadağanın pozulması daha eybəcər şəkillər alır. Roma papalarının qadınlarla yaxınlıq etməsi faktları vardır. XV əsrin sonunda Roma papası olmuş VI Aleksandrın (dünyəvi soyadı Borgia idi) üç uşağı var idi, oğlu Cezare qətl törətmək ustası idi. Qızı Lukretsiya ilə atası olan papanın onunla intim əlaqədə olması barədə versiya da mövcuddur.

Əvvəllər də mövcud olan pedofiliyanın XX əsrin sonunda və bizim dövrümüzdə keşidlər, hətta yepiskoplar arasında yayılmasına dair çoxlu faktlar

aşkara çıxmışdır. Vaxtilə bu iyrənc əlaqəyə cəlb olunmuş oğlan uşaqları yaşa dolduqdan sonra özlərinin təhqir olunması əhvalatlarını açaraq, kilsə xadimlərini ifşa etməkdən çəkinmədiklərindən, bu iyrənc hadisələr ictimaiyyətə geniş məlum olmuşdur.

İslam ölkələrində isə xəlifələrin, şahların, sultanların hərəmxana saxlaması heç də sirr deyildir. «Min bir gecə» nağılları İran şahının qadınlara qarşı qəddarlığını açıb göstərir. İtalyan yazıçısı Bokkaçço isə özünün «Dekameron» əsərində xristian din xadimlərinin şəhvət düşkününü olduqlarını ifşa edir.

Xristian dinində İslama xas olan məhdudiyyətlər mövcud olmadığından, bu dinə mənsub olanlar məhəbbət məsələlərində daha azad və sərbəstdirlər, ona görə də öz ülvi hisslərinə dinin müdaxilə etməsi ilə çox hallarda barışmır, bəzən hətta üsyana qalxırlar. Din xadimlərinin eşqə, onun bəhrəsi olanlara qarşı etibarsızlığına biganə qala bilməyən qadınlar dinin postulatlarına, hətta Allahın özünə qarşı açıq şikayətlənməkdən, öz bədbəxtlikləri üçün ona ittiham irəli sürməkdən də çəkinmirlər. Axı məhəbbət bir ali hiss kimi bütün canlılar arasında yalnız insana xasdır, ona sədd çəkmək istəyənlər məhəbbətin daşıyıcılarının kəskin etirazı, hətta nifrəti ilə üzləşməli olurlar. Bəzi canlılar arasında, çox sayda quşlar arasında, hətta canavarlarda nikah sədaqəti mövcud olduğu halda, onlarda məhəbbət hissləri yoxdur. Qədim Roma şairi Ovidinin «Məhəbbət elmi» («Ars amandi») əsərində yazdığı kimi, başlanğıcda ibtidai insan öz həyat tərzini və qidalanması ilə heyvanlardan fərqlənmirdi. İnsanlar ot üstündə yatır, özlərini soyuqdan qorumaq üçün yarpaq yorğandan istifadə edirdilər. Yalnız qadınla kişi arasında məhəbbət hisslərinin rüşeymi oyandıqda, bu metamorfoza onları insan olmağa, başqa canlılardan əsaslı qaydada fərqlənməyə gətirib çıxardı. Bu hisslər onların könlündə yuva salmaqla, özlərini də bir insan kimi tanımalarına şərait yaratdı. Böyük alman filosofu Hegelin yazdığı kimi «Həqiqi sevmək – bu, özündən imtina etməklə özünü tapmaq və başqasında özünün qeyb olmasıdır». Sevən şəxs məhəbbət sobasında əridikdə özündən imtinaya sevinərək, bu hissi yaşamaqla xoşbəxtliyə qovuşduğu qənaətinə gəlir.

Ona görə də məhəbbətə arzu olunmayan müdaxilə, guya bu məsələdə insanların səhvini düzəltmək məqsədi özünün tam yararsızlığını göstərir. Çünki məhəbbət bir hiss kimi insanın malik olduğu heç bir hisslə müqayisə oluna bilməz, axı məhəbbət süni olmayıb, həqiqidir, onun surroqatı, əvəzedicisi də yoxdur. Onun hökmünə tabe olmayan ürək, könül də yoxdur və hətta ağıl da onun hücumu qarşısında öz gücsüzlüyünü göstərir. Məhəbbət insanlar arasındakı münasibətdə aysberqi də əridə bilir, onun yanan odunda ən möhkəm filiz də əriyib, öz xüsusiyyətini əsaslı surətdə dəyişdirir. Rus yazıçısı F.M.Dostoyevskinin «nifrət-məhəbbət» prinsipi yada salınsa, hətta bir az əvvəl nifrət etdiyini adamı da sevmə bilərsən. Bunun qəribə də olsa, müasir nümunələrindən biri olan «Stokholm sindromu» da meydana gəlmişdir. Bu sindromda qız onu zorlayan, bəkarətini pozan adama bu hadisə baş verdikdən bilavasitə sonra nifrət etməyə başlayır və güman edir ki, bu nifrət uzun müddət onu tərk etməyəcəkdir. Lakin bir müddətdən sonra qız həmin zorlayan şəxsə vurulur və bu hiss əvvəlki nifrəti də yoxa çıxarır.

Məhəbbət elə bir dünyadır ki, onun başlanğıcı olsa da, sonrakı, artıq yaddaşa hopan ömrü nəhayətsizdir. İnsan məhəbbət aləminə qədəm qoyduqda özünü dünyanın seçilmiş adamı hesab edir, çünki onun hissi cavabsız qalmamış, özü də sevilmək sevincini, bir müddətə də olsa yaşamaqdan qeyri-adi həzz almışdır. Həyatın bütün çətinlikləri bu vaxt onun gözündə kiçilir, çünki o,

digərlərinin

sevincsiz

yaşadığı

bir

səhrada özünə məxsus olan vahə – oazis tapmışdır və bu, əslində onun üçünyerüstü cənnəti, Edemə bərabəridir.

Məhəbbətin şirinliyini dadmış insanları, hansısa uydurulmuş məqsədi əsas götürərək, bir-birindən ayırmaq, təqsiri olmayan adamları ədalətsiz olaraq ömürlük həbsə məhkum etməyə bənzəyir. Elə təsəvvür yaranır ki, yeni bir dünyanı kəşf etmiş bu iki adam böcək kimi hörümçək toruna salınmışdır və onların bu tordan xilasını mümkün deyildir. Görən, bu torları hörənlər özləri insan təbiətinə malik deyillərmidi, axı heç bir din insan təbiətini bütünlüklə dəyişə bilməz. Adamların aqlını, şüurunu deformasiyaya uğratmaq olar, ancaq onun vurğun könlünü zəbt etmək, orada işğal qaydalarını tətbiq etmək qeyri-mümkündür.

Məhəbbət könlüdə yaranıb, könlü də hədəf götürdüynə görə onu qadağan etmək, onun ehtiras elektrikini hansısa bir rele vasitəsilə kəsmək, onun boynunu vurmaq, məhv etmək müşkül məsələdir, əslində mümkün deyildir. Məhəbbət təbiətdə vahid olmaqla nə dərinliyi tapa bilir, nə də həddi görür. Leyli və Məcnun, Abelyar və Eloiza, Françeska da Rımini və Paolo, Romeo və Cülyetta çox əsrlər bundan əvvəl mövcud olmuş nakam məhəbbətin qurbanlarına çevrilmiş və ağır dərd içərisində həyatdan getmişlər, lakin onların obrazı bu gün də yaşayır, heç şübhəsiz, gələcəkdə də ruhən canlılığını davam etdirməklə bütöv nəsillərin, xüsusən gənclərin qəlbinə sönməz məhəbbət vulkanından gur işıq salacaqdır. Bu vulkandan çıxan lava bəlkə də külə çevrilir, lakin Vezuvinin ətəklərində həmin kül torpaqlara əlavə münbitlik verən kimi, eşq həvəsində olan könüllərin yaxşı bir nümunə əsasında oyanmalarına, alovlanmalarına şərait yaradır. Məhəbbətə boylanmış insanların könüllərini də belə münbit torpaq hesab etmək olar və oradan yeni pöhrələr boy atıb qalxacaqdır.

Məhəbbət döyüşü ona kənardan müdaxilə edənlərin cəhdləri nəticəsində bu cəngavərlərin həlak olması ilə nəticələnir. Onlar qeyri-adi bir qəhrəmanlıq göstərməmişlər. Lakin məhəbbət naminə fədakarlıqları ilə özlərinə əslində təsir gücü azalmayan abidələr yaratmışlar. Bu abidələr sonrakı nəsilləri, həlak olanların təmsalında qorxmamağa, sevgiyə sədaqət göstərməyə və onun yolunda hər cür əzaba dözməyə çağırır. Ən müqəddəs hiss üçün qurban gedənlər heç də ağı mövzusu deyildir, onların barəsindəki xatirə məhəbbətin zəfərinə həsr olunan himn kimi səslənir.

İnsan yaşa dolduqca onun həyat qüvvələri, orqanizminin resursları zəifləməyə, tükənməyə başlayır, çox şey onun yaddaşından silinir, yaxud da xırda fraqmentlər, qəlpələr kimi qalır. Təkcə məhəbbətə həsr olunmuş həyat səhifələri, hətta çox qısa olmağından asılı olmayaraq, könlü, qəlbi görünməmiş şəkildə coşğunlaşdıran sevgi bütün detalları ilə xatırlanır və bu xatirə itirilmiş sevginin adamın özü ilə axıra qədər yaşayan və silinməyən bir nişanəsinə çevrilir. Sevmiş və sevilmiş adam bu xatirədən təskinlik tapır, onun vərəqlənməsi könlüdən qaranlıq hissləri qovur, alatoranlıq – ingilislər bunu başqa ifadələrlə yanaşı həm də owl-light - “bayquş işığı” adlandırırlar, – hakim kəsildiyi məkanı özünün gur işığı ilə işıqlandırır. Bu sevginin ömrü, bəlkə də bir günlük kəpənəklərinki kimi qısa olur, lakin onlar qəlbə, könlə pozulması mümkün olmayan parlaq

rənglərə

naxış vurmuşlar, çünki ürək daim onun diktəsi ilə döyünür. Sevgi onu yaşayanlardan fərqli olaraq, özünün ömrünün sonunda belə, heç də torpağa gömülməyəcəinə bir əminlik yaradır. Sevgililər haqqındakı xatirələr, rəvayətlər, əfsanələr, hətta uydurmalarla zənginləşsə də, hər kəs onları həqiqət işığı kimi qəbul edir, çünki onlar ətrafa işıq və hərarət dalğası yaymaqla adamları sevincli günlərə səsləyir, hətta uğursuzluq anlarında da onlara müəyyən təskinlik verir.

Məhəbbətin mahiyyəti vahid olmaqla, cütlüyün bir-birinə vurğunluğu üzərində qurulsada, onun minlərlə variasiyaları, şəkildəyişmələri vardır. Əlbəttə, məhəbbət vurğunluqdan fərqlənə bilər. Hər kəs onu özünə məxsus qaydada yaşayır, əslində ona əsir düşür, talelərdə o tam fərqli qaydada iz buraxır, bu “uçan holland”a bənzəyən gəmi («uçan holland» dəniz quldurları tərəfindən komandası məhv etdiyindən, dalğaların sərəncamına buraxılan və başqa gəmlər üçün təhlükə mənbəyinə çevrilən gəmilərə deyilir) əksər hallarda xoşbəxtlik limanına yanaşa bilmədiyi halda, başqalarına heç bir ziyan vurmada, əsasən məhz cütlüyü hədəf seçən bədbəxtliklərlə, faciələrlə üzləşir. Ona görə də məhəbbətə həsr olunan musiqi daim rekviyemi xatırladır, onda major notlar tapmaq çətin olur. Aşağıda nəql edilən, baş verməsi və xüsusən nəticəsi daha çox faciə janrını andıran bu sevgi əhvalatları gerçəkliyin və bədii təxəyyülün məhsulu olmasından asılı olmayaraq, eşq gəmisinin sualtı mərcan rifləri timsalında olan sərt dini sədlərə toxunmaqla qəzaya uğramasını əks etdirir. Mərcan rif gəminin korpusunu deşib onu batırır. Belə gəminin sərnشینləri ya məhv olur, yaxud da daim əzaba məhkum edən zərbələr, travmalar alırlar.

Onlardan biri XII əsrin əvvəllərində Fransada, onun paytaxtı Parisdə din xadimi Abelyarla Eloiza arasında qısa müddət davam edən, həm də onları qəbirə qədər müşayiət edən əzablara səbəb olan eşq macərəsidir, ikincisi, ingilis qadını yazıçısı Etel Lilian Voyniçin məşhur «Ovod» romanında italyan keşiş Montanellinin ingilis ərli qadına yaxınlığının bəhrəsi olan Arturun bioloji atasının məsləhəti ilə digər keşişin xəyanətinə tuş gəlməsi və axırda da atasının xəyanəti hesabına edam yolu ilə həyatla vidalaşması əhvalatıdır. Üçüncüsü isə Avstraliya qadın yazıçısı Kollin Makkalounun geniş yayılmış «Qaratikan quşu» romanında keşiş Ralf ata ilə gənc qız Megginin uzun müddət davam edən vurğunluqlarının, alovlu sevgilərinin, nəhayət bunun öz zirvəsinə çatmasından meydana gələn oğullarının sonralar kardinalın nümunəsində keşiş olmağa can atmasının və həlak olmasının hekayətidir. Sevgisinin fəlakətli gedişinə və sevdiyi adamdan oğurladığı oğlu itirməsinə görə Meggi buna səbəb hesab etdiyi Allaha qarşı üsyan etməyə hazırdır. Eloiza da nakam sevgisinə görə Allaha qarşı ittiham irəli sürməkdən çəkinmir. Artur isə İisusu büt hesab etməklə, keşiş olan doğma atasından dindən üz döndərməyi tələb edir. Hər üç misalda dinin əsassız olaraq müdaxilə etməsi, təcavüzə yol verməsi ilə, müxtəlif şəkildə olsa da, eyni rəhmsiz qaydada bu sferaya daxil olanları dözülməz bədbəxtliyə düşür etməsi nümayiş etdirilir. Abelyarın, Lorentso Montanellinin və Ralf de Brikassarın da din tərəfindən məhkum edilən cinayəti yalnız ondan ibarət idi ki, onlar Amurun diktəsinə boyun əyməklə, cavan qızlara və ya ərli qadına vurulmuş, bu eşq macərələri təbii olaraq bəhrəsiz qalmamış, Eloiza öz sevgilisindən, ərli qadınlar olan Qledis və Meggi isə

məşuqlarından övlad dünyaya gətirmişdilər. Lakin

onların sevgi əhvalatları uzun çəkməmiş, Abelyar vəhşicəsinə zədə almış və təhqir olunmuş, Eloizadan ayrılmış, Montanelli Uzaq Şərqə yollanmağa məcbur edilmiş, məşuqəsi isə az sonra ölmüş, Ralf ata isə sevgisini gizlətmək yolu ilə və qəflətən çox varlandığına görə kardinal rütbəsinə yüksəlmiş, lakin sevdiyi Meggini ağır əzablara məhkum etmişdi. Bu üç cütlüyün hər biri ömürlərini viran qoyan fəlakətlə üzləşmiş, nəinki sevdiklərini, sevgilərini, həm də özlərini də itirdikləri, əslində qəddarcasına məhv etdikləri qənaətinə gəlmişdilər.

Digər iki əhvalatdan fərqli olaraq, Abelyarla Eloizanın sevgisi real həyatda mövcud olmaqla, Ovidinin dənizlə sürgünə göndərildiyi vaxt təsvir etdiyi dalğalar barədəki təbirindən istifadə etsək, bu sevginin asimana yüksələn şiddətini əks etdirən məktubları qalmışdır. Məktublar çox səmimi olmaqla yanaşı, dərd yükü ilə, onun yaratdığı əzabların ağrısı ilə, sevgililərin xatirələrindən boylanan coşqun, solmayan, zəifləməyən qızğın hisslərinə ağır deməkləri ilə doludur. Bu məktublar o dövrəki yeganə ədəbi dil olan latın dilində yazılmışdır, sonralar fransız və ingilis dillərinə tərcümə edilmişdir. Onları orijinal mətndən çıxarıb, öz sözləri, ifadələri, hisslərinin bilavasitə təsviri olmadan əks etdirmək, nəql etmək çox çətin, bəlkə də, öhdəsindən gəlinməsi mümkün olmayan bir vəzifə olduğundan, bu məktublar məqalə müəllifi tərəfindən ingiliscədən tərcümə olunmaqla (ruscaya tərcümə isə olduqca keyfiyyətsizdir), xüsusən dini məsələlər üzrə müəyyən ixtisarla verilir. Bu sevgi macərəsinin baş verməsi barədə isə xırda həcmli qeyd əlavə olunur.

Abelyar və Eloizanın sevgi əhvalatı

Az qala min il bundan əvvəl baş vermiş bu sevgi, onun şirinini, həmçinin həyatın dözülməz acısını dadmış iki şəxs – Abelyar və Eloiza öz hisslərinin simfoniyası sayılacaq məktubları ilə onlara nəcib ruhlar aləmində abidə qoymuşlar. Axı adamlar bir çox hallarda cari həyatda məhəbbətin roluna az əhəmiyyət verməklə, başqa işlər barədə düşünməyə üstünlük verirlər. Çünki məhəbbət öz gücünü düşünülməmiş bir qaydada, həm də möhkəm şəkildə bəyan edir. Onun qəflətən baş verməsi isə bu hissin başqaları tərəfindən başa düşülməməsinə, hətta təhrif edilməsinə səbəb olur. Lakin ali hisslərin canlı təzahürü kimi Abelyar və Eloiza barədə düşünməyə, onların odisseyasına, ilk dəfə məlum olan vaxtdan etibarən daim ehtiyac duyulur. Bu ilahiyyətçi alim Eloizaya məhəbbətini avtobioqrafik “Mənim bədbəxtliklərimin tarixi”ndə təsvir etmişdi. Abelyarın tezislərindən və elmi işlərindən əsasən yalnız xatirələr qalır. Onun Eloiza ilə məhəbbəti isə əsrlərin arxasından indiyədək gur işıq salmaqda davam edir. Eloizanın yüksək fədakarlıqdan xəbər verən məhəbbəti qədim yunan şairəsi Sapfonun çəhrayı çələngi ilə, həm də bütün sevgililərin ehtiramı ilə taclanmışdır. Lesbos adasından olan Sapfo – bizim eradan əvvəl VII-VI əsrlərdə yazıb yaratmış, qızlara təlqin etdiyi ülvə hisslərə görə məşhurlaşmışdı. Kübar qızların dərnişinə başçılıq etməklə o, onları musiqiyə, mahnı və rəqs yaradıcılığına öyrədirdi. Onun

lirikasının mərkəzində məhəbbət, rəfiqələrə necə yanaşmaq və qız gözəlliyi mövzuları dururdu. Heç də təsadüfi deyildir ki, məhəbbətin gur alovlandırıdığı sətirlərinə görə Eloiza ikinci Sapfo hesab olunur. Şairə təsirli sevgi şeirlərinin, nikah poeziyası olan epitalamiyaların müəllifi kimi şöhrət tapmışdı. Ona görə də Platon onu muza – eşq ilahəsi hesab edərək, elm və sənət hamiləri olan muzaların məlum sayını doqquzdən ona qaldırmışdı.

Bəs Abelyar kimdir? Pyer (ingiliscə Piter) Abelyar öz dövrünün ən məşhur və ziddiyyətli müəllimi olmaqla, məntiq və mənəviyyat filosofu və ilahiyyatçı idi. O, həmçinin istedadlı orijinal şair, qadınlar üçün yaradılan məşhur monastırın banisi idi. Fransa kilsə şurasının qərarı ilə o, yeretikliyinə (dinsizliyinə) görə iki dəfə məhkum edilmişdi. Onun karyerasının konturları özünün məşhur “Historia calamitation” – “Mənim bədbəxtliklərimin tarixi” adlı məşhur əsərindən yaxşı məlumdur. O, 1079-cu ildə Luara çayının cənubundakı Le Palledə anadan olmuşdu. O. Fransada fəlsəfəni, xüsusən məntiqi öyrənmək naminə özünün varislik hüquqlarını və perspektivini qurban vermişdi, Parisdə yaxşı təhsil almış, sonra onun müəllimlik və alimlik fəaliyyəti başlanmışdı. Abelyar məntiqə dair öz yazılarında dininmüstəqil fəlsəfəsini ustalıqla təsvir etmişdi.

Parisdə o, öz təlimini açıq şəkildə öyrədirdi, həm də özəl tələbəsi, Paris kafedral kilsəsinin keşişi Fulberin qız qohumu olan Eloizaya vuruldu. Abelyarla Eloizanın sevgisindən onların oğlu oldu. Əmisi Fulberin qəzəbindən yayınmaq üçün Eloiza Parisdən kənardakı qadın monastırına girdi. Abelyar isə Fulberin təhriki ilə xədim edilməyindən əzab çəkirdi. Başına gələn biabırçılığa görə o, Paris yaxınlığındakı Sen-Deni kral abbatlığındakı monastır həyatına daxil oldu və Eloizanı da bu məsələdəki könülsüzlüyünə baxmayaraq, rəhbər etdi.

O, “Thelogia”-“İlahiyyat” kitabının birinci versiyasını yazdı, bu kitab rəsmi qaydada 1121-ci ildə Suasson şurası tərəfindən yeretik kimi məhkum edildi. Abelyarın Allahın sirrliliyi və Üçlük (Trinity)- (Allah-ata, Allah-oğul və Müqəddəs Ruh kimi üç varlığın timsalında mövcud olmaqla, Allahın öz mahiyyəti etibarilə vahid olması barədə xristianlığın mühüm doqmatlarından biri – məqalə müəllifi) barədə dialektik analizi səhv kimi qiymətləndirildi və o, ev dustağı oldu. Abelyar Fransa kralı qarşısındakı məhkəməyə götürülməkdən yayınmaq üçün abbatlıqdan qaçdı. O, asket həyatı keçirmək istəyirdi. Tələbələri isə onu tapıb, onlara fəlsəfəni öyrətməyi davam etdirmək məqsədilə ona təzyiq göstərdilər. Ona yer üzündə mühazirə oxumaq qadağan ediləndə, o, çayda qayıqda üzməklə sahilə dayanan tələbələrindən dərs keçirdi. Ona su üzərindən də mühazirə etmək qadağan edildikdə, o, ağaca dörməşib, oradan biliklərini izhar edirdi. Lakin ona tələbələrindən havadan müraciət etməyi də qadağan etdilər.

Bir qədər sonra Eloiza Paraklet adlanan yeni təşkil edilmiş qadın monastırının başçısına çevrildi. Abelyar isə himnlər kitablarını və 1130-cu illərdə Eloiza ilə birlikdə öz məhəbbət məktublarının kolleksiyasını tərtib etdi.

Abelyar Parisin kənarındakı Mon-Sen-Jenevyevada dərs dediyi tələbələrdən bir çoxu sonralar böyük şərəfə nail oldu. 1140-cı ildə Sendəki şura onu məhkum etdi və bu qərar Roma papası tərəfindən təsdiq edildi. Ona görə də

Burqundiyadakı Kluni böyük monastırına çəkildi və dərs verməkdən uzaqlaşdı. Bu vaxt o, xəstə və qoca idi, adi rahib həyatı yaşayırdı. Onun 1144-cü ildə öldüyü güman edilir, cəsədi Parakletə göndərildi, indi isə o, Parisdəki Per-Laşez

qəbristanlığında Eloizanın yanında uyuyur. Abelyarın ölümündən sonra tərtib edilən epitafiyada müasirlərindən bir çoxu onu bütün dövrlərin ən böyük mütəkkirlərindən və müəllimlərindən biri kimi tələqin edir.

Britanika (Britannica) ensiklopediyasında onun haqqında bu qaydada, həm də bundan bir qədər geniş məlumat verilir. Kembric ensiklopediyasında və Merriam Uebster avtobioqrafik lüğətində isə ona həsr olunmuş məqalələrdəki materiallar məhdud olmaqla, onların dəqiqliyinə zəmanət vermək də bir qədər çətinidir.

Abelyarla Eloizanın sevgisinə gəldikdə, onlar görüşən vaxtlarda dünya hələ yeni sayılan məhəbbəti öyrənirdi. Bu isə sonralar Renessans ruhu adlanan bir cərəyana diqqət verilməsinin başlanğıcı sayıla bilər. Onların sevgisi daş divarlar arasındakı qızıl güllərlə bəzənmiş bağda, kilsə evlərində baş qaldırdı. Abelyar gələcək Notr-Damın yerindəki qədim kilsədə xidmət edərkən, Eloizanı özünün bir tale hədiyyəsi, qismətinin şirin payı kimi tapdı. O, əsl istedad sahibi və ambitsiyalı bir adam olmaqla, əyalətdəki kübar ata evindən Parisə gəlmişdi. Burada təhsil aldıqdan sonra bir alim kimi o, sürətlə irəli getmiş və şəhərin fəlsəfə məktəbinin tanınmış liderinə çevrilmişdi. İlahiyyat təlimi ilə məşğul olmaqla yanaşı, apardığı mübahisələrdə onun nüfuzu həm də əlavə parlaqlığa nail oldu.

Belə bir şəraitdə o, gözəl karyeraya malik idi. Onun həqiqi və böyük hesab edilən bacarığına təriflər deyilirdi, həyatı da ehtiramla əhatə olunmuşdu. Eloiza adlı gözəl bir qız da fəlsəfəni öyrənmək məqsədilə onun ətrafına yığışan tələbələrin sırasına daxil oldu. Qızın əmisi keşiş Fulber, Notr-Damın yaxınlığında yaşadığından, belə tanınmış ilahiyyat aliminə yaşamaq üçün öz evində yer verdi. Abelyar buna qədər qızı görmüşdü və onu fəth etmək naminə bağlanan müqaviləyə razılıq verdi. Axı qız da əmisinin himayəsində yaşayırdı.

Müəllimlə tələbəsi çox saydakı sakit saatlarını bağda, Sena çayı sularının adanın ayaqlarını yuduğu Sitedə keçirir, qədim fəlsəfəni və onların oyanmaqda olan hisslərinə lay-lay deyən bu çay kimi sürətlə axan zamanı öyrənməyə həsr edirdilər. Onların arasındakı zəhəri sakitlik o vaxta qədər davam etdi ki, bir neçə ay sonra onlar dərin məhəbbətin əsl dərin elmindən yaxşı hali olanlara çevrildilər. Bu vaxt Abelyarın 37, Eloizanın isə 19 yaşı var idi. Eloiza ona tanış olmayan bu yeni münasibətə bütünlüklə cavab verdi, Abelyar isə öz alim ambitsiyasını tamamilə unudub, ona evlənmək fikrinə düşdü. Bu isə onun kilsədə irəliləməsi imkanlarına xəter toxundurmalı idi. Eloiza onun bu rəsmi qərarını rəsmi şəkildə də rədd etdi.

Onların sevgisi bir müddətdən sonra Fulberə məlum oldu, bu vaxt onun kədəri və hiddəti nəzarətdən bütünlüklə çıxmışdı. Bu adam evində saxladığı qızı ələ keçirmək istədiyindən, Abelyarla Eloizanın sevgisi özünün eybəcər eqoistik məqsədinə ağır zərbə vurmuşdu. Onların kənd yerinə qaçmaq təhlükəsi yaranmışdı, Eloiza bu sevginin bəhrəsi kimi uşaq doğdu. Abelyar ona evlənməyi hələ də təkid edirdi və axırda qız bunun vacib xarakter daşdığını anlayıb, məşuqunun təklifi ilə razılaşması oldu. Lakin həm də bir şərt irəli sürdü ki, bu hadisə gizli qalmalıdır. Onlar belə rəsmi ittifaqa ona görə girişmişdilər ki, qızın əmisini sakitləşdirdinsinlər. Çünki o, bu məsələyə bir mükafat cavabı kimi onlarla barışacağını vəd etmişdi. Bu

hadisə nəhayət baş verdikdə, Abelyar rəsmi qaydada evləndiklərini açıq şəkildə elan etdi. Nikahın bilinməsinə istəməyən məşuqəsinin könlnünü bu hərəkəti ilə zədələdiyindən, Eloiza sərt qaydada bu həqiqəti dandı.

Onların hər ikisi Fulberin vəd etdiyi mükafatı həyata keçirəcəyinə inanmışdı. Lakin Eloizanın əmisi bu vaxt dərin narahatlıq keçirməklə, Abelyardan qisas almaq istəyirdi. Ona görə də onu cəzalandırmağı, həm də alçaltmağı qət etdi. Fulberin adamları gecə Abelyar yatan vaxt onun otağına soxulub, onu xədim etdilər. Bu, iyrənc bir qisas olmaqla, onların taleyinə bu vaxtadək laqeydlik göstərən sivilizasiyanı da dəhşətə gətirdi. Biabır olmuş və alçaldılmış bu eşq qurbanı çıxış yolu kimi gizlənmək qərarına gəldi ki, bəlkə, rahat yaşaya bilsin. Belə səfil həyat naminə də o, kilsəni tərk etdi. Bir müddətdən sonra monastır andını içib, rahib oldu. Onun məhəbbətinə vəfasız çıxmaq istəməyən Eloiza da məşuqunun təklifi əsasında rahibəyə çevrildi. O, itaət altında yaşamağa razılaşdı və Parakletdəki qadın monastırına daxil oldu. Bu vaxt bədbəxt qızın 22 yaşı var idi.

Abelyarın ağılı hələ də güclü idi, onun təəccübünə rəğmən, cəmiyyət hələ də onu axtarırdı, ustalıq nümunəsi sayılan məntiqinə qulaq asmaq istəyirdi. Lakin yenidən təsir gücünə yiyələnməsi onun daha qəzəbli qaydada təqib edilməsinə səbəb oldu və həyatının sonrakı illəri mühakimələrlə və çoxtərəfli ağrının nəticəsi kimi kədərlərlə dolu idi. Sevgililərin bir-birindən ayrılımlarından 16 il keçdikdən sonra Eloizanın əlinə Abelyarın dostuna yazdığı və qızın bir təskinlik əlaməti kimi qəbul etdiyi məktub düşdü. O, bundan təsirlənib məşuquna ehtiras və şikayət saplarından hörülmüş bir cavab yazdı. Bu məktuba bərabər olan digər bir nümunəni həтта dünya ədəbiyyatında da tapmaq çətindir. Məşuqunun soyuq və formal cavabına qız suallarla dolu və utandırıcı xarakter daşıyan, lakin həm də təmkinli, itaət etməyi bildirən üçüncü məktubunu yazdı. Bu üç məktub məhəbbətdən əlavə, ümitsizlik içərisində ruhi təslimçiliyi axtaran bir könlüdən xəbər verirdi. Məktubların təqribən 1128-ci ildə yazıldıqları güman edilir, ilk dəfə isə onlar az qala altı əsr sonra, 1696-cı ildə Parisdə nəşr olunmuşdu.

Abelyar öz məhəbbəti naminə hələ də düşmənləri ilə inadkarlıqla mübahisə aparırdı. Son mərhələdə Romaya səfər etdi, orada öz təlimlərinə yerətinlik (dinsizlik) damğası vuran hökmdən şikayət etdi. Onun “Üçlük” (“Trinity”) barədəki təlimi kilsə tərəfindən məhkum edilmişdi. Lakin şikayəti də heç bir fayda vermədi, artıq o, yorulmuşdu. Xəstə Abelyar Burqundiyadakı monastırda öldü.

Eloiza onun meyitini özünün başçı olduğu Parakletdəki qadın monastırında dəfn edilməsini xahiş etdi. Axı Abelyar Parakletin əsasını qoyan idi və onun cəsədi də öz son sığınacağını orada tapdı. 20 il sonra elə sevgilisinin öldüyü bir yaşda Eloiza da həyatdan getdi və məşuqunun yanında da dəfn edildi.

Belə deyirlər ki, nə vaxtsa o cür şirin anlara daldığı məşuqəsi olan bu qızı, Abelyar uyuduğu dar sərdabədə öz yanında dəfn olunmağa gələndə salamlamaq üçün öz tabe olan əllərini yenidən yuxarı qaldırmışdı. Əlbəttə, məhəbbət heç də əlləri öz zəfərini qoruyub saxlamaq üçün vacib vasitə hesab

etmir, çünki bu hissə xidmət edənlər onun qaydalarına və prinsiplərinə heç də tabe olmurlar. Bəhrəsiz, qeyri-münbit torpaqdakı şirin su kimi o, insanların həyatının içərisinə yayılır, hətta onun müəyyən olunmamış formulu adamları daha dolğun azadlıq üçün ilhama gətirir.

XIX əsrin birinci onilliyində Napoleonun imperatriçəsi Jozefina Abelyarla Eloizanın məktublarını oxuduqda rıqqətə gəldi, onların tənhalıqda uyuması ilə razılaşmayıb, cəsədlərinin gətirilib Parisin məşhur Per-Laşez qəbiristanlığında dəfn edilməsini istədi. Lakin bu arzu onun özünün ölümündən iki il sonra, 1817-ci ildə həyata keçdi. Həmin qəbiristanlığa gələnlər bu məhəbbət divanələrinə hörmət əlaməti olaraq, onların sərdabəsini ziyarət edir, bu ölməz rəmzə təzim qılırlar. Per-Laşez bu xoşbəxtlikləri miqyasında bədbəxt olanlara uyumaq üçün yer verməklə yanaşı, həm də onların qövsü-qüzehi andıran şöhrətlərinə də şərikdir. Qəbri ziyarət edən bir dostum adamların bu nakam sevgililərin hüznünə görə göz yaşları axıtdıqlarının şahidi olmuşdu.

Onların məhəbbətinin simvolları kimi yazdıqları məktublar isə, Qütb ulduzunun məhəbbət adlanan Göy qübbəsini işıqlandırmasına bənzəyir, ölməzliyi ilə dünyanı dolaşmaqdan da yorulmur. Bu alov effekti verən sevgi ifadələrinin sevinci və hüznü ilə tanış olanlar, onların qəbirlərini ziyarət edənlərdən heç də geri qalmırlar, bəlkə də, bu hisslər sərgisinə heyranlıqla tamaşa etdikdən sonra məhəbbət dünyasına daha yaxından tanış olmaqla, onun tədqiqatçılarına çevrilirlər. Çünki bu tanışlıq, bu sehrli dünya ilə ünsiyyət məhəbbət qurbanlarının taleyinə biganə qalmaq istəməyən adamlara çox şey verə bilər, onları real həyatdan ayırır, feyaların ömür sürdüyü bir aləmə aparır..

Bu məktublarda ifadə olunan odlu sözlər, döyünən ürəklərin məhəbbətə həsr olunmuş nəbzində öz öyrəndiklərini unudub, məşuq rolunda daha böyük şöhrət tapan Pyer Abelyarın bu cəsarətli cəhdinə görə böyük haqq ödədiyi məlum olur. Sakit bir həyatı yaşadığı halda, böyük elm adamı sayılan bir adamın dərslərindən yalnız öyrənməyi arzulayan Eloiza da onu yandırır feniksə döndərən qızgın bir məhəbbətlə qarşılaşır. Lakin bu sevgi Abelyara olduğu kimi, ona da bədbəxtlik tsikutası (zəhəri) qədəhini içdirdi və uzun illər ərzində onu qəm dünyasında yaşamağa məcbur etdi.

Eloizanın Abelyara birinci məktubu

Bu məktubu Eloiza öz Ağasına, atasına, ərinə, qardaşına onun nökrəri, arvadı, bacısı kimi bütünlüklə özünün ehtiram bəslədiyi və sevdiyi Abelyara öz itaətini ifadə etmək üçün yazır.

Sənin dostuna təskinlik üçün yazdığın məktub ondan bir neçə gün sonra mənim əlimə düşdü. Yazılanı bilmək üçün və əlimdəki həmin məktub bir məhəbbət nişanəsi olduğundan məndə də ona maraq oyandı. Çatdığım azadlığa haqq qazandırmaq naminə, səndən gələn hər şey üzərində mütləq imtiyaza malik olmağıma görə qürur hissi duydu. Yaxşı tərbiyə qaydalarını pozmaq yolu ilə heç də hərəkət etmək üçün deyil, Abelyardan gələn xəbərləri sadəcə eşitmək istədim. Lakin mənim marağım necə də baha başa gəldi! Mən məktubun bizim

bədbəxtliyimizlə əlaqədar olan təfsilatlarla və melanxoliya (depressiya, tibbdə kədərli, məyus əhval-ruhiyyə - tərcüməçi) ilə dolu olduğunu gördükdə təəccübləndim! Mən məktubda öz adıma yüz dəfələrlə rast gəldim. Mən onları heç vaxt qorxu hiss etmədən görmədim, axı bu adı daim bir sıra ağır bədbəxtliklər müşayiət etmişdir. Mən həmçinin səni də bərabər qaydada bədbəxt gördüm. Bu kədərli, lakin əziz olan xatirələr mənim

ürəyimi elə güclü döyünməyə məcbur etdi ki, mən düşündüm ki, onlar sənin öz dostuna, az da olsa ruhi rahatlıq vermək üçündür, lakin belə qeyri-adilik həm də bizim əzablarımızın və inqilabımızın timsalı mənasını verir.

Mən bütün olanları təzədən qiymətləndirməyə başladım və özümün səfil olmağıma qədəm qoymağımı, bir kədər yükünün təzyiqi ilə başa düşdüm. Zaman məsafəsinin uzunluğu mənim yaralarımı sağaltmağa borclu olduğu halda, ancaq sənin öz əlinlə yazdıqlarını təsadüfən görməyim, onların hamısının qərtməyini qoparmaqla, təzədən qanaması üçün kifayət idi. Hətta sənin yazdıqlarında ifadə olunan özünü müdafiə naminə əzab çəkməyin də mənim xatirəmə heç də ləkə sala bilməz. Qəddar əmim və təhqir olunmuş sevgilim daim ağrı çəkən nəzərim qarşısında dayanmalıdır. Mən sənin bilik verdiyin düşmənlərini və şöhrətinlə əlaqədar sənə qarşı yönəlmiş paxıllığı unutmayaçağam. Mən heç vaxt sənin haqq yolu ilə qazandığın nüfuzunun xırda hissələrə parçalandığını unutmayaçağam. Sənin İlahinin haqqında traktatın (“İlahiyyat” kitabı və “Üçlük” barədə Abelyarın təlimini nəzərdə tutur – tərcüməçi) yandırılmağa məhkum edilmədimi? Səni daim həbs cəzası ilə qorxutmadılarmı? Düşmənlərinin, sənə nəzərdə tutduqlarından tam fərqli olan öz rəylərini sənə üstünə yıxmalarına qarşı sən də müdafiə olunmağında əbəz yerə inadkarlıq göstərirsən. Əbəz yerə sən onların rəylərini məhkum edirsən; onların hamısı sənə haqq qazanmağın üçün heç bir effekt vermədi, onlar sənə yeretik (dinsiz) olmağın barədə qərara gəldilər. Satqın rahibələr, sən onlara şərəf göstərərək, özünü qardaş adlandırdığın halda, sənə qarşı necə bir tufan qaldırdılar. Bizim bədbəxtliklərimizin bu tarixi, həqiqətən olanlarla o qədər əlaqədardır ki, ürəyimin qan axıtmasına səbəb olur. Mən göz yaşlarımı saxlaya bilmirəm, onlar sənə məktubunun üzərinə tökülüb, yarısını pozmuşdur. Sənə bu məktubu qısa müddətə də olsa, özümdə saxlamaqdan məmnunluq duyacağam, lakin o, çox tezliklə məndən geri alınacaqdır.

Etiraf etməliyəm ki, sənə məktubunu oxuyandan əvvəl ağlım xeyli yüngülləşmişdi. Yəqin ki, sevgililərin bədbəxtlikləri onlara gözlər vasitəsilə çatdırılır. Sənə məktubunu oxuyanda mən hiss edirəm ki, bütün olanlar təzələnir, mən kədərlərimi uzun müddət ifadə etmədiyimə görə özümü məzəmmət edirəm. Bu vaxt isə bizim düşmənlərimizin qəzəbi belə quduzcasına od saçır. Onlar sənə ləyaqətinə daim hücum edəcəklərini, hətta sən qəbirdə sığınacaq tapana qədər səni təqib edəcəklərini bəyan edirlər və güman ki, o vaxt hətta sənə külnə də rahat uyumağa imkan verməyəcəklər. Qoy mən sənə bədbəxtliklərin barədə daim düşünüm, qoy dərc edib bütün dünyaya onları əgah edim, əgər bu mümkündürsə, sənə qiymətini bilməyən dövrün özünü də biabır edim (Eloizanın bu sözləri böyük Roma filosofu Siseronun Milonun müdafiəsinə həsr olunmuş nitqindəki məşhur «O tempera, o mores» – «Ar olsun bizim dövrümüzə və onun qaydalarına» sözlərini yada salır – tərcüməçi).

Təəssüf ki, mənim yaddaşım ötüb-keçən bədbəxtliklərin xatirələri ilə doludur. Mənim Abelyarımı nə vaxtsa göz yaşları axıtmadan xatırlaya bilməyəcəyəmmi? Onun əziz adını nə vaxtsa ah çəkmədən söyləyə bilməyəcəyəmmi? Yalvarıram sənə, mənə necə bədbəxt şəraitə gətirib çıxardığına nəzər yetir. Əgər

bu, sənsizlikdirsə, deməli, kədərli, əzab verən, heç bir rahatlıq imkanı olmayan bir şəraitdir. Onda sən qəddar olma, məni inkar etmə, səndən xahiş edirəm, yalnız sən bu azacıq yüngüllüyü mənə verə bilərsən. Qoy sədaqətlilik hesabına mən sənə aid olan hər şeydən hali olum. Mən hər şeyi, hətta uğurlu olmayanı belə biləcəyəm. Yəqin ki, səninlə birlikdə çəkdiyim ahlər məni az əzab çəkməyə sövq edəcəkdir. Çünki deyirlər ki, bütün dərdlər yarı bölünəndə xeyli yüngülləşir.

Mənə də ki, hansı bir vasitə ilə sən mənim göz yaşlarıma aman verəcəksən. Qadının göz yaşları melanxoliya anında dayanır və aman bilməyən tövbəyə həsr olunur. Xoşbəxtlik nadir hallarda xeyirxah adamların ünvanını seçir. (Horatsi də vaxtilə yazırdı ki, “Non est luna nitet vultu”- “Xoşbəxtlik heç də həmişə adama gülümsəmir”—məqalə müəllifi) Tale o qədər kordur ki, kütlə içərisində tək-cə bir müdrək və igid adam vardırısa, o, heç də gözləməməlidir ki, tale onu başqalarından ayıracaqdır. Vaxtı ötürmədən mənə yaz və heç də möcüzə gözləmə, o çox nadir hallarda baş verir və biz özümüz isə xoşbəxtliyin qayıdıb gəlməsini gözləmək xatirinə, bədbəxtliklərə daha çox adət etmişik. Mən səndən bir məktub alan kimi biləcəyəm ki, sən hələ də məni xatırlayırsan. Seneka (Qədim Roma filosofu – tərcüməçi) nəzərdə tuturdu ki, bu növ həzz üçün çox hissiyyatlı olmaq lazımdır. O, stoik olmasına baxmayaraq, bu növ həzrlərə həssas idi, dostu Lutsilidən hər bir məktubu alanda o, təxəyyül edirdi ki, onunla söhbət etdikləri vaxtdakı sevinci yenə də hiss edir.

Otağında sənin şəklin vardır. Mən heç vaxt dayanıb ona baxmadan, şəklin yanıdan keçmirəm. Və elə bil ki, sən hələ də mənimсэн, gözlərimi ona nadir hallarda dikirəm. Məgər bu dilsiz şəkil məktubların ilhamlandıra biləcəyi həzzi verə bilərmi? Məktublar könülə malikdir, onlar danışa bilirlər, onlar ürəyin nəql etdiklərini ifadə etmək gücünə, ehtiraslarımızın bütün alovuna malikdir. Biz birbirimizə yaza bilərik, belə günahsız həzz bizdən yan keçə bilməz. Qoy, yeganə bir xoşbəxtlik, hansısa laqeydlik hesabına bizi tərək etməsin və bu, yeganə şeydir ki, onun vasitəsi ilə düşmənlərimizin qəzəbi heç vaxt bizə görə sevinə bilməz. Sənin mənim ərim olduğunu oxuyacaq, sənсə mənim sənin arvadın olmağımın əlamətini görəcəksən. Bütün bədbəxtliklərimizin əksinə, sən öz məktubundan həzz ala bilərсэн. Məktublar ilk dəfə mənim kimi bədbəxtlərin təskinliyi üçün icad edilmişdir. Səni görmək və sənə malik olmaq həzrlərini itirsəm də, müəyyən ölçülərdə bu itkinin əvəzini sənin yazılarında tapmaqla məmnun olacağam, onlarda sənin ən müqəddəs fikirlərini oxuyacağam. Mən məktubları həmişə özümdə saxlayacaq, hər an onları öpəcəyəm. Mən beynimin diktələrindən daha çox ürəyimin diktələrini oxuyuram. Mənim indiyədək sevmədiyini desən, mən yaşaya bilmərəm. Dostunla melanxolik yazışmağında mənim bütün kədərlərimi oyatdın, həm də bu məktub sənin dəyişməyən sevginin bəzi nişanələrini göstərdi.

Sən hər şeyi həmin dostundan daha çox bizə borclu olduğuna görə etmişən, axı sənin dostluğun nə vaxtsa belə yaxın olmuşdumu? Biz özümüzü (həm də rahibələri nəzərdə tutur-tərcüməçi) sənin bacılarının, sənin uşaqlarının adlandırırıq və güman edirik ki, bu əziz olan bir münasibətin əlaməti olduğunu ifadə edir. Əgər biz nankor olmağı bacarsaydıq, bizə məlum olanları sənə, bu kilsəyə, bu mehrablara, bu divarlara danışa bilməzdik. Sən bu binanın bünövrəsini yeganə

qoyansan, bu, bütünlüklə sənin işindir (Abelyarın Paraklet monastırının əsasını qoyduğuna

işarə edir - tərcüməçi). Sən burada yaşamasan da, əvvəllər quldurları, qatilləri ilə tanınan bu yerə belə şöhrət və müqəddəslik verməzdin. Bizim xidmət etdiyimiz Allah burada yerləşdirdiyi zişansız rahibələrdən başqa heç nəyi görmür. Bu cavan üzümlük ancaq sənə borcludur, sən onu becərməyə və yaxşılaşdırmağa tam qayğı göstərirsen. Bu, sənin həyatının ən vacib işlərindən biri olmağa borcludur. Bizim müqəddəslikdən təcrid olunmağımıza baxmayaraq, andlarımız və həyat tərzimiz bizi bütün şirnikləmələrdən, azmalardan qoruyur. Bizdəki ləyaqət təbiətə və qadına bəxş edilmiş bir şeydir. Allahın üzümlüyünü salmaq heç də kiçik zəhmətin işi deyildir. Allahın mərhəməti, həmin kilsə üçün adamların daimi duaları hər ikisinin işini bəhrəli etməlidir.

Sən bu dünyanın yaxşı şeyləri ilə dolu olanlarla və yerin piyi ilə qidalananlarla danışanda İncildəki kəhrəbaların donuzun qabağına səpələnildiyini xatırladın ("Yeni Vəsiyyətdəki - "İncil"dəki pritçanı yada salır – tərcüməçi) və sən günahsız qoyunlara laqeydlilik göstərdin.

Sən mənə yazanda, məhz öz arvadına yazacaqsan, nikah belə məktublaşmanı qanuni etmişdir və sən ən kiçik hay-küyə də yol vermədən məni məmnun edəcəksən. Mən öz əməimdən qorxmuram. Burada sənin də qorxmağın üçün heç nə yoxdur. Sən məni görə bilərsən, mənim çəkdiyim ahları eşidə bilərsən və heç bir təhlükə hiss etmədən bütün dərdlərimin şahidi ola bilərsən. Beləliklə, sən yalnız göz yaşları və sözlərlə mənim ağrımı yüngülləşdirə bilərsən. Mənim bəzi bədbəxtliklərimə sən səbəb olmusansa, mənim bütün rahatlığım üçün də sən bir alət olmalısən.

Sən xatırlamaya bilməzsən ki, (çünki sevgililər yaddan çıxara bilməzlər) sənin müləhizəni dinlədiyim bütün günlərdə mən həzz fazasını yaşamışam. Sən olmayanda mən özümü hamıdan gizlətdim ki, sənə məktub yazım. Məktubun sənə əlinə düşməsi o qədər də asan məsələ deyildir.

Mən özümə nifrət edirəm ki, səni sevə bilmişdim. Mən özümü daim həbsxana şəraitində əzdim, bu, səni sakit və yüngül bir şəraitdə yaşada bilər. Qüsür heç vaxt heç nəyi bu qaydada ilhamlandırmır, bu, bədəni əsir etmək üçün olduqca çoxdur. Mənim qəddar əmim heç də sevdiiim bir adam deyildir. Lakin o, heç bir səbəb olmadan da təqsirkar idi. Mən səni həmişə olduğundan artıq sevirəm. Ona olan mənim qisasım da məhz belədir. Ömrümün sonuna qədər səni sevecəyəm. Əgər keçmişdə sənə heyranlığım elə saf deyildisə, indiki dövrdə mənim ağlım və bədənəm səni sevir. Digər hansısa bir xoşbəxtliyə nisbətən, sənə ürəyinə sahib olmaqdan daha çox həzz duyurdum və həm də səndə bir ləyaqətli adamı qiymətləndirirdim.

Müstəsna qaydada bunu istəməsəm də, sizə ərə getməyimə razılıq verdim, baxmayaraq ki, bilirdim ki, kiminsə arvadı olmaq adı dünyada şərəfli, dində isə müqəddəs sayılır. Ancaq sənə məşuqə olmaq adı daha böyük lətafətə malikdir, çünki məşuqə daha sərbəstdir. Mən kiminsə arvadı olmaq adına nifrət edirəm, ona görə də məşuqə sifətində daha xoşbəxt yaşa bilərəm. Mən Abelyarla onun məşuqəsi kimi yaşamağı dünyanın digər bir imperatriçəsindən daha yüksək

səviyyə hesab edirəm. Mən Yer üzünün Kralının qanuni arvadı olmaqdan, sənə itaət göstərməyimlə daha xoşbəxt idim. Var-dövlət və dəbdəbə isə heç də məhəbbətin lətafəti deyildir.

Məhəbbət deyil, ancaq var-dövlətə sahib olmaq arzusu qadını əfəllərin ağuşuna atır. Heyranlıq deyil, yalnız ambitsiya belə nikahları meydana gətirir. Mən inanıram ki, onlar həqiqətən də bu yolu seçməklə müəyyən şərəf və fayda əldə edirlər, lakin heç vaxt düşünə bilmərəm ki, bu yol vurğunluq ittifaqının həzzlərinə malik olmaq yoludur, uzun müddət ayrı şəkildə mövcud olmuş ürəklərin axırda birləşməsi vaxtı onların zərif və heyranedici sevincləri hiss etmələridir. Belə nikah şəhidləri daim böyük talelərə malik olmağı istədikləri halda, onu itirdiklərini düşünərək vərəmləyirlər, solurlar. Arvad görür ki, ər onun malik olduğundan daha varlıdır və ər isə arvadın ondan daha yaxşı paya sahib olduğu qənaətinə gəlir. Məhz muzdluya xas olan andları onların peşmançılığına səbəb olur və bu peşmançılıq da nifrət yaradır. Tezliklə onlar ayrılırlar və ya bunu arzu etməyə başlayırlar. Qızıl üçün narahat istək və işgəncə verən ehtiras məhəbbətin özündən deyil, saxta məhəbbət yolu ilə digər fayda əldə etmək məqsədini güddüyünə görə onları cəzalandırır.

Mən inandırılmışam ki, bir-birlərini sevən iki fərdin ittifaqı əsl azadlıqdır, onlar gizli meyilləri ilə birləşmişlər və biri digərinin ləyaqətlərindən məmnundur. Onların ürəkləri doludur və başqa bir ehtiras üçün burada yer yoxdur: onlar sevinc həzzinə görə daim sakit yaşayırlar.

Bir vaxt var idi ki, biz bir-birimizin ləyaqətlərinə inanan cütlük idik. Mən sənə ağına əmin olmaya bilərdimmi? Hansı ölkə, hansı şəhər sənə onun sakini olmağını arzulamazdı?

Sənə bizim cinsin məhəbbət düşkünlüyünü çox cəlb edən nüfuzun, sənə havan, sənə davranış qaydan, ağılının itiliyini ifadə edən gözlərindəki işıq, sənə çox asan və bəlağətli dediklərin, bütün məsələlərə razı qalması təmin edən cavabı verən danışığın, qısaca deyilsə, hər şey sənə xeyrinədir. Bu məsələdə sən digər alimlərdən fərqlənirsən, onlar bütün biliklərinə, hazır cavablılıqlarına baxmayaraq, qadını fəth edə bilən danışiq aparmaq qabiliyyətinə malik deyillər. Qadın isə daha az beyin payına malikdir (Bu sözləri Eloizanın özünə aid etmək böyük ədalətsizlik olardı – tərcüməçi).

Mənə həsr etdiyin kiçik nəğmə, hər şeyin ən kiçik eskizi min gözəlliyə malik olmaqla, dünyada sevgililər qalana qədər uzun müddət yaşamağa qadir olacaqdır (Məgər Eloizanın öz məktubunda ifadə etdiyi hisslər də uzun əsrlər boyu yaşamağa qadir deyilmi? – tərcüməçi). Bu nəğmələr mənə ünvanlansa da, digər qadınların da şərəfinə oxunacaqdır. Onların seçimi və təbii ifadələri sənə məhəbbətindən danışmaqla, digərlərinə də öz ehtiraslarını bəyan etməyə kömək edəcəkdir.

Çox sayda qadın sənə məhəbbətin hisslərin özləri üçün olmasına iddia etdilər və öz gözəlliklərini qiymətləndirməkdə bu, onlara köməklik göstərdi. Mən çoxlarının sənə ehtirasın üçün ah çəkdiklərini görmüşəm. Digərləri isə

ümitsizlikdən və paxıllıqdan məni qınayırlar ki, sənin ağlının bəxş etdiklərindən başqa, mənim heç bir məlahətim yoxdur və ya sənin sevgilin olmaqdan başqa onlardan da heç bir üstünlüyüm yoxdur. Mən düşünürəm ki, öz ləyaqətlərinə görə sənə borclu olmaqla yanaşı, xüsusən xoşbəxtəm ki, sənin kimi sevgilim vardır və həzz alan bir adama vurulduğuma görə bundan gizli qaydada həzz alırdım, bu vaxt o, məni öz məşuqəsi kimi ilahə səviyyəsinə qaldırırdı. Mənə ünvanladığın bütün tərifləri sevinclə oxudum və necə az şeyə layiq olduğumu ifadə etmədən, sənin yazdığın kimi bircə ona inanıram ki, sənə həzz verdiyimə daha çox əmin olmalıydım.

Həmin xoşbəxt vaxt haradadır? Mən öz sevgilimə ağı deyirəm və mənim bütün sevincim keçmişin ağırlı xatirəsindən başqa bir şey deyildir. Mən onu sevirdim; mənim məhəbbətim onun cinayəti və cəzalandırılması üçün bir səbəb oldu. Gözəlliyim ilk dəfə onu heyran etdi. Bir-birimizdən həzz almaqla biz sakitliyin və xoşbəxtliyin ən parlaq günlərindən keçdik. Əgər o, cinayət idisə, həmin cinayətə mən hələ də vurulmuşam. İradəmin əleyhinə olandan savayı, mənim heç bir peşmançılığım yoxdur, ona görə də mən indi günahsız olmalıyam. Onlar öz kor qəzəbləri ilə gecə yatan vaxtı sənə zorakılıq şəklində olan bir sürpriz verdilər. Onda sənin Eloizan harada idi? Mən öz sevgilimi müdafiə etsəydim, necə şad olardım. Öz həyatımın bahasına da olsa, səni zorakılıqdan qoruyardım. Məhəbbət məni burada titrədir və hətta sözlərdən də mülayim şəkildə məhrum edir. Sən bilirsən ki, sənin biabır olmağından başqa heç nə məni həyəcanlandıra bilməz. Bədbəxt Eloiza! Bundan uzaqlaşmaq arzusu sənə xoş ola bilərdi. Sənə təklif edilən əli uzaqlaşdırma biləndə, sən buxur yandırdın, o vaxtdan sənin ürəyin boşaldı və tabe oldu. Ancaq sən özünü həsr etdiyin və qurban verdiyin vaxtdan tərک olundun və yaddan çıxdın. Ürəyin də fəthə ehtiramını qazanmaq üçün belə tezliklə təslim olmuşdu. (Abelyara müraciətlə-tərcüməçi) Ancaq mən indiyədək sənə tərəfindən sevilmək istəyimi gizli surətdə qoruyub saxlayıram. Sən isə məktubunda bütünlüklə mənim olduğuna etiraz edirsən. Mən özümü sənə təklif etdim, sən mənim ürəyimə, mən isə səninkinə malik oldum; heç nəyi geri istəmə. Haqq qaydasında sənə məxsus olan ehtirasımı daşımağa da borclusan.

Sən həm də, nəhayət, məni sevməyini dayandırmağa borclusan. Məni niyə tərک edəndə aldatmadın? Sən ən azı ölən ehtiras barədə zəif bir işarə versəydin, mən bu aldadılmadan xoşlanardım. Səni görməyi ciddi qaydada arzulayıram, lakin bu, qeyri-mümkündür. Mənim bütün arzularım ürəyin diktə etdiyi belə məktublardır, onları da əl kifayət qədər sürətlə yaza bilməz. Mən özümü necə də aldadırdım ki, sən bütünlüklə mənimkisen və çalışırdım ki, həmişə sənə qanunlarının altında yaşayım. Yalnız ölüm mənə bunları tərک etdirməyə qadirdir və onda mənim külüm burada rahatlıq tapacaq və sənə sonuncu itaətimi və həsr olunmağımı göstərmək üçün sənə külünün gəlməsini gözləyəcəyəm.

Mən indi buradayam və burada da qalacağam. Bura bədbəxt məhəbbətimin və qəddar qohumumun məni məhkum etdiyi yerdir. Allaha nişanlanmış adamların arasında (Rahibələr özlərinin İisusa nişanlandıklarını iddia edirlər – tərcüməçi) mən isə kişiyyə nişanlandım. Mən insan arzusunun quluyam.

Dini icmanın başında mən təkcə Abelyara vuruldum. Mən necə də monstram! Ey Allah! Məni maarilfləndir, mən etiraf edirəm ki, günahkaram, lakin öz günahlarıma görə ağlamaqdan uzağam, yalnız öz sevgilim üçün ağlayıram.

Xeyirxah Allah! Bütün bunlar nədir? Mən səhvlərimə görə özümü danlayıram, səni isə öz səhvlərinə və niyyətinə görə ittiham edirəm. Mən köhnə ehtirasın qəlbimə hakim kəsildiyinin gücünü daha möhkəm hiss edirəm. Mən hisslərimə məğlub oldum. Məhəbbət mənim ağlımı narahat etdi və iradəmi pozdu (Sonra Abelyara müraciət qaydasında yazır – tərcüməçi). Mən qərara gəlmişəm ki, səni daha sevməyim, məni sənə bağlayan zəncirləri qırıb dağıtmağa çalışanda mən özümü aldatdım və bütün cəhdlərim sənə daha sıx bağlanmağıma xidmət etdi. Yazığın gəlmək xatirinə bədbəxtə kömək et ki, öz arzularından imtina etsin – özündən və bu mümkünsə, hətta səndən imtina etsin!

Əgər sən sevgili bir atasansa, məşuqənə kömək et, uşağa təskinlik ver. Əgər sən mənim xahişimi yerinə yetirsən, mən dindarlığımı davam etdirəcəyəm.

Mən burada məktubu yekunlaşdırmağı düşünürdüm, lakin bu vaxt sənin əleyhinə şikayətlənirəm ki, ürəyimi boşaldım və sənə bütün paxıllıqları və məzəmmətləri danışım.

Mən Göylərə yalvarıram ki, sən mənim üstümdə belə hakimiyyətə malik olmayasan, hətta burada da mən səni dünyada heç vaxt sevmədiyini kimi sevirəm. Mənim 22 yaşım var idi, burada başqa kişilər də mövcud idi. Mən isə sevgilim Abelyardan məhrum oldum və indi mən özümü qadın monastırında diri-diri basdırıram. Mən ötüb keçən gözəlliyimin bu qalıqlarını, bu dul qalmış gecələri və darıxdırıcı günləri sənə görə qurban verirəm. Onlara sahib ola bilmədiyini vaxtdan Göylərə təklif etmək üçün onları sənin üstündən götürürəm, heyif ki, belə olur! Lakin bu, mənim ürəyimin, mənim günlərimin, mənim həyatımın ikinci dərəcəli qurban verilməsidir.

Mən qətiyyətsiz olsam da, indiyədək səni sevirəm, lakin artıq heç nəyə ümid bəsləmirəm. Mən sevgilimi itirsəm də, məhəbbətimi indiyədək qoruyub saxlayıram. Mənim ürəyim həbsimdən heç də daşa dönməmişdir.

Hə, Abelyar, mən burada daşdığı zəncirlərə and içirəm, onların çəkisini azalt, onları mənim üçün dözülməli olan et.

Qoy biz şərqlərimizi və himnləri oxumağı tərk edək. Qoy biz ürəklərimizi Allaha doğru qaldıraq, lakin onun mərhəməti üçün biz həm də heç bir vasitəyə malik deyilik.

Allah özünün yaratdığı böyük adamların ürəyi üzərində xüsusi hüquqa malikdir. Mərhəmət anı gəlib çatana qədər mənim barəmdə düşün, – məni unutma, – məhəbbətimi, sədaqətimi və daimiliyimi xatırla. Məni öz məşuqən kimi sev; öz uşağın, öz bacın, öz arvadın kimi əzizlə! Yaddan çıxarma ki, mən hələ də səni sevirəm və həm də mübarizə aparıram. Mən dəhşətli hisslər içərisində titrəyirəm və ürəyim indi dediyimə qarşı üsyan qaldırır. Mən yazdığım kağızı göz yaşları ilə

isladıram, uzun məktubumu səni arzulamaqla, əgər sən də bunu arzu edirsənsə, bitirirəm. Həmişəlik xudahafiz!

II məktub. Abelyardan Elonzaya

Mən təsəvvür edə bilsəydim ki, sənə yazılmamış məktub sənin əlinə düşəcək, onda mən daha da ehtiyatlı olardım ki, səndə bizim keçmiş bədbəxtliklərimizin xatirəsini yenidən oyatmayım. Mən özümün təhqir olunmaqlarım seriyasını dostuma yazmağı rəva gördüm ki, başıma gələn itki ona daha az təsir göstərsin. Əgər mən sənin özünə yazsaydım, axıtdığım göz yaşlarını qurutmaq niyyətini güdərdim. Mən öz dərdimi səninki ilə qarışdırmağı və ürəyimi sənin qarşında açmağı nəzərdə tutardım. Qısaı, bütün öz narahatlıqlarımı və könlümün sirrini sənin gözlərin qarşısında açardım, axı onları dünyanın qalan hissəsindən gizlətmişdim. İndi sən məni öz qərarlarımın əleyhinə, birbaşa onlara əks olanları açmağa məcbur edirsən.

Bizim üzərimizə düşən əzablar düşüncəsində bu həqiqətdir və bunu müşahidə etdikdə, bizim vəziyyətimizdə heç bir dəyişiklik gözlənilmir. Bizi şirnikləndirməklə çiçək açan həmin günlərimiz indi keçmişdə qalmışdır. Ancaq ağılımızdan onların xatirəsini ağırlı cəhdlərlə, bütün əlamətləri ilə pozmaqdan başqa, heç nə özünü xatırlatmır. Mən fəlsəfədə və dində mənə olan təhqirə dərman tapmağı arzulayıram. Məhəbbətdən özümü müdafiə etmək üçün sığınacaq axtardım. Mən özümə söz verdim ki, səni unudacağam və hələ də bu barədə səni sevmədən düşünə bilmirəm. Faydasız cəhdlərdən sonrakı vaxtdan özümü inandırtdım ki, bu fəvqə təsir edən narahatlıq yalnız özümü azad etmək üçün mübarizə aparmaqdan ötəridir. Bu, kifayət qədər olan müdriklik hamıdan onu gizlətmək üçün idi, ancaq sən məni utandırdın və özümün də necə zəif olduğumu bildim.

Mən bir düşmən kimi qaçmaq niyyəti ilə xeyli məsafədə səndən uzaqlaşdım. Ancaq hələ də ağılımda dayanmadan səni axtarıram. Mən sənin obrazını öz xatirəmdə səsləyirəm. Müxtəlif növ təşvişlərlə mən özümə xəyanət etdim, həm də özümə zidd çıxdım. Mən sənə nifrət edirəm! Mən səni sevirəm! Biabırçılıq hər tərəfdən mənə təzyiq edir. Bu an qorxuram ki, sənin düşündüyündən də daha laqeyd görünəcəyəm və həm də öz narahatlığımı açıb göstərməklə biabır olmuşam. Sən görürsən ki, mən necə bir qarmaqarışıq vəziyyətdəyəm, özümü necə məzəmmət edir və necə əzab çəkirəm. O vaxtdan ki, mən məhəbbət barədə heç nəyə ümid etmirəm, din mənə əmr edir ki, ləyaqətin arxasınca gedim. Lakin məhəbbət mənim təxəyyülüm və özümə münasibətim üzərində keçmiş həzləri ilə öz ağılığını saxlayır. Xatirə indi məşuqəmin yerini tutur. Hətta səhralarda da, harada ki, göydən üzərimizə şəh düşmür, ancaq biz artıq sevməməyə borclu olduğumuzu sevirik.

Sən məni öz ağan adlandırdın. Bu həqiqətdir ki, sən mənim qayğıma etibar etdin. Mən görürəm ki, səni elmlərə öyrətməkdə əbəş yerə ciddi idim, bu, sənə günahsızlığın, mənə isə azadlığım hesabına başa gəldi. Səni sevən əmin düşmənimə çevrildi və qisasını mənim üstümə tökdü. Mən ehtirasımı məmnun etməklə indi gücümü, həmçinin səni sevməyimi itirmişəm, ancaq, yəqin ki, bəzi təskinliyə malik olacağam. Mən necə də səfiləm! Mən səni düşünəndə, hətta göz yaşları axıdanda, özümü daha çox təqsirkar hesab edirəm. Sənə malik olanda isə mən tam azad idim. Mən fasiləsiz olaraq sənin haqqında düşünürəm. Ey Allah! Əgər mən mehrab qarşısında uzansam, səndən xahiş edəcəyəm ki, mənə yazığın gəlsin. Lakin Göylər indiyədək məndə yaşayan ehtirasa qarşı amansızdır. Odun üstünü küllər yalnız aldadıcı qaydada örtüdü və qeyri-adi mərhəmətdən savayı, heç nə onu söndürə bilməz. Biz aldadılmış adamlarıq, ancaq heç nə Allahdan gizli qalmır.

Mən ümid edirdim ki, biz ayrıldıqdan sonra sən öz hissiyyatını dəyişə biləcəksən. Aradan yoxa çıxmaq məhəbbətin sərdabəsidir. Mən öyünürəm ki, səni bir daha görməyəndə də, sən ağlını narahat etməyəndə də xatirəmdə dincələcəksən.

Mən səni sevməmişdən əvvəl hər şeyi etdim, lakin onların hamısı əbəş oldu. Sənə müxalif olan hər şey uğursuz oldu. Mən sevməyən adamların xoşbəxtliyinə qibtə edirəm. Onlar necə də sakit və ruhlarına görə necə də yüngüldürlər. Baxmayaraq ki, mən artıq məhəbbət tərəfindən aldadılmıram, ancaq sağalmamışam, bu qədər çox şəraitlərdə ehtiraslarla bacarmıram, bu yer, şəxsən özüm və biabırılığım məni məhv etməyə yönəlmişdir. Digərləri ilə müqayisədə bizə fəlsəfə böyük fayda verə bilər.

Məhəbbət necə də bir əziyyətdir. Bizim üçün necə böyük bir xoşbəxtlik olardı ki, bizim alçaldılmamız və göz yaşlarımız tövbəmizə əminlik versin. Könüldən həzz sevgisi qeyri-adi cəhdlərdən savayı heç nə ilə silinmir. Mən bilmirəm ki, bu necə baş verdi ki, sevən adam üçün daim ağlamaq bir həzzə çevrilir. Allahın məhəbbəti başlanğıcında öz yaratdıqları məxluqların məhəbbətini heç də bütünlüklə yoxa çıxarmır.

Faydasız şərəf, əziyyət verən var-dövlət heç vaxt məni şirnikləndirməmişdir. Lakin həmin ləfəzləri, o gözəlliyi, o havanı ki, mən bu məsafədə hiss edirəm, onlar mənim məğlubiyyətimə səbəb olur. Sənin baxışların mənim təqsirimə başlanğıcı idi, sənin gözlərin, sənin mülahizələrin ürəyimi parçalayırdı. Bizi müdafiə etməyə çalışan ambitsiyanın və şərəfin əksinə, məhəbbət tezliklə ağa oldu. Allah buna görə məni cəzalandırdı, məni tərk etdi. Sən artıq dünyanınki deyilsən, sən ondan imtina etdin. Sən mənim dindarlığımı körpəlik vəziyyətində məhv edəcəksənmi? Mən öz andlarımdan imtina etməliyəmmi? Mən onları Allahın qarşısında and içmişəm. Mənim məhəbbətim məni əhatə edənlərin xoşbəxt laqeydliyi qarşısında gur yanır və ürəyim sənə və özümə məxsus kədərlər ilə tikə-tikə olana bənzəyir. Mən bu zəifliyimi sənə etiraf etməyə borclu deyiləm. Mən hiss edirəm ki, səhv etmişəm. Əgər mən öz zəifliyimi məhəbbət şərqilərində və şeirlərdə dərc etdirsəm, bu binanın qaranlıq zirzəmiləri möminliyin üzə çıxması

xüsusiyyətini ən azı gizlətməyəcəkdirmi? Mən meyl və borc arasında daim gedən mübarizəni hiss edirəm.

Mən səfil günahkaram, hakimim qarşısında uzanıram. Üzümlü yerə dayamışam, göz yaşlarım torpağa qatışıb.

Gəl, əgər sən bunu yararlı sayırsansa, müqəddəs adətinlə özünü Allahımla mənim arama sox və bizi ayıran sədd ol.

Mən səni özünün bütün andlarından və öhdəliklərindən azad edirəm.

Öz ləyaqətini adamlara və mələklərə layiq olan tamaşaya döndər.

Günahkarların qədəhi şirinliyi vəsf etməklə dolub daşır və biz onun dadını bilməyə meyl edirik. Həm də bunu ilk dəfə sənə verdiyimə görə məni qorxaqlıqda qınama.

Kilsə bizim bədbəxtliyimizə qısqancdır.

Göylər Eloizanı unutmağı, onu bir daha görməməyi Abelyardan tələb edir. sən məni, hətta bir ideya kimi də unut.

Məhəbbət, əminlikdən çox etibarsızlığa malikdir.

Mən necə rahat ola bilərəm ki, sənin dinmədiyini görürəm, mənim təhqir olunmağımdan sonra artıq sən dünyada hansısa bir məmnunluq gözləməkdə davam etməyəcəksən və sən bir daha ona qayıtmayacaqsan.

Lakin mən hələ də şübhələnməkdəyəm. Mən təxəyyül edirdim ki, qadınlar andların zərurətinin məcburiyyəti olmadan öz möhkəm qərarlarını verməyə qadir deyillər. Din və möminlik sənin daş qəfəsinin və divarlarının ətrafında möhkəm mühafizə qurmuşdur. Mən hər gün titrəyirəm ki, özünü qurban verməyə səni inandırardım. Mən bunu xatırlamağa cəsarət etmədən, əvvəllər heç vaxt görmədiyim səndəki gözəlliyin parlaqlığına heyran olmuşdum, vurulmuşdum. Mən səni öz təqsirimə görə rahibə olmağını cinayətkar bir rüşvətlə yoluna qoydum, bu da, əslində, səni dəfn etməyi satın almaqdır. Monastırı açıq etiraf etmək rüşvət verməyə bənzəyir və mənim niyyətlərim səndən, onların bütün şübhələri və iyrəncliyi ilə birlikdə gizlədildi. Mən hər yerdə sənin arxanca getməyi qərara aldım. Mənim kölgəm daim sənin addımlarını izləyəcəkdir.

Ancaq Göylərə minnətdaram ki, sən andlar içməyi qərara aldın. Mən səni mehrabın yanınadək müşayiət etdim və sən müqəddəs süfrəni tutmaq üçün əlini uzadanda, sənin həmin məhvedici sözlərini aydınca eşitdim. Sən mənim təxəyyülümdə işıq və dəyişilən bir məxluq idin.

Mən sənin gözlərini, hər hərəkətini, sənin havanı müşahidə etdim. Hər şeydən titrədim. Sən adamın öz mənafeyi naminə olan bir davranışını satqınlıq, xəyanət və qətl adlandıra bilərsən. Məhəbbət nifrət etməyə elə oxşardır ki, ən ciddi mənfur münasibəti və qəzəbi də doğurur.

Mənim məhəbbətimə nəhayətsiz layiq olduğunu gördükdə güman etdim ki, səni artıq sevə bilmərəm. Mən sənə özümün vurğunluq əlamətlərini göstərməklə, səni tərk etməyin vaxtı çatdığını düşündüm. Mənim qısqançlığım

sönən kimi görünür. Təkcə Allahın bizə rəqib olduğu bir vaxtda biz heç nədən qorxmamalıyıq. Mən, hətta ona dua ilə müraciət etməyə cəsaret etdim ki, səni mənim gözlərimdən uzaqlaşdırsın. Allah mənim xahişimi və duamı rədd etdi və məhəbbətimin yaşaması hesabına əzab çəkmək yolu ilə mənim cəzamı davam etdirdi. Beləliklə, mən sənə andlarına bənzər təqsiri daşıyıram və həyatımın bütün günlərində işgəncəyə məruz qalmalıyam.

Hər ikimiz məhəbbət təqsirinin qurbanları kimi görünürüksə, bu məhəbbət bizim əsl adətlərimizdə isə təhqir kimi görünür və bizim bir-birimizə vurğunluğumuz pozğunluqdur, bunlar məni dəhşətə gətirir və titrəməyə məcbur edir.

O vaxta qədər ki, mərhəmət tərəfindən bizə işıq salınır, biz deyə bilərik ki, məhəbbət zəhərdir və sərxoşluqdur.

Allah öz varlığı ilə adamlara onların bədbəxtliklərini yumşaltmaq üçün ənam verə bilər. Mən sənə yazdım, sən isə mənə heç bir cavab vermədin, onda sənə ürəyin bağlı imiş, lakin sənə ərinin bu bağının qapısı indi açılmışdır. O, (Allahı nəzərdə tutur – tərcüməçi) oradan çəkilməmişdir ki, səni tək qoysun. Səndən uzaqlaşmaqla O, səni mühakimə etmişdir. Onu geri çağır və çalış yenidən Onu əldə edəsən. Biz Allahın köməyinə malik olmalıyıq, bununla biz öz zəncirlərimizi qıra bilərik. Biz özümüzü azad etmək üçün çox dərin məhəbbətdəyik. Biz həmişəlik gənc olmamağımıza görə təskinlik tapmalıyıq. Bizdən sonra kimlər ki, belə hərəkət edəcəkdir, onlar özlərini az təqsirkar hesab edəcəklər. Biz tövbəsi gecikən cinayətkarlarıq, qoy bunu səmimi etiraf edək. Gəl, biz etdiyimiz şər işləri nə qədər mümkünsə, düzəldək və qoy cinayətlərimizə şahid olan Fransa bizim tövbəmizdən heyrlənsin. Qoy biz ürəklərimizdən gələn bu qurbanı verməklə xəcalətdən qızaraq və ağlayaq. Əgər bu zəif başlanğıclarda, ey Allah, bizim ürəklərimiz bütünlüklə Səninki deyilsə, qoy onlar ən azı nə etmək lazım olduğunu hiss etsinlər.

Eloiza, özünü dərin kök salmış ehtirasın biabırçı qalıqlarından azad et. Yadda saxla ki, Allahdan başqa hansısa digər biri barədə ən kiçik düşüncə belə, zinakarlıqdır. Mən xaç altında deyil, məhəbbət altında itaətdə idim. Mənə yazığın gəlsin və özünü də azad et. Allahdan qorx, bununla öz zəifliklərindən azad ola bilərsən. Onu sev, bununla sən ləyaqətlərində irəliləyə bilərsən.

Dini cəmiyyətin başında qul olma və digər kraliçalar üzərində idarəetmə hüququna malik olanda, birinci növbədə özünü idarə etməyi öyrən. Ən azı, sən öz hisslərinin üsyanına görə utan. Dünyada əbəs yerə keçirdiyin həyatının bütün anlarına və həzzə görə tövbə et, onları məndən də tələb et.

Mən həqiqətən sənə müəllimin idim, lakin bu, təkcə günahı öyrətmək idi. Sən məni atan adlandırırsan. Əvvəllər bu titula mənim hansısa bir iddiam var idi. Nəyinsə qarşısını aldığıma görə buna layiq idim. Mən sənə qardaşın idim, lakin bu günə bənzərlik idi və bu ehtiramı mənə gətirdi. Mən sənə ərin adlanıram, lakin bu, ictimai mərəkədən sonra oldu. Əgər sən məktubunda məni şərəfləndirir və öz ehtirasını tərifləyirsənsə, onları qarala, at kənara və yerlərinə

qatil, əclaf və düşmən sözlərini qoy, çünki o, sənin şərəfinə qarşı qəsd düzəltdi, sənin sakitliyini pozdu və sənin günahsızlığına xəyanət etdi. Qeyri-adi mərhəmət aktı ilə sən xilas ola bilərsən.

Məhəbbət sözündən fərqli olaraq, dünya sözünü tələffüz etmək min dəfə asandır. Mən məhəbbət adlanan bu aldadıcı, dinsiz sözə nifrət edirəm. Mən o barədə daha düşünürəm, lakin mənim sərgərdan ürəyim hələ də əbədi olaraq səni axtarır və səni itirməyimin ağrısı ilə doludur. Sənin ürəyini ələ keçirmək üçün son dünyəvi cəhdlərimi xatırla. Mən nəzərdə tutduqlarımı və səninlə olmağımı əzizləyirdim.

Elə adamlar vardır ki, onları Allah əzab verməklə xilas edir. Qoy, sənin dualarının bəhrəsi mənim xilasım olsun. Qoy, mən sənin göz yaşlarına və sənin müqəddəslik nümunənə borclu olum. Allah, mənim ürəyim Sənə yaratdığının məhəbbəti ilə doludur. Sənə əlin, bu lazım olanda, Səndən başqa, məndən bütün məhəbbətləri boşalda bilər. Eloizanı sevmək, əslində, onu tərk etməkdir. Mən bu qərara gəlmişəm, bu məktub mənim son səhvim olacaqdır. Əlvida. Əgər mən burada ölsəm, göstəriş verəcəyəm ki, mənim cəsədim Parakletdəki evə (Eloizanın olduğu yeri nəzərdə tutur – tərcüməçi) aparılsın. Sən məni bu vəziyyətdə görə bilərsən, səndən heç də göz yaşları tələb etmirəm, çünki bu, artıq gec olacaqdır. Yaxşı olar ki, mənim üçün indi ağlayasan və məni yandıran odu söndürəsən. Mənim ölümüm sənə bəlağətlə deyəcəkdir ki, sən bir kişini sevəndə, həqiqətən, igid olmusan. Mən ümid edirəm ki, sənə iradənin bu öləri həyatı başa çatdıranda qərara gələcəkdir ki, mənim yanımda dəfn olunasan. Sənə soyuq küllərin o vaxt heç nədən qorxmıyacaqdır və mənim sərdabəm isə daha zəngin, həm də məşhur olacaqdır.

III məktub. Eloizadan Abelyara

Səndən aldığım məktubu səbirsizliklə oxudum; bütün bədbəxtliklərimə baxmayaraq, mən nədə bir rahatlıq arqumentləri tapmağa heç də ümid etmirdim. Lakin sevgililər özlərinə işgəncə verəndə necə də səmimi olurlar. Niyə sən Eloizanın adını Abelyarından qabaqda qoyursan? Bu, yeganə bir addır ki, – ata və ər adı – səbirsiz gözlərim yalnız onu axtarır.

Bunları xoşbəxtliyimi viranəyə döndərən qəddar taledən əvvəl sən mənə ünvanlamamışdın? Mən görürəm ki, sənə ürəyini məni tərk etmişdir. Sən məni tərk etmək qəddarlığına maliksənmi? Bundan qorxu mənim ürəyimə xəncər soxur. Qəddar Abelyar! Sən mənim göz yaşlarımı dayandırmağa borclusan, ancaq əksinə, sən onları sel kimi axmağa məcbur edirsən.

Sənə ölümündən sonra mənim sənə külləyə qayğı göstərməyimi və ona axırıncı borcumu verməyimi arzu edirsən. Heyif! Sən bunu mənə necə yazı bildin?

Mənim qəflətən ölməyimdən qorxu sənə əlindən qələmi salmayacaqmı? Mən güman edirəm ki, bütün bu işgəncələri mənə vermək istədiyini sən hiss etmirsənmi? Göylər mənə nə qədər sərt olsa da, o qədər laqeyd olmayacaqdır ki, mənə səndən bir an da olsun artıq yaşamağa icazə versin. Abelyarsız yaşamaq dözülməyən bir cəza olardı və mənim onunla birləşməyim mənasında ölüm ən müstəsna xoşbəxtlik olardı. Əgər Göylər mənim davam edən harayımı eşitsə, sənə ömrün xeyli uzanacaq və sən məni dəfn edəcəksən.

Ona görə də narahatlıq doğuran şeylər barədə bir daha mənə yazma. Çünki biz artıq kifayət dərəcədə səfil insanlarıq, bizim kədərlərimizin az da olsa çoxalmasına ehtiyacımız yoxdur. Bizim buradakı həyatımız əriməkdə olan, yavaş-yavaş gedən ölümdür, sən onu tələsdirəcəksənmi? Biz gələcək qorxu üçün də yeni səbəblər axtarmalıyıqmı? Seneka, öz hissləri ilə şərin gəlməsindən məsafə saxlamaq üçün səbəbdən necə qaçmaq və ölümdən əvvəl ağrını qəbul etmək üçün həyatın bütün sevinclərini necə itirməyin yollarını göstərirdi.

Sənə görə mən yaşamağı qərara almışam. Əgər sən məni tərk etmək istəyirsənsə, son ayrılmağımız barədə düşünəndə səfil günlərə ehtiyac duymayacağam. Mən bütün ölümcül zərbələri hiss edirəm.

Sən mənə özümü bütünlüklə Allaha həsr etməyimi arzulayırsan, mən bunu necə edə bilərəm ki, sən gecə və gündüz daim ağıma sahib olan təhlükələrlə məni qorxudursan. Səni itirdikdən sonra mən nəyə ümid edə bilərəm? Mən çətinlik çəkmədən həyatın bütün məlahətlərindən imtina etdim, təkcə məhəbbətimi və sənə sağ-salamat olmağın eşitməyimi saxladım.

Mən özümü öyməyə cəsarət etmirəm ki, səni nə vaxtsa görmək ümidi ilə yaşayım. Bu, mənim bədbəxtliklərimdən ən böyüyüdür. Əgər sən məni öldürməyi arzu etmirsənsə, mənim yaralarım onda artıq digər başqa növlər üçün heç bir yer qoymamışdır.

Əziz Abelyar, mənim ümitsizliyimə yazığın gəlsin. Görən, belə səfil olan başqa biri varmı? Sən məni digər qadınlardan yuxarı qaldırdın, onlar sənə məhəbbətinə görə mənə paxıllıq edirdilər. Mən öz xoşbəxtliyimin zirvəsində şadlananda, yalnız daha dəhşətli qaydada yıxılmalıydım, heç bir şey mənim həzzlərimlə müqayisə edilə bilməzdi və indi də mənim bədbəxtliyimə bərabər olan heç nə yoxdur. Mənim taleyim daim təhlükəli vəziyyətdə idi. O, məni ən böyük xoş münasibətlə yükləmişdi və həmin vaxt məni ən böyük qüssənin içərisinə atdı. Mənə ayrıca əzab verdi, mənim sevinc xatirələrimi tale, axını dayanmayan göz yaşları bulağında itirdi. Malik olduğun sevgi mənim ən sevincli hədiyyəm idi. Qıssası, onun qəzəbi bütünlüklə uğur qazandı və mən indiki kədərlərimin, mənə valeh olmağının şirinliyinə mütənasib olan bir acı olduğunu hiss etdim.

Biz özümü, təqsirkar bir məhəbbətin sevincinə verəndə heç nə bizim həzzlərimizə mane olmurdu, lakin tezliklə bizim ehtirasımıza yenidən qəsd edildi və o nikahdakı sığınacağa götürüldü. Və sənə cəzan necə də bir barbarlıq idi. Gör, qəddar əminin bizim üzərimizdə necə bir hüququ var imiş? Biz hətta məhrab qarşısında bir-birimizə qovuşduq ki, bu, bizi düşmənlərimizin hiddətindən

qorusun. Əvəzində bizi ayırdılar. Sən mühazirələr oxumaqla məşğul olanda, mən sənə qulaq asıb, monastıra getdim. Burada da bütün günümü sənin barəndə fikirləşməkdə keçirdim. Bu birgə cəza bizi haqlayanda və sən barbar adamın bütöv qisasının obyektinə çevriləndə daha az təqsirkar idin. Mən bədbəxtəm, səni məhv etdim və sənin bütün bədbəxtliklərinin səbəbi oldum. Bizim cins tərəfindən hissi oyadılan böyük adam üçün bu necə təhlükəlidir! Bizim bütün lətafətlərimizin əksinə, o, elə bil ki, körpəliyindən həssas ürəyindən yaralanmağa borclu imiş.

Mən uzun müddət bəzi şeylərə yaxın idim və belə qənaətə gəldim ki, ölüm gözəllikdən daha az təhlükəlidir. Bu, azadlığın gəmi qəzasıdır, məhvedici tələdir, ondan azad olmaq da qeyri-mümkündür. Bu, ilk kişini göylərin onu yerləşdirdiyi şərəfli mövqedən başı aşağı yuvarlayan qadın idi. Bu qadın onun xoşbəxtliyində iştirak etmək üçün yarandığı halda, onun məhvinin yeganə səbəbi oldu. Samsonun (Bibliyadakı həmin yəhudi qəhrəmanı filistimli qadın Dəliləyə sevgisinə görə məhv olmuşdu – tərcüməçi) şərəfi, onun ürəyi əgər Dəlilənin məlahətləri ilə sınağa çəkilməsəydi, necə də parlaq idi. Qadın onu filistimlilərin silahlarına qarşı silahsız etməklə, düşmənlərinə satdı. Qadının tərk-silah etdiyi bu adam orduların qalibi idi, lakin düşmənlərinin məkr körfəzcikləri onun könülünə soxuldu. Qadınlarla yaxınlıqdan şadlanmağı bacaran Solomon (İsrailin b.e.ə. X əsrdəki məşhur çarı, Yerusəlimdə dini ibadət üçün olan tarixi məbəd Solomon məbədi adını daşıyırdı, həm də yüzlərlə arvada və kənizlərə malik idi və onların dininə sitayiş etməyə başladı –tərcüməçi) Allahı sevindirməyi tərk etdi. O, özünün tikdirdiyi mehrablər qarşısında səcdə qılmağını atdı, bütələrə ətirli buxur yandırdı.

Eyni şeytan ruhu Eloizanı da Abelyarı məhv etmək üçün alətə çevirdi. Ancaq mən sənə bədbəxtliklərinin heç də könüllü olaraq səbəbi olmadım. Mən səni satmadım. Lakin mənim dəyişilməyən qalmağım və məhəbbətim səni məhv etdi. Əgər mən səni daim sevməklə cinayət işlətmisəmsə, mən buna görə tövbə edə bilmərəm. Mən sənə sevginə tezliklə əmin olduqda qorxumu azaltdım. Öz nəhayətsiz ehtiramıma səni inandırmaqdan başqa, mənim heç bir niyyətim yox idi. Özümü bütünlüklə məhəbbətimə qurban verdim. Əgər məni dayandırmağa qadir olan hansısa bir xəbərdarlıq olsaydı, bu, heç şübhəsiz, mənim məhəbbətim olardı.

Mənim hələ də sevinclə yada saldıgım həmin həzzlərin xatirəsini göz yaşlarım yuya bilsəydi, necə də xoşbəxt olardım. Ən azı, səni məhkum etməyə cəhd etsəm də, mən Allahın acığını soyuda bilmərəm.

Cinayəti söndürmək üçün cəzanı çəkmək kifayət deyildir. Biz gördüyümüz çox sayda adam öz səhvlərini etiraf etmişdir. Sonra isə yeni həzzlər onları öz təsiri altına almışdır. Ürəyin tövbə etməsi dilin etiraflarını müşayiət etməyə borcludur, ancaq bu, çox nadir hallarda baş verir. Səni sevməklə çoxlu həzzlər aldımsa, hiss edirəm ki, mən özümün əksinə tövbə edə bilmərəm. Sakit gecələrimdə mənim ürəyim ən böyük qaygıları dayandıran bir yuxuya dalmalı olduğu halda, mən öz ürəyimin illüziyalarından uzaqlaşa bilmirəm. Mən xəyal edirəm ki, hələ də əziz Abelyarımlayam. Mən onu görür, onunla danışır, onun cavablarını dinləyirəm. Mən sənə düşmənlərinə qarşı çıxıram, yazıq gələn şəkildə ağlayıram və bəzi anlarda, göz yaşları içərisində də oyanıram. Hətta müqəddəs

yerlərdə, mehrab qarşısında da bizim məhəbbətimizi daşıyıram, şirnikləndirici

həzzlərə malik olduğumuza ağrı deyirəm, onları itirdiklərimə görə ah çəkirəm. Mən ilk dəfə sənin öz ehtirasını bəyan etdiyin və ölənə qədər məni sevəcəyinə and içdiyin vaxtı və yeri xatırlayıram (çünki sevgililər heç nəyi unutmurlar). Sənin sözlərin, andların mənim ürəyimdə dərin şəkildə nəqş edilmişdir. Sənin adın həтта mənim dodaqlarımdadır. Sənin bədəninin cəzası könlünün məhvedici yaralarını sağaldır. Düşmənin qisas aldı, müdrik həkim sənin həyatını xilas etmək üçün xeyli ağrı tətbiq etdi. Mən min dəfə səndən də yazıq vəziyyətdəyəm, çünki mübarizə aparmaq üçün min ehtirasa malikəm. Özümü müdafiə etməkdə isə böyük çətinliklərim var.

Mənim ehtiraslarım üsyandır. Mən başqalarına başçılıq edirəm, lakin özümü idarə edə bilmirəm. Adamlar məni tərifi layiq qaydada mühakimə edirlər, lakin Allahın qarşısında təqsirim vardır. Onun hər şeyi görəni gözlərindən heç nə gizli qalmır və onun gözləri hər şeyi yırtıb keçməklə görür, ürəyin bütün sirrlərindən agah olur. Mənim ürəyim insan məhəbbəti ilə doludur, rahibələri isə öyrədirəm ki, yalnız Allahı sevsinlər.

İki şeyi ayırmağa cəhd etmək əbəsdir, mömin olmayanlar təqsirkar olmalıdır və kim ki, ləyaqətə yaxınlaşmağa gecikirsə, onlar həmin ləyaqətdən təcrid olunurlar. Mənim düşüncəmin qarışıqlığında Allahı provokasiya etməkdən daha çox o adamı təhqir etməkdən qorxuram və Ona (Allaha – tərcüməçi) xoş olmaqdan daha çox sənə xoş olmaq istəyirəm. Mənə xoş gələn hər şeydən özümə xəttər toxundururam. Mən özümü diri-diri basdırıram. Özümü göz yaşları ilə, kədərlərlə qidalandırırəm. Mənim saxta möminliyim başqaları kimi, səni də uzun müddət aldatdı. Sən özünü inandırırıydın ki, mən bütünlüklə öz borcuma həsr olunmuşam, ancaq mənim məhəbbətdən başqa bir işim yox idi.

Ürəyimizdəki gizli surətdə qalxan məğrurluq bizi kor edir və yarımçıq sağalmış yaralarımızı bizdən gizlədir. Şirniklənmə ümid verməklə bizi aldadır və eyni zamanda bizi məhv edir.

İnsan ürəyi bir labirintdir, onu kəşf etmək çox çətinidir. Sən mənim barəmdə etdiyin təriflər mənə daha təhlükəlidir, çünki məhz onları mənə bəxş edən bir şəxsi mən sevirəm. Sənə bir oxucu kimi həzz verməyi daha çox arzulayıram, həm də mənə aid etdiyin ləyaqətə inanmaq istəyirəm. De ki, bizim ləyaqətimiz zəifliyimizə əsaslanır və onlar yalnız daha böyük çətinliklərlə mübarizə aparan adamları taclandırır.

Lakin mən qələbə hədiyyəsi olan tacı axtarmıram, mən ancaq təhlükədən uzaqlaşmaqla məmnun olacağam. Bu döyüşdə qalib gəlməkdənsə, asan yolu tutmaq daha asandır. Burada şərəfin bir neçə dərəcəsi vardır və mən ən yüksəyinə nail olmaq iddiasında deyiləm. Mən onları böyük cəsarət sahibləri üçün güzəştə gedirəm, onlar çox vaxt qalibiyyətli olurlar. Mən qorxuya üstün gələ bilən qələbəni axtarmıram. Gəmi qəzasından qaçmaq və nəhayət, limana çatmaq mənim üçün kifayət qaydada olan bir xoşbəxtlikdir. Göylər mənə əmr edir ki, sənə olan məhvedici məhəbbətdən imtina edim, lakin eh! Mənim ürəyim heç vaxt onunla razılaşmağa qadir olmayacaqdır. Xudahafiz.

IV məktub. Elonzadan Abelyara

Əziz Abelyar! Yəqin ki, gözləyirdin ki, laqeydliyinə görə səni ittiham edəcəyəm. Sən mənim son məktubuma cavab vermədin və Göylər indi mənim olduğum şəraitdə dərdimi yüngülləşdirməyəcəkdir, çünki sən özün də xəyanət etdiyim ehtirasa görə mənə çox laqeydlik göstərirsən. Nəhayət, Abelyar, sən Eloizanı həmişəlik itirmisən. Bütün andlara baxmayaraq, səndən başqa heç nəyin və həm də səndən başqa kiminsə məni əyləndirməsi barədə həтта düşünə də bilmirəm. Mən səndən bu fikirlərinə görə uzaqlaşdım ki, səni yaddan çıxarım. Sənin sevgilin barədəki heyranedici ideyana bir dəfə vuruldum, ancaq mənim xoşbəxtliyim baş tutmayacaqdır.

Abelyarın əziz obrazı! Sən artıq mənim arxamca gedə bilməyəcəksən, artıq mən səni xatırlamıram. Ey heyranedici həzzlər; Eloiza sizdən uzaqlaşmışdır, siz isə mənim işgəncə verənim oldunuz. Sən heç vaxt təsəvvür etmirdin ki, Eloiza dəyişilən ola bilər. O, sənə belə güclü meyl edən vaxtdan, əvvəlcədən bu qərara gəldi ki, sən ondan sonra hansı bir Zamanın gələcəyini bilmirsən. Lakin aldanma, mən sənə öz saxtılığımızı açıram, baxmayaraq özümü inandırırıram ki, məni məzəmmət etmək əvəzinə, sən sevinc yaşları axıdacaqsan. Sən biləcəksən ki, təkcə sənin Allahın Eloizanı səndən aldı. Təsəvvür edə bilərdinmi ki, hansısa bir adamın səni mənim ürəyimdən çıxarması mümkündür? Sən düşünə bilərdinmi ki, xeyirxah və oxumuş Abelyarı Allahdan başqa kimisə qurban getməli olan bir təqsirkara çevirə bilər? Allah belə böyük işə nail olmaq və ona son qoymaqdan ötrə öz imkanından istifadə etdi. Sən son məktubunu mənə göndərəndən bir neçə gün sonra mən qorxulu şəkildə xəstələndim. Həkimlər mənim öləcəyimi güman edirdilər. Mən özüm də qəti şəkildə ölümümü gözləyirdim. Bu vaxt mənim əvvəllər daim günahsız görünən ehtirasım gözümdə cinayət kimi göründü. Xatirəm həyatımın bütün son hərəkətlərini sədaqətlə mənə nümayiş etdirdi və sənə etiraf edirəm ki, mənim hiss etdiyim ağrı yalnız sənə olan məhəbbətim üçün idi. İndiyədək mənim uzaqdan gördüyüm ölüm bu vaxt mənə bir günahkarın üstünü kəsən kimi özünü göstərdi. Mən Allahın qəzəbindən ölümcül qorxmağa başladım. Abelyar, qisası, ağılının əzab çəkdiyi bütün peşmançılığı təsəvvür et və o vaxt sən mənim dəyişilməyimə təəccüblənməyəcəksən.

Mən bu divarlar arasında bağlanandan sonra, bizim bədbəxtliklərimizə ağlamaqdan başqa heç nə etmirəm. Bu monastır mənim qışqırığıma səs verir və elə bil ki, bir bədbəxt adam əbədi qul olmağa məhkum edilmişdir, mən günlərimi kədərlə keçirirəm. Allahın mənim üçün mərhəmətli qaydada nəzərdə tutduğunu icra etmək əvəzinə, mən ona olan andlarımı pozuram. Mən bu müqəddəs sığınacağa dəhşətli həbsxana kimi baxıram və Allahın boyunduruğunu iradəmdən kənar qaydada daşıyıram. Tövbə həyatı ilə özümü təmizə çıxarmaq əvəzinə, mən öz məhkumluğumu möhkəmləndirirəm. Bu, necə də məhvedicidir. Lakin Abelyar,

mən gözümlü kor edən sarğını cırıb atmışam və əgər mən öz hissiyyatıma əsaslanmağa cəsərət etsəm, bu vaxt özümü sənın hörmətinə layiq edəcəyəm. Sən mənım artıq sevgili Abelyarım deyilsən. Bizim bədbəxtliklərimiz sənə qüsurun dəhşətini göstərdi və görünür ki, sən zərurətə hazırlıqla tabe olmusan. Sən mənım son məktublarımda hiddətimi gördün, bu, heç şübhəsiz, mənım Abelyarıma ehtiram bəsləməkdən mənı məhrum edir. Sən qabaqcadan görə bilməzdin ki, Eloiza, elə bir hökmranlıq edən ehtirasa qalib gələcəkdir. Lakin Abelyar, sən səhv edirsən, mərhəmətin dəstəklədiyi mənım zəifliyim heç də qəti qələbə çalmağıma mane ola bilmədi. Onda mənə hörmətini bərpa etmə, öz möminliyin sənə bunu zamanət verəcəkdir.

Mən məhəbbətim üzərində zəfər çalmadımmı? Xoşbəxt olmayan Eloiza! Nə qədər ki, sən nəfəs alırsan, o, sənə bəyan edir ki, sən Abelyarı sevməlisən. Talesiz bədbəxt, ağla, çünki sən heç vaxt belə təsadüfə malik olmayacaqsan. Mən qəm-qüssədən ölməyə borcluyam. Mərhəmət mənə çatanda vəd etmişdim ki, ona sədaqətli olum, lakin indi mən bir daha andı pozmuşam, hətta mərhəmətin özü də Abelyara görə qurban getməkdir. Bundan sonra mən necə ümid edirəm ki, Allah mənə öz mərhəmət xəzinəsini açacaqdır. Çünki mən onun bağışlamasından yorulmuşam. Mən ilk dəfə Abelyarı görəndən onu incitməyə başladım. Xoşbəxt olmayan hüsn-rəğbət bizim ikimizin arasında təqsirkar məhəbbət qurdu və Allah bizi ayırmaq üçün özünün düşməni səviyyəsinə qaldırdı. Mən bizim ürəyimizə işıq salan bədbəxtliyə ağı deyirəm. Mən öz ehtirasımın sönməsini təmin etməyə borcluyam. Böyük Allah! Mən məhəbbətin zəncirlərindən nə vaxtsa azad ola bilərəmmi? Ancaq güman ki, mən ağılsız qaydada qorxuram. Abelyar, mən səni bütün andlarından azad edirəm. Sevgili və ər titullarını unut və yalnız ata titulu saxla. Mən səndən heç nə tələb etmirəm, ancaq ruhi məsləhət və bəzi cəza umuram. Ancaq müqəddəsliyin yolu tikanlıdır, əgər sənın ardınca dolaşsam, bu qəbul edilən olduğunu göstərəcəkdir. Daim sənın arxanca getdiyimi görəcəksən. Sən indi cinayətsiz danışmayan ola bilməzsən. Sən mənım səfilliyimdə mənı inkar edirsən, yoxsa mən səni qınamaq üçün hansısa bir şey etməliyəmmi? Lakin indi sən heç nədən qorxmamalısan.

Ürək bütün dünyəvi şadlanmaların arasında şiddətli ağrı hiss edir. Mən nifrətamiz divarlarla əhatə olunmuşam. Saatlar illər qədər uzun görünür. Mən min dəfələrlə peşman oluram ki, özümü burada dəfn etmişəm. Tənhalıq məlahət verici kimi görünür və yerin dincliyi mənım ürəyimə daxil olur. Sakitliyim mənım əzizimin hesabına başa gəlmişdir. Çünki mən onu, məhəbbətimin qiymətində satın almışam. Lakin əgər mən səni ürəyimdən qoparıb atsam, qısqanc olma. Allah daim ona malik olmalıdır ki, sənın əvəzinə ürəyimə ağılıq etsin. Mənım ağılımda yer tutmağına görə məmnun ol, onu sən heç vaxt itirməyəcəksən. Mən sənın barəndə düşünəndə daim gizli həzz alacağam.

Elə bu an səndən məktub aldım. Sən mənı, yeni xəbərləri yazmağı gecikdirdiyimə görə məzəmmət edirsən. Mənım xəstəliyim bunu üzrlü etməlidir. Sən fikirləşirsən ki, bu yaxınlarda öləcəksən. Sən necə də laqeyd, qəddar adamsan ki, mənə elə şeyi deyirsən ki, o, hökmən mənı kədərləndirir. Mən sənə ötən dəfəki

məktubumda yazmışdım ki, əgər sən ölsən, mən necə bədbəxt olacağam. Sən özünə qayğı göstərməlisən. Sən arzulayırsan ki, biz dualarımızda səni yaddan çıxarmayaq. Sən bizim atamızsən, biz isə sənin uşaqların. Sən yol göstərənsən, göstəriş ver, biz əməl edək. Sənin ağıllı göstərişlərini biz sədaqətlə icra edəcəyik. Sən mənə bir şey demişdin, o, məni çaşdırdı – sən eşitmisənmi ki, bizim Bacılardan (Monastırdakı rahibələri nəzərdə tutur – tərcüməçi) bəziləri pis nümunədir və onlar ümumən kifayət qədər ciddi deyillər. Bu səbəbə görə, monastırlar çox vaxt onlara pis nüfuz qazandıran adamlarla doludur. Lakin mən sənə yalvarıram ki, hərdənbir belə şeyləri eşidəndə, mənə onlardan xilas olmağın əsl dərmanını göstər. Mən onu alanda, lazımı qayğı göstərməyə borclu olacaqsan. Mən Parisin yaxınlığındakı monastırlarda baş verən macəraları xatırlayıram.

Sən yazırsan ki, belə cana doyduran həyata son qoymaq üçün ölmək istəyirsən. Bu mümkündürmü ki, sənin kimi bir dahi adam öz bədbəxtliklərindən yuxarı qalxa bilmir. Əgər sənin tələbələrin hali olsa ki, sən öz ehtiraslarının gizli quluna və həmin zəifliklərin qurbanına çevrilmişən, bu vaxt sənin idarəçiliyin həmin adamları qoruya bilərmi? Sən gözlərini mənə dik və məhz sənin tələbinlə mənim özümü qapatdığım barədəki bir qərarla öyün. Biz ayrılanda mən gənc idim və (əgər mən sənin daim mənə dediklərinə inanmağa cəsarət edirdimsə) istənilən adamın sevgisinə layiq idim. Əgər mən Abelyarın hissiyyat həzzindən başqa heç nəyi sevmirdimsə, digər kişilər onu itirməyimə görə mənə rahat şərait yarada bilərdilərmi? Mən sənin göz yaşlarını öpüşlərimlə qurudurdum, çünki sən az qüdrətli idin, mən isə özümü az qoruyub saxlayana çevirdim. Mənim sənə qarşı artan dərəcədə laqeydliyimi görsəydin, sən bir ümitsizlik səbəbinə malik olardın. Lakin sən bədbəxtlik hiss edəndən sonra heç vaxt mənim məhəbbətimin ən böyük rəmzlərini belə qəbul etmədin.

Qoy, mən sənin məktublarında, əziz Abelyar, bir daha Taledən belə gileylənməyini görməyim.

Necə bir biabırçılıqdır ki, hansısa bir adam öz başına gələ biləni qəbul edə bilməsin. Özünü mənim nümunəmdə idarə et, axı mən güclü ehtiraslarla doğulmuşam. Əgər sən taledən şikayət edirsənsə, onun zərbələri o qədər çox deyildir ki, onları hiss edəsən. Sən düşmənlərinə göstərməyə çalışırsan ki, onlar sənə zərbə vurmaq üçün səni necə çox ittiham edirlər.

Mənim əziz ərim (bu tituldan axırıncı dəfə istifadə edirəm) mən səni bir daha görməyəcəyəmmi? Ölümündən əvvəl səni qucaqlamaq həzzinə heç vaxt malik olmayacağammı? Qıssası, heç bir qadın Abelyarın şəxsinə təhlükəsiz bir nəzər sala bilməz. Ona görə də, Eloiza, Abelyarı görməyi bir daha xahiş etmə. Əgər onun barəsindəki xatirə bu qədər çox narahatlıq yaradırsa, onun canlı iştirakı nələr etməyəcəkdir?

Bəzi vaxtlarda sən mənə gizli narahatlıqlar əhvalatlarını danışdırdın və məndə kədərli hiss etmək bacarığını yaradırdın. Ey sevincli xəyallar və təklif olunan imtiyazlar, siz necə tez qeybə çəkildiniz!

Mən oyanır, Abelyarı görmək üçün gözlərimi açıram, qollarımı uzadıram ki, onu qucaqlayım, ancaq o, burada yoxdur. Mən qışqırıram, lakin o, məni eşitmir. Abelyar, bəs sən Eloizanı yuxuda görürsənmi? O, sənə necə yaxınlaşır? Bağışla məni, Abelyar, səhv edən məşuqəni bağışla. Sən, Abelyar öz kursunu bitirməklə xoşbəxt olacaqsan, sənin arzuların və ambitsiyaların öz xilasını üçün heç bir maneəyə malik olmayacaqdır. Lakin Eloiza ağlamalıdır, o, bütün göz yaşlarının hətta özünün də xilasını üçün faydalı olmasına əmin olmadığından həmişə şikayətlənməlidir.

Mən inanmağa başlayıram ki, sənə yazanda olduqca çox ləzzət alıram. Mən bu məktubu yandırmağa borcluyam. Bu, onu göstərir ki, mən hələ də sənə dərin ehtiras hiss edirəm, baxmayaraq ki, başlanğıcda sən məni əks olana inandırmağa cəhd edirdin. Mən mərhəmət və ehtiras dalğalarını hiss edirəm və dönürəm ki, hər ikisinə tabe olum. Abelyar, məni gətirib çıxardığın şəraitdə mənə yazığın gəlsin, mənim son günlərimi müəyyən ölçüdə sakitləşdirməyə çalış, necə ki, mənim ilkin dövrdəki həyatım asan olmamaqla yanaşı, həm də narahat idi.

V məktub. Abelyardan Eloizaya

Eloiza, daha mənə məktub yazma. Biz dünyadan ayrılmışıq ki, özümüzü mənən təmizləyək, təmizə çıxaraq. Xristian mənəviyyətinə birbaşa zidd olan hərəkət etməklə biz, İisus Xrist üçün iyrənc adama çevrilmişik. Gəl, bir daha özümüzü keçmiş həzzlərimizlə aldatmayaq, biz ancaq öz həyatımızı narahat etdik və tənhalığın şirinliyini pozduq. Qoy biz öz səbirliliyimizdən yaxşı istifadə edək və cəzamızın ciddiliyi arasında artıq öz cinayətlərimizi xatırlamayaq. Allah bizim subyektimiz olduğu halda, heç vaxt özümüzü elə böyük yüksəkliyə qaldıra bilmərik. Qoy biz onun yaratdıqlarından və ya özümüzdən asılı olmayaraq, Allahın şərəfi naminə hərəkət edək, bizim digər arzularımıza və ya digərlərinin rəyinə heç bir əhəmiyyət verməyək. Mən səni dua etməyə, meditasiyaya, zəhmətlə məşğul olmağa və dinməz dayanmaq barədə içdiyin andları yerinə yetirməyə istiqamətləndirəcəyəm. Və mən özüm də dua edəcək və dinməz qalacağam.

Eloiza, sənin ürəyin hələ də söndürə bilmədiyən məhvedici alovla yanır və mənimki də narahatlıq və qaydasızlıq ilə doludur. Mən axıncı dəfə sənə öz ürəyimi açdım, həmçinin sənə kədərini hissiyyatlı olaraq qalıram və uzun müddət onlara şərik olacağam. Sənə məktubların məni çox kədərləndirdi. Mən ah çəkir və ağlayıram. Bədbəxt Eloiza, bu, Abelyar üçün səfil bir şəraitdir. Mən bizim bədbəxtliklərimizi, Qəzavü-qəderin günahlarımızı cəzalandırmaq üçün gizli layihəsi hesab edirəm və Fulberə yalnız ilahi intiqamın aləti kimi baxıram.

Ancaq Eloiza, sən məni titrəməyə sövq etdin, məktubların mənə bəyan edir ki, sən insan sevgisinə qul olmusan və həm də, əgər sən ona qalib gələ bilməsən, sən xilas ola bilməyəcəksən. Sonda sən bu məhkəmədə mənim hansı rolu

oynamağımı nəzərdə tutursan? Qoy biz öz qərarlarımızda daha möhkəm olaq. Qoy biz özümüzü bütöv ürəyimizlə Allaha həsr edək.

Mən bilirəm ki, başlanğıcda hər şey çətindir, lakin böyük hərəkəti cəsarətlə başlamaq şərəfdir. Biz bu hesabdən bütün maneələri igidliklə keçməliyik. Heç kəs Allahın boyunduruğunu layiqincə daşımağa heç də uzun müddət davam gətirə bilməz. Sənin canını sarıyan həmin biabırçı zəncirləri qırmağa cəhd et, özünü təzə zəncirlə bağla ki, mərhəmətin köməyi ilə sən xoşbəxt ola biləsən. Əgər sənin birinci cəhdlərin zəifliyini göstərsə, ümitsizliyə qapılma, buna görə sən qorxaq ola bilərsən. Dəhşətli düşməyə qalib gəlmək, həm də qəzəb alovunu söndürmək üçün mübarizə apar.

Sən öz arzularına qarşı döyüşməlisən ki, pozulan təbiətinin ağırlığının təzyiqi altına düşməyəsən. Həyatımız azmağın təsirinə məruz qalanda biz bir böyük müqəddəs adamın «İnsan həyatı uzun şəkildəki azmaqdır» – dediyini etdik. Heç vaxt yatmayan şeytan bizi təəccübləndirmək üçün daim ətrafımızda, özü də bəzi mühafizə olunmayan tərəfimizdə dolaşır və könlümüzü məhv etmək üçün ona daxil olur. Şirniklənməyə məruz qaldıqda biz qorxuruq, bu vaxt digər başqası bizə hücum çəkir. Biz əbəs qaydada özümüzü tərifləyirik ki, uçmaqla şirniklənməyə qalib gələcəyik. Əgər biz səbirli və itaətkar olmadan birləşsək, biz özümüzdə heç bir səbəb olmadan əzab verəcəyik.

Eloiza, dəyişilən olma və Allaha inanc gətir, yoxsa sən yeni şirniklənmələrə düşə bilərsən. Onlar gələndə, lap başlanma anında onları boğ – qoyma sənin ürəyində kök salsın. Qədim insan deyirdi: «Xəstəliyə qarşı dərmanları qəbul elə». Azmağın özü də dərəcələrə malikdir, onlar əvvəlcə sadəcə düşüncələrdir və heç də təhlükə kimi meydana çıxmır. Təxəyyül onları heç bir qorxu olmadan qəbul edir, həzz yüksəlir. Onda biz dayanır və axırda ona tabe oluruq.

Eloiza, indi sənin müqəddəs olanların addımları ilə addımlamağın barədə mənim sözlərimlə razılaşırısanmı? Sözlərim peşmançılıq üçün sənə xoş gəldimi? Mən öz dualarımda sənə zəmanət verməyi heç vaxt dayandırmayacağam və Allahdan xahiş edəcəyəm ki, sənin bir müqəddəs kimi ölməyin barədəki istəyinə köməklik göstərsin. Sən dünya ilə xudahafizləşmisən və sənin ora götürülməyindən ötəri hansı şey layiq olacaqdır? Gözlərini daim Ona tərəf qaldır, sənin qalan günlərin Ona həsr olunacaqdır. Saray peyğəmbəri demişdir: «Allah, məni öz zərurətlərimdən qoru». Bədbəxt olanlardan çoxu nə vəziyyətdə olduğunu bilmir. Öz səfilliklərini bilənlər daha artıq bədbəxtdirlər və həm də onlar öz dövrünün pozğunluğuna nifrət edə bilmirlər. Özlərini Yerə aid olan meyllərə bağlayanlar necə də səfehdir! Onlar bir gün aldadılmayan olacaqlar. Belə saxta şeyləri sevməyə görə onlar özlərini çox gec məzəmmət etdiklərindən hali olacaqlar. Əsl mömin adamlar belə səhv etmərlər, onlar belə hiss həzzlərindən azaddırlar və öz arzularını Göylərə ünvanlayırlar.

Eloiza, sən ləngimədən hərəkət et, sənin öz xilasın üçün işləməkdən ötəri kifayət qədər vaxtın vardır. Xristi sev və Onun naminə özündən zəhlən getsin. O,

sənin ürəyinə malik olacaqdır, sənin ahlarının və göz yaşlarının yeganə səbəbi olacaqdır. Ondan başqa, heç nədə rahatlıq axtarma. Əgər sən özünü məndən azad edə bilməsən, mənimlə birgə yıxılacaqsan. Ancaq sən məni tərk et və Ondan yapış. Əgər sən Allahı məcbur etsən ki, səni tərk etsin, hökmən narahatlığa düşəcəksən. Lakin ona sədaqətli olsan, sən sevinc tapacaqsan. Maqdalina ağlayırdı ki, İisus onu tərk etmişdir, ancaq Marta dedi: «Bax, Allah səni çağırır». Öz borcunu yerinə yetirmək üçün çalışqan ol, mərhəmətin çağırışına sədaqətlə tabe ol və İisus səninlə olacaqdır.

Allah bizim xilasımızı ürəkdən istəyir. Köhnə Vəsiyyətdə O, qanun cədvəllərini yazmışdır, bununla o, bizdən tələb edir ki, Onun iradəsindən sonra biz öz axtarışımızda yolumuzu azmayaq. Bizim zəifliyimizi və bacarıqsızlığımızı bildiyindən, O, öz iradəsini yerinə yetirməkdə bizə mərhəmət göstərir.

Peyğəmbər demişdir: «Öz müqəddəslərinin ölümü Allahın nəzərində çox qiymətlidir». Onu açmaq çətindir ki, niyə onların ölümü günahkarlarından belə qəbul edilən olacaqdır. Peyğəmbər bu barədə üç şərt söyləmişdir: birincisi, onlar Allahın iradəsinə sığınmışlar; ikincisi, onların yaxşı işlərinin davam etməsidir və axırncı, onlar Şeytan üzərində zəfər çalmışlar.

Özünü Allahın iradəsinə itaətə adət etmiş müqəddəs adam müqavimət göstərmədən ölümə tabe olur. O, Hakimin onu mükafatlandırmasını sevinclə gözləyir. O, bu səfil öləri həyatla xudahafizləşməkdən qorxmur, çünki ölməz bir xoşbəxtliyə başlayacaqdır.

Müqəddəslər həmişə günahkarlarla müqayisədə belə üstünlüyə malikdir və öz Yaradanları ilə (Tanrı ilə – tərcüməçi) könüllərinin birləşməsi onlar üçün iltifatdır.

Eloiza, mən ümid edirəm ki, sən keçmiş həyatının qaydasızlıqlarına görə peşman olduqdan sonra «möminlərin ölümü ilə öləcəksən». Eşit, Xilaskar nə demişdir: «Mənim uşağım, özündən imtina et, öz Xaçını götür və mənim arxamca gəl». Eloiza, sən şübhə edirsənmi? Sənin belə zəif olan könlün sevinmirmi? Onun mərhəmətindən xoşun gəlmədiyinə görə, O, səni məzəmmət edəcəkdir. Sənə əzabları nümayiş etdirəcəkdir.

Eloiza, günahkarlar üçün cəza hazırlanmışdır. Mən həmin qorxulu əzabların təsvirini sənə bildirməyə cəsarət etmirəm, həmin əzablar təsvir olunan hərəkətlərin nəticəsi olur. Onlar özlərini mənim təxəyyülümə təqdim edəndə mən dəhşətə gəlirəm. Yer üzərində gördüklərimiz od ancaq onların yandırdıqları odun kölgəsidir. Mənim Allahım, biz Səni incitməyə cəsarət edərikmi?

Eloiza, məni tərk et, həm də həmişəlik öz ürəyindən də – bu, sənə verə biləcəyim ən yaxşı məsləhətdir. Nəhayət, sənin həyatın Xristə xoş gələn olsa, ölüm sənin üçün arzulanan bir şey olacaqdır. Sənin ruhun bədənini sevinclə tərk edəcəkdir və onun uçuşu birbaşa göylərə istiqamət götürəcəkdir. Onda sən öz Xilaskarının qarşısına əminlik qaydasında çıxacaqsan.

Eloiza, əlvida, bu, sənin əziz Abelyarının sonuncu məsləhətidir. Axırınıcı dəfə qoy İncilin idarəetməsinə əməl etməyə səni inandırım. Göylər sənə bir vaxt mənim məhəbbətimlə hissiyyatlı olan bir ürək bəxş etmişdi, indi isə o mənim ciddi-cəhdimlə istiqamətlənməyə tabe olacaqdır. Səni sevən Abelyarın ideyası, ola bilər ki, daim sənin ağılında olacaqdır, indi onu, səhvindən peşman olan bir Abelyarın təsviri ilə dəyiş və sən öz xilasın üçün çoxlu göz yaşları axıda bilərsən, necə ki, sən bunu bizim bədbəxtliklərimiz üçün etmişdin.

Keşiş atanın xəyanəti oğlunu məhvə aparır

İngilis yazıçısı Etel Lilian Voyniçin XIX əsrin sonlarında yazdığı «Ovod» romanı qısa müddətdə məşhurlaşmış, rus yazıçısı F.M.Dostoyevskinin xristian dinini təbliğ edən əsərlərinə kəskin bir cavab kimi meydana çıxmışdı. Dostoyevski insanların xoşbəxtliyini xristian dininin zəfərində görürdü, Voyniç isə xristian kilsəsinin xalqa deyil, hakimiyyət dairələrinə qulluq göstərməkdə, zülmə qarşı mübarizə qüvvələrini sarsıtmağa cəhd etməkdə ittiham edirdi. Əsərin qəhrəmanı Artur – Ovod italyanların Avstriya ağalığına qarşı mübarizəsinə qoşulmaqla yanaşı, kilsəni, din xadimlərini addımbaşı ifşa edir. Axı o, özü də keşişlərin xəyanətindən ağır əzablar çəkmişdi. Keşiş olan bioloji atasının və onun silahdaşının xəyanəti nəticəsində həbs olunmuş, sıralarında mübarizə apardığı gizli təşkilata ağır zərbə dəymiş, buna öz səhvinin səbəb olduğunu anladıqda, özünü intihar edən kimi qələmə verərək, gizli surətdə İtaliyadan Cənubi Amerikaya qaçmışdı. Burada o, Dante cəhənnəminin doqquz dövrəsindən keçmiş, günlərlə ac qalmış, şəkər qamışı plantasiyalarında qul kimi işləmişdi.

Romanın «Ovod» adını müəllif böyük yunan filosofu Sokratın tarixçəsindən götürmüşdü. Afina hakimiyyətinin üzvləri, onların qüsurlarına qarşı çıxış etdiyinə görə onun ölüm cəzasına məhkum olmasına nail olmuşdular. Məhkəmədə müdafiə qaydasında çıxış edən Sokrat özünü Ovoda – mozalana bənzətmişdi. Mozalan tənbel, yavaş tərpənən atı öz sancmaları ilə cana doydurur, onu sürətlə hərəkət etməyə məcbur edir. Sokrat da afinalılarla belə davranırdı. Romanın qəhrəmanı da yunan filosofu kimi öz əqidəsinə sədaqəti ilə fərqlənir. İngilis Artur Berton ovod-mozalan kimi italyanların yadellilərin ağalığına dözən əksər hissəsini Avstriya işğalçıları ilə mübarizəyə səsləyir.

Artur çox gənc yaşlarından inqilabi qrupa qoşulur və oradakı iştirakını universitetdəki sevimli müəllimi kimi Montanelliyə danışır. Keşiş öz doğma oğlu olan Arturu (onu ərdə olan ingilis xanımı sevimliyi italyan keşişi ilə intim yaxınlıqdan doğmuşdu – məqalə müəllifi) təhlükədən uzaqlaşdırmaq məqsədilə kilsədə tövbə etməsinə məsləhət görür və Artur onun kolleqasına öz qısqanclığı barədə etirafını söylədikdə, təşkilatın rəhbəri Covanni Bollanın adını çəkir. Axı onların hər ikisi mübarizə qrupunun üzvü olan gözəl Cemmaya vurulmuşdu. Çox

keçməmiş həm Artur, həm

də Bolla həbs edilir. Həbsdən azad olan Artura keşişlə söhbətdə təşkilatı satdığı və ona görə də həbs olunduqları aydın olur. Həm də bu vaxt o, Montanellinin oğlu olduğunu öyrənir. (Britonların V-VI əsrlərdə yarıməfsanəvi kralı olmuş Arturun adı da yəqin ki, uşağa bu biabırçılığı ört-basdır etmək üçün qoyulubmuş –məqalə müəllifi). Ögey qardaşı ona ölən anasının keşişlə birgə imzaladığı ərinə ünvanlanan etiraf məktubunu göstərir. Artur üstünə yağan bədbəxtliklərdən qaçmaq üçün şlyapasını kanala atmaqla özünə qəsd etməsi səhnəsini yaradır və gəmi ilə Cənubi Amerikaya yollanır. 13 il sonra İtaliyaya qayıdıb, Rivares adı altında yenə mübarizəyə qoşulur, Avstriya işğalçılarına, katolik kilsəsinə, birbaşa yepiskop Montanelliyə qarşı sərt məzmunlu pamfletlər yazır. İnqilabçı dəstə yeni qəsd hazırlayır və onun icrasını Artur öz üzərinə götürür. Əməliyyat vaxtı isə həbs olunur. Bioloji atası, Montanelli həbsxanada onun yanına gəlir, hər şeyi etiraf etməsini məsləhət görür, onun xilas yolunu bunda görür. Lakin Artur atası qarşısında sərt bir şərt qoyur. Keşiş öz Allahından üz döndərsə, ona oğul olacağına razılıq verəcəyini deyir. Yepiskop ona nə qədər yalvarsa da, Artur öz tələbindən dönmür. O, hərbi-səhra məhkəməsində mühakimə edilir və məhkəmənin hökmü ilə güllələnir. Bu, həm də oğluna xəyanət edib, sonra isə dinə sədaqətinə görə ondan imtina edən Montanellinin mənəvi və fiziki sonluğuna çevrilir.

Montanelli oğlunun qətlinə görə dəli olur, kilsəyə gələn dindarları adam yeyənlər, meyitlə qidalanan quzğunlar adlandırıb, onlara görə oğlunu qurban verdiyindən şikayətlənir. O, dini rəmz olan xaçı döşəməyə çırpıb sındırır. Bir neçə gün sonra Lorentso Montanelli ürək partlamasından öldü.

Artur ilk dəfə keşişlər tərəfindən aldadılmaqla, öz mübarizə yoldaşlarına xəyanətə yol vermişdi. Bu xəyanətin də bünövrəsini guya nəcib məqsəd naminə birbaşa öz atası qoymuşdu. Ata ikinci dəfə yenə ona öz mübarizəsindən əl çəkmək barədə yalvarırdı. Dinin aliliyi öz xadimlərini kölə vəziyyətinə salmaqla, belə qeyri-humanist, hər cür əxlaqdan kənar münasibətlərə və faciəvi hadisələrə gətirib çıxarır. Bunun insanlığa zidd olduğunu duyanlar az sayda olsalar da, onlar hətta Allaha qarşı da üsyana qalxmağa hazır olduqlarını bildirirlər. Axı çoxları Bibliyadakı İov deyil ki, Allahın ona hər cür xəstəliklər və bədbəxtliklər göndərdiyini bilə-bilə, ona sədaqət göstərməkdə davam etsin ki, nə vaxtsa Allah onun sədaqətini, hər cür bəlalara etiraz etmədən dözdüyünü qiymətləndirəcək, çəkdiyi əzablara görə mərhəmət göstərməklə, onu lazım olduğundan artıq dərəcədə mükafatlandıracaqdır. İnsanı taqətdən salan sınaq ağır olduğundan və onun mükafatı böyük qiymətə başa gəldiyindən, belə mərhəmət nəticə etibarilə hətta öz əhəmiyyətini, əslində mahiyyətini də itirir.

İnsanlar çox vaxt digərinə bəslədikləri ülvəi hisslərini heç nəyə, hətta hansısa bir müqəddəsliyə də qurban vermək istəmir, axı o, özünün məhz insana xas olan təbiətinin qeyri-adi sevinc bəxş edən təntənəsinə, zəfərinə nail olmuş, fəth etdiyi bu zirvəni axirət dünyasında vəd edilən hansısa Yelisey çölünə, cənnətə dəyişmək istəmir. Real həyatda qədəm qoyduğu və cənnət meyvəsi hesab etdiyi bəxt hədiyyəsi ilə o, xudahafizləşməlidir ki, həyatdan köçdükdən sonra hansısa bir təxəyyül olunan cənnətdə, müqəddəsliyin mərhəməti və köməyi ilə məskunlaşa

bilsin. Axı heç kəs əlindəki arıquşunu göydəki durnaya dəyişmək istəmir, axı ənginliklərdə pərvazlanan durnaya sahib olmaq olduqca müşkül məsələdir, əslində, xəyaldan başqa bir şey deyildir. Kim Yer üzərində, şəxsi həyatında qazandığı xoşbəxtliyi hansısa ehtimala qurban verməklə, o dünyadakı güman edilən və dini rəvayətlərdən başqa, real olaraq heç nəyə əsaslanmayan cənnətlə dəyişməyə razılaşar? Axı burada tələb olunan qurban elə bir nəcib məqsədə, mənəvi fədakarlığa görə deyil, yalnız dinin irəli sürdüyü, obrazının da mövcud olmadığı vədlərə əsaslanır. Bu vədlərin həyata keçməsi imkanları və vasitələri aydın olmamaqla, hindlilərin ənənəsindəki adamın gələcək taleyində rol oynayacaq karma kimi qeyri-müəyyənlik rəmzindən başqa bir şey deyildir. Dinin bir sıra tələblərinə kor-koranə tabe olmaq ağıl, şüur köləliyinə yaxınlaşmağa bənzəyir. Axirət dünyasına ifrat inam bəsləməklə, real həyatın real fərəhli cəhətlərini kiçiltmək daha çox ağılın qüsurluluğundan və ya deformasiyaya uğramasından xəbər verir.

Qaratikan quşunun intiharı

Avstraliya yazıçısı Kollin Makkalounun «Qaratikan quşu» əsəri həm oxucuların, həm də Hollivudun çəkdiyi uğurlu kinofilm hesabına tamaşaçıların böyük marağına səbəb olmuşdu. Roman keşiş Ralf ata ilə gənc qız Megginin sönməz məhəbbətindən bəhs edir və bu cütlüyün taleyinə dinin ağır zərbə vurduğunu göstərir.

11 yaşlı Meggi adlı qızcığazın valideynləri uşaqları ilə birlikdə XX əsrin əvvəllərində Yeni Zelandiyadan Avstraliyaya, onun ziyadə isti guşəsi olan Droqhedaya gəlirlər. Buradakı varlı qadın Meri Karson qardaşı Peddini öz yanında yaşamağa və öz təsərrüfatında uşaqları ilə birlikdə işləməyə dəvət etmişdi. Dəniz səyahətindən sonra ailə qatarla həmin əyalətə gəldi və Meggi burada ilk dəfə onları vağzalda qarşılayan keşişi gördü. Qızcığazın özü də ilk baxışdan Ralf atanın çox xoşuna gəlmişdi.

65 yaşlı varlı qadın olan Meri Karson cavan, qəddi-qamətli keşişə vurulmuşdu, onu ələ keçirmək istəyirdi. Həm də yaxşı bilirdi ki, başqaları kimi, Ralf da onun özünə deyil, puluna ehtiram bəsləyir. Qadın Ralfa, onu şirnikləndirmək üçün minik atları və avtomobil bağışlamışdı. Keşiş bu cəhənnəm timsalı olan, tozu, milçəyi və qızmar istisi ilə şöhrət tapmış Droqhedaya, yepiskopu təhqir etdiyinə görə gəlib düşmüşdü. Qadın inanırdı ki, o, gələcəkdə kardinal olacaqdır. Ralf isə belə möcüzənin baş verəcəyinə inanmırdı. Keşiş həm də öz davranışı ilə regionda yaxşı nüfuz qazanmışdı.

Malikanə sahibi olan qadın öz şəhvət istəyinə nail olmaq üçün hər şeyə əl atırdı, bəzən keşişə hiddətlənib acı sözlər də işlədirdi. Bir dəfə ona demişdi ki,

səni məcbur edəcəyəm ki, ən pozğun fahişə kimi özünü satasan, bunu isə yalnız zaman göstərəcəkdir.

Bir neçə ildən sonra Meggi artıq qadına çevrilmək metamorfozalarına uğrayırdı. İlk aybaşısı olanda bərk qorxmışdu, güman edirdi ki, bu, xərçəng xəstəliyinin əlamətidir. Ralf onu başa saldı ki, səndə heç bir xəstəlik yoxdur, bu qanaxma bütün qadınlara xasdır, ayda bir dəfə bir neçə gün ərzində baş verir. Qızlarda bu, 12-13 yaşlarında başlayır, bu vaxt Megginin isə artıq 15 yaşı var idi. Hər ay qanın axması qızın həddi-buluğa çatması, uşaq doğmağa qabil olmasının başlanması əlamətidir. Gərək anası Meggiyə bunu başa salaydı.

Bu yeniyetmə qız üçün Ralf ata sevimli bir büt, Göy qübbəsindəki yeni bir Günəş idi. Onlar birgə at çapanda dostluq şüası buraxırdılar, bu isə özlüyündə intim yaxınlığa bərabər idi. Çünki qız keşişi sevirdi, yaşı otuzdan yuxarı olan bu kişi açılmamış qızıl gülə bənzəyirdi, yazıq qız axı ondan başqa heç bir kişini görməmişdi.

Artıq 72 yaşında olan Meri evində rəqs gecəsi təşkil etmişdi. Burada iştirak edən Meggi keşişə olduqca gözəl göründü. Qadın isə ömrünün bu son gecəsində Ralfa dedi ki, əgər mən cavan olsaydım, səni hökmən ələ keçirərdim. Həyatımın otuz ilini pəncərədən kənara ata bilsəydim, əgər şeytan ruhumu satın almaq istəsəydi, mən o dəqiqəcə onu satardım və səfeh Faust kimi olmazdım, keşişə müraciətlə dedi ki, səni məhv etməyə sevinərdim. Keşiş isə bildirdi ki, mən başqa qadınlar barədə deyil, yalnız Meggi barədə düşünürəm. Qadın patetik qaydada bildirdi ki, mən səni sevmişəm. Axı səfeh bədənim içərisində mən hələ gəncəm. Qoca yaş qısqanc Allahın mənə ünvanladığı ən böyük intiqamdır. Qadın qərara aldı ki, Meggi ilə Ralfın birləşməsinə imkan verməyəcəkdir, açıqca dedi ki, qardaşı qızına, sən onu sevdiniyə görə nifrət edirəm. Bu vaxt keşişə bir məktub verdi və onun öz meyitini görməyə qədər məktubu açmayacağı barədə də and içdirdi. Səhəri günü isə Meri Karsonun ölüm xəbəri yayıldı.

Məktubda qadının mülkiyyətinin keşişə çatması barədə vəsiyyəti var idi. Evində isə qardaşının ailəsinin yaşamasına icazə verirdi. Ralf ataya bütövlükdə 30 milyon funtluq mülkiyyət qalırdı. Bu pulun hesabına o, kardinal ola bilərdi.

Bu vaxt 17 yaşı olan Meggi cəhalətin və mənəviyyatın qarışığı, sintezi kimi idi. Keşiş onu sevdiniyə dedi, həm də əlavə etdi ki, bu, heç də kişi kimi sevmək deyildir. Keşiş vəsaitindən Meggiyə və anasına, hər birinə ildə 2 min funt məbləğində olmaqla pul müavinəti ayırdı. Meridən miras qalan «Roll-Roys» da onların sərəncamında idi.

Sonralar Megginin ailəsində faciə baş verdi. Eyni gündə yangında atası Peddi öldü və onun meyitini tapan oğlu Styuartı isə vəhşi qaban parçaladı. Onların yanına gələn Ralf ata Meggini qucaqlayıb öpdü. Bu vaxt o, ağrını da, kilsəni də unutmuşdu. Allah da unudulmuşdu. Bir qədər sonra onları tərk edərkən anasından xahiş etdi ki, qızını ərə getməyə həvəsləndirsin, Meggiyə isə yalvardı ki, onu unutsun.

Artıq Ralf yepiskop idi. Meggi bu vaxt Meridən miras qalmış iri sürüdəki qoyunları qırmaqla məşğul olub, muzdlu işləyən Lyuka ərə gedəndə onun 23 yaşı var idi. Daha çox pul qazanmaq naminə şəkər qamışı biçmək üçün Lyuk cavan arvadı ilə birlikdə başqa əyalətə yollandı. Lakin əri ona diqqət göstərmirdi. Yepiskop Ralfi isə bir müddətdən sonra Romaya, papanın yanına işə dəvət etdilər. O, artıq kardinala çevrilmişdi.

Lyuk pul qazanmaq dəlisi idi, Meggi hamilə olanda onu ərdən və şikəst arvaddan ibarət olan bir ailəyə qulluqçu düzəltdi. Onların nikahı saxta əsaslar üzərində qurulmuşdu. Burada məhəbbətdən heç bir əsər-əlamət yox idi. Lyuk onun pulunu ələ keçirmək istəyirdi. Meggi isə Ralfi yenidən əldə etmək üçün ondan uzaq qaçmağı qətiyyətli etmişdi. Belə cansıxıcı şəraitdə qız tez-tez Ralfa nifrət bəsləyirdi.

Meggi körpə qızı doğulanda Ralf onun yaşadığı evə gəldi. Burada ev sahibəsi Annaya dedi ki, Meggi mənə mənəviyyatı görməyə kömək edən bir güzgüdür. Onun dilindən daim Meggini sevdiyini eşitdikdə, həmin qadın bunun hər ikisi üçün faciəli olacağını dedi.

Meggi Lyukdan doğduğu körpə qızı sevmirdi. O, protestant keşişlərin evləndikləri halda, katolik keşişlərin hələ də qadağaya görə evlənmə bilmədiklərindən dəhşətə gəlirdi, axı bu zalım qayda Ralfi onun əlindən almışdı.

Xeyirxah ev sahibləri olan ər-arvad doğuşdan sonra Megginin çox zəif olduğunu nəzərə alıb, onu Metlok adasındakı kurorta yola saldılar. Bu ada Droqhedadən və yaşadığı yerdən tam fərqli idi. Laqunadakı mərcan rifi sakit suya əlavə gözəllik verirdi. Yenidən Meggiyə baş çəkməyə gələn Ralf ata, onun harada olduğunu öyrənib, adaya yollandı. Onlar görüşdükdə Ralf qızın məhzun gözlərində işıq gölməçəsini gördü. O, artıq fiziki cəhətdən də qızı istəyirdi. Ona görə də onu qucaqladıqda, ağlının iradəsi bütünlüklə bədəninin iradəsində söndü. Və o, ilk dəfə özünün kişi olduğunu, heç vaxt Allah olmadığını dərk etdi. Bu, şəhvət idi. Qızın qolları və əlləri canlı kəndir kimi ona sarılıb işgəncə verirdi. Uzun illər atəşi sönməyən məhəbbətdən sonra qızı özününkü etmişdi. Meggi ağla sığmayan dərəcədə xoşbəxt idi. Onların intim yaxınlığı bədən poeması idi, nəhayətsiz həzzdən xəbər verirdi. O, məhəbbətin alovunda yanan kimi görünürdü, lakin bundan şikayətlənmirdi, axı uzun illər bu anları arzulamışdı. O, Ralfla yaxınlıqdan qeyri-adi ləzzət alırdı. Onun bədən daşqını üzərindəki səbir limiti arxada qalmışdı. Ralfın da ağrısında bir ədalətlik var idi. Onlar bədən yorğunluğunu deyil, könül yorğunluğunu hiss edirdilər.

Müharibədən sonra məğlubiyyəti, təslim olmağı, sülhü anlamaq olduqca şirindir. O, Meggiyə yaxşı döyüş vermişdi. Keşişin qürurunun saxta olduğunu isə həyat özü göstərmişdi, Lutsifer kimi (Lutsifer – yıxılan mələk, şeytan – məqalə müəllifi) o, Allahın tək olduğunu etiraf etmiş və Lutsifer kimi də yıxılmışdı.

Ralfa elə gəlirdi ki, bu vaxta qədər o, dünyanı görməmiş, anlamamışdı. Bu qızın özü də, ümumiyyətlə, adi adam deyildi, ona xeyli yaxşı təsir göstərmişdi. Bir neçə gündən sonra Ralf adanı tərk etdi, bundan sonra o, Romada, bəlkə də,

Megginin bütün qalan ömrü qədər yaşayacaqdı. Ona görə də gedəndə, onun gözlərindən kədər yağırdı.

Ralf ata Vatikanda kardinala etiraf etdi ki, o, bütün andları pozmuşdur. Meqqi ilə fiziki yaxınlıq ona yeni dünyanı açıb göstərmişdir, deyirdi ki, həmin qızla görüşdən aldığı ekstazı Allahla olanda heç vaxt görməmişdim, həyatın mənə indiyə qədər məlum olmayan nəhayətsiz sevincini yaşamaq xoşbəxtliyinə qovuşmuşdum.. Onu da əlavə etdi ki, o, məni həm bədəni, həm də ruhu ilə sevirdi

Dünyada ikicə yer var idi ki, Allah qarşısında Ralf Meggiyə məxsus idi – bu, kurort adası və Droqheda idi. Lakin Megginin başqa imkanları da meydana gəlmişdi. Ona Ralfla yaxınlıqdan hamilə olduğu məlum olduqda, Lyukun yanına getdi ki, son dəfə onunla yatsın ki, uşağın ərindən olmadığına şübhə yaranmasın. O, düşündüyünə də nail oldu və Droqhedaya qayıtdı. Orada o, oğlan uşağı doğdu və adını Den qoydu. Uşaq hər şeydə Ralfa oxşayırdı.

Romada isə vəziyyət ürəkaçan deyildi. İl Duçenin qara köynəkliləri küçələrdə ağalıq edirdi. Qarşıda çətin dövrün olacağını Ralfi əhatə edən din xadimləri hiss edirdilər. Hitler 1939-cu ilin sentyabrında Polşaya müdaxilə etdi. Bir qədər sonra İkinci Dünya müharibəsi başladı. Avstraliyalılar da bu müharibədə Müttəfiqlər tərəfdə iştirak edirdilər. Megginin iki qardaşı Afrikanın şimalındakı İkinci Alameyn döyüşündə almanlara qarşı vuruşmuş, sonra salamat vəziyyətdə Droqhedaya qayıtmışdılar. Nəhayət, 1945-ci ilin sentyabrında altı aqoniya ilindən sonra İkinci Dünya müharibəsi başa çatdı, on milyonlarla adam həlak oldu, tarixdə görünməmiş nəhəng sayda ailələr bədbəxt taleyə nəsib oldu.

Megginin dünyasının isə öz parametrləri var idi. O bilirdi ki, Ralf Allahdan heç vaxt imtina etməyəcəkdir. Den onun oğlu olduğundan, Meggi Ralfın bir hissəsini özündə saxlamağı qət etmişdi. O, oğlunu, bəlkə özündən də çox istəyirdi. Lakin anasına demişdi ki, Allah həmişə xoşbəxtliyi mənim əlimdən alır. Onun uşaqları artıq böyümüşdülər, qardaş və bacı artıq Sidneydəki məktəbdə oxuyurdular.

Ralf katolik kilsəsinin mərkəzi iyerarxiyasına daxil olmaqla, papa siyasətini həyata keçirirdi, az sayda mühüm adamlardan birinə çevrilmişdi. O, müharibə nəticəsində qaçqın düşmüş minlərlə adamın əcnəbi ölkələrdə sığınacaq tapmasına köməklik göstərmiş, Avstraliyaya immiqrasiya proqramının həyata keçirilməsində çox iş görmüşdü. O, qısa müddətə Avstraliyaya gələndə Droqhedaya, Meggigilə baş çəkdi. Onu qarşılayan Den və bacısı ilk dəfə kardinala əyani tanış oldular.

Meggi ilə görüşəndə isə, onlar qucaqlaşdılar. Ralf Denin Lyukun oğlu olduğunu güman edirdi. Meggi də onda hansısa bir şübhə oyanmasına imkan vermirdi. Ancaq oğlan kardinalın çox xoşuna gəlmişdi. Megginin artıq 41 yaşı var idi və Ralfla onun tanışlığından 30 il keçirdi.

Meggi Ralfa dedi ki, Droqhedada sən mənimkisən. Söhbətlərinin birində isə qaratikan quşu barədə Kelt əfsanəsini sevdini söylədi, balaca qız olarkən keşiş onu Meqqiyə danışmışdı. Bu quş ürəkdən oxuyub, öldü. Həyatda da hər kəs

özünün kiçik şərqsini oxuyur, bununla dabaşqalarını inandırmağa çalışır ki, onun oxuduğu, dünyada heç vaxt eşidilməmiş bir nəğmədir. Biz öz qaratikanımızı yaradırıq və heç vaxt ona görə ödəyəcəyimiz haqqın qiymətini hesablamağı dayandırmırıq. Bütün edə bildiklərimizin hamısı, əslində, ağrı əzabıdır və özümüdə deyirik ki, bu ağrı ona layiq idi. Meggi Ralfa dedi ki, bu ağrının nə olduğunu Allahdan soruş, axı ağrı üzərində də hakimiyyəti olan odur. O, bütöv dünyanı yaratmışdır, ona görə də O, həmçinin ağrı paylayır. Ralf da öz inamında şübhələrə yol verirdi, öz sevinc mənbəyini az qala sitayişə

bərabər olan hesab edirdi. O, Meggi ilə eşqə dalanda, onu Messa (Katolik kilsəsində Allaha başlıca ibadət-məqalə müəllifi) tək bir müqəddəslik sehliliyi kimi qəbul edirdi.

Den isə kardinal Ralfdan uzaqlaşmırdı, o, Droqhedanı tərk edəndən sonra bir gün anasına dedi ki, keşişdən başqa, heç nə olmaq istəmir. O, oğlunun keşiş olmasını heç cür istəmirdi. Oğlu isə fikrindən dönmədi və dini kollecə daxil oldu. Anası yumşalıb, onu kardinal de Brikassarın yanına göndərəcəyini vəd etdi.

Əri öldükdən sonra onlarda yaşayan Annaya Meggi öz oğlunu itirdiyini dedi, axı oğlu keşiş olmağı qət etmişdi. Sonra əlavə etdi ki, mən Ralfı Allahdan oğurlamışdım, indi bunun haqqını oğlumla ödəyirəm. Axı o, Ralfa Den barədə nəşə deməmişdi. Ralf da öz növbəsində Denin onun oğlu olduğunu anlamamışdı. Meggi isə oğlunu artıq onun yanına göndərirdi. Anna ona dedi ki, sən Allahların necə qısqanc olduqlarından halisənmi? Onlar sənə hələ çox şey edə bilirlər. Meggi isə cavab verdi ki, onlar mənə bundan artıq daha nə edə bilirlər?

Ralf Romada Deni əziz Megginin oğlu olduğuna görə özünün əzizi hesab edirdi, ancaq heç ağına da gəlmirdi ki, bu, onun öz oğludur. Meggi Ralfa məktubunda oğlu üçün məsuliyyəti onun üzərinə qoyduğunu yazırdı və əlavə etmişdi ki, mən oğurladığımı geri qaytarıram, bu, məndən tələb olunurdu. Qoy gözün onun üstündə olsun, o, birinci növbədə mənə məxsusdur, indi onu sənə verirəm.

Den olduqca mömin gənc idi. Kardinal Ralfa bildirdi ki, Allahın naminə ölüm ilə üzləşməyə, həbs olunmağa, ac qalmağa da razıdır. O, Allahı çox sevməklə daim ona xidmət edəcəkdir.

Avropanı ilk dəfə görən Den İtaliyanı gəzdikdən sonra Yunanıstana keçdi, orada Fermopil keçidində bizim eradan əvvəl 480-ci ildə nəhəng Persiya ordusu ilə vuruşda həlak olmuş 300 spartalının şərəfinə qoyulmuş abidəni ziyarət etdi. Spartalılara çar Leonid başçılıq etmişdi. Sonra o, Krit adasına gəldi. Bir gün o, Aralıq dənizində çimirdi. Tufan qabağı dənizdə axın xeyli güclənmişdi. Lakin o, yaxşı üzgüçü olduğundan, heç bir təşviş hissi keçirmirdi.

O, dənizdə çimən iki alman qadına ehtiyatlı olmağı qışqırıb desə də, az sonra qadınların batdığını gördü. O, üzüb qadınlara yaxınlaşdı, onları xilas edə bilsə də, özü yorulduğundan dənizdə batdı. O, heç də ölmək istəmirdi, ancaq dəfələrlə Sahibə müraciət edərək, bildirmişdi ki, ağrı səninkidir, mən onu qəbul etməliyəm, Sənin iradənlə mən mübarizə apara bilmərəm. Öləndə qışqırdı: Mənim Allahım, artıq mən səninəm! Mən Səni sevirəm!

Kritlilər meyitə baxıb, artıq xoşlarına gəlmiş bu oğlanın ölümünə heyifsilənirdilər. Aktrisa olan bacısı Londondan Droqhedaya zəng vurub, bəd xəbəri anasına çatdırdı. Meggi bu xəbəri eşitdikdə elə bil ki, dərin uçuruma düşmüşdü, axı Den onun üçün hər şey idi. Allahları gərək şirnikləndirməyəsən, onlar bunu sevirlər. O, axırda başa düşdü ki, haqqı ödəməli imiş. Tərslikdən, bu vaxt Yunanıstanda inqilab baş vermişdi, bu ölkə ilə əlaqə saxlamaq da çətin idi.

Meggi şikayətlənməyə başladı ki, acgöz Allah, sən yaxşı olanları yığıb aparırsan, qalan bizlərlə isə dünyanı çürüməyə qoyursan.

Meggi Romaya, Vatikana gəlib, Ralfla görüşdü. Axıncı dəfə onlar 13 il əvvəl görüşmüşdülər. Kardinal Ralf onu güclə tanıdı. Meggi ona Denin öldüyünü dedi. Ralf özünü itirmişdi, təkrar edirdi ki, o, ölə bilməz. Sonra Göyə müraciət etdi: Ey əziz Allah!

Meggi bu sözləri eşidəndə qeyzlə dedi: «Ralf, sənin əziz Allahın barədə narahat olma! Mən sənə kömək barədə xahişə gəlmişəm, sənin dərdinə şərik olmağa yox!» Bildirdi ki, sənin dərdin mənə təsir etmək gücündə deyil, oğlum Kritdə dəfn olunmuşdur, ancaq onun cəsədini Droqhedara götürüb, orada dəfn etmək lazımdır. Ralf bu qərarın düzgün olduğunu bildirdi, axı o, özü də öləndə Droqhedada dəfn olunmağını istəyirdi.

Meggi Ralfın onunla birlikdə Yunanıstana getməli olduğunu bildirdi, onun köməyi ilə oğlunu geri ala bilərdi. Ralf onun oğlunu öz doğma oğlu kimi sevdiyini dedi və əlavə etdi ki, çox mühüm konqress keçirildiyinə görə o, bu vaxt Romanı tərk edə bilməz.

Meggi cavabında dedi ki, Den həm də sənin oğlun idi, Metlok adasında mən hamilə olmuşdum. Den sənin idi, Lyukunku deyildi. Denin ölüsünə and içirəm ki, o, sənin oğlun idi. Ralf bu sözləri eşitdikdə, ağlamağa başladı. Meggi ona dedi: uzun illər idi ki, sənin oğluna malik idim, sən isə bunu bilmirdin, anam isə elə uşaq doğulan vaxt bunu bilmişdi. Denin təkcə saçları səninkindən fərqli idi, qalan hər şey səninki idi. Axı mən məktubumda yazmışdım: «Mən oğurladığımı geri qaytarıram.» Sonra əlavə etdi ki, sənin Allaha and içdiyini biz oğurlamışdıq və hər ikimiz haqqı ödəməli idik.

«Mən səni sevmişdim. Ralf, ancaq sən heç vaxt mənim olmamışdın. Den mənim səndən alacağım hər şeyin bir hissəsi idi. Mən onu sənə bir silah kimi verdim ki, özündən olduğunu biləsən. Artıq o, heç birimizə məxsus deyildir, Allaha məxsusdur». Bu sözlər Megginin ağır kədərini və itirilmiş dünyasını ifadə edirdi.

Kardinal de Brikassar Meggi və onun qızı ilə Denin meyitini Kritdən Droqhedaya apardı. Bədbəxt Ralf Meggiyə olan məhəbbətinin taclandırdığı həmin şərəf barədə heç vaxt bir şey bilməmişdi.

Kitaba Kelt əfsanəsindən götürülmüş bir epigraf seçilmişdir: «Bu ömründə bir dəfə oxuyan quş barədə əfsanədir. Bu quş öz ömründə yalnız bir dəfə oxuyur, Yer üzərində başqa heç bir canlı belə şirin oxumur. Hansısa bir an gələndə o yuvasını tərk edib, qaratikan kolunu axtarır, onu tapana qədər heç bir rahatlıq bilmir. Sonra yabanı budaqlar arasında oxuyub, özünü uzun, şiş uclu tikanın üstünə atır. Və öləndə o, öz aqoniyasından da yuxarı qalxır ki, nəğməsi ilə torağayın və bülbülün şən şərqlərini də ötüb keçsin. Bir fəvqəl səviyyəli şərqi, qiymət qazanmağın mövcudluğu. Və bütün dünya sakit dayanır ki, onu dinləsin. Allah da öz Göyündə buna gülümsəyir. Ən yaxşı olan bir şey yalnız böyük ağrı hesabına əldə edilir.

... Və ya əfsanə belə deyir».

Əsər də əfsanədən gələn belə sözlərlə bitir: “Quş döşündəki tikanla dəyişilməz bir qanunla hərəkət edir. O bilir ki, heç nə hiss etməyəcəkdir və oxuya-oxuya da ölür. Bir müddətdən sonra tikan döşdə elə yerə girir ki, quş ölüm gələndə bundan hali olmur. O, sadəcə həyatı tərk edənə qədər axırıncı notu da vurmaqla oxuyur. Lakin biz tikanı öz döşümüzə sıxanda, bunu hökmən bilirik. Biz başa düşməklə yanaşı, indiyədək bunu edirik.”

Ralf ata da arzuladığı kimi Droqhedada öldü. Son nəfəsini verməmişdən əvvəl o, öz günahlarını usun illər sevdiyi bu bədbəxt qadına etiraf etdi. Meqqiyə dedi ki, bilirdim ki, məni bağışlayacaqsan. Sənin həmişə Allaha qarşı mübarizə aparırdığını görmüşdüm, ancaq sən onun arzularına daha yaxın idin, çünki sevməyi bacarırdın, mən isə yarımçıq qaydada Allaha, yarımçıq qaydada sənə sədaqətli idim, əslində isə bütövlükdə şöhrətpərəstliyin əsirliyinə məxsus idim. Kardinal de Brikassar olmağı oğul atası olmaq istəyindən, hətta sənə nail olmaqdan artıq bilirdim.

Meqqi onun üçün acı olan bu sözləri eşitdikə göz yaşlarını saxlaya bilmədi. Başını qaldırıb qucaqladığı əzizinə baxanda, Ralf atanın başının sinəsinə düşdüyünü gördü, cardinal onu şöhrətə çatdıran və həm də bolluca bədbəxtlik bəxş edən həyatla artıq vidalaşmışdı. Son illərdə bütün sevinc mənbələrindən məhrum olmuş bu qadın uşaqlıqdan vurulduğu bir insanı bu dəfə bütünlüklə itirmiş oldu. Bu onun üçün həyatdakı son böyük qurban olmaqla, çəkdiyi əzablara axırıncı nöqtəni qoydu.

(Əsəri məqalə müəllifi orijinaldan ixtisarla tərcümə etməklə, əsasən, eşq macərasının iki qəhrəmanının həyatına həsr olunmuş epizodlara diqqət yetirmiş, romanın yaratdığı dolğun təəssüratı qısa da olsa, lakin mahiyyətinə xələl gətirmədən qələmə almağa çalışmışdır.)

İnsanlar sərt dini qaydalarla barışmaq istəmirlər

Dinin yaranması insanlara cəmiyyəti müəyyən ideologiya ətrafında birləşdirmək məqsədi güddüyündən, əsasən nəcib bəşəri dəyərləri təbliğ etdiyindən, onun nüfuz dairəsi getdikcə genişlənir, inam gətirənlərin din uğrunda fədakarcasına mübarizəsi, dinə sitayiş edənlərin sayının çoxalmasına səbəb olur. Qədim Romada xristian icmalarına qarşı sərt təbdirlər görülür, xristianlar qəddarcasına təqib edilirdi. Lakin bu xristianlığın yayılmasının qarşısını ala bilmirdi. IV əsrin əvvəllərində Roma imperatoru Konstantin nəhəng Roma imperiyasının – imperiya Britaniyadan Afrikanın şimalınadək uzanırdı, Avropanın yarısını və Kiçik Asiyanı əhatə edirdi, vahid ideya altında birləşdirmək üçün xristian dinini seçdi və əsrin sonunda bu, dövlət dini elan olundu. İslamın yaradıcısı Məhəmməd peyğəmbər də doğma şəhərinin əhalisini və bədəviləri birləşdirmək məqsədini güdməklə yeni dini təbliğ etməyə başladı və az müddət keçdikdən sonra islam geniş yayılmaqla, xristianlıqdan sonra ikinci böyük dünya

dininə çevrildi.

Dini qaydalar, cəmiyyəti nizamlama prinsipləri sərt xarakter daşımaqla sotsiumun idarə olunmasında, heç şübhəsiz, müsbət rol oynadı. Lakin həm də bu idarəçiliyin mənfi tərəfləri, sərt, bəzən amansız qaydalarının tətbiqi özünü büruzə verməyə başladıqda dinə qarşı narazılıq, din xadimləri tərəfindən sui-istifadə halları isə ciddi etiraza səbəb olmaqla, ona qarşı mübarizə dalğası yaratdı. Papanın başçılıq etdiyi katolik kilsəsinin Romada Müqəddəs Pyotr kilsəsinin tikintisinin xərclərini ödəmək məqsədilə indulgensiyanın tətbiqi həddləri aşıb, din xadimlərinin varlanma mənbəyinə çevrildikdə, XVI əsrin əvvəllərində alman islahatçı ruhanisi Martin Lyuterin başladığı mübarizə dinin parçalanmasına, protestantizmin meydana gəlməsinə səbəb oldu. İngiltərədə isə kral VIII Henri vurulduğu Anna Boleynə evlənmək üçün arvadı Katerina Araqonlunu boşamasına Roma papası icazə vermədikdə, katolitsizmlə əlaqəni kəsdi və öz başçılığı altında olan anqlikan kilsəsi yaratdı. Protestantizm Avropada yayılmağa başladı. Xristian dini üç məzhəbə katolik, protestant və pravoslav (ortodoks)

kilsələrinə parçalanmaqla, bir-birinə qarşı barışmaz mövqedə dayandılar. İslam dini də parçalanmaya məruz qaldı – sünnilər və şiələr meydana gəldi.

Dinin məhəbbət, eşq əhvalatlarına tez-tez və zəruri bir səbəb olmadan müdaxiləsi onun nüfuzunu möhkəmləndirmək əvəzinə əks effekt verməyə başladı. Xristianlıqda sevgililərin müxtəlif bəhanələr altında cəzalandırılması, bir-birlərindən ayrı salınması, din xadimlərinin kilsə qaydalarını – tselibatı pozaraq, qadınlarla yaxınlıq etməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlərdən qorxu, həmçinin belə yaxınlıqdan meydana gələn uşaqların taleyi dinin nüfuzuna xələl gətirən amillərə çevrildi. Bir qayda olaraq, sevgililər bir-birindən ayrılırdılar. Keşişlər öz məhəbbətlərini gizli saxlamağa məcbur olmaqla, əslində, onlarda şəxsiyyətin ikiləşməsi baş verirdi. Çünki kilsəyə guya sədaqətlə xidmət etdiklərini nümayiş etdirməklə yanaşı, sevgi macərələrində iştirak etməkdən də imtina etmirdilər.

Abelyar, Montanelli və de Brikassar kilsə xadimləri olsalar da, sevmiş və sevilmişdilər, onlar dinin qadağasını pozaraq, eşq həzzini dadmış və bu yaxınlıqdan isə axırıncılar dünyaya bastardlar – nikahdan kənar uşaqlar gətirmişdilər. Makkiavellinin Florensiya tarixi haqqındakı əsərindəki hökmdar Culio Mediçinin özünün bastard olması barədəki ittihamlara verdiyi – əgər mən bastardamsa, burada mənim heç bir günahım yoxdur, günahkar yalnız xəyanətə yol vermiş valideynlərim ola bilər, – cavab ən azı, həmin uşaqların taleyinə ədalətli qaydada yanaşmaq lüzumunu yada salır. Bəs keşişlərin təqsiri nədə idi, onların pozduğu qadağa nəyə əsaslanırdı, hansı bəşəri prinsipdən doğmuşdu? Axı Bibliya peyğəmbərləri də məhəbbətə biganə qalmamışdılar. Bibliyanın «Şərqlilər şərqişi» kitabı çar Solomonla kəndli qızı Sulamitin sevgisinə həsr olunmaqla yanaşı, məhəbbəti tərənnüm edən ən qədim yazılı ədəbi nümunələrdən biridir. “İncil”in özündə də qeyd edilir ki, “Beləliklə, bu üç şey qalır: inanc, ümid və məhəbbət, onlardan ən böyüyü məhəbbətdir.”

Diqqətlə baxdıqda görürük ki, din öz xidmətçilərini kütlədən ayırır, onlara xüsusi saflıq haləsi vermək, ancaq Allaha sədaqət, həsr olunmaq məqsədi altında təbiətin qanununa belə bir zidd qadağa tətbiq etmişdi. İudaizm dini saysız-hesabsız, sayı yüzlərlə ölçülən qadağaları ilə dinin nüfuzunu yüksəltmək, onun tələblərinə danışıqsız əməl olunması üçün onların hər birinə müəyyən səbəblər də irəli sürmüşdü. Xristian dini isə tselibatı tətbiq edərkən əslində təbiətin insana bəxş etdiyi bir xüsusiyyəti inkar etməklə, bu məhdudiyyətin təbiətin çağırışı qarşısında hökmən pozulacağı ehtimalını nəzərə almamışdı. Ona görə də tselibat müxtəlif, bəzən isə hətta ən eybəcər yollarla pozulur, keşişlər şəhvətlərin ödəmək üçün öz andlarını pozmağı məqbul hesab edirlər.

Tselibat – nikahsızlıq təbiətin qanunlarına ziddir, axı kişi və qadının yaxınlığından uşaq doğulur, beləliklə, bir seqmentdə nəslin artması dayandırılır. Digər tərəfdən dövlətin kiçik hüceyrəsi olan ailənin yaranmasının qarşısı alınır. Əgər bu qayda geniş yayılsaydı, doğumun azalması, təbii artımın aşağı düşməsi hesabına bəşəriyyət üçün arzuolunmaz problem yaranardı. Sirakuza tiranı Dionisinin (b.e.ə. V-IV əsr) bu barədəki ifadəsi ibrətamizdir. Saray əyanları qorxa-qorxa ona anasının ərə getmək istədiyini bildirdikdə, hökmdar belə cavab vermişdi:

«Mən dövlətin qanunlarını dəyişə bilirəm, təbiətin qanunlarını dəyişməyə isə gücüm çatmaz».

Misal çəkilən hər üç din xadimi kilsənin gözündə təqsirkar olsalar da, bəşəri, insan təbiəti nöqtəyi-nəzərindən yalnız ürəklərinin hökmü ilə qadınlara vurulmuş, eşq hissini kilsənin münasibətindən, din qaydalarından üstün tutaraq, bir insan kimi bu hökmü icra etməli olmuşdular. Onlar dinə görə böyük qəbahət işlətdiklərini başa düşürdülər, Allahın cəzasından qorxurdular, lakin məhəbbətin hakim kəsildiyi ürək onları idarə etdiyindən, ağılın diqtəsini rədd edərək, bu anda məhz ürəyə məxsus olan iradə ilə hərəkət etmişdilər. Məhəbbət anı sevinc, bağlılıq və arzu aysberqinin zirvəsidir. Onlar buna can atmışdılar, məqsədlərinin həyata keçməsinə özlərinin müqayisəyə gəlməyən zəfəri kimi qəbul etmişdilər. Hər üçü həm də sevdiyi qadınlardan qarşılıqlı münasibəti qəbul etmişdi, məhəbbət daşqını isə kilsə bəndlərini bütünlüklə uçurub dağıtmışdı.

Məgər sevginin qurbanı olan bədbəxt qadınlar keşislərə vurulduqlarına görə Yer üzündə cəhənnəm əzabı çəkməli idilərmidi? Axı onlar hansısa egoistik məqsəd, fayda götürmək xatirinə deyil, həmin kişiləri öz aləmlərində səmimiyyət, alicənablıq simvolları, hətta etalonları kimi qəbul edərək, onlara vurulmuşdular. Burada hansısa mənfəət güdən haqq-hesab yox idi. Onlar da öz hisslərini şiddətlə alovlanmağa sövq edən cavab aldıkları üçün, vurulduqları bu kişilərdə hansısa saxtakarlığı ya görməmiş, ya da görmək istəməmişdilər. Axı məhəbbət əks tərəfdəki qüsurları bir qayda olaraq sezmir və ya onlara qarşı bilərəkdən biganəlik göstərir.

Məhəbbət daim poeziyanın başlıca mövzusu olaraq qalmışdı, onun tərənnümü çox sayda üslublar yaratmışdı. Dantenin və Petrarkanın lirikasında platonik məhəbbət vəsf edilir, onlar vurulduqları Beatriça və Lauranı ilahə səviyyəsinə qaldırırlar. Trudaburlar isə rıtsar sevgisini, həyatın gözəlliyini tərənnüm edirdilər. Ümumiyyətlə, şairlər məhəbbət haqqında yazmağa min illərlə ölçülən zaman sərf etmişlər. Psixoloqlar və bütün növlərdən olan müəlliflər isə bu müəmmalarla dolu hiss haqqında çox yazmışlar.

Məhəbbətin ilk mərhələsində ən başlıcası ehtiras meylinin yaranmasıdır. Xırda qılgıncım iri tonqalın yanmasına səbəb olur. Eloiza, Qledis və Meggi heç də ateist deyildilər, dinə bağlı idilər, lakin onlar məhəbbəti daha böyük qüvvə hesab edərək, ona baş əymiş, dinə itaətlərini pozmağa cəsarət etmişdilər. Onlar məlum yasaqdan hali olduqları halda, keşislərə vurulmuşdular. Bu qadınlar öz sevgilərinin zirvəsinə çatdıqları anı həyatlarındakı ən xoşbəxt gün hesab edirdilər. Və axıra qədər öz hisslərinə sadıq qalmaları ilə də fərqləndilər. Həmin sevgi dünyaya uşaq gətirsə də, bu, onları xoşbəxt edə bilmədi, birgə keçirdikləri anın şirin xatirələri istisna olmaqla, onlar sonralar, ümumiyyətlə, bədbəxtlik dənizində üzməkdən başqa, heç bir fərəh hiss etmədilər. Bu övladlar da xoşbəxtlik şirinliyini dadmağa nəsisib olmadılar. Abelyarla Eloizanın oğlunu onlardan ayırdılar və onun sonrakı taleyi barədə heç nə məlum deyildir. Montanelli arvadı ilə yaxınlıq etdiyi ingilis Berton tərəfindən Çinə yollanmağa məcbur edildi. Məşuqəsi xəyanətini ərinə etiraf etdi və bir qədər sonra öldü. Onların dünyaya gətirdiyi Artur öz doğma atasının

xəyanətindən əzab çəkdi və nəhayət, güllələndi. Meggi ilə Ralf atanın oğlu Den əsl atasının kim olduğunu bilmədiyi halda, onun nümunəsi əsasında keşiş olmaq istədi və gənc yaşlarında iki qadını ölümün pəncəsindən xilas etdikdə öldü.

Bu sevgi macərələrinin iştirakçıları olan qadınlar öz eşqlərinə görə ağır surətdə cəzalandılar. Eloiza Abelyardan ayrılmağa və rəhbərə çevrilməyə məcbur oldu. Arturun anası oğlu hələ kiçik olanda həyatdan getdi. Meggi isə öz dünyası hesab etdiyi gənc və nəcib insan olan oğlunu itirməli oldu. Yevripidin «Məhəbbət – ağır yükdür» sözləri bu misallarda tamamilə öz əksini tapır.

Eloiza və Meggi başlarına gələn fəlakət üçün dini, xristian kilsəsini, müqəddəs varlığı ittiham etməyə başladılar. Allahın onlara qarşı ədalətsizliyinə dözməyib, ona itaət etməmək qərarına gəldilər. Eloiza öz səhvlərini etiraf etməklə yanaşı, birbaşa Allaha da, Onun səhvlərinə və niyyətinə görə ittiham etməkdən də çəkinmədi. Abelyarın onu Allaha, İisusa itaətə səsləməsinə baxmayaraq, Eloiza özünə qarşı edilən qəddarlıqla barışmadığını bildirdi.

Montanelli ingilis ərli qadından olan oğlu Arturu çox sevirdi, Ralfdan fərqli olaraq, belə oğlu olması ona əvvəldən məlum idi və onu təhlükədən qorumaq istəyirdi. Lakin bu istək tam diametral bir əks nəticə verdi. Artur, atası olan sevimli müəlliminə – çünki onun özünün atası olduğunu hələ bilmirdi, – gizli mübarizə təşkilatında olduğunu demişdi. Montanellinin təklifi ilə o, kilsədə tövbə edərkən, ehtiyatsızlıq edib təşkilatın rəhbərinin adını çəkmişdi. Az keçməmiş Artur Berton və Covanni Bolla həbs edildilər. Həbsdən buraxılan Artur öz günahını anladı və həm də əsl atasının Montanelli olduğu ona məlum oldu. Artur xəcalətdən özünü intihar etməsi səhnəsi düzəltdi və Cənubi Amerikaya qaçdı. Min cür əzablarla üzləşdikdən sonra o, yenidən İtaliyaya qayıtdı və mübarizəyə qoşuldu. O, atasına və onun arxalandığı kilsəyə nifrət etməyə başladı. Son anda o, atası qarşısında ya dini, ya da dogma oğlunu seçmək tələbini qoydu. Keşiş oğlunun ölüm variantını seçdi. Artur güllələndi. Bir neçə gün sonra dəli olan Montanelli də həyatdan getdi.

Məhəbbətlərinə görə bədbəxtliyə düşər olmuş divanələrin taleyinə, qədimdə və indi yaşamalarından asılı olmayaraq, həqiqətən də adamın yazığı gəlməyə bilmir. Axı onlar öz saf hissləri ilə kimə pislilik etmişlər və ya öz hərəkətləri ilə cəmiyyətə hansə xətər toxundurmuşlar? Din niyə sevənlərin xoşbəxtliyini də öz zəfəri kimi qəbul etmək əvəzinə, sevginin özünü az qala cinayət qiyafəsinə geyindirir və bu bədbəxtlərə əzab vermək, zülm etmək yolunu tutur? Axı xristian dini onun banilərindən əsərlərində məhəbbəti heç də yasaq kimi deyil, Allaha da xoş olan bir davranış növü kimi qəbul edir. Biz buna “İncil”dəki İisusun apostolları olan Pavelin və İoannın məktublarında rast gəlirik. İoannın birinci məktubunda (4:7-8) buna geniş yol verilir: “Əziz dostlar, gəlin bir- birimizi sevak, çünki sevgi Allahdan gəlir. Kim sevirsə, o, Allahın uşağıdır və Allahı tanıyır, çünki Allah – məhəbbətdir... Heç kəs Allahı görməmişdir, lakin əgər bir- birimizi sevsək, Allah bizimlə ittifaqda yaşayacaqdır...”

Allah məhəbbətdir və kim məhəbbətdə yaşayırsa, Allahla ittifaqda yaşayır.”

Pavelin korinflilərə birinci məktubunda isə (13:8) “Məhəbbət əbədidir” sözləri yazılmışdır. Əgər məhəbbət Allahın da gözündə belə qiymətlidirsə, niyə hissiyat sevgisi ostrakizmə məruz qalmalı, lənətlənməlidir? Niyə xristian dini onun beşiyi başında dayananların kamil məsləhətlərinə insafsızcasına belə laqeydlik göstərir?

Bu hadisələr reallıqdan və bədii təxəyyülün məhsulu olmalarından asılı olmayaraq, ibrətamiz xarakter daşıyır və əyani şəkildə göstərir ki, din insanın şəxsi həyatını bütünlüklə nəzarət etmək iddiasına düşdükdə, əslində, özünə qarşı loyallıqdan çox uzaq olan münasibət formalaşdırmağa başlayır. Axı Allaha sevgi heç də insanlar arasındakı sevginin xarabalığı, məhvi üzərində qurulmamalıdır. Təbiətin yaratdığı iki cins arasındakı dərin hisslər və yaxınlığa aparan məhəbbət olmasaydı, insan həyatı öz mahiyyətini müəyyən ölçüdə itirmiş olardı, belə bünövrədən məhrum olan ailə, nikah institutları da öz qiymətini aşağı salmaqla, yalnız inkubator tipli fabrikanı yada salardı. Sevgi kimi ülvəi hissi danmaq, inkar etmək isə insanın mənəviyyatına vurulan ən ağır zərbə olardı.

SON